

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI
ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

AK-ŞEMSEDDİN-ZADE
HAMDULLAH HAMDİ DİVANI TAHLİLİ
(Cemiyet, İnsan ve Tabiat)

47
7/1
S. 916.

Firat Üniversitesi
Merkez Kütüphanesi
0068579
255.07.02.03.00.00/08/0068579
TD YL/34

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
Kütüphane ve Dokümantasyon
DANIŞMANLIĞI
Demirbaş No : 77.695

YÖNETEN
Yrd. Doç. Dr. M. Naci ONUR

HAZIRLAYAN
Hasan ŞENER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
HAMDULLAH HAMDİ	
Hayatı	1
Edebi Şahsiyeti	2
Eserleri	4
BİRİNCİ BÖLÜM: CEMİYET	
I. ŞAHISLAR	
A. Peygamberler	8
B. Al-i Resûl	19
C. Hulefâ-i Râşidin	20
D. Tarihi ve Efsanevi Şahsiyetler	23
E. Masal Kahramanları	25
II. KAVİMLER	27
III. ÜLKELER VE ŞEHİRLER	29
IV. NEHİRLER DAĞLAR VE DENİZLER	34
V. İÇTİMAİ HAYAT	34
1. Padişah ve Çevresi	34
2. Savaş	36
3. Av	36
4. Bezm	37
5. Mûsikî	37
6. Süslenme	38
7. Sofra ve Yiyecekler	41
8. Mimari	42
9. Tebabet	42
10. Alış-veriş	43
11. Yazı ile İlgili Unsurlar	44
12. Sihir, Efsun	45
13. Oyunlar	46
14. Bazı Tipler ve Meslek Erbabı	47
İKİNCİ BÖLÜM: İNSAN	
I. GÜZELLİK	51
II. SEVGİLİ	56
III. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI	62

A. Saç	62
B. Kaş	72
C. Göz	72
Ç. Gamze	75
D. Kırpık	77
E. Yüz ve Yanak	78
F. Ben	84
G. Hatt	85
H. Ağız	87
I. Çene	89
İ. Dudak	90
K. Boy	95
L. Diş	98
M. Sine	99
N. Bel	99
O. Cisim, Ten, Beden.....	100
Ö. Baş	100
IV. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR	
A. Buse	101
B. Söz	101
C. Kûy-ı Yâr	102
D. Eşik	103
E. Sevgilinin Ayağı Toprağı	105
F. Nâz	105
G. Bakış	106
H. Daman-ı Yar	106
V. SEVEN (AŞIK)	
A. Aşık	106
B. Gönül	109
VI. AŞIKA AİT VÜCUT AKSAMI VE İLGİLİ UNSURLAR	
A. Vücut.....	115
B. Can	116
C. Yüz, yanak	118
D. Göz	119
E. Gözyaşı	120
F. Boy	123
G. Sine	124

H. Ciger	125
VII. MADDİ VE MANEVİ HALLER	
A. Ah, Feryad, Figan, Nale	125
B. Gam, Gussa, Dert, Bela, Elem	128
C. Cevr, Cefa	131
D. Ayrılık	133
E. Kan	135
F. Aşık	135
VIII. RAKİB	
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TABİAT	
I. KOZMİK ALEM	
A. Gökyüzü	140
B. Yıldızlar	141
C. Seyyareler	141
II. ZAMAN ve ZAMANLA İLGİLİ UNSURLAR	
A. Zaman	144
B. Yıl	144
C. Mevsimler	144
D. Gün	146
E. Gün İle İlgili Unsurlar	146
F. Akşam, Gece	147
III. DÖRT UNSUR	
A. Su	148
B. Toprak	149
C. Ateş	150
D. Hava	151
IV. HAYVANLAR	
A. Kuşlar	153
B. Dört Ayaklı Hayvanlar	156
C. Sürüngenler, Balık ve Böcekler	158
V. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLIK VE İLGİLİ UNSURLAR	
A. Bağ	160
B. Bostan	161
C. Çemen	161
Ç. Sebze-zâr	162
D. Gülistan, Gülşem-Gül-zâr	162

VI. BİTKİLER

A. Ağaçlar	163
B. Çiçekler	166

METİN

DİVAN-I HAMDİ ÇELEBİ	170
İNDEKS	288
BİBLİYOGRAFYA	303

ÖNSÖZ

Kültür, bir yönüyle düşünüş, duyuş ve davranış şekilleri olarak toplumu meydana getiren fertler tarafından öğrenilen ve paylaşılan bir bütün olma özelliği taşıırken diğer taraftan bilgi, inanç ve geleneklerden oluşan ve nesilden nesile aktarılan bir sosyal miras olma özelliğine sahiptir.

Kültür, hiçbir kısmı ve yönüyle doğuştan elde edilemez. Aksine insanların arzu ve ihtiyaçlarını tatmin etmek için yaptıkları faaliyetlerden arta kalan ve birbirleriyle olan etkileşimleri sonucu ortaya çıkan bir tortudur.

Kültür, davranış olarak öğrenilir, büyük ölçüde lisan şeklinde haberleşme yoluyla nakledilir. Dil, kültürle o kadar rabıtalıdır ki kullananları müşterek düşünce ve kavrayış kalıpları içerisinde birbirine bağlar. Dil, geçmişte öğrenilenlerin yeni bilginin alıkonmasını, zihinde tutulmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Bu bakımdan dil, sosyal kimliğin nesiller bouy korunarak devam ettirilmesinde önemli bir role sahiptir. Toplumun dili de edebiyatı olduğuna göre bu görevi toplum bazında edebiyat üstlenmektedir.

Divan edebiyatı, altı yüz yılı aşkın bir zaman süreci içerisinde meydana çıkardığı ürünleri ile kültür tarihimizin önemli ve vazgeçilmez bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu edebi ürünlerin incelenip geçmiş ile gelecek arasındaki köprünün iyi kurulması gerekmektedir. Üzülerek söylememiz gerekiyor ki Divan Edebiyatı'mıza ait eserlerin çokluğu nisbetinde bu eserler üzerinde yapılan çalışmalar yetersiz olmaktadır.

Bu alanda yapılan metin neşri, metin tahlili ve edebiyat tarihi çalışmalarını birlikte yürütmek, Divan Edebiyatı'nın ve incelenen eserin meydana çıkarıldığı döneme ait maddi ve manevi kültürün daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. Buna ulaşabilmek için önce, incelenecek olan eserin edisyon kritiğinin yapılması gerekmektedir. Bu aşamadan sonra metin neşri ve tahlili çalışmalarının yapılması icab eder. Bundan önce Şeyhi, Necâti Bey, Ahmet Paşa, Nev'i, Hayali Bey Divanları üzerinde yapılan çalışmalar bu incelemelerin ilk örneklerini

oluşturmaktadır.¹ Bunlardan ilk üçü 15. y.y., Nev'î ve Hayalî Bey 16 y.y. şairlerindendir. Bizde 15. y.y.'ın ikinci yarısında eser vermiş olan Hamdullah Hamdi Divanı'nı tahlile çalıştık.

Çalışmamızın ilk aşamasında Hamdi'nin elimizde bulunan Divanı'nın iki nüshasını karşılatırarak bir metin oluşturduk. Çalışmamız tahlil esasına dayandığı için metni transkribe etmedik. Elde ettiğimiz metni Cemiyet, İnsan, Tabiat ana bölümleri altında fişlemeye gittik ve Divan'daki unsurları nerelerde, nasıl, hangi manada ve ne amaçla kullanıldığını açıkladık. Ana başlıkların alt başlıklarında, fişleme sonucu elde ettiğimiz unsurların, şairin muhayyilesinde nasıl şekillendiğini inceledik. Çalışmamız tahlil, metin ve indeks olmak üzere üç kısımdan oluşmaktadır. Tahlil kısmında Divan'ı fişleyip, rastladığımız maddi ve manevi kültür değeri taşıyan, tefekkür ve estetik değeri olan kelimeleri ele aldık. İncelemeye esas aldığımız bu kelimeler şairin duygu, düşünce, his ve heyecanlarını meydana getiren unsur ve mefhumları ifade etmektedir. Fert yaşadığı toplumun adet, inanış ve telakkilerini bünyesinde bulundurduğundan sanatçı yaşadığı toplumun aynası durumuna düşer. Dolayısıyla tahlile çalıştığımız eserden, eserin ortaya çıktığı dönem hakkında bilgi edinmek mümkün olacaktır.

Metin kısmını eserimize almamızın ana sebebi şimdiye kadar Hamdullah Hamdi Divanı'nın basılmamış olmasıdır. Biz çalışmamızda kendi oluşturduğumuz metni esas aldık ve metni çalışmamıza eklemeyi uygun bulduk.

Çalışmamızın sonuna eklediğimiz indeks umumi olmayıp sistematiktir. İndeksde gösterilen unsurlar alfabetik değil çalışmamızın planına paralel olarak düzenlenmiştir. Kelimelerin yanındaki rakamlardan ilki varak numarasını, ikincisi ise beyit numarasını göstermektedir. Bu çalışmamızda Hayalî Bey Divanı'nın tahlilinde kullanılan metod uygulanmıştır.²

Bu çalışmayı yapmamızın bir sebebide bundan sonra yapılacak çalışmalara malzeme oluşturmaktır. Şimdiye kadar yapılan tahlil çalışmaları karşılaştırmalı olarak ele alınıp işlendiğinde iyi neticelere

¹ Ali Nihad Tarlan, Şeyhi Divanı'nı Tetkik, İst. 1964; Mehmet Çavuşoğlu, Necati Bey Divanı'nın Tahlili, İst 1971; Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara 1973; Nejat Sefercioğlu, Nev'î Divanı'nın Tahlili, Ank. 1984; Cemal Kurnaz, Hayalî Bey Divanı'nın Tahlili, Ankara 1987.

² Cemal Kurnaz, Hayali Bey Divanı Tahlili, Ankara , 1987.

ulaşılacağı inancındayım.

Bu konuyu almama vesile olan, çalışmam esnasında beni yönlendiren, kıymetli vakitlerini ayıran ve her an yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Yrd. Doç. Dr. M. Naci ONUR'a şükran ve mihnetlerimi bildiririm.

Hatalarımın hoşgörü ile karşılanacağını, dilerken eleştirilerin bundan sonraki çalışmalarımda yol gösterici olacağı ümidini taşımaktayım.

Hasan şENER
Elazığ-1995

HAMDULLAH HAMDİ

HAYATI

Hamdullah Hamdi için tezkirelerde Akşemseddin-zâde Ahmed Efendi¹ , Hamdi Çelebi² Mevlâna Hamdi Çelebi³ Mevlâna Hamdi⁴ gibi isimler zikredilmektedir.

Doğumu hakkında kesin bilgiler bulunmamakla beraber İslam Ansiklopedisi'nde Hamdi Maddesini yazan müellifin ifâdesine göre en doğru tarih Evliyâ Çelebi'nin naklettiği H.853/M.1449 tarihidir⁵. Hamdi Bolu sancağına bağlı Göynük kasabasında doğmuş olup Şeyh Şehâbeddin-i Sühreverdi neslinden Şeyh Ak-Şemseddin'in oğludur⁶. Ak Şemseddinin en küçük oğlu olduğunu Bursalı Mehmet Tahir'in Osmanlı müellifleri Riyazi Mehmed Efendi'nin Riyazü's-Şu'arâ adlı eserlerinde görmekteyiz⁷.

Hamdi, babasının ölümünden sonra çok zor durumda kalmıştır. Büyük kardeşlerinden şefkat ve himaye görmeyen Hamdi bütün bu zor şartlara rağmen iyi bir tahsil gördüğünü ve köklü bir edebi kültüre sahip olduğunu Fuad Köprülü'nün İslam Ansiklopedisindeki Hamdi maddesinde görmekteyiz. Hocamızın ifâdesine göre Hamdi, hey'et, nücûm ve mûsiki dallarında da geniş bir bilgiye sahiptir.⁸

Hamdullah Hamdi, bir müddet Bursa'da müderrislik etmiş ve kısa süren bu meslek hayatından ayrılarak babasının halifesi olan İbrahim Tennuri'ye mürid olmuştur. Zahir ilimleri bırakıp kendini manevi

¹ Kafzâde Fâizi, Zubdetü'l-Eşcâr, Millet Kütb.(Ali Emiri Ef. no. 1287), İst. 1325, vr.37 b

² Aşık Çelebi, Meşa'irü's-Şuarâ, (Haz; G.M. Meredith Owens), London 1971, vr. 89b.

³ Latifi, Tezkire-i Latifi, İst. 1314 s. 136

⁴ Sehi, Tezkire-i Sehi, Matbaa-i Amire, İst. 1320, İst. s. 49

⁵ Fuad Köprülü, "Muhammed Hamdi", İslam Ansiklopedisi, C.5/1, M.E.B. Yayınları, İst. 1964, s. 183.

⁶ Beyânî, Tezkire-i Şu'arâ, Millet Kütüphanesi (Ali Emiri Efendi) No: 1280, vr. 25b

⁷ Mehmed Tahir (Bursalı), Osmanlı Müellifleri, Cilt II, İst. 1333. s. 135; Riyazi Mehmed Efendi, Riyazü's-Şu'arâ, Ali Emiri (Millet Kütb) 765. (Millet kt. No: 1346) vr. 54b

⁸ Fuad Köprülü, a.g.e. s. 183.

ilimlere veren Hamdi, kısa bir süre sonra doğum yeri olan Göynük'e gelerek "gûşe-i uzlete" çekilmiştir. Hamdinin, tedris hayatını bırakıp Şeyh İbrahim Tennuriye marid olmasını Emisi, "Menakıb-ı Akşemseddin"de bir rüyaya bağlarken, Fuat Köprülü olaya daha değişik bir açıdan bakmaktadır. Ona göre Hamdi, yazdığı eserlerden dolayı padişahdan ve devlet adamlarından taltif görmediği için Göynük'e çekilmiştir.⁹ Aynı paraleldeki görüşe Beyânî ve latifi tezkirelerinde de rastlamaktayız. Beyânînin ifadesine göre Hamdullah Hamdi Yusuf ü Züleyha mesnevisini sultan Bayezid Han ünvanıyla yazmış fakat padişahdan beklediği ihsanı göremeyince kalbi kırılmış ve eserini Sultan Bayezid namıyla yazdığına pişman olmuş, kitabın geliri ile geçinmeye kana'at etmiştir.¹⁰

Hamdi'nin babasının ölümüyle başlayan talihsizliği hayatının sonuna kadar devam etmiştir. Yazdığı eserlerle geçimini sağlayan Hamdi'ye babasından önemli bir miras kalmadığını görmekteyiz. Eğer miras kalsaydı hayatı böyle fakr u zarûret içerisinde devam etmez ve kendi eserlerin kendisi yazıp satmak zorunda kalmazdı.

Hamdi'nin ölüm yılı, hakkında kaynaklarda değişik rivayetlere rastlamaktayız. Bu kaynaklardan Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri adlı eserinde Hamdinin ölüm yılı olarak H.914 tarihini zikretmektedir¹¹

Gibb de aynı görüştedir¹² . Latifi, Riyazi, Şakcık Tercümesi'nde de 914 tarihine rastlamaktayız. Buna mukabil Beyânî ve Kafzâde tezkirelerinde, Enisi Menâkıbı'nda Hamdi'nin ölüm tarihi" 909 gösterilmektedir" ki doğru olan tarih de budur¹³ . Mezarı Göynük'de olup babasının yanına defnedilmiştir.¹⁴

EDEBİ ŞAHSİYETİ

Hamdullah Hamdi, her ne kadar güç şartlar altında bir hayat sürmüşse de iyi bir tahsil görmüştür. Onun iyi bir tahsil görmesini

⁹ Fuad Köprülü, a.g.e, s. 183.

¹⁰ Beyâzi, a.g.e., vr. 25 b; Latifi, a.g.e. s. 138

¹¹ Mehmed Tahir (Bursalı), a.g.e., s. 136.

¹² J.W. Gibb, A History of ottomon Poetry, Vol. II, s. 141

¹³ Fuad Köprülü, a.g.e, s. 183.

¹⁴ J. W. Gibb, a.g.e s. 141.

sağlayan en büyük faktörlerden biri büyük âlim, şeyh Ak-şemseddin'in oğlu olmasıdır.

Hamdullah Hamdi, İbrahim Tennûri'nin müridi olmakla kendini tasavvufa vermiş ve daha sonra Göynük'e çekilerek mütevazî bir hayat sürmüştür. Tarikat ehli olması münasebeti ile eserlerinde süfiyâne düşüncelere rastlamak mümkün ise de bu eserlerin yazılışında tamamen tasavvufî bir endişe yoktur. Görmüş olduğu tahsil ve almış olduğu edebî terbiye, Hamdi'nin "tasavvuf propagandası maksadı ile kuru ve didaktik manzumeler yazan bir derviş hüviyetini almasına mani olmuştur" diyen M. Fuad Köprülü şöyle devam etmektedir. "Hakiki bir sanatkarkabiliyetine mâlik olan Hamdi, Ahmed Paşa'dan zâtî'ye kadar, XV. asrın ikinci yarısında hakim olan edebî telakkilere ve umumi zevke tâbi olmuş vebütün bu dervî edebiyatımız üzerinde müessir olan Câmî te'sirinden kendisini kurtaramamıştır. Şair tezkireciler ilebirlikte bu te'siri çok haklı olarak tesbit eden Aşık Çelebi, onun Camî'ye mektuplar gönderdiğini de bir rivâyet şeklinde nakletmekte ise de, şimdiye kadar bu mektuplardan hiçbirine tesadüf olunamamıştır. Yusuf ve Zeliha, ve Leyla ve Mecnûn mesnevileri ile Tuhfat al-cuşşak işte bu te'sirin mahsulleridir. Bunlardaki dinî ve tasavvufî unsurlar Camî'nin mümasîl eserlerindeki unsurlardan daha fazla değildir ve şairimiz bu eserlerini vücûda getirirken, bir derviş rûhu ile değil, daha ziyade bir san'atkar heyecân ve itinâsı ile hareket etmiştir"¹⁵

Hamdullah Hamdi'nin dinî mevzular ile ilgili eserler vermesinin bir sebebi de sarayın ve devlet adamlarının himayesine mazhar olmaması, hayatını hüsrân ve sefalet içinde küçük bir kasaba da geçirmesidir. Kendi san'at kudretine güvenen Hamdi, mesnevî vadisinde daha başka ürünler de verebilecek kabiliyette iken halkın rağbetini kazanacak dinî konularda eserler vermeyi tercih etmiştir.

Hamdinin gazelden ziyade mesnevî dalında daha hünerli olduğunu görmekteyiz. Beyânî, "gazelde çendân iştihârı yokdur. Lakin mesneviyâtı hûbdur"¹⁶ derken Aşık Çelebi "gazeli çendân, çesbân ve makbûl-ı kavabil-i zaman değildir amma mesnevide Yusuf ü Züleyhâsı, ve Mecnûn ü Leylâsı ve Mevlid-i cismânî ve Mevlid-i Rûhânî ve Tuhfetü'l-cuşşâkı vardır. Ve Yusuf ü Züleyhâsı bahrinde kıyâfetnâmesi vardır. Ve

¹⁵ M. Fuad Köprülü a.g.e. s.186.

¹⁶ Beyânî a.g.e. vr. 25b

cümlesinin hoş-âyendesi ve gûşâyendesi Yusuf u Züleyhâ'sıdır"¹⁷ diyerek bu konuda Beyânî'yi destekleyen görüşler nakletmektedir.

Tezkireciler Hamdi'nin gazelde pek başarılı olmadığını söylerler de Hamdi şiirine güvenmekte, gazellerinin her beytinin bir hazine değerinde olmasına özen göstermeye gayret ettiğini zikretmektedir.

Adet budur ki her gazelün penç beyti olur
Cehd it ki Hamdi her birisi penç genc ola

Şiirine ve sözüne güvenen Hamdi sözünün kısa olduğunu fakat şeker gibi çok tatlı olduğunu belirtmektedir.

Muhtasardır sözüm eğerçi veli
Pûr-şekerdir dehân-ı yâr gibi

ESERLERİ

Hamdi, XV. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış ve Hamse sahibi olmuş bir şairdir. Evliya Çelebi, Hamdi'nin "yüz yetmiş parça eseri"¹⁸ olduğunu zikretmektedir. Fakat bu mübâlağalı rakama başka yerde rastlamamaktayız. Hamdinin mesnevilerinin yanı sıra bir de Divânı mevcuttur. Bunların haricinde tefsir ile ilgili iki ciltlik Mecâlis al-tafâsir ve, tasavvuf ve fıkha ait diğer iki eserinin var olduğundan bahsedildiğini ama bunların şöhret kazanmadığını, M. Fuad Köprülü zikretmektedir.¹⁹

Hamdiyi şöhrete kavuşturan Yusuf ve Züleyhâ Leyâ ve Mecnun. Tuhfetü'l-cuşşak, Kıyâfetnâme, Ahmediye veya Muhammediye, Mevlid ve Divânıdır.

1. Yusuf ve Züleyhâ

İran şairi Câmî'nin etkisinde kalarak kaleme aldığı ve 897 de tamamladığı bu mesnevi Hamdin'in şöhrete kavuşmasında önemli rol oynamıştır.²⁰ Hamdinin hamsesini meydana getiren mesnevilerin en çok sevileni ve arananıdır. Halk tarafından sevilip beğenilmesinin en önemli

¹⁷ Aşık Çelebi, a.g.e. vr. 89b

¹⁸ Evliya Çelebi, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi, C. 2, İst.1969, s. 40
(Türkçeleştiren: Zuhuri DANIŞMAN)

¹⁹ M. F. Köprülü a.g.e. , s. 184

²⁰ Mustafa İSEN, Latifi Tezkiresi, Ank. 1990, s. 212

sebeplerinden biri tefsire uygun olarak kaleme alınmasıdır. Latifi'ye göre Hamdullah Hamdi, Yusuf ü Züleyha mesnevisini "tefsirle ilgili olduğu ve rivâyet edilen sözlerin en doğrusunu bulduğu için nazmetmiştir"²¹

Tezkirecilerden Sehi, Hamdi'nin Yûsuf ü Züleyhâsı için "ehl-i zevk olanlar ve Yûsuf ü Züleyhâ nazmın idenler de bundan yeg nazm etmiş yokdur derler"²² demektedir. Aynı mesnevi için Latifi, "bir nazm-ı adil ü nazir olmaz ve üslûb-ı mergubun bir harfine parmak basub kimse cayb u nakson bulamaz"²³ diyerek Sehiyle aynı görüşte bulunmakta ve mesnevinin kıymetini ortaya koymaktadır.

2. Leylâ ve Mecnun

Hamdi Leylâ vü Mecnûn mesnevisini 905'de yazmıştır²⁴ Bu eser üzerinde doktora tezini hazırlayan Zülfü GÜLER eserin büyük ölçüde Nizâmî'den tercüme olduğunu yazılış tarihinde hem-fikir olan Fuad Köprülü, ise eserin İran şâiri câmi'nin etkisinde kalınarak yazıldığını zikretmektedir.

Fuad Köprülü, Gibb'in bu mesneviyi Osmanlı edebiyatında bu konuya dair yazılmış ilk eser olarak kabul etmesine karşı çıkmaktadır²⁵

3- Tuhtetu'l-cuşşak

Fuad Köprülü eser için "mevzuu itibariyle Hamdi'nin en orjinal mesneisi sayılabilecek olan bu küçük aşk hikâyesi mefâcîlün mefâcîlün fa'cûlün vezni ile yazılmıştır. Hangi tarihte tanzim edildiğini bilmediğimiz bu mesnevinin hülâsası da bundan evvelki mesneviler gibi. Gibb tarafından neşredilmiştir. Leylâ ve Mecnûn kadar bile şöhret kazanamayan bu eserin ismi, Enisi menakıbında Münis al-cuşşâk tarzında kaydolunmuş ise de, diğer kaynaklara ve eldeki nüshalara göre, bunun yanlışlığını meydandadır ve Kaşf al-zunûn'da da doğru şekli ile kaydolunmuştur" demektedir. Eser orjinalliği bakımından önemlidir.

²¹ Mustafa İSEN, a.g.e., s. 212.

²² Sehi, a.g.e., s. 49.

²³ Latifi, a.g.e., s. 137

²⁴ Zülfü GÜLER, Hamduah Hamdi'nin Leylâ vü Mecnûn'u, Doktora Tezi , Erzurum 1982 I. Kısım s. 58 (Yayınlanmamış).

²⁵ Zülfü GÜLER, a.g.e., s. 58; M. Fuad KÖPRÜLÜ a.g.e. s. 184

4- Kıyafetnâme

Hamdi'nin hayatından bahsederken onun hey'et ilmine vakıf olduğunu söylemiştik. Hamdi, bu eserinde insanın çeşitli uzuvlarını teker teker ele alarak görünüşlerine göre insanların nasıl bir ahlaka sahip olduğunu anlatır. Zikredeceğimiz beyitler Hamdi'nin bu eserinden alınmıştır.

Reng-i ahmer delîl-i hûn ü şitâb
Reng-i esmer delîl-i fakr-ı sevâb

Küçük olsa kedi gibi gûşı
Uğrulukda unutturur mûşı

Olur ehvel mu'ânîd ü cebbâr
Biri birdir disen ider inkâr ²⁷

5- Ahmediyye veya Muhammediye

Beyanî tezkiresinde "Muhammediye'ye nazire Ahmediye nâm kitâbı vardır"²⁸ denirken Şakaik tercümesi ve Kaşf al-zumm'da eserin ismi Muhammediye şeklinde zikredilmektedir²⁹ . Eser Yazıcı-zâde Mehmed'in ünlü Muhammediyesine nazire olarak yazılmıştır.³⁰

Halk arasında pek şöhret bulmayan bu eserin nüshalarına rastlanamadı.

6- Mevlid

Hamdi'nin bu eseri için kimi kaynaklarda Mevlid al-Nabî ismi kullanılırken Aşık Çelebi ve Katib Çelebi Mevlid al-cismânî ve Mevlid al-rûhani ismini zikretmektedirler. Hasan Çelebi ise Mevlid-i cismânî ve Mevlîd-i rûhani ismini nakletmektedir. Eserin konusu Türk Edebiyatı'nda çok işlenmesine rağmen Hamdi'nin Mevlid'i halk arasında Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i keder şöhret bulmamıştır³¹

²⁷ Hasan Çelebi, a.g.e., s. 310

²⁸ Beyânî, a.g.e. vr. 25 b

²⁹ Fuad Köprülü, a.g.e., s. 185

³⁰ Fuad Köprülü, a.g.e., s. 185

³¹ Fuad Köprülü, a.g.e., s. 185.

7- Divan

XVI yy. tezkirecileri Hamdi'nin müretteb bir divanı olduğundan açık açık bahsetmezler. "Gazeliyatda çenden iştihârı yokdur"³² " gazeli çendân çesbân ve makbûl-ı kavâbil-i zamân değildir..."³³ gibi ifadelerle geçiştirilmektedir. Gibb ve ona dayanan Th. Menzel onun müretteb bir divânın olmadığını, sadece bir gazeliyat mecmuası vücuda getirdiğini ileri sürmektedirler³⁴ . Gibb'i ve Th. Menzel'i bu düşünceye sevk eden tezzirelerde Hamdi Divânı'ndan:

Tâb-ı sinem gözüme eşki ferevân getirir
Nuh tennûrı gibi câleme tufân götürür

beytini nakletmektedir³⁵ . Bu durum bize Hamdinin bir divanının var olduğunu göstermektedir. Ayrıca "Enisi menâkıbında kaside ve gazellerinin hurûf üzre tedvin edildiğinden yeni müretteb divânı olduğundan bahsolunur"³⁶

Gerçekten de Hamdi Divanı'nın iki nüshasına ulaşmış bulunmaktayız. Bunlardan biri Süleymaniye kütüphanesi, Esad Efendi bölümünde 2626 numarada kayıtlı, Göynük'te Ak-şemseddin mescidi vâizi Hüseyin b. Seyyid Muhammed tarafından istinsah edilen ve içinde 2 münacaat, 6 naat, Türkçe ve Farsça 182 gazel (ki çoğunluğu Türkçedir), 18. kıt'a, 1 tarih, 3 beyit ihtiva eden nüshadır. Müstensih divanının sonunda bu nüshayı şairin el yazısından kopye edilmiş bir nüshadan yazdığını ifade etmektedir. Bu nüshanın istinsah tarihi 999 (1590-1591) olup yazı çeşidi talik kırmasıdır. Divânın ikinci nüshası ise Millet kütüphanesi, Ali Emiri bölümünde 120 numara ile kayıtlı olan nüshadır. Bu nüshanın istinsah tarihi ve müstensihi belli olmayıp yazı çeşidi bazen ince nesih bazen talikdir. Bu yazmanın başka bir nüshadan kopye edilmiş olduğu kanaatini taşımaktayız.

³² Beyânî a.g.e. vr. 25 b

³³ Aşık Çelebi a.g.e., vr 89 b

³⁴ Fuad Köprülü a.g.e., s. 185

³⁵ Kafzâde Faizi, a.g.e. vr. 37 b

³⁶ Fuad Köprülü a.g.e. s. 185

I. BÖLÜM CEMİYET

I. ŞAHISLAR:

A-PEYGAMBERLER

1. Ulu'l-Azm:

Ulu'l-Azm, Allahın emirlerine en çok dikkat gösteren büyük peygamberler topluluğuna verilen isimdir. Bu peygamberler. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed'dir. Hamdi, Hz. Muhammed (S.A.V.) için yazdığı bir medhiyesinde bir vesile ile bu ibareyi kullanıyor.

İrmedi seyr-i sırrına azm-i ulu'l-azm
Olmadı münteha bu makama ulun-nüha

3a/64

2. Hz. Muhammed:

Hamdi divanında Hz. Muhammed'in isim ve sıfatlarına en çok. O'nun için yazmış olduğu medhiyelerde rastlamaktayız. Hamdi'nin, Hz. Muhammed için kaleme almış olduğu medhiyelerde söylemiş olduğu "Mahmûd-ı enbiya" ibaresi, peygamber (S.A.V.) efendimizin peygamberler içerisinde en çok övülmeye değer olduğumu, "maksud-ı evliya" ifadesi de yine peygamber efendimizin evliyalar tarafından en çok arzulanan olduğunu vurgulamak içindir. Hamdi, evliyaların en çok arzuladığı ve peygamberler içerisinde en çok övülmeye değer olan Hz. Muhammedi övmek için fazla söze gerek duymuyor. "Mahmud-ı enbiya" ev "maksud-ı evliya" ifadelerini O'nu övmek için yeterli buluyor.

Ya Rabb ne resme medh idem anı ki fazlile
Mahmud-ı enbiyadur ü maksud-ı evliya

2b/52

Hz. Muhammed'in, peygamberler içindeki yerini vurgulayan Hamdi O'nun mucizelerinden de bahsetmeyi unutmuyor. Aşağıda zikredeceğimiz beyitte Hamdi, Hz. Muhammed'e (S.A.V.) in gökyüzündeki ay'ı parmağıyla ikiye ayırması mucizesini dile getiriyor ve "Arpa küliçesin özüne eyledi gıda" ifadesi ile bir hamurdan çokca

ekmek çıkarılması mucizesine telmihde bulunuyor. Bununla birlikte değişik mucizelerinden bahseder:

Kurs-ı mehi felekde iki pare eyleyen
Arpa küliçesin özüne eyledi gıda

3a/55

Lalı gehi fasih eder ol geh fasihi lal
Dayı gehi deva eder ol geh devayı da

3a/57

Allahü Te'ala'nın, yeryüzünü yarattığından beri Peygamber efendimiz gibi bir bilginin dünyaya gelmediğini vurgulayan Hamdi. O'nun mi'raç hadisesine deyinerek Peygamberimizin insanlık alemi içerisindeki yerini belirliyor. Bunları söylerken Peygamber efendimizin Allah ile olan görüşmesini de ifade etmesi ihmal etmiyor.

Hakken senün gibi dahi ferzâne gelmedi
Nat-ı zemini bast edeli kudret-i Hüda

3a/61

Esrar-ı üns leyle-i isra senindürür
Bu sohbetin sefasına irmedi esfiya

3a/62

Hamdi , peygamber efendimizi överken , O'nun icra'atlarına. sözlerine, mucizelerine telmihlerin yanı sıra teşbih vasıtasıyla da O'nun tasvirini yapmaktadır. Bu teşbihleri yaparken Kur'an-ı Kerim'de iktibaslar yapmayı da ihmal etmiyor:

Sünbül saçınla lale üzarına yeminidir.
Kur'an içinde ayet-i ve'l-leyl ve'd-Duha

3b/76

Hamdi bu beyitte, Kur'an-ı Kerim'deki "Leyl" ve "Duha" surelerinin ilk ayetlerindeki "ve'l-leyl" ile "ve'd- duha" ayetlerinin, Peygamber efendimizin saçına ve yanağına yapılmış yeminler olarak tahayyül etmektedir. burada renk itibarıyla gece peygamber efendimizin saçına, şafak vakti de, ışık yönünden, yanağına teşbih edilmiştir.

Hamdi, Peygamberimizin yapmış olduğu du'aları da denizden sahile vuran cevherlere benzetmektedir.

Güher saçar kenâra içabet denizleri:
Çün leblerüni debreduben kılasın du'a

3b/80

Hz. Muhammedi layıkıyla medh eden Hamdi O'nun isminin dünya durdukça yaşamasını dileyerek adet olduğu üzere bazı taleplerde bulunuyor.

Har dem sana vü aline sahabına selam
Ma habbetir-riyad ü ma habbeti's - seba

4a/95

Ey halkla azim olan ü zatla kerim
Sen şehden umarım ede meddahın ata

4a/96

Bî - çâre müsrif ise nisab-ı şefa'ate
Yok bu nasibe Hamdi gibi müflis ü geda

4a/97

Ehl-i delale emr olıcak imtiyazla
Lutfundan umaram kim olam ehl-i ihtida

4a/98

Bu cürm bî girânuna derman tapındurur
Lutf ü şefa'atüne çü yok hadd ü intiha

4a/99

Diğer bir medhiyesinde Hz. Muhammedin lakabından bahseden Hamdi, bu lakabın gökten indigini ifade ediyor.

Çün Mustafa denilde lakab zat-ı pakına
Bildim ki cümle aleme gökten iner lakab

6a/162

3. Hz. Adem:

Allahü te ala'nun yaratmış olduğu ilk insan ve peygamber Adem (a.s.) dır. Hz. Adem insanlığı babası sayılır. Allah, Ademi bir çeşit balçıktan yaratmış ve O'na (onun şahsında insanlığa) en güzel sureti vermiştir. Allah Ademe ruh üfledikten sonra meleklerle, Ademe secde etmeleri için emir buyurdu. (Bu secdede Adem mihrab mahiyetinderi, asıl secde Allah'a dır.) Bütün melekler Ademe secde ettikleri halde, cin

taifesinden olan iblis kendisinin ateşten, Ademin ise topraktan yaratıldığını öne sürerek, kibirden dolayı O'na secde etmemiştir. Allahü Te'ala da İblisin bu tavrı karşısında O'nu cennetden kovmuştur. Allahü Teala Ademin sol ege kemiğinden Havva'yı yarattı ve her ikisi cennetde yaşıyorlardı. Cennetten kovulan şeytan yılanın dişleri arasına saklanarak tekrar cennete girmeyi başardı ve Allahü Teala'nın yemelerini yasaklamış olduğu meyveleri yemeleri için Adem ve Havva'ya bazı hileli sözler söyledi. Ademi kandıramayan iblis Havva'yı kandırabilmiştir. Havva da Ademi etkilemiş ve yasak meyvelerden yemiştir. Bunun üzerine Allah, emrine karşı geldiklerinden dolayı Ademi ve Havva'yı cennetden çıkarıp dünyaya atmıştır.

Edebiyatımızda Adem'den çeşitli yönlerden bahsedilir. İlk insan olması, İblis'in kendisine secde etmemesi yasak meyveden yemesi, cennetten kovulması bu yönlerden bir kaçıdır.

Hamdi de İblis'in yalan söz söyleyerek Ademi cennetten kovması olayını hatırlatarak Adem'den bahsediyor.

Dür eyledin dürüğ ile cennetden Ademi
La'ik değilmi sana rakib Ehremen disem

25a / 776

Şair rakibi Şeytana (Ehremen'e) benzetmiştir. Çünkü rakip sürekli aşık ile sevgili arasına girip aşığın sevgiliye kavuşmasını engellemektedir. Sevgili cennettir. Rakib açığı (ademi) sevgiliden (cennetden) uzaklaştıran şeytandır.

4. Hz. Yakub ﷻ

Hz. İshak'ın oğlu, Hz. Yusuf'un babasıdır. Yakub on iki oğlunda en çok Yusuf'u sevmektedir. Yusuf'u kıskanan kardeşleri O'nu bir kuyuya atmışlar ve Hz. Yakub beytül-ahzen (hüzünler evi) denilen kulübesinde yıllarca Yusuf'un hasretiyle ağlamış ve köle niyetine satılıp Mısır'ın maliye babası Aziz tarafından satın alındı. Azizin karısı Yusuf'a aşık olunca Yusuf'un başından bir çok mecaz geçti. Zamanla Yusuf Maliye Bakanlığına kadar yükseldi. Kendisinden buğday almak için gelen kardelerinden Bünyamin aracılığıyla gömleğini babasına gördermiş ve babasının gözleri açılmıştır. Edebiyatımızda Yakub peygamber yıllarca ağlaması gözlerinin kör oluşu, külbe-i ahvanı ile ele alınır ve işlenir.

Hamdi de Yakub'un gözlerinin körlüğüne şiirlerinde işlemiş ve bu vesile ile Hz. Yakub'dan bahsetmiştir.

Aç gözün terk it amayı dide-i Yakub-ar
Her ne görsen ey aziz Yusuf-ı ken anidir

13a / 388

5. Hz. Yusuf †

Yusuf, Hz. Yakub'un oniki oğlundan en küçüğüdür. Onbir yıldız, Güneş ve Ayın kendisine secde ettiğini rüyasında gören Yusuf bunu babasına anlatır. Babası da bunu kimseye anlatmamasını öğütler. Rüyadaki on bir yıldız Yusuf'un kardeşlerine işaretdir.

Yusuf'u kıskanan kardeşleri bir gün O'nu kıra götürerek bir kuyuya atarlar ve babalarına "O'nu kurt yedi" derler. Bunun üzerine çok üzülen ve yıllarca ağlayan Yakub kör olur.

Yusuf'u kuyudan, oradan geçen bir kervan alır, Mısır'a götürür ve köle niyetine satarlar. Yusuf'u satın alan Mısır Maliye Bakanıdır. Yusuf çok güzel olduğundan Aziz'in karısı Züleyha, kendisine aşık olur. Yusuf Zeliha'nın tekilfini reddetmiştir. Zeliha bir gün Yusuf'un odasına girer ve Yusuf O'ndan kaçarken Züleyha arkadan gömleğine yapışır ve yırtar. Zeliha Yusuf'un kendisine saldırdığını söyleyerek kendisine iftira eder ve zindana attırır. Yusuf hükümdarın görmüş olduğu bir rüyayı tabir eder ve rüya tabiri doğru çıkar. Bunun üzerine zindandan çıkarılıp maliye bakanlığına getirilir. Hükümdarın rüyasını Yusuf, yedi yıl bolluktan sonra yedi yıl kıtlık gelecek" şeklinde tabir etmiştir. Bu vesile ile Yusuf yedi yıl boyunca tahıl biriktirdi ve kıtlık gelip çatığında bu biriktirilen tahıl ile idare edildi.

Yusuf'un kardeşleri de tahıl almak için Yusuf'a gelmişlerdi. Onlar Yusuf 'u tanımamış fakat Yusuf onları tanımıştı. Yusuf, kardeşi Bünyamin vasıtası ile babasına gölmeğini göndermiş ve bu gömleği gözlerine süren Yakub'un gözleri açılmıştır. Yusuf babasını ve kardeşlerini de Mısır'a getirterek bundan sonraki hayatlarını beraber geçirmişlerdir.

Yusuf, Züleyha'yı nikahına alır ve iki oğlan bir kız babası olur. Allahü tealada Züleyha'ya eski güzelliğini bağışlamıştır.

Yusuf, Divan şiirinde adına sıkça rastlanan peygamberlerden biridir. Güzelliği itibariyle sevgili Yusuf'a benzetilir.

Hamdi Yusuf'un kuyuya atılması ve terazi ile tartılıp ağırlığınca altın karşılığı satılması kıssaları nedenleriyle bir beytinde şöyle ele almıştır.

Yusuf gibi kim çah-ı bela kahr çekerse
Tatılsa nola la l ile mizanlar içinde

29b/922

Hamdi, "cah-ı Kenan" belasını çeken Yusuf'a Mısırın azizliğini veya sultanlığını layık görmektedir:

O kim Yusuf gibi çekdi bela-yı cah-ı Kenanı
Yeridir ger ola Mısırın azizi belki sultanı

35a/1101

Hamdi güzelliği ile övünen güzelliğine aldanan sevgiliye Yusuf örneğini birçok izaklarda bulunmayı da ihmal etmiyor. Yusuf'un zindana atılmasının sebebinin güzelliği olduğunu sevgiliye hatırlatıyor.

Gurre olma hüsne kim bu rüzgarın karıdır.
Yusuf-i Muri esir-i çah-ı zindan eylemek

21b/663

Bunların yanı sıra Yusuf, babası Yakub ve kendine açık olan Züleyha ile birlikte ayrılmaktadır.

Aç gözün terk it amayı dideri Yakub var
Her ne görsen ey aziz Yusuf-ı Kenanidir

13c/388

Işk Mısırında Züleyhaya odur hem-derd olan
Yusufı dinara daim çehresi hem-reng olur

14a/422

Kim Züleyha gibi ışk ile kıyar na meleke
Malik olsa nola Yusuf gibi ziba mülke

30a/947

6. Hz. Süleyman

Davud peygamberin oğlu olan Hz. Süleyman her padişah hem de peygamberdir. Kuşlarla, hayvanlarla konuşur, onların dilini anlarmış. Cinlere ve rüzgara emretme yetkisine sahipmiş. Üzerinde ism-i Azam

yazılı bir mühürlü yüzüğü varmış. Bu yüzüğün taşı kibr-i ahmerden olup bütün vahşi hayvanlar vekuşlar bu yüzük sayesinde ona boyun eğmişlerdir. Hudhud adlı kuşu çok uzakları görebilir, suyun yerini havadan tesbit edebilirmiş.

Hız.Süleyman Divan edebiyatında özellikle yüzük, karınca, Hudhud ve Belkıs ile birlikte çok anılır. Sevgilinin dudakları mührü benzetildiği zaman Süleymandan bahsedilir.

Hamdi, rakibin sevgilinin dudaklarına diş bilemesini çok görmüyor. Çünkü Süleymanın mührüne herkes tema etmektedir.:

Diş biler dirler işitdim leb-i dildara rakib
Deyüdü kılssa nola mühr-i Süleymana tama

20b/631

Sevgilinin dudağı Süleyman'ın mührü gibi kudretli ve etkileyicidir. O her şeye hükmedebilir ve etkisi altına alabilir:

Yel olub yeller iken göhlümi sayd etdi lebün
Yellere hakim olan mühr-i Süleyman gibi

36b/1154

Süleyman gücün, kuvvetin, kudretin, iktidarın sembolüdür. Bunun yanında karıncadan bahsedilirse acizlik ifade edilmek istenmektedir. Hamdi de, divanında aczin ve gücün timsali olan bu iki unsuru tezat içinde vermiştir:

Zehi aşık ki maşukı yalına mur olam diyü
Heva yeline virmişdir nice taht-ı Süleymanı

35a/1102

Anberin hattı ki devr-i leb-i cananda biter
Guyıya murce mühr-i Süleyman getürür

12a/376

Asitanında diler dil ki vatan tuta veli
Mur-ı bi-çare kaçan mülk-i Süleyman aparır.

15b/477

7. Hz. İsa ﷺ

Kendisine İncil indirilen bir peygamberdir. İsa, Meryemden babası olarak, Cebrail'in, Meryeme üflediği ruhtan dünyaya geldi. Hz. İsa bu özelliğinden dolayı neye dokunsa ona cen verir ve ölüleri diriltirdi.

Körlerin gözlerini açmak, çamurdan yaptığı kuş heykellerine can vermek gibi mucizeleri vardı.

Meryem İsa'ya gebe kalması, bebekten göstermiş olduğu olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, nefesi ile körlerin gözlerini açması, hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemiş olması gibi yönleriyle Divan şiirimizde adın asıkça rastlanan bir peygamberdir. Şiirlerde genellikle dem (nefes) kelimesiyle yanyana anılır ve hayat verme özelliği vurgulanır. Sevgilinin dudağı can bağışlamakla İsa'ya benzer. Bunun yanısıra sevgiliden gelenyel (rüzgar) da can verici özelliğiyle İsa'ya benzetilir.

Hamdi Divanında İsa, genellikle ölüleri diriltme hayat bağışlama, hastaları iyileştirme özelliğiyle anılmıştır.

Sevgilinin güzellik unsurlarını zikrettiği şu beyitte Hamdi sevgilinin dudağı İsa gibi ölüleri diriltten bir hayat membası olarak tahayyül ediyor ve gözlerinin de cellad gibi can aldığını vurgulayarak sevgilideki tezatlığı dile getiriyor.

Sevgilinin diyarından esen yel de İsa nefesi gibi hastaları iyileştirme özelliğine sahiptir. Şair hasta olduğunu dile getirerek sevgilinin diyarında esecek olan yelin kendisine ulaşıp can vermesini dinlemektedir. "Nesim" sevgilinin diyarına uğradığından, sevgiliden haber getiren bir unsuru olarak düşünülür. Sevgiliden gelen haber aşığa hayat vermektedir. Ayrıca "nesim" sevgili ile haşır-neşir olmuştur, sevgilinin saçları arasından süzülmüştür, sevgilinin kokusunu taşımaktadır. Dolayısıyla aşığa can verecektir.

Can hasta düşdi kanı nesim-i diyar-ı yar
İsi gibi nefes ura bi-marım üstüne

29b/930

Aşağıdaki beyitte "heva,yı sünbül" ifadesi ile sevgilinin saçlarına sürülen sabah yeli kasdedilmektedir, yine İsa'nın nefesi gibi ölüleri diriltme özelliği ile teşbih halinde kullanılmıştır.

Heva-yı sünbül ile seba ki hoş demdir
Deminde azm-i remime Mesih-i Meryemdir

13b/411

Şair, sabah rüzgarının esmesinin sebebinin de Hüsn-i talil yoluyla ifade etmektedir. O'na göre sabah rüzgarı, İsa'nın nefesi gibi ölüleri diriltmek için semtten semte seyahate çıkmıştır.

Subhun nesimi mürdeleri zinde etmege
İsi gibi seyahata başladı hey-be-hey

33e/1037

Yukarıda İsa'nın maddeden arınmış olduğunu ve hiç evlenmemiş olduğunu zikretmiştik. Hamdi, bir beytinde Hz. İsa'nın bu özelliğini hatırlatarak gönlünün İsa gibi "mücerred" olmasını tavsiye ediyor.

İsi gibi bir mücerred ol ey dil ki bulasın
Bir sa atın ferağının niçe ömr-i Nuh

9a/257

Şair diğer bir beytinde İsa (Mesih) 'yı bindiği eşek ile birlikte zikrediyor. Beyitte asıl üzerinde durulan İsa olmamakla birlikte, ismi geçtiği için zikretmeyi uygun bulduk.

Şair, rakibi görünce "firāk" ile buluşmuş oluyor. Firak, aşık için kıyamettir. Rakibi, İsa'nın eşeğine benzeterek zikrediyor:

Görem seg-i rakîbi firâkı düşer dile
Zîra har-ı Mesih kıyâmet nişânesidir

16a/483

8. Hz. Musa

Hız. Yusuf'dan sonra İsrail oğullarına gönderilen Peygamberdir. Musa Tuva vadisinde Allah ile konuştuğundan dolayı Kelimullah lakabıyla anılmıştır Edebiyatımızda deyiş, esasıyla ikiye bölmesi, Firavun'u suda boğması ejderha haline gelen asası, Yed-i beyzası, Allah ile konuşması vs. yönleriyle ele alınmıştır.

Hamdi, sevgilinin güzelliğini Hz. Musa'nın Yed-i Beyza (Beyaz el) sına teşbil ederek "Yed-i Beyza" mucizesini şiirlerinde işlemiştir: (Yedi beyza mucizesi: Hz. musa elini koynuna sokup çıkarınca eli süt beyazı olurmuş):

Hamdi Musa'nın yed-i Beyza'sı mıdır hüsn-i yar
Anda ki ejder görünür ki asadır perçemi

34a/1067

Bu beyitte sevgilinin yüzüne "Yed-i beyza" ya benzeten Musa sevgilinin perçemini de Musa'nın elindeki asaya benzetmektedir. Musa elindeki asayı yere attığında ejderha haline gelmiş. Firavun Hz. Musa'yı küçük düşürmek için (o çağda sihirbazlık ilerlemiş olduğundan) bütün sihirbazları toplamış ve gösteri yapmalarını sağlamıştır. Sihirbazlar ellerindeki ipleri yere atınca ipler yılan olup hareket etmeye başlamışlar. Bunun üzerine Hz. Musa elindeki asayı yere bırakmış ve asa ejderha olup bütün yılanları yutmuştur. Bunu gören sihirbazlar Musa peygambere iman etmişlerdir.

Yine işte bu beyitte de Hz. Musa'nın yed-i beyza mucizesi işlenmiştir:

Musa kerametini yed-i beyzada aza kıl

Firavun kavmi gibi ola tari mar hatt

20a/623

Ayrıca Hamdi bir beytinde, boyu ve gücü bakımından efsanevi bir şahsiyet kazanmış olan "Uc ile Musa arasında geçen mücadeleyi telmih yaparak Hz. Musa'yı zikretmektedir.

Kadd ile korkutmak ister Hamdi'yi eblek rakib

Bilmez ol gafil nicedir kusa-i Musa vü uc

8b/254

Kelim sıfatıyla zikrettiği şu beytinde Hz. Musa ile Allahü Teala arasındaki konuşmaya telmih vardır.

Çekerdi çak idüb kenterani perdesini

Eğer kilim-i vücudı oda yakaydı kelim

26a/756

9. Hz. Nuh

Hız. İdris'in göğre çekilmesinden sonra doğru yoldan ayrılıp putlara tapmaya başlayan ademoğullarını dine davet etmek üzere gönderilmiş peygamberdir. Nice yıllar kavmini imana davet eden Nuh (a.s.)'a yalnızca oğulları "Sam, Ham, Yaset" ile hanımları ve bir kaç insan iman etmiştir. Bunların dışında Nuhun oğlu "Yam" da işlerinde olmak üzere kimse imana gelmemiştir. Yaptığı nasihatlar karşısında tahkir, aby, eza ve cefalarla karşılaşan Nuh ümitsizliğe düşerek beddua etmeye başladı.

Duası kabul oldu ve Allah'ın "Gemi Yap" vahyi ile karşılaştı. Nuh gemiyi yapıp bitirince "Tufan" alemleri görüldü. Nuh, iman edenlerle birlikte gemiye bindi ve her çeşit hayvandan birer çift gemiye aldı. Babası tarafından gemiye çağrılan Yaf, "ben bir dağa çıkıp kurtulurum" diye cevap verdi ve geiye girmede. Yükselen sular altında kalarak boğuldu. Tufan her tarafı kaplayarak dağları aştı ve yer yüzünde hiçbir canlı (Nuh ve gemisindekiler hariç) kalmadı, hepsi yok oldu.

Yağmurlar kesilip sular çekilince Nuh'un gemisi karaya oturdu ve insanoğlu Nuh'un üç oğlundan redi. Bu nedenle Nuh (a.s.)'a "ikinci Adem" denildi.

Nuh peygamber 950 veya 1000 yıl yaşamıştır. "Nuh Ömrü" diyemi buradan kalmaktadır. Hamdi bu unsuru divanında şöyle zikretmektedir.

İsi gibi mücerred ol ey dil ki bulasın
Bir saatin ferağının nice ömr-i Nuh

9a/257

Nuh (a.s.) Divan şiirimizde gemi ve Tufan ile birlikte zikredilir. Hamdi gözyaşını Nuh tufanına benzettiği şu beyitte bu vesile ile Hz. Nuh'un adını açmıştır.

Cuş-ı sinem gözüme eşk-i teveran getirür
Nuh temurı gibi aleme tufan getirür

12b/374

10. Hızır ✕

İçenlere ölmezlik verdi ab-ı hayatı içen ve kul sıkıldığı zaman imdadına yetişmekle meşhur olan peygamber (Develioğlu).

Divan şiirinde ab-ı hayat, ve İskender ile birlikte adına sıkça rastlanır. Sevgilinin pek çok özelliği Hızır'a benzetilir. Sevgilinin dudağı ab-ı hayatdır. Ab-ı hayatı içen Hızır gibi ölümsüzlüğe kavuşur. Hamdi.

Hamdi şu beytinde sevgilinin dudağını "ab-ı hayatla" birlikde zikrederek, onu içince Hızır gibi, ihtiyarken gençleştiğini hayat bolduğunu dile getiriyor.

Hamdi ol gonca lebün ab-ı hayatın içeli
Hızır-veş şeyhü şebab oldu gönül döne döne

31a/971

B- AL- İ RESUL

Al-i Resul ibarese Peygamberimizle birlikte kızı Fatime, damadı Ali, torunları, Hasn ve Hüseyin' den oluşan ailesini ifade etmektedir.

Hamdi, Kerbelâ olayını tasvir eden bir gazelinde "Al-i Resil" ifadesini kullanmıştır.

Al-i Resule Hamdi ihanet idenleri

Recm eyle senün la'netin ile Hüdâ için

26 e/ 807

1. Hz. Hasan

Büyük halifelerden Hz. Ali' nin büyük oğludur. Mu'aviye kendinden sonra Hasan' ı halife yapacağını duyurunca Mu'aviye' nin oğlu Yezid, Şamdan Medine' ye zehir göndererek Hz. Hasan' ı hanımı vasıtasıyla (çeşitli entrikalarla kandırarak) zehirletti.

Hamdi bir beytinde bu olaya telmih yaparak Hz. Hasan'a her ne kadar zehir verilmiş olsa da o zehir vasıtasıyla şehâdet şifasına ulaştığını dile getiriyor.

Zehr ile virdi sıhhat-ı şirine çün Hasan

Aldı şehadetiyle anın derdine şifâ

4-a/ 93

2. Hz. Hüseyin

Hz. Ali'nin ikinci oğludur. Babası şehit olunca Medineye gelmiştir. Muaviye'nin vefatı üzerine halife olan Yezid'e biat etmemiştir. Küfe'liler, halife yapmak için kendisini çağırınca yanındaki 72 kişiyle birlikte Irak'a doğru yola çıkmıştır. Yezid, Irak Valisi Ubeydullah b. Ziya'da O'nun Kufe'ye sokmaması için emretmiştir. Ubeydullah b. Ziyad'da Sa'd b. Vakkas'ın oğlu Ömer ile bir ordu göndererek Küfe'ye sokulmasını önlemeye çalışmıştır. Kerbala'da Mahiyetiyle birlikte uzun süre susuz bırakılan Hz. Hüseyin daha sonra zalimce şehid edilmiştir.

Divan şiirinde ismi genellikle susuzluk ve Kerbelâ ile birlikte anılır. Hamdi bir beytinde Kerbela olayını hatırlatarak Hz. Hüseyin'in susuzluk karşısındaki sabrını vurgulayarak, Kerbelânın ona acımadığını teşne-leb (dudağı kurumuş, çok susamış) dahi demediğini ve Hz. Hüseyin'in bu susuzlukla can verdiğini ifade ediyor.

Sabr-ı dil-i Hüseyin görün Kerbela'da kim
Can virdi teşne-leb demedi bu Kerbela

4 - a/94

Yine, Kerbela tasvirini yapan bir gazelinde, Hamdi Hz. Hüseyin'in Kerbela'daki susuzluğuna deyinerek , fözlerinden Kerbela'yı gözyaşıyla suvarmasını istiyor Çünkü Hz. Hüseyin'in gönlü Kerbela'da su için çok eziyetler çok belalar çekmiştir.

Ey dide göz yaşıyla suvar Kerbelayı kim
Çehdi belâ Hüseyin dili anda mâ anda ma için

25-b/801.

Ebu Cehil - Ebu Leheb

Ebu Cehil, Kureyş reislerindendir. Peygamberimize olan şiddetli düşmanlığı ile ün kazanmıştır. Ona göre zenginler itibarlılar, nüfuzlular varken Peygamberlik bir yetime gelmemliydi Dolayısıyla Peygamberimizin peygamberliğine şiddetle karşı gelmiş ve Hz. Muhammed'e girişilen her harekette rol oynamıştır.

Ebu Leheb de Peygamberimizin amcasıdır. Bu da Ebu Cehil gibi Peygamberimizin baş düşmanlarından. Ebu Cehil ile aynı görüşte olup Peygamberliği Hz. Muhammed'e yakıştırmamaktadır. Bu yönleriyle edebiyatta isimlerine rastlamaktayız.

Hamdi Peygamberimiz için yazdığı bir medhiyesinde Ebu Cehil ile Ebu Lehebin hasedliz yönüne değinerek Onların Peygamber efendimizin kıyketini bilmediklerini ve hased ateşine yanıklarını hasüd (hasetü) lere bunun layık olduğunu söylüyor (Bu Cehl ve Bu leheb, bu isimlerin kısaltılmış şeklidir)

Yandı hased odına vü bilmedi kadrini
BuCehl ile hasüda olur bu Leheb sezâ

C. HULEFA-İ RAŞİDİN

Peygamberimizden sonra İslam dininin öncülüğünü yapmış O'nun yayılmasına hizmet etmiş ilk dört halifeye "Hulefa-i Raşidin" denir. Bunlar : Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali 'dir. Birbirinden değerli bu halifelerden her biri kendine has özellikleriyle edebiyata konu olmuşlardır.

Hamdi şiirlerinde hulefa-i raşidin'den bahsederken onları nasır-ı erba'a ya benzetiyor. anasır-ı erbab'a, toprak hava - su - ateş olup varlık eleminin dört ana ögesidir. Bu dört unsur olmazsa varlık olmaz. Hamdi de halifelerin her birini bu öğelerden birine benzeterek şeri'ztın (din kaidelerinin) varlığın bunlara bağlamaktadır.

Ne çar. çar-unsur şer'in micin miza'ının
Na - çar olur olarak kılan çün ile çıra

3 b/83

Hulef-i rasidinden Hz. Ebu Bekir su'ya, Hz. Ömer hava'ya (yele), Hz. Osman Toprağa, Hz. Ali de ateşe benzetilmiştir. Aşağıda her birini ayrı ayrı maddelerde ele alacağız.

1. Hz. Ebu Bekir

Yukarıda zikrettiğimiz dört büyük halifenin birincisidir. Asıl adı Abdullah'dır fakat Ebu Bekir künyesiyle tanınır. Lakabı Sıddık ve Atik'dir. En çok Sıddık lakabıyla anılır. Müslümanlığı kabul eden dördüncü kişi olup "aşare-i mübeşere" (Cennetle müjdelenen 10 kişi) den biridir. Sıddık lakabını miraç hadisesinin duyar duymaz inanmasından sonra takılmıştır. Sahabe içerisinde o kadar müteber bir yere sahiptir ki Peygamberimiz hastalandığında imamlığı üstlenen o olmuştur. Daha doğrusu imamlık O'na uygun görülmüştür. Hilafet iki seneden fazla sürmüştür. Bu zaman zarfı içerisinde bir çok fetihlere ve İslam'ın başarılarına vesile olmuştur. Müslümanları birleştirmeye büyük gayret sarfetmiştir.

Hamdi divanında Hz. Ebu Bekir'den söz ederken O'nun "Sıddık" lakabını kullanarak sedakat ile su gibi temizlendiğini ve su gibi pak ve saf olduğunu belirtiyor. Yukarıdaki beyitte "çar-unsur" diye belirttiği unsurlardan ilki Hz. Ebu Bekir'dir.

Bunun birisi hazret-i Sıddık'dı kim ol
Su gibi oldu ile pāk ü pūr sefâ

3 b/84

Hemen akabindeki beyitte Hamdi, Hz. Ebu Bekir'in Hicret esnasında Hz. Muhammed'e arkadaşlık yaptığını belirterek O'nun gerçek medhini kimsenin yapamayacağını, hatta gerek olmadığını ifade ediyor.

"Yar-ı ğâr" ifadesi ile hicret esnasında Hz. Muhammed ile Hz. Ebubekir' in saklanmış oldukları mağara ve oradaki arkadaşlık anlatılmaya çalışılmıştır:

Bu yar-ı ğârı' nın kim erer medh-i gavrına
San 'akl- ı evvelin kim ider Sânisin senâ

3.b/ 85

2- Hz. Ömer

İslam dinini kırkinci kişi olarak seçen Hz. Ömer islamın ikinci halifesidir. Doğruluk ve adaletiyle ün salmıştır. Faruk lakabı, yüksek adaletinden dolayı kendisine takılmıştır. Kahraman ve cesur olduğundan dolayı İslamı seçmesiyle birlikte artık İslam açık açık anlatılmaya başlanmıştır. Özellikle adaleti, dürüstlüğü, kahramanlığı yönleriyle edebiyata konu olmuştur.

Hamdi, Hz. Muhammed'e yazmış olduğu bir medhiyesinde halifelerden bahsederken Hz. Ömer' i yiğitlik yönüyle ele almış ve rüzgâra benzetmiştir. Rüzgâr en anasır-ı erba' a' nın bir unsurudur. Her bir halifeyi anâsır- ı erba'a' dan birine benzeten Hamdi, Ömer' i, rüzgâr (hava, yel) diye nitelendirmiştir.

Biri Ömer durur ki debür-ı şecce'ati
Müdbirlerin vücûdı tuzın eyledi heba

3 - b/86

Oldur Ömer ki turre-i yele bir işareti
Darbıyla etdi Kayseri kasrından işga

3 - b/87

3. Hz. Osman

Hz. Osman üçüncü halifedir. Hz. Ebu Bekir'den sora islamı seçen ilk kişi olup beşinci müslümandır ve aşere-i mübeşere (Cennetle müjdelenen 10 kişi) den biridir. Utangaç ehl-i takva ve haya sahibi bir zattır. Bu yönleriyle edebiyata konu olmuştur. Ayrıca peygamberimizin iki kızıyla evlenmiş ve " Zü'n-Nureyn" (iki nur sahibi) lakabını almıştır. Bu yönüyle de şiirlerde adına rastlamak mümkündür.

Hamdi "şemayn-i ezherayn" ifadesiyle Hz. Muhammed'in iki kızını kasd ederek, Hz. Osman'ın Peygamber efendimizin iki kızıyla evlenmiş olduğunu belirtiyor. Ayrıca alçak gönüllü oluşu nedeniyle

Hiz. Osman'ı toprak ile anarak O'nu aşasır-ı erbaadan toprağa benzetmiştir. Ayrıca "menbac-ı tevazu" ibaresiyle Hiz. Osman çok mütevazi biri olduğunu söylerken "macden-i haya" tabiriyle de O'nu haya madeni olarak nitelemektedir.

Osman' dururbiri ki felek rif 'atıydı ol
Şemseyn-i ezhereynini yâr eyledin ana

3b/ 88

Hak anlar idi kendüyi irtifa'la
ol menba'-ı tevasü'-ü ol Ma'den- hayâ

3b/89

4- Hiz. Ali

Dört büyük halieden sonuncusu olup Hiz. Muhammed' in damadı aynı zamanda amcası oğludur. Küçük yaşlarda (8-10) müslüman olduğu ve hiç putlara yönelmediği için "Kerreallanu veche" diye anılır. Lakabı Esedullah (alâh' ın Arslanı) ve Haydar (Arslan) dır. Cennetle müjdelenenlerden biridir. Genellikle kahramanlık, velilik ve imamlık yönleriyle edebiyata konu olmuştur.

Hamdi, Hiz. Ali' den bahsederken O'nun "Haydar" lakabını kullanıyor ve anasır-ı erba'adan ateşe benzetiyor. Ali' nin düşman askeriin içine dalışını, kamışlığın içine düşen ateş gibi tasvir ediyor:

Haydar'durur biri ki 'aduvv leşkerinde ol
Bir ateş idi neyney-istâna guyyâ

4-a/90

D- TARİHİ VE EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

1- Efrasiyab

Turan'ın en büyük kahramanlarından olup İran'la yapmış olduğu savaşlarla anılır. Edebiyatta, saltanatı, hazinesi ve mülkü ile söz konusu edilmektedir.

Hamdi Efrasyab'ı saltanatı bakımından şiirinde işlemiştir.

Efresiyab demidir kemter gulamı anun
Can mülketinde cemdir ser-mest-i cam-ı Ahmed

10b/301

2- cU c

Efsanevi ve uydurma bir şahsiyettir. Gayet uzun boylu ve oldukça kuvvetlidir. Hamdi Uc'u boyu münasebetiyle ele almıştır.

Kadd ile korkutmak ister Hamdiyi ebleh rakib
Bilmez ol gafil kıssa-i Musa vü cUc

8-b/254

3- Fir^cavn

Fir^cavn Hz. Musa'nın ve O'nun tebliğ ettiği dinin baş düşmanıdır. Hz. Musa gösterdiği mucizelerle Fir^cavn ve Fir^cavn'un sihirbazlarıyla mücadele etmiştir. Onun mucizelerinden biri de "yed-i beyzâ (beyaz el)"sıdır. Hz. Musa elini cebine sokup çıkarınca eli süt gibi beyaz olurmuş. Hamdi, Fir^cavn'u Hz. Musa ve Hz. Musan'ın mucizesiyle tenasüb halinde zikretmektedir. Beyitte Fir^cavn kavmi sevgilinin hattı için benzetilen olarak kullanılmaktadır.

Musa kerametini yed-i beyzade arza kıl
Fir^cavn kavmi gibi ola târ ü mâr hatt

20a/623

4- Hâmân

Hâmân, Hz. Musa zamanındaki Mısır Fir^cavnunun veziridir. Hz. Musa ve Fir^cavn ile birlikte zikredilmiştir.

Ehl-i ma'ni olmayub calemde sûret-binin
Niçe Mûsa sandığın Fir^cavni vü Hâmânidir

13a/390

5- Hallac

Tasavvuf yolunda ilerleyip fenafilak seviyesine ulaşmış bir mutasavvıftır. Enel Hakk (Ben Hakkım) dediğinden dolayı kırbaçlanmış ve asılmıştır. Divan şiirimizde genellikle Enel Hak ve darağacı münasebetiyle anılır.

Sevgilinin saçını darağacına teşbih eden Hamdi kendisini de bu darağacına asılan Hallac olarak görmektedir.

Umar ki saçun dârına Mallac ola Hamdi
Bahtı ona şâyed neteki kıssa-i culâh

31-b/992

Ey zülf-i yâr beni penbe gibi dökse gamun
Koman men ol gamı Hallac gibi dârına as

20-a/612

E- MASAL KAHRAMANLARI VE ONLARLA İLGİLİ UNSURLAR

Hamdi Divanında Leyla ile Mecnun, Ferhad ile Şirin, Vâmık ile Azra, Hüsrev, Şeyh-i San'ani, Yûsuf ü Züleyhâ gibi masal kahramanlarının isimleri geçmektedir. Bunlar âşık ve mâşuk için birer sembol durumundadırlar.

1-Yûsuf, Züleyha

Yûsuf ile Züleyhâ istisnasız birlikte anılırlar. Züleyhâ, Mısır azizin karısıdır. Saraya köle olarak satın alınan Yusuf'a âşık olmuş ve aralarında sonu evlilikle biten uzun bir aşk macerası yaşanmıştır. Hamdi Divanı'nda daha çok Züleyha'nın, aşkı uğruna Yûsuf'a çektiirdikleri söz konusu edilir.

Kim Züleyhâ gibi ışk ile kıyar mâ meleke
Mâlik olsa n'ola Yûsuf gibi zibâ mülke

30-a/947

ışk Mısırında Züleyhâ'ya odur hem-derd ola
Yûsufı dinâra dâ'im çehresi hem-reng olur

14-a/422

2- Leylâ, Mecnûn (Kays)

Sürekli birlikte zikredilen bu iki masal kahramanı, meşhur aşklarıyla ünlüdür. Hamdi Mecnun'u izah ederken şöyle diyor:

Mecnûn odur ki gussa-i Leylâ'da şâd olur
Tahsin ana ki vahşi iken hoş-nihâd olur

16-a/486

Ayrıca:

Ne bile gussâ-i Mecnûn-ı vasf-ı Leylâ'den
Anın ki hissesi bu kıssadan hikâyettir

beytinde Leylâ'nın vassında Mecnûn'un tasesını anlamayan kişinin

hikayesi anlatılmış olur. Mecnûn'un ğamını tahayyül edemeyen kişiyi tarif etmeye gerek duymuyor.

3- Şeyh-i San'ân:

Asıl adı Abdürrezakdır. Yemenli, zühd ve takva sahibi bir şeyhtir. Rüyasında gördüğü bir hristiyan kızına aşık olan Şeyh-i San'ân kızı görmek için müridleriyle birlikte Rum diyarına sefere çıkar. Kızı görür ve evlenmek ister. Kız evlenebilmek için ondan bazı isteklerde bulunur: Kilisede ibadet etmesi, Kur'an-ı Kerim'i yakması, domuz çobanlığı yapması v.s. Şeyh bunların hepsini yerine getirir ama kız kendisiyle evlenmez. Umudunu kesen Şeyh huzuru kaçmış bir şekilde Rum diyarından ayrılır ve kendini ibadete verir. Hamdi Divanı'nda bu yönüyle ele alınıp işlenmiştir.

Şeyh-i San'ân'ın huzuruna kaçırarak derecede güzel görünen sevgilinin saçına anlam verememektedir. "Çelipa" kelimesi "kakül" anlamına gelmekle birlikte "haç", "put" anlamlarına da gelir Şair bu kelime ile oyun (sanat) yapmıştır.

°Aceb zülfün çelîpâsı ne sûretde görünür kim

Perişan itdi sevdâsı huzûr-ı pir-i San'ânı

35-a/110

4- Vâmık, °Azrâ

Vâmık ile °Azrâ, Hamdi Divanı'nda iki biyette anılmıştır. Hamdi, sevgilisi ile aralarında geçen maceralardan bahseder olursa "Vamık ü Ara" hikayesinin bu maceralar yanında "ebter" kalacağını ifade ederek aşkının büyüklüğünü izah etmeye çalışıyor:

Yâr ile mâcerâlarını Hamdi söylese

Ebter olurdu Vâmık ü °Azrâ menakıbı

36-b/1151

Diğer bir beyitte Hamdi kendisini Vamık'a, sevgilisini de °Azra'ya teşbih ederek sevgiliden ayrı, sevgiliden uzak kalınamayacağını dile getiriyor.

Hamdi dûr ez dost key hâded şuden

Çün dil-i Vâmık be °Azrâ mi kesed

11-a/323

(Ey Hamdi dosttan uzak olmak nasıl olur. Çünkü Vamıkın gönlü
"Azra'yı çeker).

5- Ferhâd, Şîrîn

Ferhâd ile Şîrîn de Hamdî Divanı'nda sürekli yan yana işlenmişlerdir. Ferhad'ın, Şirin'e olan aşkının büyüklüğünü ifade etmek için "Felek Şîrîn'in nakşını mermer taşından sildi amma Ferhâd'ın gönlünden silemedi" demektedir.

Nakş-ı Şîrîni giderdi seng-i harâdan felek
Mümkün olmadı gidermek hâtır-ı Ferhâddan
26-b/832

Hamdi Divanı'nda Ferhad ile Şirin'den bahsedilirken Şirin sevgili. Ferhad aşkın yerini almaktadır. Sevgili lütf ile Şirin'e benzeyen dudaklarını gösterip nice çaresiz aşığı Ferhad'a çevirir.

Leb-i Şirin'i bu lütf ile "arz eylesin
Ey nice "âşık-ı bî-çâreyi Ferhâd idesin
28-b/891

II- KAVİMLER

1. Hindû

Hindû, Hamdi Divanında daha çok rengi itibariyle ele alınmıştır. Siyah renginden dolayı, edebiyatımızda, daha çok saç, ben ve gece için benzetilen unsuru durumundadır. Hamdi Divan'ında da genellikle saç, siyahlık, gece ile birlikte kullanılmıştır. Sevgilinin parlak yüzüyle tezat halindedir.

Hoş yaraşmışdır ol ak yüz üzre bu zülf-i siyâh
San serîr-i "âc üstünde şeh-i Hindû gibi
34-a/1074

Bu beyitte "serîr-i "âc", "ak yüz" için, "Hindû" ise "siyah saçlar" için benzetilen durumundadır.

Diğer bir beyitte "Hindu" kelimesini "ases (gece devriyesi)" ile birlikte zikrederek renk itibariyle tenasüb halinde kullanılmıştır. Hindû, sevgilinin güzelliğini koruyan bekçidir:

Gözlerin olub harâmi başladı başlar keser
Mısr-ı hüsnüne olalı iki keç Hindû ases
19-a/584

Burada "keç hindû" ibaresini gözler için de kullanmış olabilir. Hindû'nun diğer bir anlamı Satürn (skendiz, Zuhâl) dir. Satürn yedinci gökte bulunduğu için diğer seyyarelerden üstündür. Sevgilinin gözleri de vücudun üst kısmındadır. Ayrıca parlaklık itibariyle aralarında münasebet kurulabilir. İlk mısradaki "gözlerin harâmi olup başlar kesmeye başlaması" bizde bu düşüncüyü uyandırdı.

2- Habeş

Habeş de Hindu gibi rengi itibariyle baş, saç ve gece için benzetilen olarak kullanılmaktadır.

Hamdi, Habeş kelimesini sevgilinin saçının benzetileni olarak ele almış ve mertebe olarak sevgilinin saçından daha aşağı görmüştür.

Öygünemez fark-ı yâr üstünde müşğîn perçeme
Çıkarsa eyvân-ı Habeş eyvân-ı sîmîn üstüne
30-b/960

Beyitte "eyvan-ı Habeş", "müşğîn perçem" in benzetileni olurken "eyvan-ı sîmîn" tabirini kullanarak sevgilinin perçeminin parlak bir yüzü üstünde olduğunu ifade etmeye çalışıyor.

3-Türk, Tatar, Moğol-çin

Türk kelimesi, divan şiirinde sarhoşluk, zalimlik, cesurluk kavgacılık, kötü kalplilik gibi özellikler içinde ele alınır ve genellikle Tacik ve Tatar kelimesiyle birlikte kullanılır.

Tatar, miski Anadoluya getiren ırkın adıdır. Divan şiirinde Tatar kelimesi genellikle "misk-i Tatar, ahu-yı Tatar, nafe-i Tatar" gibi terkiplerle zikredilir. Kelime mecazen "zalim, gaddar, merhametsiz" anlamlarına gelir. Bu yönüyle sevgilinin saç ve gözü için benzetilen olarak kullanılır. Moğol-çin ise sevgilinin gözü için benzetilen olarak ele alınır.

Hamdi bu üç ırkı bu özellikleriyle bir beyitte toplayıp zikretmiştir. Türk'ün kavgacılık, Tatar'ın gaddarlık özelliğini bu beyitte görmek mümkündür. Sevgilin gözü, Türk ve Tatar gibi aşığın can ve gönlüne saldırarak aşığın düzenini bozmaktadır.

Türk ü Tatar mıdır çeşm-i Moğol-çinun kim
Gâret-i cân ü dil eyler ser ü sâ mân aparır

15-b/478

Tatar kelimesi diğer bir beyitte kokusu yönüyle ele alınmış olup "nâfe-i Tatar"ı sevgilinin sünbülü ile değişmeyeceğini dile getirmiştir.

Virmezem sünbülünü nâfe-i Tatâra bedel
Almazam leblerini la'âl-i Bedehşânı cıvaz

20-a/618

Hamdi yine sevgilinin gözünü Moğol-çine benzeterek Moğol'lar gibi fitneci, fesatçı yağmacı olduğunu dile getirirken kendisini de "Çin ü Hıta" ülkesine benzetmiş oluyor.

Hezar fitne ile dîde-i Moğol-çînün
Diyâr-ı Çin ü Hıtâ'yı dilerse gâretider.

14-a/432

III- ÜLKELER VE ŞEHİRLER

1-Çin-Hıta, Türkistan

Hamdi, Çin, Hıta ve Türkistan gibi ülkelerin isimlerini sayarak sevgilinin hükmetmiş olduğu coğrafyanın sınırlarını çiziyor desek hata olur, çünkü bu coğrafyaya sevgilinin güzelliğinin bir zerresi hükmetmeye yetmektedir:

Aferin ol âftâbın hüsnüne kim zerresi
Dilber-i Çin ü Hıtâ vü mahbûb-ı Türkisânidir

13-a/389

Çin "nigaristan" ülkesidir. Nigaristan, resim ve heykellerle süslenmiş olan yer anlamına gelir. Çin resim ve heykel münasebetiyle Divan şiirinde ele alınır.

Hamdi Çinin bu özelliğini kullanarak sevgilinin "nigarîn yüzü (resim gibi güzel yüzü)" yaratıldıktan sonra Çin nigaristanı'nın değerini kaybettiğini ifade ediyor:

Nigaristân-ı Çini bâtıl oldu
Nigârın Hakk yüzü nakşın yazaldan

27-b/868

Çin, güzel kokusuyla da ünlüdür. Misk'in vatanıdır. Bu yönüyle "nafe-i Çin, misk-i Çin, ahu-yı Çin, gû-yı misk" gibi kelimelerle zikredilir ve sevgilinin saçı için benzetilen olarak kullanılır.

Hamdi sevgilinin "müşgin saç"ını "nafe-i Çin"den üstün tutmakta ve "nafe-i Çin"i bir kuru deriye benzetmektedir. Sevgilinin sacı ise "taze-ter benefşe (en taze menekşe)"dir.

Müşgîn saçına nâfe-i Çin kandan öykünür

Bu tâze ter benefşedir ol bir kuru deri

34-b/1084

Hitâ, genellikle âhû ve misk ile birlikte zikredilir. Hitâ ülkesinde misk âhûsu oldukça fazladır. Misk, âhûnun göbeğine oturan kandan oluşur. Hutun sevgilinin saçı için benzetilen olarak kullanılır.

Hamdi, kokusunu sevgilinin saçına nisbet eden cânberden bahsederken müşg-i Hitâ'nın yapılan bu hataya şaşıp kaldığını ve kanının kuruduğunu söylüyor:

Sünbül saçuna nisbet ider bûyanı cânber

Kanı kurudı müşg-i Hitâ'nın bu hatâya

30-a/936

"Kanı kurudı" derken "misk"in, âhûnun göbeğine oturan kanı kasdediyor. Ahu'nun kanı, göbeğinin bir kısmında birikip kuruduktan sonra misk haline gelir. Hamdi bu beyitte hüsn-i ta'cil yoluyla misk'in oluşmasının sebebini anlatıyor. Misk yukarıda zikrettiğimiz hatadan dolayı oluşmuş oluyor.

Hita, ayrıca Rûm kelimesiyle tenasup halinde de ele alınmaktadır.

Çöz sünbülünü Rûm diyârı Hutun olsun

Gül incü dişün şevkine cânem cân Aden olsun

26-b/835

2- Rûm, Şâm

Rûm kelimesi aslında Anadolu için kullanılır. Osmanlı ülkesi için de kullanıldığı olmuştur. Rûm kelimesi beyazlık mefhumunu karşılamakta ve sevgilinin yüzü için benzetilen olarak ele alınmaktadır.

Hamdi Divanı'nda "Rûm diyârı" diye geçmektedir. Bu beyti hita maddesinde zikrettiğimiz için tekrardan sakındık (bkz Hita).

Ayrıca Peygamberimiz için yazdığı bir medhiyesinde Rûm ismine rastlamaktayız. Bu beyit ile, İslamiyetin Medine'de zafere ulaşmasıyla Kısra'nın serayının yıkıldığını Rûm ve Şam'ın da boyun eğip itaat ettiğini ifade etmeye çalışıyor.

Kesr oldı kasr-ı Kısra vü râm oldu Rûm ü Şâm
Yesribde tâ ki fethle nasb eyledin livâ

3-a/71

3- Mısır, Ken'ân

Mısır, genellikle Yûsuf u Züleyhâ hikayesi, zindan, aziz, sultan münasebetleriyle şiire konu edilir. Bostan-ı Mısri (14-b-434, güzellik), Mısri Hüsn (19-b 599-hüsn 19-a, 576), Mısri şeker (21b-662 hüsn) Yûsuf-ı Mısri (21-b, 655- hun), Işk Mısri (14-e 414) gibi ifadeler içinde çeşitli benzetmelere konu olmuştur. "Bostan-ı Mısır" ifadesi sevgilinin güzelliği için kullanılmıştır.

Bostan-ı Mısri hüsnüne kim nisbet eyliye
Anda şeker bu ravzâda şeker-şiken biter

14-b/442

"Mısri şeker" ibâresi de sevgilinin dudağı ile münasebet halinde kullanılmıştır.

Devr-i hüsnünde lebün lezzet virür câşıklara
Mısri şekerler bitürse nola dükkânın senin

21-b/670

"Işk Mısri" ülke anlamında kullanılmış olup Aşk ülkesini karşılamaktadır:

Işk Mısırında Züleyhâ'ya odur hem-derd olan
Yûsufî dinâra da'im çehresi hem-ren olur

14-a/422

Ken'ân kelimesi de genellikle Yûsuf ile birlikte anılmaktadır. Yusuf güzelliğın sembolüdür. "Büt" güzeller için kullanılan bir kelime olduğundan "büt-ı Ken'ân" Yusuf'u ifâde etmek için kullanılmış olur.

Nâgihân sevdi gönül bir sanem-i sîm-teni
Ağzı altuna deger ol büt-ı Ken'ani gibi

36-b/1155

4- Medine, Safa-Merve, Hicaz

Medine, Peygamber efendimiz için yazılan bir medhiyede zikrediliyor. İslam'ın Medine'de güçlenmesi münasebetiyle ele alınmış ve bir beyitte şöyle işlenmiştir:

Kasr oldu kasr-ı Kısra vü râm oldu Rûm ü Şâm
Yesrib'de tâ ki fethle nasb eyledin livâ

3-a/71

Safâ, Merve ve Hicâz sevgilinin yaşadığı yerin benzetileni olarak ele alınmıştır. Aşık sevgilinin "ser-i kuyı"nda (sevgilinin bulunduğu yerde) sürekli sa'cy (yürüme, koşma) halindedir. Hamdi, aşığın yaptığı bu koşuşmayı Hicaz'daki hacıların dahi yapamayacağını dile getiriyor. Bu vesileyle Hicaz'dan da bahsetmiş oluyor. Bilindiği gibi sa'cy, hacıların Safâ ve Merve arasında yapmış oldukları koşma ile yürüme arası bir eylemdir. Aşık sevgilinin semti etrafında yapmış olduğu koşuşmasını sa'cy'a benzetmektedir.

Sefâ ile ser-i kûyında câşıkın sa'cyın
Safa vü Merve'deki hâc-ı Hicâz edemez

18-b/571

Hicâz, sevgilinin semtinin benzetileni olarak ele alınmıştır. Aşıklar için Hicâz, sevgilinin diyârıdır.

Ser-i kûyın sanemâ Ka'be-i Cuşşâka Hicâz
Kible-i hâcet edinmişdir anı ehl-i niyâz

18b/563

5- Kerbelâ

Hamdi Divanı'nda Kerbelâ'yı tasvir eden bir gazel mevcuttur. Kerbelâ bu vesile ile kan, matem, gaza ve özellikle Hz. Hüseyin Kerbelada susuz bırakıldığı için su ile münasebet halinde ele alınmıştır.

Kan ağlasun şafak haber-i Kerbelâ için
Mâtem libâsı giydi gice ol gazâ için

25-b/798

Ey dîde gözyaşıyla suvar Kerbalâyı kim
Çekdi belâ Hüseyin dili anda mâ için

25b/701

6- Bağdad

Bağdad, Hamdi Divanı'nda "hüsn Bağdad'ı" diye geçmektedir. Edebiyatta genellikle "Bağdad" aşığın gönlü için benzetilen olarak geçmektedir. Hamdi de "sevgili hüsn Bağdadına halife oldu" derken, sevgilinin aşığın gönlüne taht kurduğunu dile getirmektedir. Bağdad, Abbasilerin idare merkezi olduğundan dolayı bu idare merkezindeki gönül tahtının sahibinin (sevgilinin) saçlarını Abbasi bayrağına benzetmiştir.

Hüsn Bağdadında yâr oldu Halîfe bî-hilâf
Bu cîlâmetdür ki Abbasi livâdır perçemi

33-b/1064

7- Aden, Bedehşân

Aden incisiyle, Bedehşân laclile meşhurdur. Hamdi Divanı'nda Aden ve Bedehşân bu iki unsur (inci ve lac) münasebetiyle zikredilmiştir. "Dürr-i cAden (Aden incisi)" sevgilinin dişi için benzetilen olarak ele alınmış ve "derya", "sedef" münasebetiyle zikredilmiştir.

Deryâ dibinde her sedefin gûşu çınlaya
Dendân-ı âbdârına dürr-i cAden disem

25-a/775

Lac-i Bedehşân ise sevgilinin dudağı için benzetilen olarak ele alınmıştır. Aşık sevgilinin dudaklarını "lac-i bedehşân" ile değişmemektedir.

Virmezem sünbülünü nâfe-i Tâtâra bedel
Almazam leblerine lac-i Bedehşânı cıvaz

20-a/618

8- Bâbil

Bâbil sihir münasebetiyle ele alınmış olup sevgilinin memleketinin benzetileni olarak işlenmiştir.

Kûyında gözi sihrini Hamdi görüp ider
Dünyâda meğer memleket-i Bâbil iki oldu

36-a/1136

9- Şehr-i Belkıs

Hamdi Divanında "Şehr-i Belkıs" sevgilinin yüzünün benzetileni olarak ele alınıp işlenmiştir:

Ay yüzün aydınıcığdır şehr-i Belkıs-i Cemâl
Eksiği budur heman anda temâşâlık gerek

22-a/689

IV. NEHİRLER, DAĞLAR VE DENİZLER

1- Nehirler

Nehir ismi olarak sadece Şatt-ı Bağdat geçmektedir ve aşığın gözyaşı için benzetilen olarak kullanılmıştır.

Eşiğinde seha yaşım men'ci
Şatt-ı Bağdâd önünden ırmaktır.

15b/471

Bunun haricinde nehir ismi kullanılmadan gözyaşı için "cuy-ı eşk" ifadesi kullanılmış ve gözyaşı ırmağa benzetilmiştir (bkz. gözyaşı).

V- İÇTİMAİ HAYAT

1- Pâdişâh ve Çevresi

a. Padişah

Pâdişâh için sultân, sultân-ı âlem, şeh, şâh, şeh-i bî-dâd, şâh-ı cem'^âl, halîfe, pâdişâh gibi kavramlar kullanılır. Bunlardan "sultan" ve sultan-ı calem" câşık için diğerleri sevgili için kullanılmışlardır (bkz. aşık ve sevgili).

Hamdi, aşk ülkesinin sahibi olan kişinin aleme sultan olduğunu ve bundan başka da hiçbir mevki ve makamın kendisine gerekmediğini ifade ediyor:

İklim-i cışkın ol kişi kim ola sâhibi
Sultân-ı câlem oldu nider câh ü mansıbı

34-b/1147

Ayrıca cışk ile taşıp umman olan kişinin de gönül mülküne sultan olacağını bildiriyor:

Taşub cışk ile cummân ol gönül mülküne sultân ol
İre cânın kulağına dürr-i şehvârı gülzârın

22-a/876

Sevgili "şâh-ı cemâl"dir. "Şâh-ı cemâl" âşıktan can istediğinde, âşık bir can değil bin can vermeye hazırdır:

Hükm-i can ister isen benden ey şâh-ı cemâl
Yolına bir cân nedir bin cân virem cân üstüne

30-b/953

Aşık adalet ümüdiyle sevgiliye gider. Fakat sevgili açığa daima zulmeden bir "şeh-i bî-dâd (adaletsiz padişah)"dır. Aşık gönül ferahlığı ve mutluluğu umarken inleyib feryad etmekle kalmıştır.

Dâd ümîdine o kim sen şeh-i bî-dâda gider
Ferh ü şâd umub nâle vü feryâda gider

16-a/491

Sevgiliyi padişaha benzeten Hamdi, aşığı da bende (köle)'ye benzetmektedir. Padişah bende (köle)'yi bırakıp sefere çıkınca bende yerinde duramamaktadır. Çünkü padişah sefere çıkınca bendede sabır kalmamıştır. Beyitteki "bende" kelimesinde cinas sanatı vardır. Birinci "bende", "de"bulunma hali eki almış olan "ben" zamiridir. İkinci "bende" ise köle anlamındaki "bende" kelimesidir.

Bende karar kalmadı sen gideli şehâ
Bende ne sabr ede edicek pâdişâh sefer

17-a/527

2- Savaş

Hamdi Divanında savaş, sevgili ile âşık arasında geçen bir unsur olarak işlenmiştir. Sevgilinin yüzü fitnecidir. Sevgili yüzünü göstererek can ülkesine fitne askerlerini salar ve orayı yağmalar.

Kaddün calemi göstereli peyker-i fitne
Can kişverini gâret ider leşker-i fitne

31-a/972

Sevglinin gözü kan dökücü, zülmedicidir. Kan dökmeye meyilli olan sevgilinin gözü cefa askerini ortaya çıkarıp can ülkesini (aşığın canını) zulüm ile virane eder:

Hûnî gözün nidem ki cefâ leşkerin çeküp
Can kişverini zulm ile virâne eyledi

37-a/1168

Bunların haricinde "hatt" da savaş ile münasebet halinde kullanılır. Sevgilinin güzellik ülkesini korumak için sevgilinin yanağı üzerinde "hatt" asker saffı bağlamıştır.

Mısr-ı hüsnün korkarın âhir harâb ola diyu
Hatt-ı dilber kim hadd üzere saff-ı leşker bağlamış

19-b/567

3- Av (Sayd, Şikar)

Av hadisesi genellikle sevgili ile âşık arasında geçmektedir. Aşık av sevgili avcıdır. Avcı avı avlamak için türlü türlü tuzaklar kurmaktadır. Bazen saçlarını tuzak, benlerini de tane olarak kullanıp aşığın gönül kuşunu avlamaya çalışır.

Sayd eylemege gönül mürgin ol peri
Zülfini dâm ü benlerini dâne eyledi

37-a/1172

Zülf-i siyahı ağına hâlin ben eyleyüb
Sayyâd çeşmi sayd ider ehl-i melâmeti

37-b/1186

Zülûf ve ben sadece malzeme olarak kullanılmaktadır. Asıl avcı gözdür. Göz aslanca hamleler yaparak avını yakalar.

Ne âhûdur gözün cânâ caceb kim
Şikâre-i hamle-i şîrâne kıldı.

37-b/1182

Sevgili avcıdır. Avcı âşığı avlamak için güzellik unsurlarını (saç, ben, göz, kaş) av malzemesi olarak kullanmaktadır. Aşağıdaki beyitte bu unsurlardan kaş kullanılmıştır.

Gözün sayyâdı kaşından iki müşğn kemân asmış
Şikâr ehline câdetdir ki yüzde bir nişân asmış

19-b/600

4- Bezm

Sâz, sûzîş, mutrîb, uşşâk, nevâ, mest, sagar, câm, şarâb, şarâb-ı kadîm, bâde, mest-i câm, sefâ, gönül, pîr-i meykede, meyhâne, meclis gibi unsurlarla ele alınan bezm, içki ve eğlence yeri olup orada içkiler içilir, aşk muhabbeti yapılır musiki dinlenir ve rakaslar seyredilir.

Aşık, sevgilinin meclisinde yakıcı nağmeler yakıp nice aşıkları nevasız bırakmaktadır.

Nigâr meclisidir sûziş ile sâz gibi
Nevâ idüb niçe cûşşâkı bî-nevâ iderim

25-b/790

Sevgilinin meclisinde bulunanlar, kadehde sevgilinin güzelliğinin aksini görünce elbiselerini parçalamaktadırlar.

Bezmimde mest olanlar çâk itdi câmesini
Cânâ meger cemâlin caksin düşerdi câme

30-b/964

Şair, sevgilinin meclisinde eger gönlü dört parçaya ayrılmazsa onun adını dört ayaklı hayvan koyacağını söylüyor.

Bu bezm içinde gönül çâr-pâre olmazsa
Ben onun ismini hayvân-ı çâr-pâ iderim

25-b/791

5- Mûsikî

Hamdi Divanı'nda mûsiki ile ilgili olarak genellikle sâz, çeng, rubâb, kemân ney gibi çalgı aletleri; nigâr uşşâk, nevâ gibi makamlar ve zibâ

terennüm, nazik edâ, kemân-ı şive, mutrîb gibi kelimeler kullanılmıştır. Bu kelimelerin lügat anlamlarını da kasederek şair, oyun yapmaktadır.

Uşşâk-ı Hamdi öğse nigârî nevâ ile
Zibâ terennüm etmege nâzik edâ bilür

16-b/500

Aşık, sinesine benzemek isteyen mutribin sazının kulağını bükümük istemektedir.

Sîneme sâzın teşebbüh eylemiş mutrîb senün
Gûşmâl itmek anun çün la'ik oldu sâzuna

32-a/1011

Aşık derd ile bükülen kametini çalgı aletlerinden "çeng"e benzetmektedir. Burada çeng aşığın kametinin benzetilene durumundadır.

Çeng-veş öyle büküldü kâmetüm derd ile kim
Hâlimi gören kişi ney gibi feryâd eyledi

37-a/1165.

Ayrıca aşık, aşk meclisinin sema^cında kend iboyunu musiki aletlerinden "çeng"e, sinesini ise "rübâb"a benzetiyor. Aşk meclisinin sema^cını zevklendiren, o meclise neşe veren aşığın çenge ve rübaba benzeyen boyu ve sinesidir

Semâ^c-ı meclis-i cîşkîn ne zevk olur ey dost
Ki kadd ü sine-i cîşîkdur ana çeng ü rübâb

5b/151

6- Süslenme

Süs unsuru olarak kıymetli taş ve madenler ile güzel kokular ele alınmıştır

Aşık bazen kendini de süs unsuru olarak zikretmiştir. Aşığa göre sevgilinin güzellik camisini ma^cmur eden, onu süslemek için nice canı sevgilinin saçının zincirinin başında kandil olarak asmıştır.

Cemâlin câmi^cin ma^cmur eden tazyinçün anı
Ser-i zincir-i zülfünde nice kandil cân asmış

19-b/603

I- Kıymetli Madenler ve Taşlar

a) Altın (Zer)

Altın kimi yerde para kimi yerde süs eşyası olarak ele alınmıştır. Güneş, "zer-püş (altın giyen) diye vasıflandırılmıştır. Altın giyen güneşten bahsederken, bunu, sevgilinin güzelliğinin benzetileni olarak ele almış oluyor. Bunu yaparken sevgilinin güzelliğini altınlara bürünen güneşten daha üstün tutuyor.

Cemâli vazcını bulmaz o mihr-i zer-püşin
Düzüb bozarsa ne denlû kamer camâmesini

33-b/1058

Diğer bir beyitte altın rengi itibariyle aşığın yüzünün benzetileni olarak kullanılmıştır. Aşık her muradın altın ve gümüş ile halledildiğini işitince aşk derdiyle sararan yüzünü altın niyetine eline alıp sevgilinin huzuruna varmak istiyor.

Çün zer ü sim ile biter didiler cümle murâd
Varayın yâre yüzüm olup ele zer yerine

29-b/927

b-Gümüş (Sim), Çelik (Pülâd)

Gümüş, adına sıkça rastlanan bir süs unsurudur. Sevgilinin yüzü teni ve kalıbı sim (gümüş)'den, gönlü ve kalbi pülâd (çelik)'den yaratılmıştır.

Sim-i halisden yaradan kalıbını ey sanem
Kalbini ya-Rabb nedendir eylemiş pulâdden

26-b/831

Sim-i halisden eyleyen tenüni
Ah kim itdi gönlünü pülâddan

11-a/336

Gümüş aynı zamanda sevgilinin yanağı için benzetilen olarak kullanılmıştır. Aşığın gözleri sevgilinin yanağına doymayıp tamâc itmektedir. Aslına bakılırsa gümüş karşısında insanın tamâc yapması gerekmektedir.

Gözlerim toymadı eyler ruh-ı cânâna tama^c
Sim karşusuna lâzım gelür insana tama^c

20-b/630

c- La^cl

La^cl, divanda ismine sıkça rastlanan bir unsurdur. Renk itibariyle şarab, sevgilinin dudakları, kan, gözyaşı ile benzerlik halinde ele alınır (bkz: adı geçen maddeler). La^cl, La^cl-i ahmer, la^cl-i Bedehşan, la^cl-i nab şekillerinde kullanılır.

Şu beyitlerde la^cl övülenin değerini belirlemek için kullanılmıştır:

Yûsuf gibi kim çâh-ı bela kahrı çekerse
Tartılırsa nola la^cl ile mîzânlar içinde

29-b/922

Genellikle sevgilinin dudağı için, benzetilen olarak kullanılan la^clin aksi yakut ve mercanın üstüne düşerek mercanın cisminde can verip yakut için hayat gıdası oluyor

Cism-i mercân cân bulup yâkut ola kût-ı revân
Düşse aksi la^clinün yâkut ü mercân üstüne

30-b/955

Diğer bir beyitte la^cl-i Bedehşan diye geçmekte ve yine sevgilinin dudağı için benzetilen olup değerinin sevgilinin dudağından daha düşük olduğu anlatılmaya çalışılır.

Virmezen sünbülünü nafe-i Tatara bedel
Almazam leblerine la^cl-i Bedehşanı civaz

20-a/618

II- Güzel Kokular

Hamdi Divanında güzel kokular hoş bûy, bûy-ı zülf, nâfe, nâfe-i Tatar, nafe-i Çin, nafe-i ahu, müşk, müşk-i Hutun, kokul-i müşğîn, canber, canber-bhu, canber-i latif mu^cattar gibi kelimelerle zikredilir. Bunların hemen hemen hepsi sevgilinin saçı ile birlikte kullanılmış ve benzetilen olarak ele alınmıştır.

Anber, bir hata edip kokusunu sevgilinin saçına nisbet edince yapılan bu hataya müşg-i Hita'nın" kanı korumuştur. "kanı korudu" ifadesinde tevriye vardır. Müşg, Ceylan'ın göbeğindeki kuru kandan ibarettir. Ayrıca bir hata karşısında şaşkınlığı ifade etmek için "kanı kurumak" deyiimi kullanılır. Şair her iki anlamı da kasdederek oyun yapmıştır.

Sünbül saçına nisbet ider bûyını canber
Kanı kurudu müşg-i Hıtâ'nın bu hataya

30-a/936

Ayrıca;

Müşgîn saçına nâfe-i Çin kandan aygünür
Bu taze ter benefşedir ol bir kuru deri

34/1084

Semim-i sünbülüne kanda özgünür nâfe
Benefş-terkibi olmaya müşg-i huşk-mizâc

8-b/243

beyitlerinde de "kanda" "kandan" kelimelerinde oyun yapılmıştır.

Zülf-i katında da'vi-i hoş bûyı eyledi.

Ey nâfe kandan oldu sana bu kadar dimağ

20-b/641

7- Sofra ve Yiyecekler

Sofra olarak bir beyitte "menn-i selva" zikredilmiştir. Menn-i Selva, Musa kavmine Tih sahrasında Allah'ın bir ihsani olarak inen yiyeceklerdir. Musa kavmi bu sahrada menn-i selva ile yiyecek ihtiyacını karşılıyorlardı. Ancak, Musa kavmi zamanla menn-i selva'dan usanıp Musa'nın, Allah'dan soğan ve sarmısak istemesini talep etmişlerdir. Beyitte bu olaya telmih yapılarak sevgilinin aşkını bırakıp "nefs-i hevası"nı isteyenleri soğan isteyen Musa kavmine benzetmiştir.

Şehâ cışkın koyup nefsi hevasın isteyen senden

Niyâzında piyâz ister usanıp menn-i selvadan

27-a/849

Yiyecek olarak üzüm, helva, hurma, bal'dan bahsedilmektedir. Bal genellikle sevgilinin dudağı için benzetilen olarak kullanılır.

Leblerin balın cādûlar nûş iderken dostum
Ne belûdur kim bana gamlar üşer arû gibi

34-a/1075

8- Mimari

Hamdi Divanı'nda yapı olarak ev (dâr-ı hazen), kuyu (çâh-ı Ken'an, çâh-ı zindân), hisâr (hisâr-ı hüsn), kale (kal'a-i hüsn), mescid, meyhane, cami, hamam gibi unsurlar zikredilmiştir. Bunlardan "dâr-ı hazen", çâh-ı Ken'an", "çâh-ı zindan", Yusuf ile birlikte, "hisar" ve "kale" güzellik ile birlikte ele alınıp işlenmiştir. Mescid ve meyhane aşk ile birlikte anılıp aşığın gönlüne temsil etmektedir

Şarâb-ı cışkına sed âferin kim
Nice mescidleri meyhâne kıldı

37b/1181

Câmi sevgilinin güzelliği için benzetilendir. (Bak: hüsn)

Hamdi bir vesile ile memleketi Göynük'ün hamamlarından bahsetmektedir.

Hammâmına barid derdim Göynük'ün amma
Hammamcı seni gördüm ü hammama ısındım

40.b/1273

Dâr-ı hazen ibaresi bir beyitte cennet için kullanılmıştır. Şair, eger sevgiliye kavuşma Firdevs (cennet) içinde gerçekleşmezse benim oraya dâr-ı hazen (üzüntü evi) demem doğru olur, güzel bir söz olur diyor.

Firdevs içinde olmasa Hamdi visâl-ı yâr
Kavl-i hasen ola ana dâr-ı hazen disem

25a/777

9- Tebabet

Bu konuda cālil, hasta, bi-mâr, derd, dermân ilac, tabib, tabib-i hâzık, tabib-i cah, şafi (şifa veren), darü's-şifa gibi kavramlar kullanılmıştır.

Hastalık aşığa ait bir haldir. Tabib sevgilidir. Sevgili dışındaki tabiblere itibar edilmez. Aşık sevgiliden şifa beklemektedir. Fakat

sevgilide dertten başka hiçbirşey gelmez. Hasta olan aşık sevgiliden geldiği için derdi de şifa olarak görmektedir. Çünkü sevgiliden gelmiştir ve dermandır. Bundan başka dermana ihtiyacı yoktur.

Gelme zahmet olmasun ben haste üzre ey tabib
Derd-vâr iken gerekmez bana dermân eylemek

21b/665

İşinin ehli olan tabib, kendisine serbest (derman) sorulduğunda sevgilinin dudaklarını gösterendir. Çünkü sevgilinin dudağı şâfi (şifa veren)'dir.

Hâzık o tabib ola ki şerbet sorana ol
Dildâr lebi gibi cevabı ola şâfi

36b/1160

Sevgili tabib olduğundan kapusunda hiçbir zaman hasta eksik olmaz. Çünkü onun evi darüş-şifa (hastahane)'dir.

Asitânında şehâ her dem zelil eksik değil
Nitekim dârü's-şifâda bir cälil eksik değil

24a/747

10- Alış-veriş

Alış-veriş ile ilgili olarak bâzâr, bâzâr-ı 'uşşak, dükkân, cışk dükkânı, meta^c, nakd, dellâl gibi kavramlar kullanılmaktadır.

Sevgili "mısr-i şekerler bitiren" bir dükkandır. Bu dükkandan aşıklara lezzet verilir. Sevgilinin yüzü rengi ve kokusu itibariyle cattan dükkânına benzetilir. Ne zaman ki sevgili attar dükkânını açarsa aşıkların pazarına ma^crifet gûlsuyunun kokusu yayılır. (Gülzar, gûlbahçesidir ren ve koku ile birlikte zikredildiği için sevgilinin yüzünün yerini tutar).

Gül-âb-ı ma^crifet bûyı tolup bâzâr-ı cûşşaka
Kaçan kim cışk dükkânın açâ cattârı gülzarın

22a/677

Aşık ile sevgili arasında geçen bir alışverişte aşığın gönlü sevgiliye can vermiş olup bunun karşılığında sevgiliden dert almıştır. Aşık da bu

alış-verişte dellal (satıcı) görevi görmüş ve yaptığı işin karşılığı olarak sevgilinin dudaklarından helvalık istemektedir.

Cân virüb sana gönül derd aldı ben dellâliyem

Leblerinden ey sanem dellâle helvâlık gerek

22a/691

11- Yazı İle İlgili Hususlar

Hamdi Divanı'nda yazı unsuru olarak kalem, kalem zebanı, hame, zeban-ı hame, hatt, kağıt, name, midad, mürekeb gibi terimler kullanılmıştır. "Ney şeker olubdur anun lezzetinden hame" ifadesi ile kalemin şeker karışımından yapıldığını ifade etmeye çalışıyor.

Kevser lebin sıfatı lezzetde ol kadardır

Kim ney-şeker olubdur yazarken anı hame

30b/963

Aşık gönlünü incelik bakımından kağıda, gözyaşını da mürekkebe benzetmektedir.

Şevkim beyanına elüme çün kalem alam

Dil rikkatiyle kağıt ü eşkim midad olur

16a/481

Diğer bir beyitte aşık duman ile mürekkebe elde edildiğini hatırlaratacak eger gözyaşıyla name yazacak olursa yakıcı olacağını söylüyor. Yakıcı olur çünkü kendi ahının dumanından elde edilen mürekkebe yazılmışdır.

Yazarsam eşkimle süz-nak olur name

Meger ki dudıyla ahının mürekkebidir.

13a/394

Yine bir beyitte Hamdi, sevgi namesi yazmak için ahının dumanından mürekkebe yaptığını zikrediyor.

Yazmağ için vidad-namesini

Dud-ı ahından itdi Hamdi midad

11b/339

Kalemin dilinin iki parçadan oluşmasını ise Hamdi, bir beyitte sevgilinin kelamının lezzetine bağlarken başka bir beyitte sevgilinin vasfının lezzetine bağlamıştır.

Erirdi levh kelimandan olmasa mahfuz
Kalem zebanı anun lezzetinden oldu du-nim
24b/757

Diledi Hamdi yaza vasf-ı hun rahmetini
Zeban-ı hame anun lezzetinden oldu dü-nim
24b/772

Bir beyitte "hatt-ı yakuti" ibaresini kullanmaktadır. Bu kelime ile Hoca İmamüddin-i Yakut-ı Müsta^csimi kastedilmiş olabilir. Yakut-ı Müsta^csimi "hatt-ı nesh" yazı türünün kurucusudur. Beyitte "nesh" kelimesi de iki anlamda kullanılmıştır (1. fesih ve lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma 2. Bir şeyin suretini, aynını çıkarma, bir şeyi kopye etme). Beyitte sevgilinin la^clinin hattı, Yakut-ı Muta^csiminin hattını lağveden unsur olarak işlenmiştir.

Hatt-ı Yakutı muhakkak hatt-ı la^clin nesh ider
Sen sanem misli neteki maninin tasviriyok
21b/659

12- Sihir, Efsun

Divanda sihir ve efsun ile ilgili olarak "sihr", "sihr ü füsün", "efsun", "memleket-i Babil" gibi kavram ve kelimeler kullanılmıştır. Sevgilinin memleketi Babil'e benzetilmiştir. Babil, sihrin insanlara öğretildiği şehirdir. Sihir dünyaya Babil'den yayılmıştır.

Kûyında göz sihrini Hamdi görüb ider
Dünyada meger memleket-i Babil iki oldu.
36e/1136

Sevgilinin güzelliği bir hazinedir. Hazinelerin sihir ile korunması gerekir. Bu yüzden sevgilinin saçları tılsım ile sevgilinin güzelliğini koruyan ejderha olur.

Aceb ne sihr ü füsün bilür ol peri-peyker
Ki zülfünün resenin yedi başlu mar eyler

13a/399

Sevgilinin ağzı da sihirbaz olarak tahayyül edilmiştir. Sevgili, ağzıyla öyle güzel sözler söyler ki o sözleri işiten kişi perişan olur. Sevgilinin ağzının yaptığı bu sihri hokkabazlar yapamamaktadır.

Sözün melahati şuride eyler işideni
O sihri kim dehenin itdi hokkabaz idemez

18b/569

13- Oyunlar

a- Guy ü Çevgan

Meydan topunun atlılar tarafından uçları eyri değneklerle atılması esasına dayanan bir şark oyunudur.

Hamdi Divanı'nda bu oyun aşık ile sevgili, aşık ile devran arasında ele alınmıştır. Aşığın başı top, sevgilinin zülfü de çevgan olarak düşünülmüş. Bazen şekil itibariyle aşığın kameti de çevgan olarak tasavvur edilmiştir.

Top itdi Hamdi başını çevgan-ı zülfüne
Meydan anun ki cünbüşini merdane eyledi

37a/1173

Kameti çevgan olur aşıkların
Top alınca başları meydanına

31b/986

Çevgan-ı zülfü-i dilbere top olmağ isteyen
Meydan-ı derd ü gussada bi-pa vü ser gerek

22a/682

Hamdi meydan-ı gama başını top itmişdi
Şimdi top kaddini devran eli çevgan eyler

12a/368

b- Tavla (Nerd)

Tavla, "tecrid nerdi" şeklinde anılmıştır. Beyitte tasavvufi bir anlam yatmaktadır. Tavla oyununu oynamak dünyadan elini ayağını çekmek diye düşünülmüş, bu düşünce "elden salub dü alemi" şeklinde

ifade edilmiştir. "Du alem" ifadesi ile tavla oyunundaki zarları kasdetmekte. Zarları şekil itibariyle "Ka'be" ye benzetmektedir.

Merd öldürür ki oynadı tecrid nerdini
Elden salub dü alemleri manend-i Ka'beteyn
26a/817

3- Satranç

Satranç ile ilgili olarak "la'eb", "piyade", "şeh", "mat", "şeh-mat itmek" gibi ifadeler kullanılmıştır. Aşık ile sevgili arasında geçen satranç oyuunda aşık daima mat olmaktadır. Aşığın mat iden sevgilinin hali ve ruhudur. Bu unsurlar genellikle satranç oyunundaki piyade taşları için kullanılır.

Ey peri ruhlarındaki hâlün
Şehleri mat ider piyade ile
31b/999
Naziklik ile la'eb idüb ol yâr-ı lâle-ruh
Şeh-mat itdi cakkımı kıldı havâle ruh
9a/260

14- Bazı İpler ve Meslek Erbabı

a) Saki

Saki sürekli şarab ile birlikte anılmaktadır. Saki, aşığa baki olan şarabı, tecelli kadehinden sunandır. Sakinin sunduğu şarabın bir cur'ası bin zühdden ve takvadan daha üstündür ve aşığın bulanıklık dolu kalbini sefa ile doldurmaktadır.

Sun ey saki mey-i baki yine cam-ı tecelladan
Anun bir cur'ası yekdir bana bin zühd ü takvadan
27a/846
Lutf eyle saki badeyi bizden ayırma kim
Bu kalb-i pür kedureti şayed sefa kıla
5b/142

b) Mutrib

Mutrib, çalgısıyla birlikte zikredilmiştir. Mutribin sazı aşığın sinesine benzemek istemektedir. Bu vesile ile zikredilen beyti musuki maddesinde vermiştik. Tekrardan sakınıyoruz (bkz. Musiki maddesi).

c) Sûfi

Sufi, sefadan anlamayan, gam zehrinin zevkini bilmeyen, helvanın lezzetine gönlünü düşüren tavk ü efser (gerdanlık ve tac) ile kendini arif zanneden, sevgilinin gamını çekdiğinden dolayı aşığı ayıplayan bir keduret ehli olarak ele alınmaktadır. Gönlü kara sufinin sohbetinden uzak olan kişinin yüzü ağ olarak düşünölmektedir.

Cânâ ne bilür zehr-i gamın zevkini sufi

Çün gönlini ol lezzet-i helvaya düşürdi

38a/1208

Yüzi ağ olsun anun kim beridir

Kara gönüllü sufi sohbetinen

27a/852

d. Vâiz

Vaiz görevi icabı va'zedendir. Fakat va'cın da yapılması gereken yerleri vardır. Vaiz kendini bilmeyip aşk uğrunda deli olanlara va'zederse hataya düşer ve aklından şüphe edilmeye başlanır. Aşık divanedir ve sevgiliye bağlanmıştır. Bağlı insana nasihat etmek hatalı bir şeydir.

Vaciz bize va'c itme ki divaneleriz biz

Bend ehline ger akıl isen eyleme pendi

38b/1214

e- Arif

Arif, aşık ile kıyas halinde zikredilmektedir. Aşığın aşkına nihayet (son bolma) olmadığı gibi arifin de irfanına sınır yoktur. Yine aşık bülbül nidasından anlayan arif ise ilkbaharın alametlerinden etkilenendir.

°Aşık oldur kim anun °ışkına yokdur intiha

°Arif oldur kim anun °irfanına mahsur olmadı

38b/1223

°Arif gerek eser kıla asar-ı nev-bahar
°Aşık gerek ki anlıya bülbul nidasını
35a/1109

f- Mest

Aşıklar aşk meclisinde şarab içmekteyken sevgilinin güzelliğinin aksi, kadehteki şaraba düşmekte ve bunu gören aşık mest olmaktadır. Mest olan kendinden geçtiğinden dolayı ne yaptığının şuurunda değildir. O hal içindeyken (mest olmuşken) elbiselerini parçalamaya başlar.

Bezmünde mest olanlar çak itdi °amesini
Cana meğer cemalin °aksın düşerdi câma
30b/964

g- Sakîl

Sakîl, sevgilinin meclisinde sıkıntı veren kişidir. Aşık hasret hastasıdır. Sevgiliye kavuşma anını "vasl meclisi" diye zikrettiği şu beyitte sakîli aşığı rahat bırakmayan rakibe benzetmiştir.

Hasretün bi-marına hiffet müyesser olmadı
Çün ki vaslın meclisinde bir sakîl eksik değil
24a/749

h- Pir-i meykede

Pir-i meykede meyhanecidir Meyhane ve ayağ (kadeh) kelimleri ile münasebet halinde zikredilir. Meyhane aşıklar için bir tekkedir. Orada ilahi aşk şarabı içilip sarhoş olunur. Meyhaneye gelen dünya ile ilişkisini kesmiş olup dünyaya ait bütün varlığı terk etmiş olur. Orası feyz ve neş'e kaynağıdır. Pir-i meykede meyhanenin şeyhidir.

Şair, şu beyitte meyhanecinin, aşıkları meyhaneye davet etmek için sala okuduğunu ve meyhaneye varıp varlıktan kurtulmayı şöyle ifade ediyor. Ayak kelimesi ile oyun yapılmıştır.

Çü pir-i meykede kıldı sala-yı meyhane
Ayağına varalım varlığı nisar edelim
25c/786

i- Cellad

Cellad sevgilinin gözü için benzetilen olarak kullanılmıştır. Beyitte ölü ve diri, dirgürmek ve öldürmek ifadeleri arasında tezat vardır.

Ölü dirgürmede lebin cîsi
Diri öldürmede gözün cellad

11b/337

k- Dalgıç (Gavvar)

Dalgıç Muhit-i cışk (aşk denizi) dürr-i maʿrifet (marifet incisi) ve dalmak kelimeleri ile tenasüb halinde kullanılmıştır.

Muhit-i cışka talub dürr-i maʿrifet mi bulur
Çıkarmayınca vücudı libasını gavvas

20a/613

II. BÖLÜM İNSAN

I. GÜZELLİK (Hüsn, Cemâl, Melâhat, Sabâhat)

1. Umumi Olarak Güzellik:

Hamdi Divanı'nda en çok işlenen unsurlardan biri güzelliştir. Güzellik, sevginin ve sevgilinin ayrılmaz parçası olup daima sevgili ile birlikte anılmaktadır. Güzel olan sevgilidir. Sevgilinin güzelliği kainatı kaplamıştır. Ay ve güneş nurunu sevgilinin güzelliğinden almıştır. Sevgilinin güzelliği görüldüğünde gecenin aya, gündüzün güneşe ihtiyacı kalmamaktadır. Güzellik bir ülke, sevgili de bu ülkenin padişahıdır.

Dünyada sevgilinin güzelliği kadar övülmeye değer hiçbir şey yoktur. Şairler sevgilinin güzelliğini medhetmek için divanlar bağlamaktadırlar. Hamdi de gül yüzlü güzeller hüsnünü medhetmek için renkli sayfalarla defter bağlamıştır.

Hamdi medh itmege gül yüzlü güzeller hüsnünü
Rengin evrak üzre yine taze defter bağlamıştır

19b/609

Sevgilinin güzelliği aklın almayacağı kadar sonsuzdur. Akıl, düşünerek sevgilinin güzelliği için bir sınır bulamaz.

Fikr itse nihayet bulmaz hüsnüne akıl
Zikr eylese gayet bulmaz vafına latif

20-a/626

2- Güzellik İle İlgili Benzetmeler:

a- Güney, Ay, Mum, Nur, Ziya

Sevgilinin güzelliği renk, ışık, parlaklık yönlerinden bu unsurlara benzetilir. Güneş dünyayı aydınlatan ışıklarını sevgiliden almaktadır. Diğer bir ifade ile sevgilinin güzelliğinin aksi güneş olup gökyüzüne düşmüştür.

Sensin ol nûr ki mehtâb-ı cemâlin caksî
Güneş oldu düşüb âyine-i cirm-i faleke

30-a/949

Cihânı aydınlatan ay da sevgilinin güzellik güneşinden istifade eder.

RHuşun eyler cihanı mah-ı münir
Mihr-i hüsnünden istifade ile

32-a/1000

Sevgilinin güneşe benzeyen güzelliği hiçbir zaman gizlenemez. Aşık, sinisini toprağa sevgilisinin güzelliğini de güneşe benzettiği şu beyitte bir atasözünden şöyle ifade ediyor:

Ben nice pinhân idem sinemde hüsnün şevkini
Çün gil ile gün yüzi alemde mestür olmadı

38b/1222

Beytin ikinci mısrası "Güneş balçıkla sıvanmaz" atasözünün değiştirilmiş halidir. Bu gibi değişiklikler genelde vezne uydurulması sebebindendir.

Sevgilinin güzelliği dünyayı nûr ve ziyaya boğmaktadır. Bundan dolayı geceleyin ayın gündüz de güneşin doğmasına ihtiyaç kalmamıştır.

Hüsnün beni gark eyledi nûr ü ziyaya
Kalmadı tâ kim şâm ü seher mihr ile aya

30-a/935

Güneş, sevgilinin yüzü yanında zerre kalmaktadır. Zerrenin bütün yanında hükmü olmadığı gibi güneşin de sevgilinin yanında hükmü yoktur. Böyle olunca güneş sevgiliye karşı güzellik davasında bulunamaz. Beyitte "gün" ve "zerre" kelimesi güneş için "af-tab" da sevgilinin yüzü için kullanılmıştır.

Yüzine karşı gün nice da'vâ-yı hüsn ider
Zerre kaçan mukabil ola ât-tâb ile

32-a/1004

Sevgilinin güzelliği güneş olunca aşık da bu güneşin etrafında dönen pervane oluyor. Pervâne ışık kaynağı etrafında döner döner ve nihayetinde kendini ışığa atarak canını feda eder. Aşık kendini pervaneye benzetererek sevgilinin güzelliği karşısında cânın feda etmeye hazır olduğunu ifade etmeye çalışır.

Zülfünün hevâsı aklımı divane eyledi
Hüsnün ziyası canımı pervane eyledi.

37-a/1167

b- Bostan, Ravza Bağı

Sevgilinin güzelliğinin ravza (bahçe)ya benzetilmiş olduğu bir beyitte Bostan-ı Mısır kıyas unsuru olarak ele alınmıştır. Mısır'ın şeker kamışı meşhur olduğundan sevgilinin güzelliğine nisbet edilmek istenmiştir. Oysa ki Mısır'ın bahçelerinde yetişen şeker kamışına karşılık sevgilinin güzellik bahçesinde şeker-şiken yetişmektedir

Bostan-ı Mısır-ı hüsnüne kim nisbet eyleye
Anda şeker bu ravzada şeker-şiken biter

14b/442

Sevgilinin güzelliği bağ (bahçe)'dir. Bu bahçeyi yed-i kudret [ilahi güç, yaradanın (Allah'ın) eli, kudret eli] mamur etmiştir.

Ma'mur ideli bağ-ı cemali yed-i kudret
Bitürmedi kaddün gibi bir ar'ar-ı fitne

31a/973

Sevgili güzelliği ile görüldüğünde, bu güzellik karşısında güzellik bahçesinin gülü utanmakta, mahcup olmaktadır.

Göründün şeha bir cemal ile kim
Gül-i bâğ-ı hüsn oldu andan haccî

23a/711

c- Şehir, Ülke, Mısır- Cami

Güzellik bir ülkedir. Her ülkenin bir padişahı olduğu gibi güzellik ülkesinin padişahı da sevgilidir.

Şeh-i şeh-i melâhat olmuşsun
Mihr-i subh-ı sabâhat olmuşsun

26a/820

Diger bir beyitte "mülk-i hüsn" ifadesi ile güzellik ülkesini kasederek bu güzellik ülkesini süslü, güzel bir camiye benzetmiştir. Yani güzellik ülkeye, ülke de camiye benzetilmiştir. Bu güzellik ülkesini süsleyen ve cami gibi görünmesini sağlayan unsurlar da "af-tab" ve "kamer"dir. "Af-tab" bu ülkeye çıra olurken kamer de kandil olmakta ve birer süs unsuru olarak görülmektedirler.

°Aceb ne cāmî°-i zibadır ey mülk-i hüsnün
Ki âf-tâb ana misbâh olur kamer kindil

23a/723

Şu beyitte de güzellik bir cami ve bu güzelliğe tutkun olanlar da caminin süs unsurları olarak işlenmiştir.

Cemalin cami°in ma°mur eden tezyinçün anı
Ser-i zincir-i zülfünde nice kandil can asmış

19b/607

ç- Bağdat, Ka°be

Güzelliğin Ka°beye benzetildiği bir beyitte âşıkların sevgili ve sevgilinin güzelliği uğruna canlarından vazgeçmeleri "ihram" diye nitelendirilmiştir.

Ka°be-i hüsnün sefası sa°yine
Terk-i can ihramıdır °aşıkların

22b/699

Güzelliğin Bağdad'a benzetildiği beyitte ise sevgili halife olarak hayal edilmiştir. Sevgilin perçemi ise hilafet sancağıdır.

Hüsn Bağdadında yar oldu halife bi-hılaf
Bu °alametdür ki °Abbasi livadır perçemi

33b/1064

d- Suht, Mıshaf, Kitab

Güzellik bir sahifedir. Sevgili yüzünü göstererek güzellik sahifelerini açmış olur ki bunu okuyanlar irfan sahibi olur.

°Arz id yüzini suhf-ı cemali okusunlar
Çöz zülfünü kim şerh olına defter-i fitne

31a/974

Bir beyitte güzellik mushafa benzetilmiştir. Bu mushafda aşka dair bilgiler vardır. Zahid aşkı inkar etmektedir. Oysa ki sevgili güzellik mushafını açsa bu mushaftaki aşka ait deliller herkesce görünecektir.

İşka inkar eyledi zahid anun iccazına
Mushafını hüsnünün carz id ki bürhân andadır.

17b/531

Güzelliğin kitaba benzetildiği bir beyitte yüzdeki hatlar, hatt-ı gubar (bir yazı stili)'a benzetilmiştir. (Güzellik kitap, yüzdeki hatlar yazı hayali vardır).

Yazdı kitab-ı hüsnüne hatt-ı gubar hatt
Kıldı gül üzre rize-i müşgi nisar-ı hatt

20a/620

e- Hazine

Sevgilinin güzelliği bir hazinedir. Hazinelerin taliplisi çok olduğundan onu muhafaza etmek gerekmektedir. Güzelliğin hazineye benzetildiği beyitte yüzün sağında ve solunda sarkan saçlar bu hazineyi muhafaza eden ejderhalar olarak hayal edilmiştir.

Hıfz itmek için ol sanemün hüsn-i gencini
Sağında vü solunda iki ejderhası var

15-a/460

f- Yed-i Beyza

Yed-i Beyzadan kasıt Hz. Musa'nın mucizesi olarak halka gösterdiği elidir. Hz. Musa elini koynuna koyup çıkardığında süt beyazı gibi olmaktaydı. Sevgilinin güzelliği renk ve parlaklık itibarıyla yed-i beyzaya benzetilmiş ve perçemleri bu eldeki asaya teşbih edilmiştir (Hz. Musa asasını yere attığında ejderha olurmuş) (bkz. Hz. Musa maddesi)

Hamdi Musa'nın yed-i beyzasıdır hüsn-i yar
Andaki ejder görünür ki asadır perçemi

34-a/1067

g- Cennet

Güzelliğin cennete benzetildiği beyitte sevgilinin dudakları bu cennetteki kevser suyu olarak hayal edilmiş, kevser ve firdevs (cennet) tenasüb halinde zikredilmiştir.

Bağ-ı teravet içre boyun serv-i tazedir
Firdevs-i hüsn içinde lebün kevser-i latif

21-a/646

II. SEVGİLİ

1. Umumi Olarak Sevgili

Hamdi Divanında sevgili için gerek fizik yapısı ve gerekse karakterine uygun olarak kullanılan kelimeler şunlardır: Cana, canan, dilber, gül, habib, şemc, dil-ruba, dilber-i hün-riz, mah-ı nigar, gözleri ahu, huma, yar-ı lale-ruh, ciğer-guşe, reşk-i melek, meh mihr-ban, aram-ı can, dost, şeh, padişah, şeh-i bi-dad, şah-ı cemal, şah, şeh-i şehir-i melahat, mihr-i subh-ı sebahat, sanem, sanem-i sim-ten, but, but-ı Ken'can, peri, gül-i ter, nigar, yar, dilber, sanem-i mehlika vs....

Divan şiirinin genelinde olduğu gibi Hamdi Divanı'nda da sevgili her zaman zalimdir. O aşığa zulmetmekten zevk alır. Aşığın inlemesi feryad etmesi için elinden geleni yapar. Sevgili padişah olmuştur fakat adaletli davranmamaktadır. Adalet için kendisine giden aşığın feryadlarıyla geri çevirir. Zaten adaletsiz padişahdan da bu beklenir.

Dâd ümidine o kim sen şeh-i bi-dâda gider.
Ferh ü şadı umub nale vü feryada gider

16a/491

Sevgilinin aşığa zulmü rakip ile hem-sohbet olmasıdır. Aşığa yüz vermeyip rakib ile haşır-neşir olması aşığın çileden çıkarır ve aşığın kendisine imansız demesine sebep olur.

Hem sohbet oldu yine rakib ile ol sanem
İmanı olsa hem nefes olmazdı kibr ile

32-a/1015

Aşığın gönlünü perişan eylemek sevgilinin şanındandır. O şanına leke sürmez. Gamzeleriyle kan dökmeyi adet haline getirmiştir.

Ey peri şanındurur diller perişan eylemek
Adetidür gamzenün bir demde bin kan eylemek

21-a/662

Sevgili rakib ile hem-nefes olup aşğın gönlünü kırmıştır. Aşığa sevgili ile sohbet etmek nasib olmayınca, onun hayali ile yetinmektedir. Sevgilinin hayali aşğın kırılan gönlünü imar etmeye yetmektedir.

Gönlüm cımaret eylese tan mı hayal-ı dost

Genc ü hazine kıymetini padişah bilür

16-a/497

2- Sevgili ile İlgili Benzetmeler

a) Gül, Verd-i Ter

Divan şiirinde gül sevgiliyi, bülbül aşığı temsil etmektedir. Gül ile bülbülün birlikte zikredildiği beyitte hâr (diken), rakib yerine kullanılmıştır. Yukarıda sevgilinin rakib ile sohbet etmesi aşğın inlemesine sebep olur demiştik. Bu beyitte de aynı düşünce ifade edilmiştir (Gül sevgili bülbül aşık, hâr (diken) rakibdir).

Sohbet-i gül kısmet-i hâr olalı

Nale nasib oldu heman bülbüle

38-a/946

Hamdi kendisini güle karşı ağlayan bülbüle benzetirken gülü de sevgili yerine koymaktadır. "Bülbül ağlarken güle gülmek yaraşır" derken sevgilinin, aşğın ağlaması karşısında duyduğu hazzı dile getiriyor.

Hamdi figan eylese ol gül güler

Ağlara bülbül yaraşır gül güle

30-a/945

Gül dikensiz olmaz. Sevgili bir gül olduğuna göre yanında mutlaka diken vardır. Bu diken, güle (sevgiliye) yaklaşmak isteyen aşğın ciğerinde yaralar açar. Sevgilinin yanındaki diken rakibdir. Felek (talih), verd-i ter (sevgili) üzerinde hâr (diken) bitirmiştir. Bundan dolayı aşğın ciğerinde yaralar açılmaktadır.

Acı mi dağ kosa laleler ciğer üzre

Felek bitürdği çün harı verd-i ter üzre

29-a/914

b- Şah, (Şeh, şah-ı cemal, şeh-i sehr-i melahat)

Klasik şiirin dünyası bir saray istiaresi etrafında teşekkül ettiği için güzellik bir ülke. sevgili de bu ülkenin padişahı olarak hayal edilmiştir. Güzellik ülkesinin yanısıra güzellerin de padişahı, sultanıdır. Sevgiliyi padişaha benzetmenin temel sebebi, onun güzelliğinin büyüklüğünü ve azametini belirtmektir.

Şeh-i şeh-i melahat olmuşsun

Mihr-i subh-ı sabahat olmuşsun

26-a/820

Aşık dad ümidiyle sevgiliye gider. "Dad" kelimesi adaletin yanı sıra "ihسان", vergi anlamlarına da gelir. Şekil itibariyle "dad" a baktığımızda kelimenin Osmanlı harfleriyle yazılışındaki iki dal harfi sevgilinin zülfünü ortadaki elif ise kametini sembolize eder. O halde "dad" ümidiyle sevgiliye giden aşık aslında sevgilinin kendisine talip olmaktadır. Ama sevgili bî-dâd (adaletsiz) dir. Aşığa hiç yüz vermezken rakib ile hem-sohbet olmaktadır. Dâd (ihسان) ümidiyle padişah olan sevgiliye giden aşık ondan mutluluk ve ferahlık beklerken sevgilinin aşığa karşı tavrından dolayı feryada ve inlemeye gitmiş olur.

Dad ümidine o kim sen şeh-i bi-dada gider

Ferh ü şadı umub nale vü feryada gider

16-a/491

Padişahın bu kadar adaletsizliğine karşı aşık çok cömert davranmaktadır. Güzellik ülkesinin padişahı aşıktan bir can isterse o bin can vermeye hazırdır.

Hükm-i can ister isen benden ey şah-ı cemal

Yolına bir can nedir bin can virem can üstüne

30-b/953

c- Alem

Sevgili, güzellik unsurlarının hepsini bünyesinde bulundurmaktadır. Bu yönüyle sevgili bir aleme benzetiliyor ve ondan başka bir alem düşünülüyor.

Bu çeşm ü kadd zülf ü dehan ile ey sanem

Sensin meger ki var ise calem dedikleri

35-b/1129

d- Hicaz, Ka'be, Kible

Sevgilinin yaşadığı yer kutsaldır. Kutsal yerlerin ziyaret edilmesi gerekir. Müslümanların Hicaz'ı ziyareti gibi aşıkların da sevgilinin diyarını ziyaret etmesi gerekmektedir. Hicaz (Ka'be)'a gitmek için altın ve gümüş gereklidir. O halde sevgilinin yaşadığı yeri ziyaret etmek için de bir şeylere ihtiyaç vardır. Aşığın gözyaşından ve dert sonucu sararan sarı benzinden başka bir şeyi yoktur. O halde Ka'be'yi ziyaret etmek için nasıl ki altın ve gümüşe ihtiyaç varsa sevgilinin diyarını ziyaret içinde gözyaşı ve sarı yüze ihtiyaç vardır. Burada gözyaşı gümüşe, sarı yüz de altına benzetilmiştir.

Ser-i kuyın sanema Ka'be-i cuşşaka Hicaz

Kible-i hacet edinmiştir anı ehl-i niyaz

18-b/563

Eşk ile ru-yı zerd gerek yare varmağa

Didar-ı Kabe haccına sim ile zer gerek

22-a/684

Sevgili geçtiğinde boyuna secde etmek gerekmektedir. Secde kibleyedoğru yapıldığından dolayı sevgilinin boyu kibleye teşbih edilmiştir.

Ol sanem geldi geçer secde gerek kametine

Va'iza va'zı dıraz itme geçer vakt-ı namaz

18-b/566

e- Hüma

Hüma efsanevi bir kuştur. Hüma kuşunu canlı olarak elde etmek mümkün değildir. Sevgiliye ulaşmak, onu elde etmek de mümkün olmadığından divan şiirinde sevgili bazen humaya benzetilir. Saçların "kuş yuvasına", benlerin "dane"ye benzetildiği şu beyitte sevgili "hüma"ya benzetilmiştir.

Ol can kuşına denile himmet hüması kim

Zülfini aşıyan benini dane eyledi

37-a/1173

Masallarda Hüma kuşu devlet kuşu olarak zikredilir. Bir meydanda toplanan halkın üzerinde hüma uçurulur ve kimin başına konarsa o padişah olurmuş. Bundan dolayı hüma devlet kuşudur. Ayrıca hüma kuşu gökte uçarken gölgesi kimin üzerine düşerse onun ilerde padişah olacağı düşünülürmüş. Sevgili de bir humadır. O hangi aşığına iltifat ederse o aşığı devlete ermiş olur. Sevgilinin hümayaya benzetildiği şu beyitte bu husus ele alınıp işlenmiştir.

Ol bir hüma ki sayesi devlet nişanıdır
Serv-i revanı bağ-ı melahat nişanıdır

15-b/485

f-Peri

İnsanları kendilerine aşık etmeleri, çeşitli görünüşlerde olabilmeleri ve bir görünüb bir kaybolmaları yönleriyle sevgili periye benzetilir. Önce kendini aşığa sevindirip ondan sonra görünmemesi aşığın gönlünü perişan eder. Zaten bu onun şanındandır. "Perişan" kelimesinde oyun yapılmış olabilir. (Perişan, Peri-şan)

Ey peri şanındurur diller perişan eylemek
cAdetidür gamzenün bir demde bin kan eylemek

21-b/662

g) Put (Sanem-i sim-ten)

Sevgili bir put kadar güzeldir. Put genellikle kilise duvarlarındaki resimler, (mozayik işlemeli tasvirler) yerine kullanılır ve sevgilinin o tasvirler kadar güzel olduğu anlatılmaya çalışılır. Vücut yapısı put (Sanem)'e benzeyen sevgilinin teni de gümüştedir.

Nagihan sevdi gönül bir sanem-i sim-teni
Ağzı altuna değer ol but-ı Kençani gibi

36-b/1155

Sevgili her ne kadar put gibi güzese de sufi bunun şuurunda değildir. O iki yüzlülüğü ve riyakarlığı kendisine put (güzel) edindiği için put kadar güzel olan sevgiliye itaat etmez ve ona secde etmez.

Süfi son serve sücud itmese tan mı sanema
Büt idübdür özine zerk ü riya piçesini

34-b/1093

h- Ay (Meh)

Sevgili güzelliği ve nuru ile aya benzetilir. Onur parlaklığı ateşden değil nurdandır. Açık ay kadar güzel olan sevgiliyi hiçbir zaman şefkatli, güler yüzlü, yumuşak huylu ve muhabbetli bir şekilde görememekte ve bundan yakınmaktadır. Oysa ki açık, sevgilinin kendisine itaat edip sevgilisi olmasını istemektedir.

Ya Rabb görmem mi ol mehi kim mihr-ban ola
Ram ola ben garibe vü aram-ı can ola

5-a/129

ı- Şem^c

Sevgili mum aşık da bu mumun etrafında dönen pervane olarak düşünülmüştür. Sevgilinin ve aşığın bu hali sonradan kazanılmış değildir. Onlar "bezm-i ezel"den beri böyledir.

Seni şem^c eyleyen bezm-i ezelde
Beni şevkun ile pervane kıldı

37-b/1180

i- Dil-ruba

Dil-ruba (gönül alan) sevgili için sık sık kullanılan kelimelerdendir. Aşık, sevgiliyi görür görmez gönlünü kaptırmaktadır. Çünkü sevgili dil-ruba (gönül kapan) dır. Sefa sahibi insan dil-ruba sahibi olan ihsandır. Kişinin eğer bir sevgilisi varsa onun hiçbir anı sefasız geçmez.

Her kim cihan içinde bir dil-rubasız olmaz
^cAlem anundurur kim her dem sefasız olmaz

19-a/578

k- Ahu

Sevgili özellikle iri ve siyah gözlü oluşu ile ahuya benzetilir. Sabah rüzgarı sevgilinin diyarından erdiği için sevgilinin kosunu aşığın

meskenine kadar getirmektedir "Ahu" ile "bu" arasında tenasüb vardır. Ahu'dan misk elde edilir.)

Müjde ey dil kim haber bad-ı sabadan bu gelür
Mesken-i miskine ol oğuleri ah-gelür

17b/538

III. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

A- SAÇ (Zülûf, Gisu)

1. Umumi olarak saç

Hamdi Divanı'nda sevgilinin saçları için isim ve sıfat olarak şu kelimeler kullanılmaktadır: Saç, müşgin saç, saçun darı, zülûf, zülûf helvası, zülûf celipası, zülûf-i sayih, kara zülûf, zülûf-i nigar, heva-yı, zülûf-i dost, zülûf-i dilber, halka-i zülûf, zülûf-i kemend-endaz, zülûf-i hamı, sir-i zincir-i zülûf, çevgan-ı zülûf, zulmet zülûf, zülûf-i yar, zülûf-i kamer-puşi, zülûf-i müca^{cc}ad, bend-i zülûf, zülûf-i turreleri, zülûf-i kuyı, vasl-ı zülûf, zülûfinün kütri, fitne zülûf, devr-i zülûf, zülûf-i katı buy-ı zülûf, zülûf-i canberbu, nigar zülûf, kökül, kakül-i müşgin kakülü caksı, sünbül, sünbül saçun, gisu, gisu-yı bina-guş, perçem, müşginperçem. Bu isim ve sıfatlar renk, koku ve şekil bakımından kullanılmakta ve saçın niteliğine göre sevgilinin saçları etrafında değişik hayaller kurulmaktadır.

Aşığın çileden çıkaran, onun divane olmasına sebep olan sevgilinin saçlarıdır. Aşık kendini sevgilinin saçları hevasına kaptırdığı için divane olmuştur.

Zülûfin hevası caklımı divane eyledi
Hüsnün ziyası canımı pervane eyledi.

37-a/1167

Zülûf aşığı sevgiliye bağlayan, ona esir eden unsur olarak düşünülüyor. Aşık hür ve avare iken sevgilinin zülûfünü onu kendine bağlayıp esir etmektedir.

Bu Hamdi-i avareyi azade yürürken
Zülûfüne esir eyledi bir serv-i kaba-guş

19-a/594

Sabah yeli sevgilin saçlarına dukundukça, saç turreleri titremeye balar. Bunu gören aşığın (ömür yaprağı) rüzgara karışıp gider. Beyitte

bad tevriyeli kullanılmıştır. Yani sabah rüzgarı sevgilinin saçlarıyla haşır-neşir olduktan sonra aşğın ömrü boş yere geçmiş olur anlamı da çıkmaktadır.

Zülfün turrelerin bad,ı saba debredecek
Berg-i ömri nice sevda-zedenin bade gider

16-a/493

Sabah yeli sevgilinin saçıyla haşır-neşir olur da yerinde durabilir mi? O, sevgilinin saçına dokunduğundan dolayı sevkinden yerinde duramamakta ve durmadan gezmektedir. Alemde duracak bir yer bulamamaktadır.

Zülf-i nigara el uzadaldan seba yeli
Alem içinde kalmadı bir turcak yeri

34-b/1083

2- Saç İle İlgili Benzetmeler

a) Misk, nafe, canber

Hamdi divanında saç en çok koku münasebetiyle ele alınmıştır. Sevgilinin saç, misk, nafe, anber ve bunlarla münasebet halinde olan misk,i canber, nafe-i çin zülf-i anber, nafe-i ahu, nafe-i Teter, anber-i latif, mu^cattar vs. kelimelerle birlikte zikredilmektedir.

Anber, kendisini sevgilinin saçlarına nisbet etmektedir. Bu nisbet büyük bir hata olduğundan "müşg-i Hita" nın konu yapılan bu hata karşısında kanı kurumaktadır. "Kanı kurudu" ifadesi hem şaşkınlık bildirmek için hem de gerçekten kanın kuruduğunu belirtmek için kullanılır. Nitekim "müşg-i Hita" ceylanın kurumuş kanından ibaret bir koku maddesidir.

Sünbül saçına nisbet ider buyını canber
Kanı kurdı müşg-i Hita'nın bu hataya

30-a/936

"Nafe-i Çin" de kendini sevgilinin saçlarına nisbet etmekte ve övünmektedir. "Bir kuru deri" ifadesi ile nâtenin, misk ahusu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit ur olduğu denilen hayvanın göbeğinden çıkarılan bir çeşit ur olduğu anlatılmaya çalışılır. Kuru derinin de bir kıymeti değeri olmadığı için "nâfer-i Çin"in sevgilinin

saçından daha düşük olduğu vurgulanır. "Kandan" kelimesi de "naraden nasıl" anlamlarına geldiği gibi "kan" anlamına da gelir. Şair bu kelime ile oyun yapmıştır.

Müşgin saçına nâfe-i Çin kandan öygünür

Bu tâze ter benefşedir ol biri kuru deri

34-b/1084

Güzel koku söz konusu olduğunda sevgilinin saçından daha iyisi yoktur.

Ne benefşe bulunur ol zülfu-i canber- bü gibi

Ne çemende serv olur ol kâmet-i dil-cü gibi

34-a/1073

Sevgilinin saçından daha güzel kokulu bir madde bulunmadığı için onun saçından daha güzel kokulu bir madde bulunmadığı için onun saçları hiçbir bedel olarak verilmez.

Virmezem sünbülünü nâfe-i Tâtâre bedel

Almazam leblerine lal-i Bedehsânı civaz

20-a/618

Kim sevgilinin saçlarından süzülen hava ile hem-dem olursa güzelkokular ona da bulaşmış olur.

Her kime kim hem-dem oldıysa heva-yı zülfi dost

Kaldı bir kuru deride nâfe-i âhû gibi

34-a/1078

Sevgilinin saçlarından kendisine koku bulaşan kişi bu hal üzere ölürse onun toprağından alem güzel kokularla dolar.

Nigar zülfi hevâsından can vir ey Hamdi

Cihan meşâmmı muattar ola turâbından

36-a/814

Yine yukarıda zikrettiğimiz hal üzere ölen kişinin toprağına uğrayan rüzgar da misk kokulu olur.

Avâre iken zülfi hevâsında ölürsem

Müşgin ola her yel ki güzer kıla tozumdan

36-b/828

Canber, ada balığından elde edilen bir koku maddesidir. Balık u şeklinde olan Canberi dışa atar ve anber su üzerinde yüzerek sahile vurur. Bu münasebetle Canber ile derya yan yana kullanılır.

Hamdi gözünü deryaya benzeterek, gönlüne, "eger deryada" "anber-i latif" görmek istiyorsan gözümde sevgilinin kakülünün aksini gezdir" diye sesleniyor. (Çünkü kakül anberdir).

Ey dil gözümde kaküli Caksin teferru et
Deryâda görmek istersen Canber-i latif

21-a/646

b- Bend, Ag, Dam (Tuzak), Dar, Çenber, Çevgen, Zencir, Halka:

Sevgilinin saçı bir band (bağlıdır). O aşığı kendine bağlar ve aşığın dış âlemle irtibatını keser. Aşık sevgilinin bend olan saçını gördükten sonra gönlünü başka hiçbir şeye karşı meyledemez. O ancak, sevgiliye karşı meyilli olabilir. Çünkü sevgilinin saçı onu kendine bağlamıştır.

Bend-i zülfün görelî meyl eylemez
Gönlümün divânesi ile sana

5-a/143

Aşık tüm benliğiyle sevgilinin saçına bağlıdır. Aşık kendini bu yönüyle teslimiyetçi olarak görür.

Teslim-i can eyleyeli zülfi bendine
Divaneler gürûhı içinde müsellemez

18-b/575

sevgili Canışığın avcısıdır. Onu avlamak için zülûflerini ağ halini de bu ağlar içinde yemlik olarak kullanır.

Zülfi siyâhı ağına halin ben eyleyüb
Seyad çeşmi sayd ider ehl-i melâmeti

37-b/1186

Sevgilinin saçı sadece aşık için bir tuzak değildir. Bu tuzak herkes için kurulmuştur. Bütün cihan bu tuzanın elinden belaya düşmüştür. Fakat tuzaga düşen aşık olmuştur.

Gerci cihan saçından dam-ı belâya düşdi
Kimseye düşmez ol kim ben mübtelâya düşdi
38-b/1216

Saç dar ağacı olarak düşünüldüğünde aşık bu dar ağacına asılacak kişi olarak ele alınır. Aşık sevgilinin gamı ile hallç pamuğuna dönmüştür. buna rağmen o gamdan vazgeçmemektedir. Onun bu gamdan vazgeçmemesi Hallac-ı Mensur'un fikrinden vazgeçmemesine benzetilir. Nasıl ki Hallac-ı Maner'un fikri onu dar ağacına götürmüşse, aşığın gamı da onu dar ağacına götürmektedir. bu dar ağacı sevgilinin sacıdır.

Ey zülf-i yâr beni penbe gibi dökse gamı
Koman men ol gamı Hallac gibi darına as
20-a/612

Aşığın tek isteği sevgilinin "dar"ına (sevgilinin saçına) asılmaktadır.

Umar ki saçın darına Hallac ola Hamdi
Bahtı ona şayed neteki kusa-i culâh
31-b/992

Sevgilinin sacı kıvrım kıvrım olduğundan şekil itibariyle çenbere benzetilmiştir. Sevgilinin çenber gibi zülfü aşığın boynunu cevri ve cefaile eymekte, bükmektedir.

Hamı kımışda kaddümi çenber gibi zülfün
Olmamışda çarha dahi çenber-i fitne
31-a/976

Çevgan uçu kıvrık olan bir sopadır ki bir top bir deynekle oynanan oyunun malzemesidir. Sevgilinin sacı şekil itibariyle çevgana benzetilir. Top olarak da bazen sevgilinin beni, dudağı, yüzü bazen de aşığın bağı veya boyu düşünülür. Aşığın boyunun topa benzetilmesi dert ve tasanın onu bükümp top haline getirmesindendir.

Çevgan-ı zülf-i dilbere top olmağ isteyen
Meydan-ı derd ü gussada bi-pa vü ser gerek
22-a/682

Sevgilinin güzelliği camiye benzetildiğinde saç da bu camideki kendilerin asılmış olduğu zencir olarak düşünülür. Zencire asılan kaldinden kasıt aşıktır.

Cemalin câmi'cin ma'cûr eden tezyîn çün anı

Ser-i zincir-i zülfünde niçe kandil cân asmış

19-b/603

Sevgilinin saçları halka halka halinde olup yüzüne (yanaklarını) örtmüş durumdadır. Eğer müneccim bu halkalar arasında sevgilinin yüzüne görebilirse, bu bu devr içinde fitnenin uyaracağına delildir.

Der halka-i zülfünde ruhun görse müneccim

Bu devr içinde görünür ahter-i fitne

31-a/975

c- Yılan, Zünnar, Çelipa (Haç, Put), Kemend-endaz, Dal

Sevgilinin güzelliği hazineye benzetildiği zaman saçları da bu hazineyi bekleyen yılan olarak düşünülür. Çok kıymetli hazinelerin yılanlara bekletildiği, onların muhafazası altına bırakıldığı inancı vardır. Bu yılanlar normal olmayıp sihirlidir. Sevgilinin saçları sihirlenmiş yılan olarak düşünülür.

Aceb ne sihr ü fûsun bilür ol peri-peyker

Ki zülfünün resenin yedi başlu mar eyler

13-a/399

Hamdi sevgilinin sidre boyu üzerindeki perçemini hazine üzerinde yatan yılanla benzetmiştir. Sidre kelimesi bize "sidretü'l-münteha"yı hatırlatıyor. Sidretü'l-münteha" yı hatırlatıyor. Sidretü'l-münteha en ulaşılabilir en yüksek yer olduğu için sevgilinin boyu bu kelime ile anlatılır. Ulaşılması zor olan şey kıymetli bir hazinedir. Hazinelerin muhafaza edilmesi düşüncesinden sevgilinin saç yılanla (ejderhaya) benzetilmiştir.

Sidre kaddi üzre yârin müntehadır perçemi

Gûyîya genc üzre yatur ejderhâdır perçemi

33-b/1962

Sevgilinin güzelliği de bir hazinedir. O halde bu hazineyi de muhafaza etmek gerekir. Sevgilinin sağında ve solunda aşağı doğru sarkan saçları ejderhaya benzetilmiştir.

Hıfz itmek için ol sanemün hüsn-i gencini
Sağında vü solunda iki ejderhası var

15-a/460

Diğer bir beyitte Hamdi, "su için kişiye yılan dahi dokunmaz" atasözünden faydalanarak sevgilinin saçını yine yılan benzetmiştir.

Zülfün öldürdi beni laclüni nûş eyler iken
Gerçi dirlerdi yılan sokmaz içerken kişi su

28-b/895

Yine şu beyitte kıvrılmış zülfü halka haline gelen yılan benzetmiş ve "cefa-pişe" diye nitelendirmiştir.

"Mar-ı piçidedir ol zülf-i mücaad ey dil
Sen sanursın bu cefha-pişeyi tumâr-ı vefâ

4-b/130

Siyah rengi ve uzun örülmüş, şekli ile sevgilinin saçları zünnara benzetilir. Zünnar hristiyan papazların bellerine bağladıkları uçları aşağı doğru sarkan ipten örme siyah kuşaktır.

Zülfün ol zünnardur kim nûr-ı imân andadır
Ruhların ol nardır kim âb-ı hayvan andadır

17-a/529

Sevgili kafir olarak düşünüldüğünde saçları da çelipa (haç. put) olarak ele alınır. Nitekim zikredeceğimiz beyitte Pir-i Sancan (Şeyh-i Sancan) 'ın sevgilisi hristiyan bir kafirdir.

°Aceb zülfün çelipası ne suretten görünür kim
Perişan itdi sevdâsı huzur-ı pir-i Sancanı

35-a/1104

Kemend bir av malzemesidir. Sevgili avcı âşık da av olarak düşünüldüğünde sevgilinin saçları kemend olur.

Gönlümi bend itdi uydı gamze-i gammazuna
Hey di hey zulm itmesün zülf-i kemend-endazuna
32-a/1008

Sevgilinin saçları bükümleri ile dâl (>) harfini andırır. "Dal" kelimesinin delil anlamını da kaseden şair şu beyitte "dal" kelimesi ile oyun yapmıştır.

Kâfir olduğına ol bî-dâd zülfî dilberin
Daldur bu kim komuşdur pâyını dîn üstüne
30-b/959

d- Ömr-i dırâz, Tûl-ı emel (Tûlû'l-emel)

Ömr-i dırâz uzun ömürdür. Sevgilinin saçına kavuşan kişi uzun ömürlü olur. Aynı şekilde sevgilinin dudağını elde edene "âb-ı hayat" içmiş olur ve ölümsüzlüğe kavuşur. beyitte aşığı öldüren sevgilinin saç ve dudağıdır. Bu şaşılacak bir şeydir. Çünkü bunlardan biri "ömr-i dırâz" diğeri "âb-ı hayat"tır. Aşığı ölümsüzleştirmesi gerekirken öldürmüştür. Hamdi "ömr-i dırâz ve âb-ı hayat" kelimeleri ile "öldürdi" kelimesini bir beyitte kullanarak tezat yapmıştır. Ayrıca birinci beyitteki "zülûf" ile "leb" kelimelerinin karşılıkları ikinci beyitte "âb-ı hayat" ve "ömr-i dırâz" kelimeleri verildiğinden letf ü neşr (bunlar ters yönden verildiğinden dolayı düzensiz letf ü neşr) sanatı yapılmıştır.

Zülfün ile lebin öldürdi beni turfe budur
Birisi âb-ı hayat ü birisi ömr-i dırâz
18-b/564

Tul-ı emel (tûlu'l-emel) hırs, tamah, tükenmez arzu demektir. Hamdi sevgilinin dudaklarına doğru uzanan zülfü tûl-ı emel (tûlu'l-emel)'e benzetmiştir. bu benzetmede ata sözünden faydalanmayı ihmal etmemiştir.

Zülf-i ucun lacl-i yâre indirgin görüb didim
Hoş demişler niçe irer câkibet tûlu'l-emel
23-b/734

e) Karanlık, Gece

Saç siyah renginden dolayı karanlık ve geceye benzetilmiştir. Sevgilinin yanakları nur saçmaktadır. Saçları ise bu nuru kapatmakta,

örtmektedir. Aşık muma benzettiği sevgilinin yanağı hasretine pervâne gibi yanmaktadır. Fakat saçları bu yanağı karanlığıyla örtmektedir.

Ey nûr-ı haddi zulmet zülfüyle setr iden
Pervâne-vâr canım oda yandı kanı şemc

20-b/637

Dudağın "çeşme-i havan (hayat çeşmesi)"a benzetildiği şu beyitte saç zulmet (karanlık) diye ele alınmıştır.

Leb-i yar özleyen zülfe giriftâr olur
Zulmete düşer eden çeşme-i hayvâna tamaç

20-b/632

Ayrıca yanağın gündüze benzetildiği beyitte saç geceye teşbih edilmiştir. "Zülûf" ve "ruh" un karşılıkları "leyl" ve "nehar" olarak verilmiş olup lef ü neşr yapılmıştır.

Zülf ü ruhından ayrılalı gam-ı gusârımın
Oldı havâle câne leyl ü nehâr hüzn

28-a/873

f) Kûfür, Kâfir

Saç renk itibariyle küfre benzetilir din ile tezat olarak ele alınır. Sevgilinin saçları din belâsı olarak düşünülmüştür.

Gözlerin câşıklara pûr kin imiş
Zülfünün küfri belâ-yı din imiş

19-b/595

Saç, kafir olup sevgilinin güzelliğinin üzerin edökülmekte ve aşığın sevgiliden yüz çevirmesine sebep olmaktadır.

Yüz çevirmezdi cema-ı mushafından dilberin
Ger dökülmüşseydi kâfir kâkül-i müşgin-i dost

8-a/233

g) Düzd-i cArab

Saç bir beyitte her yıl hac mevsiminde Arabistan'a kabile ile gönderilen armağanları çalan hırsıza benzetilmiştir. Beyitte sevgilinin

yaşadığı yer, buraya ulaşmaya çalışanlar ise hacc yolunda ki kafileler olarak düşünülmüş.

Kâr-barın kapdı zülfün kûyına ʿazm idenin
Hacc yolundı sanasın düzd-i ʿArab mahmil kapar
17-a/520

h) Fitne

Saç ile birlikte sıkça zikredilen unsurlardan biri de fitnedir. Sevgilinin saçı fitnecidir. Her fitne sevgilinin saçı ile ortaya çıkar ve haddini aşar.

Saçım ʿayyârunun devrinde baş kaldırdı her fitne
İken yüz virme ey dilber ana kim haddün aşar şer
17-a/516
Segili saçını çözdüğünde fitne defteri şerh olunmuş olur.

ʿArz id yüzünü suhf-ı cemâli okusunlar
Göz zülfini kim şerh olına defter-i fitne
31-a/974

Sevgilinin saçı öyle bir fitnecidir ki bütün alemler ayakları altında çiğnenmiş istemektedir.

Fitne zülfün elinden efgah kim
ʿAlemler cümle pâ-y-mâl ister
17-b/536

ı- Ebr (Bulut)

Saç bulutun güneşi kapattığı gibi sevgilinin yüzünü kapatan bir unsurdur. Bulut güneşin önüne geçerek ortalığı karanlığa boğar. Saç da sevgilinin güneş gibi yüzünü örterek gam (gam karanlığında) zorla aşığa azab eder. (Ebr saç aftâb sevgilinin yüzüdür)

Zülfün ki âf-tabâ hicab itdi ebr ile
Gam zulmetinde câna ʿazab itdi cebr ile
32-a/1013

B- KAŞ

Kaş ile İlgili Benzetmek

a) Mihrab

Sevgilide güzellik unsurlarından biri de kaştır. Genellikle mihraba benzetilen kaş âşıkların kibleğâhıdır. Âşıkların makbul secde etmeleri için sevgilinin mihraba benzeyen kâşına ihtiyaç vardır.

Mihrâb-ı ebruvânını ʿarz eyle ey sanem

Makbûl secde etmek için ehl-i kibleteyn

26-a/818

Kim sevgilinin kaşını mihrab olarak görmüş ve secde etmişse onun secdesi eyri değildir. Çünkü kibleye doğru secde etmiştir.

Her kim kaş mihrabına secde kıla yârin

Men keç dimen ol sucdeye kim kibleye kıldı

36-a/1145

Sevgilinin kaşını mihrab edinmeyip secde edenlerin ömrü ise hatalı secde ile geçmiştir.

Secde-i sehiv ile geçdi ol kişinin ʿömri kim

Tâk-ı mihrâbı anun ebrû-yı dildârı olmadı

35-b/1122

b-) Keman

Ayrıca kaş kemana (yaya) benzetilmektedir. Kaşın kemana benzetildiği şu beyitte âşık kendini kurbana benzetmektedir.

Yâri yanına ʿâşık âşık olan kanda irişür

Kurbân ide özin meğer anun kemânına

31-b/995

C-) GÖZ

1- Umumi Olarak Göz

Hamdi Divânı'nda göz için âhu göz gözleri âhu, hüni göz, çeşm-i hün-riz, çeşm-i mest, gözi âle, gözleri ʿayyârı gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Sevgilinin gözü hilekardır. O bir hile ile binlerce gönlü kandırmayı başarır. Göze benzediği için nergiz de göz ile birlikte zikredilir.

Gözlerin cıyyârı kim bir âl ile bin dil kapar
Nergis öygünse ana zerrin külâhın yel kapar.
17-a/519

Sevgili âle çiçegine benzeyen gözü ile bir hile yaparak âşığın,
sevgilinin saçlarına bande olamsına sebep olur.

Bend 7 di bende kıldı kara zülfüne beni
Aliyle carz idüb yine ol gözi âle ruh
9-a/262

Sevgilinin gözü aşıklara daima kinlidir. Zaten hilekar olması âşığın
tuzaklara düşmesine sebep olması da bundandır.

Gözlerin câşıklara pür kin imiş
Zülfünün küfri belâ-yı din imiş
19-b/595

2- Göz ile İlgili Benzetmeler

a) Hünî, Hün-riz

Sevgilinin gözü kan dökücüdür. O daima âşığın kanını dökmeye
meyillidir. Aşık sevgilinin ağzına bakmak istediğinde sevgilinin keskin
bakışı onu iter. Aşık onun bu davranışı sonunda bir gün kan dökmeye
meyilli gözünün kan dökeceğinden endişelidir.

Ağzına bakmağa komaz beni tiriyle iter
Bir gün ol hünî gözün yok yere kan eyler.
12-a/367

Nitekim kan dökmeye meyilli olan göz cefa askerini çıkarıp âşığın
can ülkesini zulüm ile virane etmiştir.

Hünî gözün nidem ki cefâ keşkerin çeküb
Can kişverini zulm ile virane eyledi.
37-a/1168

Aşık sevgilinin gözünün döktüğü kanlardan usanmış bir halde
gönlüne seslenir.

Ey gönül her sanemün aşkına yanmak nice bir
Çeşm-i hün-rileri kanıma kanmak nice bir
18-a/553

b-) Ahu, Arslan (Mamle-i şirâne), mest (Sarhoş)

Yukarıda zikrettiğimiz gibi sevgili gözleri aracılığı ile sevgiliyi avlamaya çalışır. Sevgilinin âhu gözü arslanca hamlelerde bulunarak âşığı avlar

Sayd itdi Hamdi gibi nice mübtelâları
Ahu gözün ki hemle-i şirâne eyledi.

37-a/1178

Sevgilinin gözü baygın bakışları yönüyle mest (sarhoş)e benzetilir. Sevgilinin beygın bakışı âşığın gönlünün harab olmasına sebep olur.

Nâr-ı ışkınla kebâb oldu gönül döne döne
Çeşm-i mestinle herâb oldu gönül döne döne

30-b/967

c-) Cellâd, Harâmır

Can alıcı yönüyle sevgilinin gözü cellada benzetilir. Sevgilinin dudağı isa gibi ölümlere canverirken gözleri cellâd gibi dirilerin canını almaktadır. İkisi arasında tezat vardır.

Ölü dirgörmeye lebin ısı
Diri öldürmeye gözün cellâd

11-b/337

Sevgilinin gözleri can alıcı yönüyle "Harâli"ye de benzetilir. Beyitte geçen "kec Hindu" ibâresi sevgilinin şaşı gözlü olduğunu ifade edebilir. Hindu renk itibâriyle siyah olduğundan göze teşbih edilir. Gözlerin herzâmi olması ve ıases kelimesi bu görüşü kuvvetlendirmektedir.

Gözlerin olub harâmi başladı başlar keser
Mısr-ı hüsnüne olalı iki keç Hündü ıases

19-a/584

d-) Kale Muhâfızı

Sevgilinin güzelliği bir kale olunca gözleri de bu kalenin burçlarında bekleyen kale muhafızı olur. (gözetleme kulelerinde bekleyen) Güzellik kalesinin etrafındaki saçlar ise gece bekçisidir.

Hisâr-ı hüsnünün cânâ gözün dizdârı olaldan
Yasağı için dü cânibde dü Hindü pâsban asmış

19-b/601

C- GAMZE

1- Umumi Olarak Gamze

Hamdi Divanı'nda gamze için, gamz gamze, gamze-i gammaz, hadeng-i gamze, hançer-i gamz, gamze hançeri, gamze okı, tig-i gamze gamze tiri, gamze-i hûn-riz gibi kelimeler ve terkipler kullanılmaktadır.

Sevgilinin gamzesi aşığı öldürmeğe birebirdir. Gamze kimi zaman ok olur aşığı deler geçer kimi zaman hançer olup yaralar. Aşık hiçbir zaman sevgilinin gamzesinden rahatsız değildir. Bilakis istemektedir. Onun korkusu gamze oklarının üst üste gelip birbirlerini kırmalarıdır.

Sinema geldikçe gamzentiri cânâ korkarım

Münkesir ola irüb peykânı peykân üstüne

30-b/946

"Avin eceli gelince avcıya doğru gider" misâli aşık da canı ve gönü ile sevgilinin kan dökücü gamzelerini karşılar.

Karşular gamze-i hun-rîzlerini cân ile gönül

Gelse saydın eceli cânib-i sayyâda gider

16-a/492

Aşığın tek dileği sevgilinin gamzesi ile can vermektir. Aşık bunu kendine ahdetmiştir. Kararı üzerine ölür ama ahdından vazgeçmez.

Ahdım budur ki gamzesi üstünde can virem

Ahdım sımazam ölürem ikrârım üstüne

29-b/932

Sevgilinin gamzesi ile ölen kişi şehid olur. Şehitlerin kanı kurumayacağı inancı vardır. Hamdi, sevgilinin gamzesiyle şehit olanların kanı akdıkça sevgilinin dudağının da taze tutulmasını Allah'tan dilemektedir.

Nigâra tâze laclüni Huda lütfiyle ter tutsun

Revân oldukca câlemde şehîd-i gamzenün kanı

35-a/1103

Aşığın tek sıkıntısı sevgilinin gamzesi ciğer delerken rakibin araya girmesidir. Sevgilinin gamzesi aşığın ciğerini delerken huzurludur ama şeytan rakib araya girince aşığın canı yanar.

Gamzen ciğer delerken girdi rakib araya

Yandım ki kan olısar şeytan araya düşdi

38-b/1218

2-Gamze İle İlgili Benzetmeler

a) Kılıç (Tig, Hançer) Ok (Hadeng, Peykân)

Sevgilinin gamzesi can alıp başlar kesen bir hançerdir. Gamzenin fitnecilik, kargaşalık, karıştırıcılık özellikleri de olduğu için obir aşub (kargaşacı)'dır. Aşub'un görüldüğü her yerde mutlaka kan dökülür ve biri öldürülür.

Can alub baş kesmegi kesmedi gamzen hançeri
Kanda aşub olsa anda bir katil eksik değil

24-a/7450

Gamze can alıp başlar kesmesine rağmen aşık ondan rahatsız değildir. Sevgilinin gamzesi aşığın ciğerinden geçmezse dahi onun hayali gönlünde geçmektedir. Aşık sevgilinin gamzesi olmadan yaşayamaz.

Var mıdır bir dem ki dilden geçmeye
Hançer-i gamzın hayali ey habib

6-b/181

Aşık hastadır. Hasta durmadan su ister. Normalde hastalara su verilmez. Ama sevgilinin gamze okuunda bulunan su aşık için hayat veren bir sudur. Çünkü sevgilinin gamze oku aşığın sine ateşinde kor haline gelip gözyaşında sertletirilmiştir. (Çeliğin ateşte kızartılıp suda sertleştirilmesi gerçeği burada gözardı edilmemeli). Aşığın ölmemesi için "peykan"daki sudan içmesi gerekir.

Peykânların ey gamze okı sıhhat-ı âbdur
Sun ol sudan bu hastaların girme kanına

31-b/994

b) Gammaz

Sevgilinin gamzesi gammaz (fitneci) dir. Gammaza gürültü ve patırtının kötülüğün hoş geldiği gibi gamzeye de fitne ve karıştırıcılık hoş gelmektedir. Bu da ayıplanacak bir şey değildir. Çünkü gamze gammazdır. Beyitte fitne, aşub, şûr ü şerr, gammaz tenasüb halindedir.

Hoş gelse tan mı fitne vü âşub gamzene
Gammaze ey peri çün olur şur ü şerr leziz

11-b/342

D- KİRPİK

Hamdi Divanı'nda kirpik için hadenk, tig, tir benzetmeleri yapılır. Göz ve gamzeyle birlikte ele alınan kirpik katil olan sevgilinin öldürücü ve yaralayıcı bir silahıdır. Aşıklar içerisinde sevgilinin tir (kirpik)'inden yaşlanmayan yoktur. Her aşğın ciğeri mutlaka gamzenin oku olan tir (kirpik) den yara almışdır. Eğer tir (kirpik) bir sineye tesir etmiyorsa o seninen sahip olduğu gönöl taşdandır. Yoksa mutlaka etkilenmiş olması gerekirdi.

Can mı var kim gamzen akından ciğerde tiri yok
Taş ola ol dil kim andan sinede te'siri yok

21-a/657

Aşık sevgilinin tir (kirpik)'ini sevgilisi gibi bağrına basmaktadır. Bağrına basdığı bu tiri, canı içerisinde "elif-i cân" gibi kurumaktadır. Şekil itibariyle cân (جان) kelimesine bakıldığında elif (ل) cim (ج) ile nûn (ن) harflerinin arasındadır. Aşık, elifin can arasında saklı olduğu gibi sevgilinin kirpiğininde kendi canı içinde saklı olduğu gibi sevgilinin kirpiğinde kendi canı içinde saklı olduğunu ifade ediyor. Burada kirpik elif harfine de benzetilmiş olur.

Bağrına basdı gönöl tirini cananı gibi
Sakınur cânı içinde elif-i canı gibi

36-b/1152

Sevgilinin hadengi (kirpiğı) aşğın yüreğini parçalayıp onun yerine oturmuştur. "Aşığa katı demirden gerek ey dost yürek" ifadesi ile hem hadeng (ok) 'in ucundaki demir kasdediliyor hem de aşğın dayanıklı olması gerektiğı anlatılmaya çalışılıyor. Yani tevriye yapmış oluyor.

Yüreğim pareleyüb turdı hadengün yerine
Aşıka katı demürden gerek ey dost yürek

22-b/ 696

Sevgilinin kirpiğı aşığa gül rengine görünür. Gülün rengi kırmızıdır. Kirpiğın kırmızı renkli olması, aşğın ciğerine batmasından kaynaklanıyor. Sevgilinin kirpiğı kılıç, aşğın ciğeri kılıf olarak düşünölmüş.

Gül-reng görünür gözime tiğ-i nigârun
‘Aşık cigerinden gibi destinde gilâfı

36-b/1158

E- YÜZ VE YANAK (Ruh, Ruhsâr, Arız, Hadd, Didâr)=

1- Umumi Olarak Yüz ve Yanak

Hamdi Divanı'nda adı en çok geçen güzellik unsurlarından biri yüz ve yanaktır. Yüz ve yanak parlaklığı, ziyası, nuru ve bayazlığı yönleriyle ele alınır.

Aşık sevgilinin yüzü hasretiyle yanmaktadır. O sevgiliden sürekli ayrı olduğu için sevgilinin yüzünü görememekte ve bu ayrılık onun yüreğinde bir ateş yakmaktadır.

Ah kim yakdı beni rû-yı nigâr ayrılığı
Ne ‘aceb müşkil imiş ‘âşika yâr ayrılığı

37-b/1191

Aşık sevgilinin yüzünü görmek için yanıp tutuşmaktadır. Ama sevgili aşığa karı cömert değildir. O, bütün cihana güneş gibi parlak olan yüzünü göstermekte fakat aşığı görünce hicaba girmektedir (Yüzünü örtmekte, gizlemektedir).

Sevgilinin bu tavrı, aşığa karşı vefâsızlıktır ve aşığı çileden çıkarmaya yetmektedir.

Cihana ‘arz ider ol bî-vefâ güneş yüzini
Belâlü ‘âşika karşı niçün hicâba girür

12-a/356

Aşık, sevgilinin yüzünü açmasını istemektedir. Çünkü sevgilinin yüzü güzellik sahifesidir. Sevgili güzellik sahifesi olan yüzünü açtığında onun yüzünden yanağından güzellikler okunacaktır.

‘Arz id yüzini suhf-ı cemali okusunlar
Çöz zülfini kim şerh olanı defter-i fitne

31-a/974

Sevgili yüzünü açtığında, bu güzelliği gören gül kiskancından dikenin yanında yer alır.

Gülün yeri diken olur çemende reşkinden
Kaçan ki arızının dilber âşikâr eyler

13-a/400

2- Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler

a. Güneş, Ay

Sevgilinin yüzü ışık saçma ve parlaklık yönleriyle güneşe benzetilir. Bu benzetmelerde sevgilinin yüzü daha üstün tutulmaya dikkat edilmiştir. Güneş parlaktır ama sevgilinin yüzü karşısındaki durumuna benzemektedir. Nasıl ki zerre güneşle bir olamıyorsa güneş de sevgilinin yüzü ile bir olamaz.

Yüzine karşı gün nice da^cvâ-yı hüsn ider
Zerre kaçan mükâbil ola âf-tab ile

32-a/1004

Saçlar sevgilinin güneş gibi parlak olan yüzünü örtmeye çalışır. oysa güneş kara örtü giyinse de güneşdir. Güneşin önüne geçen siyah örtü onun güneşliğini ortadan kaldıramaz.

Didârına ha il zülfi hicabı
Gün gündür eger girse dahi kara ^cabaya

30-a/940

Güneş, sevgilinin yüzünü görebilme için diğer bir ifade ile yüz yüze gelebilmek için dünyanın etrafında dolmaktadır. Şair güneşin dünya etrafında dönmesini sevgilinin yüzünü görmeye bağlayarak hüsn-i la'il sanatı yapmaktadır.

Görmek için gün yüzünü rû-be-rû
Geşt ider etrafı gezer gû-be-gû

28-b/899

Aşık sevgilinin güneş gibi parlak yüzünü aya benzetmektedir. Çünkü ay, ışıklarını güneşten ödünç almaktadır. Güneş de sevgilinin yüzü olduğuna göre ay ışıklarını sevgilinin yüzünden almaktadır.

Ziyade gün yüzünü aya itmezem teşbih
Ki şuclesini kamer andan isti^câret ider

14-a/433

Güneş sevgilinin yüzün görünce utancından bulutların arkasına saklanmaktadır. Sebep sevgilinin yüzünün güneşden daha parlak olmasıdır. Güneşin, bulutların arkasında kalması sevgilinin yüzü karşısında duyulan utanca bağlandığı için hüsn-i ta'cîl sanatı yapılmıştır.

Güneş yüzün göricek şerm idüb sehaba girür
Ne vasfa sığdı cemâlin hod kitaba girür

12-a/354

Meyveler lezzetini güneşden alır. Aşığın can meyvesi de lezzetini sevgilinin yüzünün sevkinden alır. Çünkü sevgilinin yüzü bir ışık kaynağıdır.

Can meyvesine lezzeti şevk-i ruhun verir.
Hurşid pertevinden olur çün semer leziz

11-b/343

Yuvarlaklığı ve parlaklığı yönünden sevgilinin yüzü aya benzetilir.
Ay yüzün aydıncağıdır şehir-i Belkıs-ı Cemâl
Eksiği budur heman anda temâşâlık gerek

22-a/689

b- Nur, Ziya

Sevgilinin yanağı nur saçmaktadır. Aşığın canı ise pervanedir. Pervane ışık kaynağı etrafında dönmek ister. Ona zevk veren budur. Aşık pervane olduğu için sevgilinin nur saçan yanağını görmek ve pervâne gibi bu nurun şevkiyle yanmak ister. Fakat sevgili saçlarıyla nur kaynağı olan yanağını örtmüştür.

Ey nûr-ı zulmet zülfüyle setr iden
Pervâne-var canım oda yandı kanı şemc

20-b/637

Sevgilinin yüzü ziya kaynağıdır. Gönül sahiplerinin gözü ziyayı sevgilinin yüzünden almaktadırlar.

Yüzünden aldı ziya dide-i ulu'l-ebsâr
Sözünde boldı sefa sine-i ulu'l-elbâb

5-b/146

Sevgilinin yüzü öyle ziya vermektir ki aşığın gözüne ziya
verdiğinden belki aşık iki cihanın sırrına vakıf olmuştur.

Çeşmüme yüzü ziyâ vireliden
Sırr-ı dü cihânı ana cayıdır.

18-a/546

c- Gül (Gül, Gülyüzlü, Gül çehre, Gül reng)

Sevgilinin yüzü rengi itibariyle güle benzetilir. Hamdi gül yüzlü
güzellerin güzelliğini sürmek için defterler bağlamıştır.

Hamdi medh itmeğe gül yüzlü güzeller hüsnünü
Rengin evrâk üzre yine tâze defter bağlamış

19-b/609

Gülbahçelerinde sevgilinin gül yüzlü gibi bir gül açılmamıştır.
Sevgilinin yüzü güller arasında müstesnadır. Beyitte gül, açılmak gülzar,
seru, bostan bitmek (yeşermek) kelimeleri arasında tenüsüb sanatı
vardır.

Bu gül gibi açılmadı gül-zar arasında
Ol serv gibi bitmedi bostanlar içinde

29-ab/920

Aşık sevgiliden ayrı olduğu için her zaman dert ile feryad
etmektedir. Aşığın bu hali bülbül ile gül arasındaki hasrete benzer
Bülbül, sabahlara kadar goncanın gül haline gelmesini bekler fakat
gülün açış anını göremez. Bülbül bunun üzerine sabahlara kadar feryad
eder. Aşık da sevgilinin gül yüzünü göremediğinden dolayı her zaman
dert ile feryad etmektedir. Beyitte bu duruma son verilme arzusu
vardır.

Yâr-ı gül-çehre ile cayı-ı bahar eyle gönül
Nice bir derd ile bülbül gibi feryâd idesün

28-b/892

d. Sim (Gümüş)

Aşık sevgilinin yüzünü seyretmekle doymaz ise açgözlülük eder.
Sevgilinin yüzü gümüşe benzemektedir ve insanın gümüş karşısında
açgözlülükde bulunması normaldir.

Gözlerim toymadı eyler ruh-ı cânana tama^c
Sim karşusuna lazım gelür insana tama^{ca}

20-b/630

Sevgilinin gümüş gibi parlak yüzü saçlarının arasında gümüşten bir puta benzemektedir. Saçlar ise bu puta secde eden kişiler olarak hayal edilmiştir.

Zülfünün arasında görüb yüzini sandım
Bir sim bûte secde kılur iki siyeh güç

19-a/592

e) Semen, Lale

Bazı beyitlerde sevgilinin yanağı rengi, kokusu ve yaprağı itibariye semen çiçeğine benzetilir. Semen çiçeğinin diğer ilmi yasemendir. Şair, çiçek bahçelerind esevgilinin yanağı gibi semen çiçeğinin yetişmediğini ve yetişmeyeceğini söyleyerek sevgilinin yanağını semen çiçeğinden üstün tutmaktadır.

Haddin gibi çemende ne nazik semen biter
Kaddin gibi ne nâzı güzel nârven biter

14-b/441

Kırmızı rengi itibariyle bazen bile sevgilinin yanağına bazen sevgilinin yanağı bile benzetilir. Lalenin ortasındaki karalık sevgilinin yanağındaki bene teşbih edilir.

Hamdi divanında bir beyitte sevgilinin yanağı laleye benzetildiğinde "lacl-i ahmer" ifadesi ile de lâlenin ortasındaki kırmızıya çalan siyahlık anlatılmaya çalışılmıştır.

Ol kamer kim gün gibi şekl-i müdevver bağlamış
Lâle gibi ruhlarında lacl-i ahmer bağlamış

19-b/605

f) Nigaristan

Nigaristan, resim ve heykellerle süslenmiş yerdir. Diğer bir ifade ile puthanedir. Nigaristân-ı Çin, çin nigaristânıdır ki en güzel resimler, en güzel putlar ve süslemeler burada bulunmaktadır. Sevgilinin yüzü bir beyitte nigaristan-ı Çin ile teşbih halinde kullanılmıştır. Şöyleki sevgilinin yüzü yaratıldıktan sonra "Nigaristan-ı Çin" batıl olmuştur.

Yani eski önemini kaybetmiştir. Dolayısıyla sevgilinin yüzü nigaristandan daha güzel olarak ele alınmıştır.

Nigâristan-ı Çini batıl oldu
Nigârın Hakk yüzi nakşın yazaldan

27-b/868

g) Nar

Nar kırmızı olup cennet meyvelerindendir. Sevgilinin yanakları renk itibariyle nara benzetilmekte ve hayat suyunun sevgilsinin yanaklarında olduğu belirtilmektedir.

Zülfün ol zünnârdır kim nûr-ı imân andadur
Ruhların ol nardır kim âb-ı hayvan andadur

17-a/529

h) Kâbe

Sevgilinin yüzü ve ya yanağı âşık için kibledir. Güzellik unsurlarından "Kaş" maddesinde kaşın mihrab olduğunu zikretmiştik. Aşığın gönlü daima sevgilinin mihrab olan kaşına ve kible olan yüzüne yönelmektedir.

Aşık sevgilinin yüzüne yönelen gönlünü kible-nümâ (Pusula)ya benzetmektedir. Pusula güneyi yani Kabe'yi gösterir. Aşığın gönlü, sevgilinin yüzüne yöneldiğine göre sevgilinin yüzü Ka'be yani kibledir.

Toğruldu ruh-ı yâre gönül muzdarib iken
Benzetsem anı rastı ola kible-nümâyâ

30-a/938

Ka'benin üstü siyah bir örtü ile kaplıdır. Şair bu örtüyü elbise olarak ele almıştır. Ka'be sevgilinin yüzünü görünce onun güzelliği karşısında elbisesini parçalamakta ve feryad etmektedir.

Görürse Ka'be yüzün çâk ide comesini
Figân ü nâle ile ürküde hammamesini

33-b/1057

ı) Su

Bir beyitte aşık kendini balığa sevgilinin yüzünü de denize (suya) benzetmektedir. Balık sudan uzak olduğunda ölür. Ona hayat veren sudur. Aşık da sevgilinin yanağıyla canlanmakta ve hayat bulmakta diyor. Dolayısıyla sevgilinin yanağı balığa can veren su gibidir.

Aşkın tende hayatı ruh-ı yâr ile olur
Diri olmaz nitekim sudan ırağ olsa semek

22-b/694

i) Cennet

Aşık için sevgiliden uzaklaşmak, sefere çıkmak cehennem ateşidir. Çünkü sefer aşığı, sevgilinin "cennet yüzü"nden uzaklaştırmaktadır.

Tan mı sefer dedikleri nâr-ı ehimse
Cennet yüzünden itdi beni çün cüdâ sefer

17-a/526

F- BEN (Hâl)

1. Umumi olarak Ben

Hamdi Divanı'nda ben için dane, misk piyâde benzetmeeri yapılmaktadır. Benler tuzak olan saçların arasına serpilmiş daneler olarak düşünülür. Renk münasebetiyle miske benzetilir. piyade satranç oyununda bir taşdır. Benlerin piyâde olarak düşünüldüğü yerde yüz satranç tahtası olmaktadır.

2- Ben İle ilgili Benzetmeler

a- Dane

Sevgili çaşığı tuzağına düşürmek ister. Bunun için çeşitli hilelere başvurur. Bu hilelerden biri siyah saçlarıyla bir tuzak kurup "ben3lerini bu tuzağın arasına dane yapmaktır. Aşık bu tuzağa rahatlıkla düşmektedir. Sayd, mürğ, dâm, dâne kelimeleri tenâsüb halindedir.

Sayd eylemeğe gönül mürgin ol peri
Zülfini dham ü benlerini dâne eyledi

37-a/1172

Zülf-i siyâhı ağına hhalün ben eyleyüb
Sayyad çeşmi sayd ider ehl-i melâmeti

37-b/1186

b. Misk

Sevgilinin hâl (ben) i renk itibariyle miske benzetilir. Misk güzel koku olduğundan sevgilinin beni de güzel kokulu olarak düşünülür. Güzel kokudan bahsedilirse ağızdan çıkan sözlerden de güzel koku geleceği düşüncesi vardır.

Hoş-buy gelür halini ansan suhaniden
Ey dil koma bu habbe-i miski deheninden

27-a/846

c. Piyâde

Yukarıda da zikrettiğimiz gibi sevgilinin yüzü satranç tahtası, yüzündeki benler de satranç oyunundaki benler olarak düşünülmektedir. Şah satranç oyununda en kuvvetli ve en çok hareket kabiliyetine sahip olan tasdır. Buna karşılık piyâde ise en zayıf ve hareket alanı sınırlı olan bir taşıdır. Sevgili piyâdeyi öne sürerek nice sel (şâh) leri mat etmektedir.

Ey peri ruhlarındaki hâlün
Şehleri mât ider piyâde ile

31-b/999

G. HATT

1. Umumi Olarak Hatt

Hatt'ın kelime anlamı çizgi, satır, yol, yazıdır. Divan şiirinde "hatt" kelimesi ile sevgilinin yüzündeki tüyler ifade edilir. Bunlar çeşitli münasebetlerle bazı benzetmelere konu olur. Hatt kimi zaman sebzelik kimi zaman saf bağlamış asker kimi zaman da bir yazı stilidir. Bunları benzetmeler bölümünde ayrıca ele alacağız.

2. Hatt İle İlgili Benzetmeler

a) Çimenlik, Sebzezar

Genelde sevgilinin güzelliğini bozduğu için istenmeyen hatt Hamdî'de aynı duyguları uyandırmıyor. Hamdi sevgilinin yanaklarından ve yanaklarındaki hatt'dan ayrı olduğu için çimenliği seyretmeyi ve hayatı (yaşamayı) gözden çıkarmıştır. Onun gözünde sevgilinin

hattından daha güzel bir çimenlik yoktur. "Seyr-i çemen ü âb-ı revan çıkıdı gözümeden" ifadesinde tevriye vardır. Ab-ı revan hem akar su hemde hayat anlamlarına gelmektedir. "Ab-ı revan"ı, karasu anlamında aldığımızda "çıkıdı gözümeden" ibaresi suyun gözden akıp gitmesi anlamına gelir. Oysa "ab-ı revan" ifadesini hayat anlamında aldığımızda "çıkıdı gözümeden" ibaresi "gözden çıkmak" değerini kaybetmek" anlamlarına gelir. beyitte hatt çemene, "ruhsâr" "ab-ı revan" a teşbih edilmiştir.

Ol hatt ile ruhsâra ırağ olalı Hamdi

Seyr-i çemen ü âb-ı revân çıkıdı gözümeden

26-b/829

Ayva tüyleri (hatt) renk itibariyle siyah ve yeşil renktedir. Çimenlik ve sebze ilebirlikte zikredildiğinde onun yeşilliğinden bahsedilir. Sevgilinin dudaklarısulak olarak düşünülürse etrafı da sebze-zar olarak hayal edilir. Sebze-zar'dan kasıt hatt'dır.

Seyr eylemeye cennet- kûyında cayı eden

Kevser lebin kenârın eder sebze-zâr hatt

20-a/621

b) Saff-ı Leşker

Sevgilinin güzellik ülkesi söz konusu olduğunda yanak üzerindeki hatt'lar bu ülkeyi muhafaza eden asker olarak düşünülmektedir. Sevgilinin güzellik ülkesi bir gün gelir de harab olur düşüncesi ile dilberin hattı yanak üzerinde asker sathı bağlamıştır.

Mısr-ı hüsnün korkarım âhır harâb ola diyü

Hatt-ı dıber kim hadd üzre saff-ı leşker bağlamış

19-b/607

c) Hatt-ı Yakûti, hatt-ı gubâr

Hatt bazı beyitlerde güzel yazıya teşbil olunur. "Hatt-ı Yakûti" ibâresi ile Hoca İmamuddin-i Yakût-i Musta'şiminin icat ettiği yazı usulü anlatılmaya çalışılıyor. Nesh kelimesi ise iki anlama gelmektedir. 1. Fesih ve lağvetme, kaldırma, hükümsüz bırakma 2. Bir şeyin suretini, aynını çıkarma, bir şeyi kopyalama, "Nesh ider" ifadesi her iki anlamda

da kullanılmış olabilir. Birinci anlamda kullanılmış olursa Yakût-ı Müsta'csemi'nin icat ettiği yazı stilini sevgilin dudak hatları lağvetmiş hükümsüz bırakmış olr. İkinci anlamda kullanılırsa sevgilinin dudak hatlarının "Hatt-ı Yakût" ile aynı olduğu anlatılır.

Hatt-ı Yakûtı muhakkak hatt-i la'clün nesh ider
Sen sanem misli neteki maninün tasviri yok
21b/659

Hatt-ı gubar da bir yazı stilidir. Kalem ehli sevgilinin hattına benzetmek amacıyla hatt-ı gubarı yazmışlardır.

Toprak başına hatt gibi ol ehl-i hâmenin
Hattuna benzedem diyü yazdı gubâr-ı hatt
20-a/622

H. AĞIZ (Dehen)

1. Umumi olarak Ağız

Hamdi Divanı'nda ağız; dudak, gonca, bûse, şeker, hakka ile birlikte ele alınır. Şekil itibariyle goncaya benzeyen ağız en tatlı şekillerden daha şirindir. Mim () harfi kadar küçük olan sevgilinin ağız içinde aşığın gönlü kaybolur, yok olur. Ağız için kullanılan isim ve sıfatlar da şunlardır: Mim-i dehen-i yâr, dehân-ı dilber, şekker ağızı dehânın hokkası, dehenin busesi, dehân-ı nigâr.

Sevgilinin ağız gül bahçesinde medhedildiğinde goncaların ağız açılmaktadır. "Ağız açmak" hem şaşkınlık hemde goncanın açılıp gül haline gelmesi anlamlarına gelir.

Hamdiyâ gülşende medh itsün dehân-ı dilber
Ağız açub goncalar hayrân olur âvâzuna
32-a/1012

2. Ağız İle İlgili Benzetmeler

a) Şeker

Ağız tatlılık yönüyle şekere benzetilir. Sevgilinin ağız gibi tatlı olan hiçbir şeker bulunmamaktadır. Dükkanlarda sevgilinin ağız gibi tatlı

şeker satmamaktadırlar. Beyitlerde geçen "yokdur dehânı", "yokdur şeker ağzı" ibareleri ağzın küçüklüğüne de işarettir.

Yokdur dehânı gibi nihânın şeker leziz

Kanda olur lebi gibi helvâ-yı ter leziz

11-b/340

Bitmez lebi yakûti gibi kanlar içinde

Yokdur şeker ağzı gibi dükkanlar içinde

28-b/919

b) Mim

Yukarıda da zikredildiği gibi ağız küçüklüğü itibariyle mim harfine benzetilir. Mim, sevgilinin ağzına benzediği için aşık onu ezberlemeye çalışır.

Hemişe nakşını mimin gönülde hıfz ider Hamdi

Meğer benzetdi bu bî-dil dehân-ı dilbere anı

35-a/1107

Sevgilinin ağzı mim olmuş ve aşığın gönlü sevgilinin mim olan ağzında yok olmuştur. Zaten sevgilinin ağzı yok denecek kadar küçüktür. Yük olan şeyde de bir şey bulmak mümkün değildir. Aşığın gönlü ondan dolayı kaybolmuştur.

Mim-i dehen-i yar olalı dil-i Hamdi

Yoğ oldu yitüb yoğa bulunmak neden olsun

27-a/839

c.) Hokka

Hokka, içine mürekkebe konan küçük kabdır. Hokkanın ağzı yuvarlak ve dar olduğundan sevgilinin ağzı hokkaya benzetilir. Buradaki benzetme şekil itibariyle olup ağzın küçüklüğünü belirtmek içindir.

"Nola keşf itsen" ifadesi ile sevgilinin ağzının görünmeyecek kadar küçük olduğu belirtilmeye çalışılır. Nitekim ulu-orta görünmeyen nesneler keşfedilir. Hasta aşığın dermanı sevgilinin hokkaya benzeyen ağzında olduğu düşüncesi vardır. Bu dermana ulaşabilmek için önce ağzın keşfedilmesi gerekmektedir.

N'ola keşf itsen dehânın hokkasın rahm eyleyüb
Kim nice Hamdi gibi bî-mara dermân andadır
17-b/532

I- ÇENE

1. Umumi Olarak Çene

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan çene, çukurluğu yönüyle ele alınıp çeşitli hayeller kurulmuştur. O bazen hendek bazen çah-ı mihman (misafir çukuru) dur.

2. Çene İle İlgili Benzetmeler

a. Çah-ı mihman

Çene bir çukurdur. Çukurun için karanlık olur. Hamdi çene çukurunun siyah (karanlık) olmasını gönlünün, gözün siyahlığını bu çukura düşürmesine bağlıyor. "Garibin gözi bağlıdır" ifadesi bize "aşkın gözü kördür" deyişini hatırlatmaktadır. Beyitte verilmek istenen anlam şudur. "Gönül, gözün siyahlığını zehenden (çene) 'a düşürmüştür. Garibin gözü bağlıdır, misafir çukurunu nereden bilsin" "Misafir çukuru"ndan basit çenedir. Kısaca çene çukur, aşkın gönlü ve gözü de bu çukura düşen misafirdir.

Düşürmüştür zanehdana gönül siyahını çeşmün
Garibin gözi bağlıdır ne bilsün çah-ı mihmânı
35-a/1105

Sevgilinin beni çeneye düşmüştür. Çene öyle bir misafir çukurdur ki bir çok miskin buraya düşmektedir.

Bu zenahdan içre kim dümüştür ol hâl-i garib
Niçe müşkinler düşüre çâh-ı mihmânın senin
21-b/669

b) Hendek

Çene, sevgilinin güzellik kalesi içinde gülbahçesindeki hendeği andırmaktadır.

Kal'ca-i hüsnüne zenahdânın
Gülistan arasında hendekdir

15-b/474

İ. DUDAK (LEB, LA'CL)

1. Umumi Olarak Dudak

Hamdi Divanı'nda dudak için la'cl, la'cl-i nâb. tâze la'cl, la'cl-i ahmer, leb, şevk-i leb, şirin leb, leb-i şirin, leb-i yâr, leb-i dilber, la'clün şarâbı, ünnâb-ı leb, şeker leb, gonce leb, leb-i dildhar, la'cl-i Bedenşan gibi isimler kullanılmaktadır.

Sevgilinin dudağı hayat kaynağıdır. Aşık sevgilinin dudağına susamıştır. bu halini sevgiliye arz ettiğinde sevgili "kanına mı susadın" diye cevap vermektedir.

Didim ey dilber lebüne teşneyim
Didi miskin susadın mı kanına

31-b/982

Her ne kadar aşığın gönlü kan ile dolmuşsa da o, sevgilinin dudağı ve ağzının şevki ile mutludur.

Toldı eğerçi kanla dil goncası veli
Şevk-i leb ü dehân-ı ile hürremiz

18-b/574

Aşık her ne kadar sevgilinin dudağı şevki ile mutlu ise de aslında huzursuz olduğu bir şey vardır. Çünkü aşık sevgilinin gamını . derdini çemkekde ama sevgilinin dudağını başkaları emmektedir. Aşık bu halini bir atasözü ile güzel bir şekilde ifade etmektedir.

Gamını Hamdi çeker la'clini gayriler emer
Hoş didiler bunu kim kime yemek kime emek

22-b/697

Sevgilinin dudağı aşıklar için içki kadehidir.

Ey gamın aramidir aşıkların
La'cl-i nabın camıdır aşıkların

22-b/698

2. Dudak İle İlgili Benzetmeler

a. Kevser, Cennet Şarabı

Kevser, cennet ırmaklarından olup tadı baldan daha tatlıdır. Sevgilinin güzelliği cennete benzetildiğinde dudakları kevsere teşbih edilir. Cennet söz konusu olduğundan sevgilinin boyu da sidredir. Sidre,

kelimesi daha çok münteha ilebirlikte kullanılır. "Sidretü'l-münteha" gökyüzünde insanoğlunun ulaşabileceği en yüksek yerdir.

Beyitte dudak kevserle benzetilirken sevgilinin boyu Sidre ağacına benzetilmiş ve kevser, sidre, münteha kelimeleri tenasüb halinde zikredilmiştir.

Şirin lebi sefâsını cân kevser anladı
Sidre boyı sıfâtını dil münhehâ bilür

16-b/499

Başka bir beyitte sevgilinin yaşadığı yer cennete, dudak kevserle benzetilirken dudak etrafındaki tüyler "sebze-zâr"a benzetilmiştir. Cennet ve kevser kelimeleri tenasüb halindedir.

Seyr eylemeğe cennet,i kûyında cays eden
Kevser lebin kenârın eder sebze-zâr hatt

20-a/621

"Firdevs-i hüsn" güzellik cenneti olup sevgilinin güzelliğini ifade etmek için kullanılır. Sevgilinin güzellik cennet olunca dudakları da bu cennetin kevseri olur.

Bağ-ı terâvet içre boyun serv-i tâledür
Firdevs-i hüsn içinde lebün kevser-i latif

21-a/646

Sevgilinin dudağından içilen içki cennetteki şaraplar gibidir.

Laclün sefâsı Hamdiye bir cam içürdi kim
Cennet şarâbı ola meğr kim ol kadar leziz

11-b/346

b) Ab-ı Hayat, Çeşme-i Hayvân

Dudağın "ab-ı hayat (hayat suyu)" a saçın "ömr-i dıraz (uzun ömür)" a benzetildiği beyitte şair tezat sanatını kullanarak şaşılabilecek bir durumu zikrediyor. Sevgilinin saçları uzun ömür, dudağı hayatsuyu olduğu halde aşığı öldürmektedir. Oysa bunların aşığa can vermesi gerekirdi. Beyitte Leb, âb-ı hayata teşbih edilmiştir.

Zülfün ile lebin öldürdi beni turfe budur.
Birisi âb-ı hayat ü birisi cömr-i dıraz

18-b/564

Sevgilinin dudağı âb-ı hayat olmasına rağmen öngören aşıkların hayatları gitmektedir. Yukarıda olduğu gibi burada da tezat yapılmasına rağmen dudak âb-ı hayata benzetilmiştir.

Nice âb-ı hayat olur lebün kim
Gören câşıkların gider hayâtı

7-b/211

Sevgilinin dudakları hayat çeşmesidir. Saçları ise zulmetdir. Sevgilinin dudaklarını özleyen bu zulmetin içine girer.

Leb-i yâr özleyen zülfe giriftâr olur
Zulmete düşer çeşme-i hayvâna tama^c

2-a/632

c) İca, Darü's-Şifa Tabib, İlac, Şerbet

Hız. İsa ölüleri diriltme mucizesine sahip bir peygamberdir. Sevgilinin dudağı bu yönden İsa'ya benzetilir. Onun dudağı aşığa can verir. Çünkü o âb-ı hayattır, çeşme-i hayvandır. Beyitte ölü ile diri cellad ile İsa kelimeleri arasında tezat sanatı vardır.

Ölü dirgürmede lebin cîsi
Diri öldürmede gözün cellâd

11-b/337

Sevgilinin saçına giriftar olan aşık hasta düşer. Aşığın hastalığına sevgilinin dudakları dârü's-şifadır.

Ol can ki la^clün umar zülfünde sakın olsun
Çün kim sevâd-ı a^czam dârü's-şifâsız olmaz

19-a/581

Aşık, aşk belası ile can verirken sevgilinin dudakları imdâdına yetişir ve şaîğa hayat verir. Çünkü o lütuf ve himayeti ile bir tabibdir.

Cân vire idi hasta gönül bin belâ ile
La^cli tabibi kılmasa lütf ü himâyeti

37-b/1185

Aşık, hastalığına sevgilinin ünnab leblerinden başka ilaç istememektedir.

Ünnüb-ı leblerin var iken ey tabib-i cân
İtme cîlâc hastalara acı sabr ile

32-a/1014

Sevgili tabib olunca dudakları da ilaç olur. Beyitte usta, işinin ehli olan tabibe şerbet sorulduğunda onun cevabı sevgilinin dudakları gibi şifâ veren olmalı denilerek sevgilinin dudağı şerbete benzetilmiştir.

Hazık o tabîb ola ki şerbet sorana ol
Dildâr lebi gibi cevâbı ola şâfî

36-b/1160

d- Mey-i Saf, Bade-i Gülşen, İçki, Şarab

Aşık sevgilinin derdiyle sürekli ağladığından dolayı gözleri kanla dolmaktadır. Bu münasebetle açık kanlı göz yaşını içinde kırmızı şarab bulunan kadehe benzetir. aşığın gözü kadeh, içindeki şarab ise sevgilinin kırmızı olan dudağıdır.

°Aks-i leb-i dilber görünür kanlu gözümde
Şeffaf zücâc içre nitekim mey-i safı

36-b/1159

Hamdi, sevgilinin dudağını çemende (bahçede) içilen gül renkli badeye benzetiyor. Onun aklını fikrini dağıtan bu gül renkli badedir ki o da sevgilinin dudağıdır.

İçüb çemende lebün gibi bade-i gül-gün
Bu °aklı fikri saçun gibi tar ü mâr idelim

25-a/785

Sevgilim şarab gibi dudağının sefasını anlayan kişi hersabah okuması adet olan dualar gibi sarhoş naraları atmaktadır.

Her kim sefasın anladı la°lün şerâbının
Evrâd-ı subhı na'râ-i mestâne eyledi

37-a/1169

e) Şeker, Helva

Dudak tatlılık yönüyle şekere benzetilir. Papağını konuşturmak için kendisine şeker verilir. Hamdi de sevgilisine seslenerek "eğer beni

söyletmek istiyorsan dudağından bûse (öpücük) ver. Çünkü papağanın konuşması için şeker yemesi gerekir" derken kendini papağana sevgilisinin dudaklarını da şekere benzetmiştir.

Hamdi yi söyletmek istersen lebinden bûse vir
Çün kelhama gelmeğe tuti şeker-hâlık gerek

22-b/692

Sevgilinin dudağından bahsedildiğinde papağan şeker-i unutmaktadır. Çünkü sevgilinin dudağı şekerden daha tatlıdır.

Şeker hikâyetini tûti zevkden unıdır
Kaçan ki Hamdi lebinden haber rivâyet ider

14-b/435

Sevgilinin ağzı gibi lezzetli şeker denirken dudağı gibi lezzetli taze helva bulunamaz denmekte ve "kanda" kelimesinde oyun yapılmaktadır. Kanda hem nereden hem de "kand" (şeker) kelimesine "e" hali eklenerek kanda "şekerde" anlamları çıkmaktadır. Dudak helvaya benzetilmiştir.

Yokdur dehânı gibi nigârın şeker leziz
Kanda olur lebi gibi helvâ-yı ter leziz

11-b/340

f) Yemiş

Sevgilinin boyu ağaca benzetildiğinde dudağı bu ağacın meyvesi olarak hayal edilmektedir. Beyitte "üzümünü ye bağını sorma" atasözünün biraz değiştirilmiş hali kullanılarak dudak yemişe benzetilmiştir.

Didim lebinî sorarken kâmetin nedir
Didi ki ye yemişini sorma dırahtını

35-a/1097

g) Mühür, Mühr-i Süleymân

Sevgilinin dudağı etkileyiciliği, gücü yönüyle mührü, özellikle mühr-i Süleymana benzetilir. Ayrıca yuvarlak olması ve kenarlarındaki tüylerin yazıyı andırması da dudağın mührü benzetilmesine sebep olur.

Aşağıda zikredeceğimiz beyitlerden birincisinde dudak etkileyiciliği yönüyle mühüre benzetilmiştir.

Yel olup yeller iken gönlümü sayd itdi, lebün
Yillere hakim olan mühr-i Süleymânî gibi
36-b/1154

Diş biler dirler işitdim leb-i dildâra rakîb
Deyüdür kılsa n'ola mühr-i Süleymâna tama^c
20-b/631

h) La^cl-i Bedehşân

Dudak rengi itibariyle La^cl-i Bedehşân'a benzetilmektedir. La^cl-i Bedehşân kırmızı renkte olup kıymetli bir taştır. Şair sevgilinin dudağını La^cl-i Bedehşana değişmemektedir.

Virmezem sünbülünü nâfe-i Tâtarâ bedel
Almazam leblerinde la^cl-i Bedehşanı cıvaz
20-a/618

K. BOY (Kad, Kâmet)

1.Umumi Olarak Boy

Hamdi Divanı'nda boy için serv, serv-i tâze kadd, kadd-i bâlâ, kadd-i dil-cû kadd ü kâmet, kömet-i bâlâ, Tuba, sidre, sidre kadd, sidre boy, narven Semender gibi isim ve sıfatlar kullanılmaktadır.

Sevgilinin boyu uzunluğu yönüyle ele alınmış ve teşbihler uzunluk unusr göz önüne alınarak yapılmıştır. Sevgilinin boyu o kadar uzundur ki aşığın eli yetişememektedir. Aşık elini sevgilinin boyuna yetiştirme hasreti ile yaşamaktadır. Fakat onun bu hasreti kıyamete kalacak gibi görünüyor.

Vardı elini irişmedi ol ser ü kamete
Eyvah nidem ki kaldı bu asret kıyamete
31-a/978

2.Boy İle İlgili Benzetmeler

a. Serv

Sevgilinin boyu sık sık serviye benzetilir.. Serviye benzetilmesinin ana sebebi uzun olmasıdır. Servi sevgilinin boyu için hem benzeyen hem

benzetilen olmaktadır. Bazen boydan bahsedilmeden de sevgilinin boyu için serv kelimesi kullanılmaktadır. Yani meccâz-ı örfi yoluyla sevgilinin boyu serviye benzetilmektedir.

Servi mezarlıklarda, bahçe kenarlarında, ırmak kenarlarında sıkca rastlanan bir tür meyvesiz ağaçtır. Hafif rüzgarda aheste aheste salınışı sevgilinin yürüyüşüne benzetilir.

Servi su kenarındaki haliyle zikredildiğinde aşığın gönlü suya teşbih edilir. Aşığın gönlü su gibi her tarafa akıp gitmekte ama fakat sevgilinin boyu gibi bir servine rastlamamaktadır.

Görmedi serv ol kadd-i dil-cû gibi

Su gibi bu gönlüm akıp sur-be-su

28-b/901

Servi bağda, bahçedeki ağaçlardan daha uzun ve daha yüksektir. Bu yükseklik diğer ağaçları kışkırtmaktadır. Hatta saavberin yüreği bu kıskançlıktan parça parça olmuştur. Yürekten kasıt yapraklardır.

Ne serv olur senemâ kânetün ki reşkinden

Sanavberin yüreği pare pare olmuştur

12-a/360

Bazen sevgilinin boyu serviye benzetilirken ikisinin mukayese edilemeyeceği, sevgilinin boyunun letafetli olduğunu, servinin ise uzun ahmak olduğu zikredilir.

Kadüne öygünür letâfetde

Serv-i miskin tavil ahmadır

15-b/473

b) Elif

Sevgilinin boyu şekil itabiri ile elif (|) 'e benzetilmektedir. Sevgilinin boyunun elife benzetildiği beyitte "bezm-i elest" düşüncesi yatmaktadır. İnsanlar dünyaya gönderilmeden önce elest meclisinde ruhları vardı. Allah bu ruhlara hitaben "ben sizin rabbiniz değil miyim?" deyince ruhlar hep birlikte "belâ (evet)" demişlerdir.

Varlıkların var oluşu Allahın "kün (ol)" emirene bağlıdır. Allahü teala bir şeye "kün" deyince istediği olur ve vücut bulur. "Kun" kelimesi arap alfabesindeki "kaf" ve "nun" harfleri ile yazılır. (كُن) Beyitte bu

husu da dile getirilmektedir. Aşığa göre Allah kainatın yaratılması için kün demeden önce sevgilinin elife benzeyen boyu ağşın gönlünde sabit imiş. Allah kün deyince bu elif harfi sevgilinin boyu şeklinde vücuda gelmiştir. Burada aşığın bezm-i elestten sevgilinin boyuna hayran ve tutkun olduğu düşüncesi yatmaktadır.

Sabit idi safha-i dilde elif kaddün hemân
Yazmadan levh-i vücûda kâ'inatı nûn ü kâf

21-a/653

c) Tuba, Sidre

Tuba, cenneti gölgeleyen kökü yukarıda dallar ısağıda olan bir ağaçtır. Boyunun uzun olması münasebetiyle sevgilinin boyu için benzetilen olur. Sevgilinin yüzü cenent, dudağı kevser olunca boyunun tübaya benzetilmesi normaldir. Tuba cenneti gölgelediği için saye (gölge) ile birlikte zikredilir.

Sevgilinin tuba gibi boyunun gölse iyeryüzünde düşünce çimenlikteki serv ağacı gölge gibi ayak altına düşmektedir "Paya, düşürdü" ifadesi hem ayak seviyesinde kalmak hem de değerinin düşmesi anlamlarına geldiği için tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Tubâ boyunun sâyesi çün düşdi cihâna
Serv-i çemeni sâye gibi pâya düşürdi.

38-a/1207

Sidre, arşın sağ yanında bulunan ilahi bir ağaçtır. Sidrenin ötesine geçmek mümkün değildir. Dolayısıyla sidre ulaşılabacak son noktadır. Bu münasebetle sevgilinin boyu sidreye benzetilir.

Beyitte sevgilinin güzelliği için barınak olarak cennet gösterilirken boyu sidreye teşbih edilmiş ve Tuba ağacı da sidrenin (sevgilinin boyunun) gölgesi olarak düşünülmüş. Beyitte geçen ikinci Tûba kelimesi "ne mutlu" anlamında olup şair burada cinas sanatı yapmıştır.

Hüsnün gülüne me'vâ ger cennet ola tahsin
Sidre boyına Tûbâ ger sâye ola tûbâ

5-a/126

Sevgilinin sidre boyu karşısında serviler el-kol bağlamış köleler olarak düşünülmüş ve sevgilinin boyu serviden daha üstün tutulmuştur.

Bir letafet virdi Hakk sidre boyına eyle kim
Serv gibi nice azadı kul eyler bî-hııaf

21-a/654

d. Kıyamet

Sevgilinin güzelliği mushaf (Kur'an-ı Kerim)'a teşbih edildiğinde
boyu bu müşahfdaki kıyâmet suresi'ne benzetilir.

Bilür kırâ'at iden mushaf-ı cemâlini kim
Sıfât-ı kâmetinün sûre-i kıyâmetdir

14-a/428

Sevgilinin boyu kıyâmete benzetilmiştir. Sevgili kaddi ve kâmeti ile
ayağa kalktığında onu görenler "kad kâmetü'l-kıyâme" yani "şüphesiz
kıyamet kopdu" demektedirler.

Bu kadd ü kâmet ile gelse topun kıyâma
Her kim görürse ider kad kametü'l-kıyâme

30-b/962

e) cArçar,

cArçar, dağ selisidir. Yabani bir ağaç olduğundan sevgilinin fitneci
boyuna teşbih edilir.

Macmur ideli bağ-ı cemâli yed-i kudret
Bitürmedi kaddün gibi bir cArçar-ı fitne

31-a/973

L- DİŞ

Diş İle İlgili Benzetmeler

a) İnci: (Dürr-i Aden)

Sevgilinin ağızdaki dişler şekil, parlaklık ve renk bakımından
inciye benzetilir. Diş deriye, sadet, Aden gibi kelimelerle münasebet
halinde zikredilir.

Sevgili gülünce ağızdaki dişler görülür ve bu dişlerin şevkiyle
alem Aden'e döner. Aden incisi ile ünlü olduğundan diş de inciye
benzetildiğinden daima münasebet halinde zikredilir.

Çöz sünbülünü Rum diyârı Hutun olsun
Gül incü dişün şevkına câlem cAden olsun

26-b/8235

İnci denizden çıkarıldığı için beyitlerde derya kelimesi ile de münasebet halinde kullanılır. Sevgilinin dişine "dürr-i cAden" denildiğinde derya dibindeki sedeflerin kulaklarının çınlaması istenmektedir.

Derya dibinde her sedefin gûşı çınlaya
Dendân-ı âbdârına dürr-i aden disem

25-a/775

M- SİNE

Sine İlgili Benzetmeler

a) Semen

Bir beyitte sevgilinin sinisini seemene (yasemin çiçeğine) benzetmeyen kefen yakıştırılmaktadır.

Her kim semeni sinene benzetmez olursa
Ana yaraşur tâze semenden kefen olsun

27-a/838

b) Gül

Sevgili bir an gül gibi sinisini açmazsa aşığın sine ateşi nice yakalar yakmaktadır.

Ey nice yakalar yakar sine âteşi
Bir dem açmazsa gül gibi dilber ber-i latîf

21-a/645

N- BEL (Miyan)

1- Bel ile İlgili Benzetmeler

a) Kıl (Mum)

Hamdi Divanı'nda bel her zaman kıl kadar incedir. bel vücudun orta yerinde olduğu için meyan kelimesi ile ifade edilir. Sevgilinin

Aşık var-ı yoku didik didik, tel tel arar ama sevgilinin belinden kılca eser bulamaz.

Kılca meşanından eser bulmazam
Ararsam varı yoğı mû-be-mû

28-b/900

Sevgilinin beli o kadar incedir ki kıl dahi ondan kalındır. Nerede kılın geçmeyeceği veya geçemeyeceği biraz yer bulunursa orası sevgilinin belidir.

Habibin miyânın bulursun gönül
O dem kim ara yirde sığmaya kıl

23-a/710

O- CİSİM, TEN; BEDEN

Hamdi Divanı'nda sevgilinin vücudu için sim-i halis, simuten, gibi kelimeler kullanılmaktadır. Vücudun (tenin) gümüşe benzetilmesi renk itibariyle olup beyaz olmasından kaynaklanıyor. Gümüş yumuşak ve kolay işlenen bir maden olduğundan dolayı pülâd (çelik) kelimesi ile tezat halinde zikredilmektedir. Put kadar güzel olan sevgilinin vücudu (teni) halis gümüşten yaratılmıştır ama kalbi ve gönlü pûlâd (çelik)' tendir.

Sim-i halisden yaradan kalıbını ey sanem
Kalbini yâ-Rabb nedendir eylemiş pûlâddan

26-b/831

Sim-i hâlisden eyliyen tenünü
Ah kim itdi gönlünü pûlâd

11-a/336

Hamdinin gözü güzellik cevherini tartan terazi gibi gördüğü her gümüş tenliyi göz terâzisine tutmaktadır.

Göz terâzüsüne urur gördüğü her sim-teni
Dide-i Hamdi hüsün cevheri mizânı gibi

34-b/1156

Ö- BAŞ (Ser)

Sevgilinin başı ulaşılmayacak kadar yücedir. Baş kamet ile birlikte ele alındığında "sidretü'l-münteha" dır (Bkz Boy (Kamet). Aşığın eli

hiçbir zaman sevgilinin başına ulaşamaz ve ulaşma hevesi kıyâmete kalır.

Vardı elim irişmedi ol ser ü kâmete
Eyvah nidem ki kaldı bu hasret kıyâmete

31-a/978

IV. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR

A- BUSE

Hamdi Divanı'nda buse ağız ve dudak münasebetiyle ele alınır. Aşık aşk derdiyle suskundur. On usöyletmek için sevgilinin duağından bûse vermesi gerekmektedir.

Hamdiyi söyletmek istersen lebinden bûse vir
Çün kelama gelmege tûti şeker-hhalık gerek

22-b/692

Sevgili bir bûse (öpücük) karşılığında aşığın canını bedel olarak almaktadır. Fakat aşık, aşk derdiyle bî-mecâl olduğundan cansız hale gelmiştir. Muhakkak ki canı olanlar canlarını sevgilinin bûsesine bedel olarak verirler.

Dehenin bûsesine alursun cânı cıvaz
Şübhe yok cânı olanlar viriser anı cıvaz

20-a/615

Arife sevgilinin şarab gibi dudağı sorulduğunda o dudağın öpücük ile hoş olduğu cevabını vermektedir. Beyitte şarab, lacl piyâle bus kelimeleri tenâsüb halindedir.

Sordum şarab laclini bir arife dedi
Devr-i piyâle bûs ü kenâr ile hoşcadır

15-a/454

B- SÖZ

Sevgilinin söylediği sözler etkileyici ve güzel olduğundan o sözleri işiteni perişan, aşık ve tutkun eder. Bu yönüyle sevgilinin sözleri sihre benzetilmektedir ki bu sihri hokkabaz dahi yapamamaktadır.

Sözün mehalati şuride eyler işideni
O sihri kim dehenin itdi hokkabaz edemez

18-b/569

Sevgilinin sözü sefa vericidir. Ulu'l-elbâb (akıllı kimselerin sineleri sevgilinin sözünde sefâ bulmaktadır.

Yüzünde aldı ziyâ dide-i ulu'l-ebsâr
Sözünde boldı sefâ sine-i ulu'l-elbâb

5-b/154

C- KUY-I YAR

1. Umumi Olarak Kûy

Sevgilinin oturduğu yer olan kûy'un aşık nezdinde önemli bir yeri vardır. Aşığın tek amacı vardır; sevgilinin kûyına ulaşmak. Bu gaye ile yanıp tutuşan aşığın önüne kûyın bekçileri olan köpekler çıkar. Köpek çoğu zaman rakip için kullanılır (bkz. rakib). Sevgilinin kûyına varamayan aşık hasta gönlüne şifa versin diye sevgilinin kûyından esen yeli (rüzgarı) aramaktadır. Çünkü o yel sevgilinin kuyundan taraf esmekte ve mürdelere can vermektedir.

Cân hasta düşdi kanı nesim-i diyâr-ı yâr
eîsi gibi nefes ura bi-mârım üstüne

29-b/930

Ol yel ki eser lutf ile kûyın tarafından
Can virdi nice mürdeye sağ ü esen olsun

26-b/836

2. Kûy-ı Yâr ile İlgili Benzetmeler

a. Gülistan

Sevgilinin kûyı (yaşadığı yer) gülistandır. Sevgili bu gülistanda ibr gül aşık ise bu gül derdiyle inleyen bülbüldür. Sevgili, kûyında inleyen eaşıkları menç etmektedir. Aşık, sevgiliden bunu yapmamasını istemektedir. Çünkü gülistan içinde bülbül sessiz kalamaz.

eUşşâkı kûyın içre menç itme nâlesinden
Çün gülistân içinde bülbül nevâsız olmaz

19-a/579

b. Hicaz, Mekke, Kâbe

Sevgilinin kûyî aşıklar için Hicazdır. Aşık, duâ ve ibâdetle bulunacağı zaman sevgilinin semtine doğru yönelmektedir. Beyitte Ka'be, Hicâz, Kible, ehl-i niyaz kelimeleri tenasüb halinde zikredilmiştir.

Ser-i kûyın sanemâ ka'be-i cuşşâka Hicâz

Kible-i hâcet edinmiştir anı ehl-i niyâz

18-b/563

Aşık sevgilinin yaşadığı semt etrafında durmadan koşuşturmaktadır. Sevgilinin yaşadığı yer Hicaza benzetilince aşığın burayı ziyâreti hacc sevgilinin yaşadığı semtin başındaki koşuşturmada Safâ ile Merve arasındaki sa'y (koşma, yürüme) olur.

Sa'y, Sefâ vü Merve Hacı-ı Hicâz kelimeleri arasında tenasup vardır.

Safû ile sar- i kûyında aşıktan sayın

Safâ vü Merve'deki Hacı-ı Hicâz yapamaz

18-b/571

Sevgilinin kûyni tavaf eden aşık sevgilinin yüzünü görmeyince durumu nûr görmemiş hacılara benzetmektedir.

Görmedim didâr-ı yâri kûyın eylerken tavaf

Oldı sa'yım nûr görmez hacılar gibi güzaf

21-a/650

c) Cennet

Sevgilinin dudağı kevser, yüzündeki tüyler de bu kevser suyu etrafındaki sebze-zâr olunca kûyî da cennet olmaktadır.

Seyr eylemege cennet-i kûyında çayş eden

Kevser lebin, kenârın eder sebze-zâr hatt

20a/621

D- EŞİK,

1. Umumi Olarak Eşik

Sevgilinin eşiğine ulaşmak, oraya yüz sürmek aşığın gayelerinden biridir. aşık sevgilinin eşiğindeki köpeklerle hem-sohbet olmayı da bir bahtiyarlık bilmektedir.

Aşık, sevgilinin eşiğindeki vatan tutmayı dileyen gönlümü Süleyman mülkünden bir parça alıp götüren bî-çâre karıncaya benzetmektedir. Dolayısıyla asitan (eşik) mülk-i Süleymâna teşbih edilmektedir.

Asitanında diler dil ki vatan tuta veli
Mûr-ı bî-çâre kaçan mülk-i Süleyman aparır
15-b/477

2. Eşik İle İlgili Benzetmeler

a) Darü's-Şifâ

Aşık hastadır, Aşığın hastalığına tabib de sevgilidir. Aşık derdine derman olsun diye sevgilinin eşiğine gelmektedir. Sevgilinin eşiği bu tür hastalardan hiçbir zaman ekik kalmaz. Hastaların şifâ beklediği yer olarak sevgilinin eşiği darü's-şifâdır.

Asitanında seha her dem zelil eksik değil
Nitekim darü's-şifâda bir calil eksik değil
24-a/747

b) Mihekk Taşı

Mihekk altın ve gümüşün ayarını anlamaya ayarayan taşıdır. Mecazi anlamda birinin kadrini, kıymetini veya ahlakını anlamaya yarayan şey, vasıtaadır.

Aşıkların yüzleri aşk derdiyle sararıp solmaktadır. Bu halleriyle aşıkların yüzü sarı altına benzetilir. Aşığın yüzü sarı altın olunca sevgilinin eşiğindeki taş da mihekk taşı olup aşıklar arasında kimin sararan yüzünün (altın gibi sararan, altın yüzünün) daha saf, daha temiz olduğunu belirler.

Bir mihekkdir asitanın sengi kim aşıkların
Ruhları dinârın anda fark iderler kalb ü sâf
21-e/655

E- SEVGİLİNİN AYAĞI TOPRAĞI (Hâk-i Pây)

Hamdi Divanı'nda sevgilinin ayağı toprağı iksire benzetilmiştir. Aşık bu iksir, ile yüzünü altına çevirmiştir. Bu yaptığını hiçbir kimyacının yapamayacağını ifade etmektedir.

İksir-i hâk-i pây ile yüzün zer eyledim

Kimdir cihanda bencileyin kimya bilür

16-b/498

Aşık sevgilinin ayağı toprağına yüzünü sürdüğünden dolayı yüzü tozlanıp sararmıştır. Bu haliyle sararan yüzünü altına benzetmiştir.

F- NÂZ

Naz, sevgilinin en önemli özelliklerindendir. Naz sevgiliye yakışmakta fakat aşığı üzmektedir.

Niyaz eylediğimce nigâra nazlanır

Bilür yaraşur o serv ü çemara nazlanur

12-b/369

Hamdi sevgiliyi naz-perver diye vasflandırmaktadır. Sevgili bu yönüyle cihanda birdir. O feleğe baş eğmeyup rüzgara nazlanmaktadır.

Cihanda bir yalınız sürv ü nâz-perverdir

Baş ağacı eğmeyüb felege rüzgara nazlanur

12-b/370

Sevgili, aşığın gözünden kaçıp rakibine meyletmektedir. Şair bunu çeşme-sâra nazlanıp yabana gölge salmak diye ifade etmektedir. Çeşme, sâr, çeşmesi bol olan yer anlamında olup aşığın gözü için benzetilendir. Aşık çok ağladığında gözünü çeşmeye benzetmektedir. Yaban da rakibdir.

Rakibe eyledi meyli kaçar gözümnden o serv

Yabana saye salur çeşme-sâra nazlanur

12-b/372

Nazz her noktada aşığı üzmemekte isede aşk yolu cevır, azarlama ve naz ile hoşdur.

Naz ü cıtab ü cevır ile hoşdur tarık-i cışk
Esbâb ü ni'cetiyle olur çün sefer leziz

11-b/341

G- BAKIŞ (Nazar)

Sevgilinin bakışları aşğın canına ve gönlüne kasd eder. Yani aşğın canını almak ister. Zaten sevgilinin gözü hûni (kan dökümeye meyilli) dir. Hani göz bir anda binlerce kan dökmektedir. Sevgilinin bir bakışı aşğın canını almaya yetmektedir.

Kahramanî bakışın kasd-ı dil ü cân eyler
Ah kim hûni gözün lahzada bin kân eyler

12-a/364

Aşğın canı zaten hastadır. Onu öldürmek için kılıç yarasına gerek yoktur. Aşğı öldürmek için sevgilinin bir nazarı kifayet etmektedir.

Bu hasb cana nehâcet ki zahm-ı tig urasın
Murâdın ölmek ise bir nazar kifâyet ider

14-b/434

H- DAMAN-I YAR

Sevgilinin eteği aşğın elinde olmayınca aşıkta sabır ve karar kalmamaktadır. Ve sevgilinin eteğini elinde bulunmayan aşık yakasını parçalamaktadır.

Çünkü dâmân-ı yâr elimde değil
Gitdi sabr ü karâr elimde değil

24-a/742

N'ola Hamdi yakamı çâk itsem
Çünkü dâmân-ı yâr elimde değil

24-a/746

V- SEVEN (AŞIK)

A. AŞIK

Divan şiirinde bağı gibi sözüde yanık olan, derd, gam, gussa, cevır ve cefa elinde belı iki büküm olan, yüzü altın gibi sararan, kanlı göz yaşı döken, sevgiliye kavuşamayıp ayrılık derdiyle azab çeken hep aşık olmuştur. Bu halleri ona tattıran ise sevgilidir.

Aşığın gıdası üzüntüdür. O dert ve keder ile yaşamaya alışmıştır. Onun derdine deva ayine derttir, ama aşk derdi. Aşık, aşk derdini derdine deva bilmekte ve ve tabibin devasını baş derdi olarak görmektedir.

Her mübtelâ ki derdine cışkı deva bilür
Tıbb-ı tabibi derd-i ser anlar hata bilür

16-a/496

Aşık sevgilinin muhabbeti için bütün varını hatta canını, dünyayı fed kılmaktadır. Aşık için dünyada en kıymetlik varlık segilidir. O segiliyi hiçbir şeye değişmez. Sevgilinin en ufak lutfu dahi aşığın canını bağışlamasına sebep olur.

Ol demde kim muhabbete dilber nidâ kıla
Aşık gerek ki cân ü cihânı fedâ kıla

5-b/139

Sevgilinin güzelliği Kâbe olunca, aşığın sevgili uğrunda canını terketmesi hacıların Ka'bedeki ihrama girişine benzetilmiştir. Aşık sevgilinin güzellik ka'besi safasına ulaşmak için terk-i cân etmektedir. Hacılarda Ka'be'yi tavaf etmek için ihrama girerler. İhrak iki parça olup dikişsizdir. Bu parçalardan biri bele diğeri bir omuz açık kalmak şartıyla omuzlara sarılır. Beyitte "terk-i cân" ifadesi ile aşık ihramdaki hacılara benzetilmiştir. Ayrıca safa ve sa'y tevriyeli olarak kullanılmıştır. Safa kelimesinin sefa anlamı olduğu gibi Mekke'deki bir yer ismi olması ve sa'y kelimesi çaba gayret anlamlarına geldiği gibi Mekke'deki safa ve Merve arasındaki koşuşma anlamı da vardır. Bu anlamlarıyla Ka'be Safa sa'y ve ihram kelimeleri tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Ka'be-i hüsnün safası sa'yine
Terk-i cân ihramıdır aşıkların

22-b/699

Aşık her zaman sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşmakta ve bu acı ile figan edip inlemektedir. Figan ve nale aşığın alametlerindendir. Aşık bir nefes dahi feryadı ve inlemeyi terk etmemektedir. Çünkü aşık aşıklığını ağlamak feryad etmek ve inlemekle belirtmektedir.

Ey dil figân ü nâleyi terk itme bir nefes
Aşık hemişe girye vü zar ile hoşcadır.

15-a/452

Aşık sevgilinin gamından dolayı nefessiz kalmaktadır. Sevgilinin gamını çeken aşığın soluğu kesilmiştir. Sevgilinin uğruna binlerce eyil ateşlerde yanan aşık bir nefes dahi ah edemez. Çünkü dilber gamı onu dem-beste (nefesi bağlanmış, susmuş, soluğu kesilmiş) kılmıştır.

Eyle dem-beste kılur câşıkı dilber gamı kim
Bin yıl odlara yanub bir nefes âh eyliyemez

18-a/559

Sevgilinin kûyü gülistan olunca âşık bu gülistandaki bülbül olur. Aşığın tek dileği sevgilinin semtinden, mahallesinden, inlemesinden dolayı kovulmaktır. İnlemesini bülbül nevası (bülbül sesi) 'na benzeten aşık "nasıl ki gülistan (gül bahçesi) içinde bülbül sessiz kalmazsa aşık da sevgilinin kûyunda sessiz kalamayıp inler" diyerek sevgilinin kûyunda men edilmemesini talep etmektedir.

cUşşâkı kûyın içre men^c itme nalesinden
Çün gülsitan içinde bülbül nevâsız olmaz

19-a/579

Sevgiliye tutkun olanlar bir kafiye benzetilmiştir. Bu kafiye "dilber yolunun kafiyesi" dir. Dilber yolunun kafiyesi sefil ve perişandır. Bu kafilenin yük hayvanı da dert ve belâdır.

Dilber yolının kafiyesi bî-ser ü pâdır.
Ol kâfilenin râhilesi derd ü belâdır.

15-a/471

Kim aşk ikliminin sahibi olursa o âlemlere sultan olmuştur. O kişiye bundan başka mevki ve makam gerekmemektedir. Sözü edilen kişi aşıktır.

İklim-i cışkın ol kişi kim ola sahibi
Sultân-ı câlem oldı nider cah ü mansıbı

36-b/1147

B- GÖNÜL (Dil, Yürek)

1. Umumi Olarak Gönül

Hamdi Divanı'nda gönül, açıkta özdeşleştirilmiştir. Gönül bazen aşığın yerine kullanılmaktadır. Gönül dert elinden ağlmakta kan çağına dönmektedir. Gönül sevgilinin elinden perişan olmuştur. Felek öyle bir oyun oynamıştır ki gönül dört parçaya ayrılmıştır. Gönül ancak ve ancak aşk nuruyla gamdan uzaklaşabilir. Aşığın temizlenmiş gönlü, sevgili meclisinin bağı, bahçesidir. Devr eden dolabın amacı bu bahçeyi imar etmektir.

Dil-i mutahhar-ı âşık ki bağ-ı bezmündür

Anı cîmâret için devr ider bu ne dolâb

5-b/160

Divan edebiyatında gönül incelemesi ile dolaba benzetilir. Beyitte inleyen gönlü, sevgili meclisinin bahçesini imar eden dolaba benzetmiştir. beyitte ağlama mazmunu vardır. Aşık ağladıkça gözlerinden yaşlar çıkar. Dolap da kuyudan su çekdikçe etrafından sular damlar. Gönlü, kuyudaki suları temizleyen dolaba benzeten şair bu vesile ile, ağlayarak sevgili meclisinin bahçesi olan gönlü, sevgiliden başka şeylerden temizlendiğini ifade etmeye çalışıyor.

Aşığın gönlü gamdan dertten kararmıştır. O ancak aşk nuruyla gamdan kurtulup rahata kavuşabilir.

Dil kim fûruğ-ı cışkıla gamdan bulur ferağ

Bir hücredir ki rûşen ider şucle-i çerağı

20-b/639

2- Gönül ile İlgili Benzetmeler

a) Kebab, Harab, Hasta,

Gönül sevgilini aşk ateşiyle yanmaktadır. Bu aşk ateşi sürekli dir. Gönül bu ateş etrafında döne döne kebab olmuştur. Sevgilinin sarhoş gözleri ise aşığın gönlünün harab olmasına sebep olmaktadır. Aşık hem sevgili ile hem rakip ile hemde felek ile mücadele halindedir. Felek yakıp rakibin evini, yerini-yurdunu yapmaktadır. Daha doğrusu rakibin işini kolaylaştırmaktadır. bu iş üzerine gönül harab olmaktadır.

Nâr-ı ırışkınla kebab oldu gönül döne döne
Çeşm- i mestinle harâb oldu gönül döne döne
30-b/970

Seni yakmak dileyüb yaptı rakibin evini
Feleğin işi harab oldu gönül döne döne
31-a/970

Gönül, sevgilinin saçlarından da zulüm ve işkence görmektedir. "Devr-i zülf" ifadesi sevgilinin kıvrım kıvrım saçları için kullanılmıştır. Sevgilinin saçları aşığa karşı adaletsiz olduğu için aşığın gönlü harab olmuştur.

Devr-i zülfünde harab oldu gönül bî-daddan
Dâd elinden kim ben iyâd eylemezsin dâddan
26-b/830

Gönül dert elinden hastadır. Onun hastalığı geçici değildir ve sonu gelmez. Aşığın hasta gönlü her gece bir belâ ile yatmakta her sabah yeni bir dert ile uyanmaktadır. Dert ve bela aşığın hasta gönlünden ayrı düşünülmeyen unsurlardır.

Her gice hasta gönül eski belâ ile yatub
Her seher bir yeni derd ile uyanmak nice bir
18-a/556

**b- Yaralı (Dil-Figar) Müşeveş, Pür-âteş, Bî-çâre (fütade),
Teşne:**

Aşığın her zamanki düşüncesi aşk işidir. aşk ise dert ve belâ dikenler ile dolu bir yoldur. Bu yolda gidip de aşkı meslek haline getirenlerin yaralı olmamaları mümkün değildir. Aşık her mefeste, her lahzada, her demde aşk işini düşündüğü için gönlü dert ile yaralanmaktadır.

Derd ile Hamd dil-figâr oldu
Her dem efkârı ırışk kârıdır

16-b/513

Gönül sevgiliden ayrı olunca bağı ateşler içinde yanmakta ve karma karışık durumdadır. Sevgili olmayınca gönül belirsizlikler içinde (müsevves) 'dir. Bu hal üzerinde aşığın sabretmesi mümkün değildir. O.

sevgilinin şehrinde olup ta sevgiliden uzak kalmaktansa sevgilinin
şehrinden ayrılıp sefere çıkmayı tercih ediyor.

Gönül sensiz müşevveşdir yanar bağı pur âteşdir
Çü sabr olmaz sefer hoşdur gidelim bâr-i şehrinden

28-a/883

Aşığın gönlü düşkün, tutkun, mübtelâdır. Bu haliyle o biçâredir. Fütâde kelimesi düşmüş düşkün anlamlarına geldiği gibi bi-çâre anlamına da gelebilir. bu münasebetle fütade kelimelernide cinas sanatı vardır.

Zülf-i dilber tûtade olduğu çün
Başı hoşdur dil-i fütâde ile

32-a/1001

Aşığın gönlü ateşler içinde yanmaktadır. Yanan ateşi söndürmek için su gerekir. Aşığın gönlü bu haliyle teşne (susamış)'dır. Gönül susuzluğunu, sevgilinin gamze peykârı ile gidermek istemektedir. Peykan, okun ucundaki sivri demirdir. Demir çelik haline getirilirken önce ateşte kızartılır daha sonra suya verilir ve sulandırılmış olunur. Bu münasebetle pekan bünyesinde su bulundurmaktadır. Şair bu suyu "bir içim sudur ey gamze peykanın senin" diye ifade etmektedir. "Teşne diller" susamış gönüllerdur. Yalman kelimesinde cinas vardır. beyitte kullanılan ilk "yalman" kelimesi meydetmek anlamındadır. İkinci "yalman" ise okun (yani peykânın) batan kısmını ifade eder.

Teşne diller sevgilinin gamze peykanını görünce susuzluklarını gidermek için ona doğru meyletmektedirler.

Bir içim sudur meğer ey gamze peykânun senin
Teşne diller yalmanur gördükce yalmânun senin

21-b/667

c) Gonca, Lale, Bostan

Gönül sevgilinin derdinden dolayı kanla doludur. Kırmızı rengi ve kapalı oluşu münasebetiyle gönül goncaya teşbih edilir. Aşığın gönlü her ne kadar kanla dolu ise de o sevgilinin ağzı ve dudağı şevki ile mutludur. Gonca, leb, dehan kelimeleri şekil ve renk itibariyle tenasüb halindedirler.

Toldı egerçi kanla dil goncası veli
Şevk-i Leb ü dehân-ı nigâr ile hürremiz

18-b/574

Bahar gelince güller açar. Gülün açılması gülmek diye tasavvur edilmiştir. Baharda gül gibi bütün cihan gülmektedir. Ama aşığın gönlü lale gibi kana boyanmaktadır. Lale kırmızı renkte ve ortası siyah olduğu için "kana boyanma" tabiri kullanılmıştır. Bu haliyle lâle, gönül ile benzerlik içindedir.

Gül gibi cihan güldi irüb devr-i bahâr
Benim yüreğim lâle gibi kana boyandı

38-b/1212

Sevgili bahar olarak tahayyül edildiğinde aşığın gönlü bostan olarak tasavvur edilir. Bahar mevsiminde bostanlar taze ve yeşildir. Fakat bahar bitince bostanlardan yeşillik ve tazelik kalmaz. Aşığın gönü bir bostandır ve bahar olan sevgilinin hasretiyle yanmaktadır. Sevgili hasreti çeken aşığın gönlü yeşillik ve tazelikten eser olmayan bir bostana teşbih edilmiştir.

Hasret-i dilberle gönlüm o bostan gibidir
Kim tarâvet komadı anda bahar ayrılığı

37-b/1192

d) Su, Hebab

Sevgilinin boyu gönül çeken bir servi olunca, aşkın gönlü bu servilerin ayakları altında akıp giden su olur. Seviler genellikle ırmak kenarlarında sıra sıra dizilirler. Irmağın suları bu servilerin diplerinden akıp gider. Aşık gönlünü servilerin dibinde akan suya benzetmektedir. Onu gönlü su gibi her tarafa akıp gitmekte ama sevgilinin boyu gibi bir servi görememektedir.

Görmedi serv ol kadd-i dil-cû gibi
Su gibi bu gönlüm akub sû-be-sû

28-b/901

Cefa ve cevri bir deniz olarak tasavvur edilirse aşığın gönlü bu denizdeki habab (su üzerinde olan hava kabarcığı) olarak tahayyül

edilir. Aşık hiçbir zaman cefadan korkmaz çünkü onun gönlü cefa denizinin hababı olmuştur.

Beni korkutma cefâ bahrini cûşa getürüb
Ki bu deryâda habâb oldu gönül döne döne
31-a/968

e) Sayd (Av, Avlık)

Sevgilinin gamzesi kan dökücüdür. Sevgili gamzesi ile bir avcı olunca aşığın gönlü bu avcının avı olur. Seyyâd (avcı) avını avlamak için kan dökücü gamzelerini gönderir. Avlanacak av olan gönül ise hiç çekinmeden canını bu gamzelere siper eder. Diğer bir ifade ile sevgilinin gamzelerini candan (büyük bir şevkle) karşılar. Çünkü sayd (av)'ın eceli gelse avcıya doğru gider.

Karşular gamze-i hûn-rîzini cân ile gönül
Gelse saydın eceli cânib-i sayyâda gider
16-a/492

f) Kitap, Sahife, Kağıt

Aşığın gönül bir kitaptır ki bu kitapta aşka dair bilgiler vardır. Aşık gönül kitabına bakıp, aşkın sona ermesine sebep olan şeyin "nihayet-i ihlas" olduğunu görmüştür. "Nihayet-i ihlas" samimiyyetin son noktası demektir (Belki de bu yüzden gerçek aşıklar birbirlerine kavuşmamaktadırlar. Eğer birbirlerine kavuşmuş olsalar aralarındaki samimiyyet son noktasına ercek ve aşkları bitecektir).

Gönül kitabına Hamdi nazar kılub gördüm
Kı cıışka hâtime imiş nihâyet-i ihlas

20-a/614

Sevgilinin boyu elif harfine benzetildiği zaman aşığın gönlü sevgilinin boyu olan elifin yazıldığı sahife olarak düşünülmektedir. Allah kainatı vacud levhasına (var olma levhasına) "kün" (کُن) (var ol, meydana çık) diye yazmadan önce sevgilinin boyunun aşık gönlünde elif halinde yazılı olduğu hayali mevcuttur. Beyitteki "nun ü kaf" ibaresi "kün (کُن)" emrini ifade eder.

Sabit idi safha-i dilde elif kaddün heman
Yazmadan levh-i vücuda kâ'inâtı nun ü kâf

21-a/653

Aşık sevkini yazmak için eline kalem aldığında gönül, inceliğiyle kağıt olmaktadır. Gözyaşı da mürekkebe olarak düşünülmüş ve kailem.kağıt, midad kelimeleri tenasüb halinde zikredilmiştir.

Şevkim beyânına elüme çün kalem alam
Dil rikkatiyle kağıt ü eşkim midâd olur

16-a/487

g) Tûrâb (Toprak), Demir

Aşığın gönlü ateşlere yana yana toprak olmuştur. Toprak haline gelen gönül artık ateşten etkilenmez. Ateş toprağın üstünde yanmakta ve toprağı etkilememektedir. Toprak haline gelen gönül sevgilinin cevri ateşin ekarşı sabırlı olmayı öğrenmiştir.

Ateş-i cevrine devrin n'ola sabr eyler isem
Yanub odlara tûrâb oldu gönül dane dane

31-a/969

Sevgilinin hadeng (oku) aşğın gönlünü parçalamıştır. Şimdilik aşğın gönlü yerinde hadenk (ok) vardır. Okun ucu demirdendir Dolayısıyla aşğın gönlü demirleşmiştir. Zaten aşğa da katı demirden yürek gerekmektedir.

Yüreğın poreleyüb turdı hadengün yerine
Aşıka katı demürden gerek ey dost yürek

22-b/696

h) Kible-nümâ (Pusula)

Aşık ızdıraplı bir haldeyken gönlü sevgilinin yanağına doğru yönelmektedir. Sevgilinin yanağı kibleler. Kibleye yönelen kibleyi gösteren pusula olduğuna göre aşık gönlünü pusulaya benzetse yeri vardır.

Toğruldu ruh-ı yâre gönül muzdarib iken
benzetsem anı rast ola kible-nümâyâ

30-a/399

Meyl itdi gönül muzdarip iken ruh-ı yâre
Bildim ki dil-i ehl-i belâ kıble-nümâdır

15-a/465

İ- Murg (Kuş),

Sevgili saçlarını tuzak benlerin ide bu tuzaklar arasındaki dane
eylerse aşığın gönlü de bu tuzağa takılacakolan kuş olur. Sevgili gönül
kuşunu avlamak için saçları ve benleri vasıtasıyla tuzak kurmuştur.

Sayd eylemege gönül mürgin ol geri
Zülfini dâm ü benlerini dâne eyledi

37-a/1176

VI. AŞIKA AİT VÜCUT AKSAMI VE İLGİLİ UNSURLAR

A. VÜCUT

Aşığın vücudu sevgilinin gamze oklarıyla tığıyla, tiriyle hep
yaralıdır. Yara pare içinde olan vücut takatsız kalmıştır. Sararıp solmuş
olan vücut bir deri bir kemik kalmıştır. Aşık bu hallerden hiçbir zaman
rahatsız değildir. O vücuduna aşk uğruna kurban eylemiştir. Sevgilinin
hançeri aşığa bayram hilli gibi görünür. Bilindiği gibi ramazanın
başında ve sonunda hilal görünür. Ramazanın son günü hilal
göründüğünde ertesi gün bayram sayılır ve oruç ayı çıkmış olur. Aşıkda
sevgilinin hançerini bayram hilali olarak görmekte ve sevgilinin
kendisini yaralamasını bayram kabul etmektedir.

Her ʿaşıkın ki vücûdı kurban-ı ʿışk ola
Ama hilâl-ı ʿiyd olur yâri hançeri

34-b/1085

Aşık olan kişi yerined duramaz, durmadan hareket halindedir. Aşk
bir deniz ise aşığın vücudu da bu denizde durmadan giden bir kayıktır.
sandaldır. Bu kayık hiçbir zaman demirlemez ve yerinde sabit olarak
kalmaz.

Lenger ü vazʿı neylesün ol kim
Bahr-ı ʿışka vücûdı zevrakdır

15-b/470

B- CAN

1. Umumi Olarak Can

Aşığın canı sevgilinin gamze okundan yaralanmıştır. Sevgilinin tirinden yaralanmayan hiçbir aşık canı yoktur. Aşık kendi canından çok sevgilinin canına önem vermektedir. Eğer kişikendine can eylenebilseydi aşık kendi canını terkedip sevgilinin canını kendine can edinirdi.

Can idünüb Hamdi cananı kılurdu terk-i cân
Elde olaydı kişi kendüsine cân eylemek

21-b/666

Eğer sevgili aşıkdan can isterse aşık bir can değil sevgili uğruna bin can vermeye hazırdır.

Hükm-i can ister isen benden ey şah-ı cemal
Yolına bir can nedir bin can virem cân üstüne

30-b/953

Aşık sevgilinin saçlarına canını teslim edince divaneler içinde teslimiyetçi olarak kendini görmektedir.

Teslim-i cân eyleyeli zülfi bendine
Divâneler gurûhı içinde müsellemez

18-b/575

Aşık sevgilisine canını vererek derde düşmektedir. O bunu seve seve yapmaktadır. Çünkü aşığın derde düşmesi dermâna ermeştir. Aşık derdinin dermanı yine derttir.

Ey gönül can vir yine cânânuna
Derde düşkim iresin dermânuna

31-a/983

2- Can ile İlgili Benzetmeler

A) Pervane, Murg (Kuş), Hüma

Sevgili ışık kaynağı olarak düşünüldüğünde aşığın canı pervâne olarak tasavvur edilir. pervane ışık kaynağına aşıktır. Canı pahasına o ışık kaynağı etrafında durmadan döner ve sonunda kendini teslim ederek ışık kaynağına yapışarak canını yakar.

Sevgilinin yanağı nur (ışık) saçan bir ışık kaynağıdır. Sevgili bu ışık kaynağını saçları ile örtmüştür. Aşığın canı pervâne gibi ateşe yanmıştır. Fakat kendini o ışık kaynağına ulaştıramamaktadır. Çünkü saçlar onu örtmüştür. Bir an önce ışık kaynağına ulaşmak isteyen açık "kanı şemc diye sormaktadır.

Ey nûr-ı haddi zulmet zülfüyle setr iden
Pervâne-vâr canım oda yandı kanı şemc

20-b/637

Bir beyitte Hamdi canını, nefsine düşkün bir kuşa benzetmiştir. Nefsine düşkün (hevaî) olmanın gaflet olduğunu bildiren Hamdi bir gün bu can kuna "pençe-i bâz" ın ulaşabileceğini hatırlatıyor.

Hamdi canın niçe bir mürğ-i hevâî gibidir
Gâfil olma irişür bir gün ana pençe-i bâz

18-b/567

Diğer bir beyitte yine kuşa benzetilen can yüksek iradesi yönüyle de hümâyâ benzetilmiştir. Aşığın can kuşu hiçbir zaman sinek gibi dünya balına konmamıştır.

Düşmedi meges gibi bu dünya caseline
Ey Hamdi şu can murgı himmetde hümâdır

15-b/467

b) Ölü

Aşık sevgilinin ağzından alınacak bir bûseye karşılık canını bedel olarak vermeye hazırdır. Ama ne yazık ki aşığın verecek canı yoktur çünkü ölüdür.

Dehenin bûsesine alursun canı cıvaz
Şübhe yok cânı olanlar viriser anı cıvaz

20-a/613

c) Kışver (Ülke), Mülk

Aşığın canı bir beyitte fitne askerleri tarafından yağmaya, istilaya uğramış ülkeye benzetilmiştir.

Kaddün câlemi göstereli peyker-i fitne
Cankışverini gâret ider leşker-i fitne

31-a/972

Gönül şehrine eger hüzn padişah olursa, aşık can mülkünü haraba vermeye hazırdır.

Can mülkini haraba virirse caceb miir

Dil şehrine çon üldi bu gün şehriyar hüzn

28-a/874

C) YÜZ, YANAK

1. Umumi Olarak Yüz, Yanak

Aşığın yüzü, gerek aşk derdinden gerekse sevgilinin ayağı tozuna yüksürmesinden dolayı sarıdır. Sarı rengiyle aşığın yüzü altına benzemektedir. Muradını iletmek için sevgiliye giden açıkyüzünü altın niyetine eline alıp yâre sunmak ister. Çünkü o her muradın altın ve gümüşle halledildiğini işitmiştir.

Çün zer ü sim ile biter didiler cümle murâd

Varayın yâre yüzüm alub ele zer yerine

29-b/927

2. Altın ile İlgili Benzetmeler

a) Zer (Altın)

Aşığın yüzü, sevgilinin ayağı toprağına sürüle sürele sarı renge bürünmüştr. Sarı rengiyle yüz altına benzetilmektedir. Sevgilinin ayağı toprağı iksiri ile yüzünü, altına çevirdiğinden dolayı kendini bütün kimyacılardan üstün tutmaktadır.

İksir-i hâk-i pâý ile yüzüm zer eyledim

Kimdir cihanda bencileyin kimyâ bilür

16-b/498

Aşk kimyası aşığın cevherine tesir ettikten sonra aşığın siması aynen altına benzemektedir.

Te^csir ideli cevherine kimyâ-yı cⁱşk

Simâsı Hamdi'nin zere benzer bi-c^aynini

39-b/1248

Hacca gitmek için altına veya gümüşe ihtiyaç vardır. Aşık için sevgilinin yaşadığı yer Kâbe'dir. Aşığın haccı ise sevgiliyi ziyaretidir. Aşık hacc farizasını yerine getirebilmek için (sevgilinin yaşadığı yere

gidebilmek için) göz yaşını gümüş, sarı yüzünü altın olarak kullanmaktadır.

Eşk ile rû-yı zerd gerek yâre varmağa
Didâr-ı Ka'be hüccete sim ile zer gerek

22-a/684

D- GÖZ (Çeşm, Dide)

1. Umumi Olarak Göz

Hamdi Divanı'nda göz için dide, çeşm, dide-i uşşak, şeffaf züccâc gibi kelimeler kullanılmaktadır. Göz sürekli kan ile birlikte zikredilir. Ağlayan aşkın gözleri kan ile dolmuştur. Bu haliyle bir kan çanağın, andırır.

Divanda göz ile birlikte şu deyim ve tamlamalara yer verilir. Kanlı göz, göz terazisi, kan ağlamak gözünü kan etmek vs.

Aşık sevgilisinden uzaklaşınca kan ağlaması gözlerine farz-ı ayn olarak görmektedir.

Mâbeynimizde tâ ki görindi firâk ü beyn
Kan ağlamak bu gözlerime oldu farz-ı ayn

26-a/688

Kerbelâyı tasvir eden bir gazelde, şair gözlerinden Kerbelâyı suvarmasını istemektedir. Çünkü Hz. Hüseyin'in gönlü Kerbelâ'da su için çok belâ çekmiştir (bkz. Hz. Hüseyin maddesi).

Ey dide gözyaşıyla suvar Kerbelâyı kim
Çekdi belâ Hüseyin dili anda mâ için

25-b/801

2. Göz İle İlgili Benzetmeler

a) Mizan (Terazi)

Sevgilinin teni gümüşe benzetildiği bir beyitte aşkın gözü teraziye benzetilmiştir. Aşkın gözü güzellik cevheri terzisi gibi gördüğü her gümüştenli güzeli terâzisine vurmaktadır.

Göz terâzûsüne urur gördüğü her sim-teni
Dide-i Hamdi hüsn cevheri mizânı gibi

36-b/1156

b) Divit (Devat)

Bir beyitte aşğın gözü kanla dolan bir divite benzetilmiştir. Aşğın. sevgilinin dudağı şevki ile ne hale geldiğini yazmak için gözü divit kanlı göz yaşı ise bu divitin içindeki mürekkebe olarak hayal edilmiştir.

Lebin şevkinde hâlim yazmağ için
Tolar kan ile bu çeşmüm devâtı

7-b/214

c) Cam, Şişe (Zücâc)

Dilber dudağının berrak şaraba benzetildiği beyitte aşğın kanlı gözü şeffaf zücâca (şışeye, cama) benzetilmiştir. Aşğın kanlı gözünde sevgilinin dudağı aksî görünmektedir. Dudak ve şarap kırmızıdır. Aşğın da gözünün kanlı olması sevgilinin kırmızı dudağının aksinden kaynaklanıyor.

°Aks-i leb-i dilber görünür kanlu gözümde
Şeffaf zücac içre nitekim mey-i safi

36-b/1159

E- GÖZYAŞI (Eşk, Yaş)

Aşıklık alâmetlerinden biri bolca gözyaşı dökmektir. Aşık sevgilinin ayrılığında gönül bahçesini gözyaşıyla taze tutmaktadır.

Gönlümüz ravzasını taze kılan
Firkatinde gözüm pınardır

16-b/512

Öte yandan sevgilinin yüzünü görmeyince gözyaşı deryalarında boğulmak ister. Aşık gözyaşı mürekkebiyle nâme yazacak olursa yazdığı nâme çok yakıcı olur. Aşğın gözyaşları sevgilinin güzelliğini arttırmaktadır. Sevgilinin yanağındaki tüyler aşğın gözyaşıyla suvarılmaktadır. Ona tazelik veren aşğın gözyaşıdır. Aşğın gözyaşı susuz kalmışlar için su kaynağıdır. O, Hz. Hüseyin Kerbelâ'da su sıkıntısı çekti diye Kerbelâ'yı gözyaşlarıyla suvarmak ister.

Ey dîde gözyaşıyla suvar Kerbelâ'yı kim
Çekdi belâ Hüseyin dili anda mâ için

25-b/801

Aşık sürekli ağlamakta ve gözyaşı dökmetedir. Ama bir endişesi vardır. O, ağladığı için, sevgilinin sûretinin, gözünden çıkacağı endişesindedir. Göz, sevgilinin sureti için vatan olarak düşünülmüş ve âşık ağlayınca bu vatandan çıkacağı için sevgilinin suretinin yuvasından kaçacağı korkusu vardır.

Ey sûret-i yâr ağlıyacak çıkma gözümden
Su çıkdı diyü kaçma önünde vatanından

27-a/841

2. Gözyaşıyla İlgili Benzetmeler

a) Derya, Irmak, Pınar

Gözyaşı iki şekilde düşünülmektedir. Akıcı olması ve birikmesi gözyaşı akıcı olursa ırmaklar, pınarlar oluşur. Birikirse deryalar, denizler oluşur.

Sevgiliden ayrı olan aşık sürekli ağlamakta ve gözyaşları deryâlar oluşturmaktadır. aşık bu deryâda boğulmak üzeredir fakat, o kurtuluş gemisi istememektedir. Çünkü sevgilinin yüzünü görmemiştir ve görmediği müddetçe de ağlayacaktır. Sevgilinin yüzünü görmeyen aşık gözyaşı deryalarında boğulmak istemektedir.

Ko beni gark olayım gözyaşı deryâlarına
Niderem fülk-i necâtı, yüzünü görmeyicek

22-b/704

Sevgilinin eşiği önünde ağlayan aşık o kadar çok gözyaşı dökmüştür ki bu gözyaşlarını Şatt-ı Bağdat önünde akan ırmağa benzetmektedir.

Eşiğinde şeha yaşım men'ci
Şatt-ı Bağdad önünde ırmaktır

15-b/471

Sevgilinin yanağındaki tüyler aşığın gözüne naksedilmiştir. Bu tüylerin yeşermesine, taze kalmasına sebep olan aşığın gözüdür. Çünkü o, gözyaşı pınarıyla bu tüyleri suarmaktadır. Zaten nerde sebze olsa o sebzelik pınarıyla hoşdur.

Çeşmünde Hamdi hoş yaraşur nakş-ı hatt-ı yâr
Her kanda sebze olsa pınarıyla hoşcadır

15-a/455

b) Hızır Suyu, Yağmur

Bir beyitte aşığın gözyaşları, Hızır suyuna benzetilmiştir. Aşık ağladıkça gözyaşı döker ve gözyaşlarının döküldüğü yerlerde çimenlikler biter her yer yeşil olur. Hayat vermesi yönüyle Hızır suyuna benzetilmiştir.

Gözüm yaşı ne Hızır kerâmetdürür caceb
Kim sebz olur yürüdüğü yerde çemen biter

14-b/443

Ayrılık ateşi ile yanan aşık sevgilinin yanağı hasretine ağlamakta ve vuslatı ummaktadır. Beyitte geçen "ruhı devri" ibaresinin medlûlü "nev-bahar", ağalamak kelimesinin medlûlü ise "baran" "vas" kelimesinin medlûlü "rahmet" dir. Bu ifadeler Left ü neşr halinde zikredilmiş olup aşığın gözyaşı yağmura benzetilmiştir. İlkbahar yağmurları rahmet belirtisidir. Aşık gözyaşını ilkbahar yağmuruna benzeterak rahmete (yani vuslata) ereceğini ummaktadır.

Vaslını umarım ruhı devrinde ağlasam
Bâran-ı nev-bahar ola rahmet nişânıdır

16-a/482

c) Mürekkeb

Eskiden duman ile mürekkeb elde edilirdi. Aşık çektiği ahın dumanı ile gözyaşını birleştirerek mürekkeb elde etmekte ve bu mürekkeb ile nâme yazmaya kalkmaktadır. Eğer bu mürekkeble nâme (mektub) yazacak olursa. Aşığın mektubu yakıcı olur. Çünkü aşığın ahı yakıcıdır. Bağrı yanık olan aşığın gözyaşı da yanık olur. Yakıcı dumandan ve yakıcı gözyaşından elde edilen nâme (mektub) da yakıcı olur.

Yazarsam eşkimle sûz-nâk olur nâme
Meger ki dûdıyla ahımın mürekkebdır

13-a/394

F- BOY (Kadd, Kamet)

1. Boy İle İlgili Benzetmeler

a) Çeng, Çevgan, Dal, Lam

Aşığın boyu hep şekil yönüyle ele alınmıştır. Aşk derdiyle eğik olan aşığın boyu çeng çevgan, dal, lam ile benzerlik halinde zikredilmektedir. Çeng bir çalgı aleti olup eğiktir. Kanuna benzer fakat ayakta çalınır. Aşığın çenge benzetilmesinde ağlayıp feryâd etmesinin de rolü vardır. Aşığın boyu aşk meclisinin semâcında çeng olarak düşünölmüştür.

Semâc-ı meclis-i cışkın ne zevk olur ey dost
Kı kadd ü sine-i câşıkdur ana çeng ü rübâb

5-b/159

Çevgan, cirit oyununda atlıların birbirlerine attıkları değnek olup ucu eğridir. Eğrilik bakımından aşığın boyu çevgana benzetilir. Eğrilik bakımından aşığın boyu çevgana benzetilir.

Kâmeti çevgân olur câşıkların
Top olunca başları meydânına

31-b/986

Aşığın boyu derd yükü ile eğilmiş ve kimi zaman dâl (د) kimi zaman lam (ل) harfine benzemektedir. Aşığın dal (د)'a benzeyen boyu ayrılğa tahammöl edemez hale gelmiştir. Beyitteki "lam ola kâf" ifadesi dikkatimiz çekmektedir. Bu iki harfi yan yana yazdığımızda kıl (قل) kelimesi ortaya çıkmaktadır. Eğer düşüncemiz doğru ise beyitte şu düşünce yatmaktadır: "Kim ayrılık derdinin bir yükünü götürürse (onun boyu) kıl gibi olur".

Dal-i kaddüm nice eylesün tahammöl firkate
Kim götürse ol yükün bir tâyını lâm ola kâf

21a/651

Diğer bir beyitte gine aşığın dert altındaki boyu dâl (د) ve lâm (ل) harflerine benzetilmiştir.

Derd altına düşdi gine Hamdi boyı dâl
cışkına nişân kâmeti lâm olduğı kâfi

36b/1161

G- SİNE

1. Umar Olarak Sine

Aşığın sinesi coşkun halde olduğu gibi ateşli kanlı ve yaralıdır. Aşığın sinесinin yaralı olmasına sebep olan sevgilinin cefası, gamzesi, kirbigi, ayrılık derdidir. Aşıklar arasında sevgilinin gamze okından yaralanmayan yoktur.

Can mı var kim gamzen okından cigerde tūriyok

Taş ola ol dil kim andan sinede te'siri yok

21-a/657

Sevgili aşığa cevır ve cefâ ederek onun sinesinde yaralar açar. Kendisini bñlbñle benzeten aşık sevgiliyi güle, sevgilinin cefasını da dikene benzetmiştir.

Sinemde cefâ harı ile şerheler itdin

Ey gül ne ziyân itdi sana sohbet-i bñlbñl

23-b/739

Aşık sinесini sevgilinin kñyına karşı döve döve delmiştir.

Döğmeg ile sinemi kñyına karşı delmişem

Revzenin firdevse açdım gerçi kim virânedir

2. Sine İle İlgili Benzetmeler

a) Nişan

Aşığın sinesi sevgiliden gelen gamze okları için bir nişan tahtasıdır. Aşık gamze oklarını zevkle karşılamakta fakat bu okların üst üste gelip birbirlerine değmelerinden ve birbirlerini kırmalarından korkmaktadır.

Sineme geldikçe gamzen tiri cana korkarım

Münkesir ola irñb peykânı peykân üstüne

30-b/954

b) Saz

Bir beyitte, çalgıcının sazının aşığın sinesine benzemek istediğı vurgulanmıştır. Aşığın sinesi dert elinden inleyen feryad eden, dövñldñkçe ses çıkaran bir çalgı aleti olarak hayal edilmiştir.

Sinem sâzın teşebbüh eylemiş mutrib senün
Güşmal itmek anun çün lâ'ik oldu sâzuna

32-a/1011

H- CİGER

1. Umumi Olarak Ciger

Sevgilinin ayrılığı, hasreti, gamze oku, tiri ile yaralı olan aşığın ciğeri kan, lale ve gonca ile tünasüb halinde zikredilmektedir. Bunlarla münasebet halinde zikredilmesi renk ve şekil itibariyledir.

Sevgilinin servi boyunun hasretini çeken, lale gibi yanağından ayrı olan aşığın ciğeri gonca gibi kan ile dolmaktadır. Gonca, kan, ciğer, lale, cizar (yanak) kelimeleri renk itibariyle tenasüb halindedir. Ciger goncaya benzetilmiştir.

Hamdi'nin gonca gibi kan ile doldu ciğeri
Hasret-i serv ü kadd ü lâle cizâr ayrılığı

37-b/ 1195

Ciger gerek şekil gerek renk itibariyle lâleye benzetildiğinde ciğer yarası lâlenin ortasındaki karartıya benzetilir. Lâlenin kırmızı yaprakları hafif bir yelde kopup gövdeden ayrılabilir. Yaprakları dökülen lalenin ortasındaki siyahlık tek başına kalır ve çok belirgin olarak görünür. Aşık ciğerindeki yarayı bu siyahlığa benzetirken tac ve külâhı da yelin alıp götürdüğü lale yapraklarına benzetmiştir.

Dağ-ı cigerüm lâle gibi zâhir olubdur
cİşk ile yele vireli tâcı vü külâhı

32-b/1023

VII- MADDİ VE MANEVİ HALLER

A. AH, FERYAD, FİGAN, NALE

1. Umumi Olarak Ah, Feryad, Figan, Nâle

Aşık sevgilisi ile asla bir araya gelemediğinden dolayı ayrılıklar içinde geçen ömründe içli ahlar feryadlar figanlar çekmektedir. Aşığın gıdası üzüntü olduğundan bu hali onun belirgin özelliğidir.

Ah, aşğın aşk ateşi ile gönlünden çıkan bir duman, hedefine varan bir ok, aşğın durumunu sevgiliye ileten, anlatan bir tercüman olarak düşünülmektedir.

Ahsız aşık düşünülemez. Sabahlara kadar ağlayıp inlemeyen ve çektiği ahlar ile sabahın aydınlanmasını sağlamayan kişi sevgilinin yanağı ve sacı hevesinden bahsetmemeli.

Zülfü ruhsaârın hevâsından demurmasın o kim
Ah-ı subh efrûzı ile nâle-i seb-giri yok

21-a/658

Sevgili, aşğın ahından ve figanından etkilenmez. Aşğın ahı ve figanı sevgili için sadece bir nevâdan ibarettir. Aşğın dağları delen figanı ve taşlara işleyen ahı ne yazık ki sevgiliye işlemez, onu etki altında bırakmaz.

Tağlar deldi figânım kalbine kâr eylemez
Taşlara kâr eyledi âhım ana te'siri yok

21-b/620

Aşık figan ettikçe sevgili gülmektedir. Aşğın bülbüle sevgilinin güzel benzetildiği beyitte "bülbül ağladıkça güle gülmek yakışır" denmektedir.

Hamdi figân eylese ol gül güler
Ağlasa bülbül yaraşır gül güle

30-a/945

2. Ah, Feryâd, Figân, Nale İle İlgili Benzetmeler

a) Ateş, Duman

Aşğın ahı ateşli olup bütün cihanı yakacak kadar şiddetlidir. Gökteki yıldızların ayın, güneşin pazarlamasının sebebi aşğın, ahı sonucu tutuşmuş olmalarından kaynaklanmaktadır. Sevgiliye kavuşamayan onun özlemini duyan aşık içli ahlar çeker. Eger sevgilinin güzelliği arasına aşğın gözünde tecelli etmese aşık öyle ahlar çeker ki bu ahlar bütün alemi yakacak kadar şiddetli olur.

Tecelli itmese dilber cemâli ki gâhi
Yakardı câlemi odlara câşıkın âhı

32-b/1031

Ah ateşli olduğu için dumanla birlikte zikredilir. Beyitte geçen "nice ağ ola yüzün" ifadesi tevriyeli olarak kullanılmıştır. Yüzün. ah dumanıyla kararması anlamına geldiği gibi, aşka düşmüş kişinin yüzünün ağ olmayacağı anlamı da vardır.

Nice ağ ola yüzün bu cışk içinde Hamdi kim
Ah dūdına buhâridür gîribânın senin

21-b/671

b) Ok (Tir)

Aşığın ahı bazen ok olup göklere çıkmakta feleği yakmakta, bazen düşmanına saplanıp intikam almaktadır. Ah ile ok benzerliği ahın yazılışındaki elif ({) münasebetiyledir. Osmanlıca yazılışı oli e(ol)'ın elifi şekil itibariyle oka benzemektedir. Rakib aşığın ahına aldırmadan sevgili ile haşır neşir olmaktadır. Ancak bir gün aşığın ahının elifi rakibinin canına ok olacaktır.

Gerçi rakib ahıma nâzır değil ammâ
Tir olur anun cânına âhir elif-i âh

31-b/990

c) Şimşek (Berk)

Aşığın ahı şimşek olup etrafı aydınlatmaktadır. Ah göklere yükselir ve göktaşlarına çarparak şimşeğin oluşmasına sebep olur. Bu şimşekten çıkan kıvılcımlar kainatı aydınlatır.

Aşık, sevgilinin güneş gibi yüzünü gördüğünde ah çekmek suç olmazsa burçlar alemi benim ahımın şimşeği ile dolardı demektedir.

Gün yüzün devrinde âh itmek eger olmasa suç
Berk-i âhımdan tolardı kubbe-i zâti'l-burûc

8-b/257

d) Yıldız (Şihab = Yıldız Kayması)

Yıldız kaymaları bir inanişaya göre şeytana atılan taşlardır. Şeytanlar üst üste çıkararak insanların kaderinin yazılmış olduğu defterleri okumak isterler. Bu defterleri yazan melekler, şeytana taş atarlar. Bu atılan taşlar bizim gökyüzünde gördüğümüz kayan yıldızlardır. Şair bu olaya

telminde bulunarak rakib benim ahımdan muzdarib olup kaçmaktadır. Meğer ben şihâb (Yıldız kayması) ile o recîmi (taşlanmış, lanetlenmiş, şeytanı) taşlamaktayım" demektedir.

Ahım işitse muzdarip olur kaçar rakib
Recm eylerim meger o recîmi şihab ile

32-a/1006

e) Top (Top-ı âh)

Bir beyitte aşığın âhı top olup felek burcunu yıkmaktadır. Fakat sevgilinin sinenin etki etmemektedir.

Yıkmağ olurdu felek burcını top-ı âh ile
İllâ sine hânesi duymaz eger kim olsa tûc

8-b/258

f) Rüzgâr (Bâd)

Aşığın âhı rüzgar olduğunda ya vücud mülkünü harab eder veya sevgiliden ayrı düşmesine sebep olur.

Ah kim âhım harâb itdi vücûdım mülkini
Ey nice ma'cûmlar virân ola ol bâddan

26-b/833

Bir âhım ile saldı beni dost firkâte
Heş (di) diler ki bâd koparır kıyâmeti

37-b/1189

B- GAM, GUSSA, DERT, BELA, ELEM

1. Umumi Olarak Gam, Gussa Dert Belâ Elem

Aşığın sürekli ah etmesinin sebebi onun devamlı gam, gussa dert belâ elem içinde olmasıdır.

Aslında gam sadece âşıklara ait bir husus değildir. Âşıklarda normal insandan daha fazla fôrülür o kadar. Hamdi bir beyitte bütün insanların gamlı olduğunu, dünyada gamsız insan bulunamayacağını, eger gamsız biri var ise onun insanoğlu olmadığını çok güzel bir şekilde ifade etmiştir.

Bu câlemde kimesne gamsız olamaz
Eger olsa beni âdem değildir

39-b/1246

Aynı beyit derkenarda şu şekilde yazılmıştır.

Derin câlem keşi bî-gam nebâşed
Eğer bâşed beni-âdem nebâşed

Bu alemde kimse gamsız olamaz. Eğer olsa, beni-âdem (ademoğlu, insan) olamaz).

Beyitlerde görüldüğü gibi her insanda mutlaka gam vardır. Aşık ise gamlanmayı bir alışkanlık haline getirmiştir. Aşk sevdasına tutulan kişinin işi sevgilinin gamı ile gamlanmaktır. her ne kadar sûfi bunu ayıplarsa da aşık bu işinden memnundur.

Ta'cn itme sûfi bana gam-ı yârim üstüne
Sevdâ-yı câşıkım ko beni kârım üstüne

29-b/929

Gerçek mecnun (âşık), Leylâ'nın (sevgilinin) kederinden, tasasınan şâd (mutlu) olur. Aşık vahşi iken sevgilinin kederi sayesinde iyi huylu olur.

Mecnun odur ki gussa-i Leylâ'da şâd olur
Tahsin ana ki vahşi iken hoş-nihâd olur.

16-a/486

Aşığın boyunun "dal" () gibi olmasına "çeng" gibi bükülmesine sebep olan derttir. Aşık her gece eski belâ ile yatıp her seher yeni bir dert ile uyanmaktadır. Her an düşüncesi aşk işi olduğu için aşk derdinden gönlü yaralı olmuştur.

Derd ile Hamdi dil-figâr oldu
Her dem efkârı cışk kârıdır

16-b/513

2- Gam, Gussa, Dert, Belâ ile İlgili Benzetmeler

a) Asker, Ganimet

Aşığın gönlü aşk ülkesidir. Aşığın gönlü ülke olarak düşünüldüğü yerde gam bu ülkeyi harab etmeye gelen asker olarak tasavvur edilir. Beyitte gam askerinin gönülde çadır kurduğu zikredilmektedir.

Hayme kurmuşdı dilde leşker-i gam
Piş ezin resm-i şâh ü cetr ü tenâb

6-b/184

Aşk gönle gelen gamı kendi canı için ganimet bilmektedir. Onun için gam sevgiliden uzak olan neş'e ve sevinçtir.

Gamını câne muğtenim bilürem
Sensiz olan neşâtı gam bilürem

25-b/793

b) Arı

Sevgilinin dudağı boldur. Aşığın düşmanları bu balı yerlerken aşığın başına arı gibi gamlar üşüşmektedir

Leblerin balı cadûlar nûşiderken dostum
Ne belâdır kim bana gamlar üşer arû gibi

34-a/1075

c) Hayat Gıdası (Kut-ı Revan)

Aşığın dünyada mutlu olmasını neşeli ve sevinçli olmasını sağlayan sevgilinin gussasıdır. Herkese gam olanbu gussa aşık için kut-ı revân (Hayat gıdası) dır.

Hamdi cihanda guss-i yâr ile şâd olur
Kût-ı revândır ehle dile gâm didikleri

36-a/1130

d) Derman, Em (İlaç)

Aşığın derdine derman sevgilinin derdi ile yanmaktır. Aşık sevgilinin derdini ilaç cevriini kerem bilmektedir. O hiçbir zaman sevgiliden gelen derde, cevre, cefâyâ itiraz etmemiş bilakis bunlarla mutlu olmuştur.

Sebeb-i derdinim deme bana kim
Derdini em cevriñi kerem bilürem

25-b/795

Aşığın dermanı "derd-i dilber"dir. Hiçbir tabib onun derdine dermân olamaz. Tabibin derman olmak için aşığa gelmesi zahmet çekmesinden başka bir şeye yaramaz.

Derd-i dilberdir bizim dermânımız
Zahmet olur gelme lutf eyle tabib

6b-/188

Gelme zahmet olmasun ben hasta üzre ey tabîb
Derd-vâr iken gerekmez bana dermân eylemek

21-b/665

Ayrıca tabibin dermanı aşığın canını almaya benzer. Aşık tabibin dermanını istememektedir. Ona sevgilinin derdi ile dertli olmak yetmektedir.

Derd-mend-i derd-i yârem bana ol dermân yeter
Cân alıcı görünür gözüme cânâ her tabib

6b-/193

C) CEVR, CEFA

1. Umumi Olarak Cevr, Cefâ

Sevgili aşığa bitmez tükenmez cevır ve cefâda bulunur. Aşık bu cevır ve cefâdan hiçbir zaman şikayetçi olmaz. Çünkü eğer sevgili aşığı hatırlamazsa cevır ve cefâda bulunmaz. Cevır ve cefâda bulunduğuna göre sevgili aşığı hatırlıyordur.

Aşık cevır ve cefâdan memnundur. O cevır ve cefâyı sefere çıkan insanın esbâb ü ni'cmet" ine benzetmektedir. Nasıl ki sefer "esbâb ü ni'cmet" ile güzel se aşık yoluda nâz itâb ve cevır ile güzeldir.

Nâz ü cîtâb ve cevır le hoşdur târik-i cışk
Esbâb ü ni'cmetiyle olur çün sefer leziz

11-b/341

Aşık cevır ü cefâyı hoş karşılamaktadır. O, gelecekteki kısmetinin cevır ü cefâda olduğuna inanmaktadır.

Hamdi cefâyı hoş gör çün kısmet-i ezelde

°Aşıkların nasibi cevri ü cefâyâ düşdi

38-b/1220

Sevgilinin aşığa yaptığı cevri "devr-i çarh-ı si-temkâr" dahi kimseye yapmamıştır.

Kılmadı devr-i çarh-ı sitemkâr kimesneye

Ol cevri kim cânıma cânâne eyledi

37-a/1170

Sevgilinin cevrine şikayet etmek segiliye sadakatsizlik olur. Aşık cevri şikayetçi değildir. Fakat biraz hesaplı yapılmasını azulamaktadır. Ancak sevgilinin ilinde cevri hesabı yoktur.

Didim hisab ile cevri it didi bizim ilde

Ne nâza defter olur ne cefâ nisâba girür

12-a/357

Sevgilinin aşığa yapmış olduğu cevri ü cefadan dolayı âşığın cismi zayıf düşmüştür. Tabiri caizse bir deri bir kemik kalmıştır. Aşık cevri ve cefadan dolayı zayıf, güçsüz kalan bedenini kemiğe benzetmekte ve bu kemiği sevgilinin kûyının köpeğine münasip görmektedir.

Cevri ü cefâ vü derdle oldu tenüm nizâr

Kûyın itine hoşdur eğer üstühân ola

5-a/140

2. Cevri ve Cefâ İle ilgili Benzetmeler

a) Deniz (Cefâ Bahri)

Sevgili aşığa karşı cevri ü cefâsını gün geçtikte arttırmaktadır. Gittikçe artan cefâ bir denizi andırmaktadır. Aşık sevgilisine seslenerek "cefâ denizini coşturarak beni korkutma çünkü benim gönlüm bu denizde (cefâ denizinde) bir hebâb (Su kabarcığı) halinde gelmiştir" demektedir. Beyitteki "döne döne" ibâresi cefânın sürekliliğini ve gönlünün bu cefa ile sürekli içli dışlı olduğunu ifâde etmek içindir.

Beni korkutma cefâ bahrini cûşa getürüb

Ki bu deryâda hebâb oldu gönül döne döne

31-a/968

b) Deiken (Hâr)

Aşığın sinesi cefâ ile yaralanmıştır. Bu cefanın sahibi sevgilidir. Aşık kendini bülbüle sevgiliye de güle benzeterek "bûlbûlün sohbeti sana ne ziyan verdi ki sinemde cefâ dikenini ile şerheler açdın" demektedir. Bu ifade bize gül ile bûlbûl hikâyesini hatırlatmaktadır.

Sinemde cefâ hârı ile şerheler itdin
Ey gül ne ziyân itdi sana sohbet-i bûlbûl
23-b/739

c) Ateş

Aşığın gönlü ateşlere yandığından dolayı topraklaşmıştır. Toprak olan gönül at artık ateşden etkilenmemektedir. Aşığın gönlü ateşten etkilendiği için sevgilinin cevri âteşine karşı sabredebilmektedir.

Ateş-i cevrine devrin n'ola sabr eyler isem
Yanub odlara tûrâb oldu gönül döne döne
31-a/969

D- AYRILIK (Firkât, Hicrân, Firâk Hecr)

1. Umumi Olarak Ayrılık

Aşık sevgilisinden hep ayrı düşünülmüştür. Aşığın sevgilisine ulaşması imkansızdır. Sevgilinin hasretiyle sabahlara kadar ağlayan aşık içli âhlar çekmekte, feryad ü figân etmektedir. Belli ayrılık hasretiyle dökülmekte gittikçe yaşlanmaktadır. Aşığın, ayrılık gecesinde tek tesellisi sevgiliden taraf gelen rûzgardır. O gönlünü sevgilinin kûyından esen rûzgarla avunur.

Hem-demim hecrinde her gice nesim-i subhdı
Bu gice bilmem niçün olmaz benimle hem-nefes
19-a/565

Ayrılık hasretiyle hastalanan, güçsüz takatsız kalan, zayıflayan, hazin duruma düşen aşığın haline, sevgilinin kûyındaki köpek dahi acımaktadır.

Hecründe beni böyle hazin eyledi ey şâl
Hâlümi görüb kûyın iti didi ki veh-vâh

31-b/988

Sevgiliden ayrılık aşığı bir sıtma hastalığı gibi sarmıştır. Şair bunu "teb-i firâk" (ayrılık sıtması)" diye ifade etmektedir. Ayrılık sıtmasıyla hasta düşen aşığa her türlü lezzetli yiyecekler zehir gibi acı gelmektedir.

Tâb-ı teb-i firâkın ile öyle hasteyem
Ki zehr gibi acı gelür bana her leziz

11b-345

2- Ayrılık İle İlgili Benzetmeler

a) Bâd-ı Hazan (Sonbahar Rüzgarı)

Sevgili gülistan olarak düşünüldüğünde aşık bu gülistanın bir yaprağı olarak tasavvur ediliyor ve hasret bu yaprağı gülistandan ayırıp götüren "bâd-ı hazan (sonbahar rüzgarı)" na benzetiliyor.

Ol yaprağa döndürdi beni hasretin ey dost
Kim bâd-ı hazan anı gülistan ayırdı

38-a/1198

b) Tarak (Şâne)

Aşık sevgilinin saçına tutkundur ve orada asılıdır. Tarak aşığı sevgilinin perişan saçından ayırınca aşığın teni derd ile bir kıl gibi zayıflamaktadır. çünkü o sevgilinin saçında nayrılmıştır. Ayrılık (firkat)'a sebep olan taraktır.

Firkatde tenim derd ile ol mûya dönübdür
Kim şâne anı zülf-i perişandan ayırdı

38-a/1197

c) Cehennem (tamu)

Aşığı firkate düşüren, kavuşma hırsıdır. Kavuşma hırsı olmazsa aşık firkate düşmeyecektir. Kavuşma hırsının tama^c benzetildiği beyitte firkat cehenneme benzetilmiş ve "tama^c olmazsa cehennem olmazdı" diyerek kavuşma hırsı olmasaydı firkat (ayrılık) olmazdı demek istemiştir.

Hırs-ı vuslat düşürür firkate cıışşakı kamu
Hoş demişler ki tama^c olmazsa olmazdı tamu
28-b/894

E- KAN

Hamdi Divanı'nda kan unsuru aşğın gözyaşı ve ciğeri ile birlikte sevgilinin gamzesi ve dudağı, ile münasebet halinde zikredilir. Aşık sürekli kanlı gözyaşları dökmekte, ciğeri gonca gibi kanla dolmaktadır. Sevgilinin gamzesi ve dudağı kandökücüdür. Ayrıca dudak renk itibariyle de kan ile münasebet halinde ele alınır. Kan kelimesi kan itmek, kanına susamak (susadın mı kanına), kanıma kanmak, kan ağlamak, kan eylemek, kana boyanmak gibi deyimlerle de karşımıza çıkmaktadır.

Dem kelimesinin kan anlamı yanında çeşitli manaları vardır. Şair zikredeceğimiz beyitte dem kelimesi ile cinas sanatı yapmıştır.

Her ne dem kim dem ağlamaya gözüm
Ol demi ben dem-i nedem bilürem

25-b/794

(Her ne zaman ki gözüm kan ağlamazsa ben ozamanı pişmanlık zamanı bilirim.)

F- AŞIK

1. Umumi Olarak Aşık

Gazelerin ana konusunu aşk teşkil etmektedir. Aşk maddi ve manevi olmak üzerekiye ayrılır. Maddi aşktan manevi aşka deoğru bir meyilin var olduğu gözlenmektedir. Hamdi Divanı'nda aşk ile ilgili olarak, aşk yolu, hassasiyet-i cıışk, mey-i, cıışk, cıışk odı, fūrûğ-ı cıışk, iklim-i cıışk, nâr-ı cıışk, bâde-i cıışk, bahr-ı cıışk gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Aşk yolu çok tehlikeli ve korkulu olmasına rağmen aşık işini Allaha bırakarak ve kaderine razı olarak bu yola (aşk yoluna) azmetmektedir.

Pür havf ü hathardır didiler cıışk yolını
cAzm eyledim ol yola tevekkeltü c'ale'l-lâh

31-b/989

Aşk insanın elinde olan bir şey değildir. İnsan isteyerek aşık olmaz.
"İşkdan ehl-i câr cârîdir
"İşkî sanman ki ihtiyâridir.

"Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım" kudsi hadisini hatırlatan bir beyitte eşyanın yaratılmasının, ortaya çıkmasının sebebi olarak aşk görülmektedir. Ve "İlahi zât"a ulaşmanın yolunun ancak aşk ile olacağı belirtilmektedir.

"Ben gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım" kudsi hadisini hatırlatan bir beyitte eşyanın yaratılmasının, ortaya çıkmasının sebebi olarak aşk görülmektedir. Ve "İlâhi zâta" ulaşmanın yolunun ancak aşk ile olacağı belirtilmektedir.

"İşk oldu sebeb mazhar-ı eşyâya zuhur
"İşk ile bulur her ki bulur zât-ı ilâhi

32-b/1019

Aşk çok kuvvetli güçlü bir etkidir. Kimse onun gücünü kuvvetini daha doğrusu te'sirini, olduğu gibi bilemez. Bu durum su içindeki balığın suyun mahiyetini bilmemesine benzemektedir.

Hâssiyyet-i "İşkî bilemez kimse kemâ-hi
Mahiyyet-i mâî bilemez niteki mâhi

32-b/1017

2. Aşk İle İlgili Benzetmeler

a) Deniz, Umman

Aşk bir denizdir. Aşık bu denizde hareket halindeki bir gemidir. Aşık aşk denizinde hiçbir zaman yerinde duramaz ve hiçbir zaman demir atmaz. Ona aşk denizinde hareket etmek yakışır.

Lenger ü vaz"ı neylesin ol kim
Bahr-ı "İşka vücûdî zevrakdır

15-b/470

b) Şarab (mey)

Aşk bir şarabdır ve aşık gönül şişesini bu şarab ile doldurarak âlemin endişesini yele vermektedir. Çünkü o aşk şarabı ile mest olmuştur.

Her ki toldırdı mey-i cışk ile dil şişesini
Mest olub virdi yele câlemin endişesini

34-b/1095

c) Ateş (od, nar)

Aşk bir ateş olup aşığın gönlünü yakmakta ve toprak haline getirmektedir. Gönlü yanan aşık aşkını çektiği ateşli âhlarla gösterir. Sûfi ise aşk ateşi ile yanıp toprak haline gelmediğinden dolayı çektiği ahlar bir rüzgârdan ibaretdir. Onun âhında ateşden bir eser yoktur.

Ol sūfiyi kim cışk odı hâk eylememiştir
Ahına nazar eylemezem bâd-ı hevâdır.

15-b/466

Aşığın gönlü aşk ateşi ile yanmakta ve sürekli bu ateş içinde olduğu için kebab haline gelmektedir.

Nâr-ı cışkınla kebâb oldu gönül döne döne
Çeşm-i mestinle harhab oldu gönül döne döne

30-b/967

VIII- RAKİB

1. Umumi Olarak Rakib

Divan edebiyatında sevgili ve aşık ile birlikte ele alınan en önemli unsur rakıbdır. Zaten sevgili aşık-rakib üçlüsü divan edebiyatında aşk üçgenini oluşturan unsurlardır. Aşık, sevgi ile aşk macerası, yaşarken rakib araya girer ve âşık, rakib ile mücadele etmek zorunda kalır.

Hamdi Divanı'nda rakib için kelb, it it rakib, seg rakib, şeyta, ehremen, recim, haram-zâde, hod-bin gibi kelimeler kullanılmaktadır.

2- Rakib İle İlgili Benzetmeler:

a) İt (Seg), Eşek, Kâfir

Sevgilinin kûyındaki itler aşığın sevgiliye ulaşmasını engeller. Rakib de bu itlerden biridir. Rakib sevgilinin semtindeki itlerle birleşerek aşığın vuslatına mâni olmaktadır.

Nidem ki rakibin seg-i kûynla birikdi

Vaşlına ne hile ola kim ha il iki oldu

36-a/1132

İt leşine değer verilmez. Rakib de bir it olduğuna göre onun "öldüm" diye feryad etmesine aldırmamak gerekir.

Öldüm de dirse bakma rakîbin figânına
Kelb ölüsüdür değmez ölüsü şivânına

31-b/993

İt rakib aşk meclisine gelerek meclisdeki sevgilileri ürkütmektedir. Aşık rakibin bu davranışı karşısında bıkmış usanmış ve ah çekmektedir.

Ah elinden seg rakibin kim gelüb her meclise
Dil-rübâlar ürküdür âhû-yı sahrâlar gibi

38-a/1203

İt rakib sevgili meclisini sürekli rahatsız etmektedir. Onu eşşek niyetin ebağlamaya gelmez. Onu bağlamaktan ziyâde kafir gibi öldürmek gerekir.

İt rakibi nice bir bağlıyasın har yerine
Öldür ey gazi demidir anı kâfir yerine

b) Şeytan (Ehremen recîm)

Şeytan, yalan sözler sarfederek Hz. Adem'in cennetten kovulmasına sebep olmuştur. Rakîb de aşık ile sevgilinin arasını açmak için yalan sözlere söylemektedir. Bu münasebetle rakibe Ehremen (şeytan) dense doğru olur.

Dûr eyledin dürûg ile cennetten Ademi
La' ik değil mi sana rakib Ehremen disem

25-a/776

Aşığın ahı rakibi rahatsız etmekte ve rakib bu ahlar karşısında kaçmaktadır. Ah'ın kıvılcıma benzetildiği beyitte rakib taşlanmış şeytana benzetilmektedir.

Ahım işitse muzdarib olur kaçır rakib
Recm eylerim meğer o recimi şihâb ile

32-a/106

c) Haram-zâde, Had-bin (Kendini beğenmiş) Kibr

Rakib aşğını kanını helal sandığı için haram-zâdeye benzetilmiştir. Helal ile haram-zâde kelimeleri arasında tezat vardır. Aşık ile rakib arasındaki tezadı unutmamak gerekir.

Hamdi kanın helâl sandı rakib

Ben nidem ol harâm-zâde ile

32-a/102

Aşğın gözünde, sevgilinin semtinde yaşayan köpeğin dahi değeri vardır. Rakib ise sevgilinin semtindeki köpeğe hor bakmıştır. Bu sebepten dolayı rakib hod-bin (kendini beğenmiş,) olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla sevgilinin mahallesinde yaşayan itten daha aşağı görülmektedir.

Hor bakmışdır mahallin kelbine

Ol rakîbin kim katı hod-binmiş

19-b/598

Aşık sevgiliye hiç ulaşmaazken rakib daima sevgili ile beraberdir. Aşğın başaramadığını kendisi başardığı için bununla övünür. Aşık bu yüzden rakibi kibirli diye nitelendirmektedir. Sevgili kibirli olan rakîb ile "hem-sohbet" olduğu için imansız olarak nitelendirilmektedir.

Hem sohbet oldu yine rakîb ile ol sanem

İmânı olsa hem-nefes olmazdı kibr ile

32-a/1015

III. BÖLÜM TABİAT

I. KOZMİK ALEM

A. GÖKYÜZÜ (Gerdûn, Felek, Çarh, Asûman)

1. Umumi Olarak Gökyüzü

Gökyüzü dokuz tabakadan oluşmaktadır. Bu dokuz tabakanın merkezinde dünya vardır. Bu dokuz kat tabakanın ilk yedisinde sıra ile Ay, Utarit, Zühre, Güneh, Mirrih, Müşteri, Zuhâl isimlerindeki seyyarelerin var olduğu düşünülmektedir. Sekizinci gök katında sabit yıldızlar bulunmaktadır. Dokuzuncu gök katının ise boş olduğuna inanılır.¹

Hamdi Divânı'ndaki beyitlerde geçen "nüh felek" ibaresi bu dokuz kat tabakayı, "yedi seyyâre" ibaresi ise bu dokuz kat tabakanın ilk yedisindeki seyyareleri ifade etmek içindir.

Ey süllem-i ʿurucına nüh pâye nüh felek
Vey şemʿ-i kadr ki yedi seyyâre pür-ziyâ
3-a/65

2- Gökyüzü İle İlgili Tasavvurlar

a) Kubbe, Burc

Gökyüzü, yuvarlaklığı itibariyle kubbeye benzetilmektedir. Gökyüzündeki cisimler de bu benzetme de rol oynamaktadır. Aşık âhının şimşegi ile gökyüzü kubbesini dolduracağını söylerken, gökyüzündeki parlak isimlerin âhının ateşiyle parlayacağını ifade etmek istiyor.

Gün yüzün devrinde âh itmek eger olmasa suç
Berk-i âhımdan tolardı kubbe-i zâti'l-burûc
8-b/249

Felek burcundan bahsedildiğinde aşığın âhı da zikredilmektedir. Felek bir burc olarak tahayyül edilirken aşığın âhı bu burcu yıkacak olan top olarak tasavvur edilmektedir.

¹ Cemal KURNAZ, Hayali Bey Divânı Tahlili, Ank. 1987, s.416.

Yıkmağ olurdu felek burcını top-ı âh ile
İllâ sine hânesi duymaz eğer kim olsa tûc
8-b/250

b) Cirm (Oylum)

Gökyüzü bir oylum şeklinde düşünöldüğünde güneş bu oyluma düşen sevgilinin güzellik mehtabının aksi olarak tahayyöl edilmektedir.

Sensin ol nûr ki mehtâb-ı cemâlin aksi
Güneş oldu düşüb âyine-i cirm-i felege
30-a/949

c) Devvâr

Gökyüzü sürekli dönmehtedir. Gökyüzünün dönmesi aşığı sevgiliden uzaklaştırmaktadır. Aşık bu durum karşısında sevgiliden insanlık beklemektedir.

Da'irenden beni dûr eyledi devvâr-ı felek
Ademilik kılasın vaktidir ey reşk-i melek
22-b/693

B- YILDIZLAR (Ahter,)

1. Ahter

Bir beyitte ahter yıldızının ismi geçmektedir. Bu beyitte fâla bakma düşüncesi mevcuttur. Müneccim kelimesi tenasüb halinde zikredilmektedir. Beyitteki "ahter-i fitne" ibaresi sevgilinin yüzü için benzetilen durumundadır.

Der halka-i zülfünde ruhun görse
Bu devr içinde görünür ahter-i fitne
31-a/975

C) SEYYARELER

1) Zühâl

Zühâl, en yüksekte olan seyyaredir. Yedinci gökte bulunmaktadır. Övüleni yükseklik bakımından üstün tutmak için zühre övülenin benzetileni olarak kullanılır. Bir beyitte şâir kendi gazelini zühreden üstün görmektedir.

Bir gazel nazm eyledim mâh-ı nigârın üstüne
Görse zühre bağlar anı nakş-ı rengin üstüne
30-b/957

2- Güneş

1. Umumi Olarak Güneş ve Ay

Hamdi Divanı'nda güneş için gün, güneş, hûrşid, mihr, mihr-i hüsn, mihr-i zer-pûşin, gibi ifadeler kullanılmaktadır. Rengi, parlaklığı şekli dolayısıyla ele alınmakta ve çeşitli benzetmelere konu olmaktadır. Güneş parlaklığı ile bütün âlemi kaplamış olduğundan alemlerin sultanıdır. O bir ışık kaynağıdır ve bütün varlık alemi onun ışığından faydalanmaktadır.

Güneş genellikle sevgilinin güzelliği, yüzü, yanağı için benzetilen olarak kullanılır. Gözdeki güneş sevgilinin güzellik mehtabının aksi olarak düşünülmektedir.

Sensin ol nûr ki mehtâb-ı cemâlin caksı
Güneş oldu düşüb âyine-i cirm-i feleğe

30-a/949

Güneş ışıkları ile ayı da beslemektedir. Diğer bir ifade ile ayın ışık kaynağı güneşdir. Geceleri, ay güneşden aldığı ışıkları dünyaya yansıtarak dünyayı aydınlatır. Bu giziki olayın zikredildiği beyitte sevgilinin güzelliği güneşe bezetilmiş ve cihanı aydınlatan ayın, ışıklarını sevgilinin güzelliğinden aldığı belirtilmiştir.

Rûşen eyler cihânı mâh-ı münir
Mihr-i hüsnünden istifâde ile

32-a/1000

Sarı rengi itibariyle güneş "zer-pûş (altın örten)" diye vasfandırılmaktadır. Güneşin altına bentetilmesinde sarı ranginin yanı sıra yuvarlak şeklinin de rolü vardır. Zikredeceğimiz beyitte altın örten (giyen) güneşin dahi sevgilinin güzelliği yerine konulamayacağından bahsedilmektedir. Beyitin ikinci mısrasındaki "düzüb bozarsa ne denlû kamer camâmesini" ifadesi ile ayın doğuş batışı anlatılmak istenmektedir.

Cemâli vazcını bulmaz o mihr-i zer-pûşun
Düzüb bozarsa ne denlü kamar camâmesini

33-b/1058

3- Ay

Ay da güneş gibi rengi, parlaklığı ve yüksekliği itibariyle bazı benzetmelere konu olmaktadır. Cihanı gündüz güneş aydınlatırken gece de ay aydınlatmaktadır. Güneş doğduğunda ayın hükmünün kalmaması ve kaybolması, ışığını güneşten alması gibi hususlar da zikredilmektedir. Zikredeceğimiz beyitte güneşin gündüzü ayın ise geceyi aydınlattığı belirtilmekte ve sevgilinin güzelliği için benzetilen olarak kullanılan ay ve güneşin sevgilinin güzellik nuru ve ziyası karşısında daha cılız olduğu da vurgulanmaktadır.

Hüsnün beni gark eyliyeli nûr ü ziyâya
Kalmadı tâ kim şâm ü seher mihr ile aya

30-a/935

Ayın hemen hemen her beyitte güneş ile birlikte zikredildiği dikkatimizi çekmektedir. Sevgilinin yüzü için benzetilen olarak kullanıldığında hep parlaklığı ve ışığı yönüyle ele alınmakta ve güneşle birlikte anılmaktadır.

Ayın yüzeyindeki lekeler "yüzüne kir götürmek" diye nitelendirilmektedir. Ay alnının parlaklığı ile övündüğü için yüzüne kir götürmüş diye kabul edilmekte ve bî-edeb (edepsiz) olanın alnında leke olmasının normal bir şey olduğu belirtilmektedir.

Kir götürdi yüzüne öygüneli alnuna ay
Bî edeb olanın olsa n'ola alnunda leke

30-a/950

Dolunay da "şekl-i müdevver" ibaresi ile ifâde edilmektedir.

Ol kamer kim gün gibi şekl-i müdevver bağlamış
Lâle gibi ruhlarında lacl-i ahmer bağlamış

19-b/605

II- ZAMAN ve ZAMANLA İLGİLİ

A- ZAMAN (Vakt, Devr Dem) Rüzgâr

Zaman,aşığın şikayet ettiği unsurlardan biridir. Aşığın sevgiliye kavuşmasına engel olan şeylerden biri de zamandır. Zaman, aşığa cevır ve cefâ etmekte onun belini bükmektedir. Aşık hiçbir zaman, zamandan fayda görmemiştir. Bilakis zaman aşığın aleyhine işlemektedir. Artık zamandan ürün beklemek beyhûdedir. Beyitlerde rüzgar kelimesi tevriyeli olarak kullanılmaktadır.

Ey rüzgârın içinde vefâ hasılın uman

Bir dâze tuhumu kalmadı hâsıl neden biter

14-b/444

B- YIL

Hamdi Divanı'nda yıl, uzun zaman birimi olarak kullanılmaktadır. Aşık yıllarca sevgilinin hasretiyle yanar onun gamı ile nefessiz kalır fakat sevgiliden bir ümit alamaz. Ümit almayı bir yana bırakan aşık, sevgili uğruna bin yıl ateşlerde yanar ama bir nefes âh edemez.

Eyle dembeste kılur câşıkı dilber gamı kim

Bin yıl odlara yanub bir nefes âh eyliyemez

18-a/559

C- MEVSİMLER

1. Bahar, (Nev-bahar, Gül Mevsimi, Bahar Mevsimi, Mevsim-i ciyd, Faslı Bahâr)

Bahar mevsimi neşenin, sevincin, coşkunun, yaşama heyecanının arttığı mevsimdir. Aşık, "nev-bahar (ilk bahar)" da sevgili ile "sebze-zâr (yeşillik, çimenlik, çayırılık)" a gidip "şarâb-ı köhne (eskimiş şarab)" içmek ister.

Gel ey peri ki bu gün câzm-i sebze-zâr idelim

Şarâb-ı köhne ile cays-ı nev-bahar idelim

25-a/783

Bahar mevsiminde aşık olan hiçbir zaman içkiden kendini sakındırmaz. Bahar mevsimi "tevbe vakti değildir". Bu mevsimde şarab içmek, neşelenmek, şenlenmek gerekir.

Bahar mevsimidir Hamdi tevbe vakti değil
Bu demde cıışkı olan meyden ihtizâr edemez

18-b/572

Dünya hayatı bahar mevsiminde güzeldir. Bahar mevsimi ise sevgiliye kavuşma ile güzelleşmektedir.

°Aş-ı cihânı ki fasl,ı bahâr ile hoşcadur
Fasl-ı bahâr vasl-ı nighar ile hoşcazdır

15-a/451

"Mevsim-i °ciyd "(Bayram mevsimi", "Ruz-ı vasl (kavuşma günü)" münasebetiyle ele alınıp teşbih unusu ru olarak kullanılmıştır. Bayram mevsimi (Kurban bayramı)'nda herkesin kurban kaptığı sevgilinin gamzeleri kavuşma gününde can kapmaktadır.

Rûz-ı vaslında şehâ gamzelerin cân aparır
Mevsim-i °ciyd olıcak her kişi kurban aparır

15-b/476

Hamdi Divanı'nda İlkbahar yağmurlarından da bahsedilmektedir. Bir beyitte "bârân-ı nev-bahar (ilkbahar yağmuru)" aşığın gözyaşı için benzetilen olarak işlenmiştir.

Vaslını umarım ruhu devrinde ağlasam
Bârân-ı nev-bahâr ola rahmet nişânıdır.

16-a/482

2- Yaz (sayf)

Bir beyitte yaz mevsimi, sefâ mevsimi olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Sûfi, âşık gibi yaz mevsiminin sefâsını bilememektedir.

Sûfi °aceb mi bilmese sayfın sefâsını
Sâfi mey ile pâk idemez sine pâsını

35-a/1108

3- Hazan

Hazan, bir beyitte "bâd-ı hazan" olarak zikredilmiştir. Sonbahar üzüntünün, kederin, ölümün ifadesidir. Bu hâli ile ilkbaharın tezâdıdır. Bir beyitte "bâd-ı hezân" olarak zikredilmiş ve "devrân-ı seri°" (hızlı, sür'atli devrân)4n benzetileni durumunda zikredilmiştir.

°Aceb bâd-ı hazan mı ki bu devrân-ı seri°
Ki nice ser koparır çok gül-i hândân aparır
15-b/478

D- GÜN

Hamdi Divanı'nda gün ile ilgili olarak "rûz-ı arasat", "vaslı günü" "rûz-ı hecr" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ayrıca zamanın devamlılığını ifade etmek için "Rûz u şeb" veya "leyl ü nehâr" "şam ü seher" gibi sözler zikredilir. Örneğin şu beyitte hüznün sürekliliğini belirtmek için "leyl ü nehâr" ibâresi kullanılmıştır.

Zülfü ruhından ayrılalı gam-gûsârımın
Oldı havâle câna leyl ü nehâr hüzn
28-a/873

E- GÜN İLE İLGİLİ UNSURLAR

1. Sbaah (Subh, Seher, Şafak)

Sabah, bir zaman unsuru olarak ele alınıp işlemektedir. Aşık sabahlara kadar sürdüğünü belirtmek için her seher, her subh, subha dek gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Her gice hasta gönül eski belâ ile yatub
Her seher bir yeni derd ile uyanmak nice bir
18-a/556

Sabah, çoğu yerde rüzgar (yel) ile birlikte zikredilmektedir. bu münasebetle bâd-ı sabâ, nesim-i subh, sebâ yeli subhun nesîmi gibi ifâdeler kullanılmaktadır. Bu unsurlar rüzgar (yel) maddesinde ele alınacağı için tefferruata girmiyoruz.

Şafak, gece ile gündüz arasında gündüzün başlangıcı olan sabah anıdır. Renk itibariyle kıızılcadır. Şafak kelimesi renk yönünden kan ile tenâsüb halinde zikredilmiştir.

Kan ağlasun şafak haber-i Kerbelâ için
Matem libâsı giydi gice ol gazâ için
25-b/798

F- AKŞAM, GECE (Şam, Şeb, Leyl)

1. Umumi Olarak Akşam, Gece

Hamdi Divanı'nda akşam ve gece için genellikle, gice, hecr gicesi, şeb, şham gibi kelimeler kullanılmaktadır.

Gece ve akşam, aşığın acı çektiği sabahlara kadar feryad ettiği zaman olarak ele alınmaktadır. Aşık sevgilisinden ayrı olduğu geceler ateşli ahlar çekmektedir. Ayrılık gicesi aşığı inletir ve baygın hale getirir.

Vaslın günü bana kadrin o dem kim

Hecrün gicesi kıldı beni nâle vü med-hûş

19-a/591

Bir beyitte gece, matem libası (matem elbisesi) giymiş olarak vasflandırılmaktadır.

Kan ağlasun şafak haber-i Kerbelâ için

Mâtem libâsı giydi gice ol gazâ için

25-b/799

Ayrıca gece ve gündüz, ay ve güneş münasebetiyle de ele alınmaktadır.

Hüsnün beni gark eyliyeli nûr ü ziyâya

Kalmadı tâ kim şâm ü seher mihr ile aya

30-a/935

III. DÖRT UNSUR (Anasırı Erbaa : Su -Toprak - Ateş -Hava)

Umumi olarak dört unsur

Anasırı erbaa (dört unsur), varlık alemin dört ana ögesidir. Bu dört unsur insan mizacı ile de ilgilidir. Ateş sıcaklığın, su yaşlığın, hava soğukluğun , toprak ise kuruluğun sembolüdür. divan edebiyatında bu dört unsura sıkca rastlamaktayız.

Hamdi divanında sık sık zikredilen bu dört unsur kimi zaman biri veya ikisi ekik kimi zaman da tek başına kullanılmıştır. Hamdi çok usta bir şekilde bu dört unsuru bir arada zikretmeyi bilmiştir.

Çıkarma yüz suyu ile hava odın elden
Sana kalan ey hamdi ten tûraba girür

12-a/358

Hamdi cismin hak edince gerdişi ateş mizac
Yüzün üstüne hava yolunda sürün sü gibi

34-a / 1079

Bu dört unsurun beyitler içerisinde tevriyel olarak da kullandığını görmekmümkündür. Özellikle "heva " kelimesinin çeşitli anlamlarını gözönüne almak gerekir.

Vucudun neyledin hevan odına
beni senden ayırmadı abü gil

23-a /726

Yeri heva yürği abü sinesi ateş
zebanrı hal ile Hamdiyi vasteder kindil

23-b /726

A- SU (Ab, ma , zübal)

1- Umimi olarak su

Hamdi divanında su için ma, ab-ı hayat , ab-ı hayvan , hayat çesmesi , sıhhati abı ma -ı hamim azbü fırat gibi ifadeler kullanılmaktadır. özellikle aşığın gözyaşı , sevgilinin dudağı gamze peykanı münasebetiyle zikredilen su kimi yerde hayat kaynağı olarak ele alınmış kimi yerde ise cehennem münasebetiyle ma-ı hamim şeklinde zikredilerek ölümcüllüğü vurgulanmıştır.

Sevgilinin gamze peykanı bir içim su ve sıhhati ab olarak düşünülmektedir. susamış olan gönüller sevgilinin gamze okuna doğru meyfederler. hastalara sıhhati ab olan sevgilinin peykanında su verilmesi istenir.

Bir içim sudur meger ey gamze peykanın senin
Teşne diller yalmanur gördükçe yalmanun senin

21-b/667

Peykanların ey gamze okı sıhhati abdır.
Sun olsudan bu hastaların girme kanın

31-b/994

Su sevgilinin dudağı ile birlikte zikredildiğinde dudağın benzetileri olarak kullanılmaktadır. sevgilinin dudağı insana can veren insanın hayatını uzatan " amri diraz dır.

Zülfün ile lebin öldürdi beni turfe budur
Birisi abı hayat ü birisi amri diraz

18-b / 564

sevgilinin dudağı ab-ı hayatını içeren hızır suyu içmiş olur ve yaşlı iken gençleşir.

Hamdi olgonca lebün ab-ı hayatın içeli
Hızır - veş şeyh ü şebab oldu gönül döne döne
31-a / 962

2 - Deniz (derya , bakır mühit, ummam)

Hamdi divanında deniz büyüklüğü, genişliği dolayısıyla bazı benzetmelere konu olur. Deniz için bahr, muhit, derya, umman gibi kelimeler kullanılmaktadır. Deniz genellikle sadet, dürr-i Aden, dürr-i ma'rifet, gavvas (dalgıç), coşmak gibi kavramlarla tenasüb halinde zikredilir.

Aşk bir denizdir ve onda ma'rifet incisine her dalgıç ulaşamaz. Ancak canından vazgeçenler bu incilere ulaşabilir.

Muhît-i cıška talub dürr-i ma'rifet mi bulur
Çıkarmayınca vücûdî libâsını gavvâs

20-a/613

B- TOPRAK (Hâk, Turâb)

Umumi Olarak Toprak

Toprak genellikle sevgilinin ayağı toprağı münasebetiyle ele alınır. Toprak alçakta bulunduğu için mütevâziliğin sembolü olmaktadır. Sevgiliye bir türlü erişemeyen aşık sevilinin ayağı toprağına yüzünü sürmekte ve bu toprakla rengi değişen aşığın yüzü altına benzemektedir.

İksir-i hâk-i pây ile yüzüm zer eyledim
Kimdir cihanda bencileyin kimyâ bilür
16-b/498

Sevgilinin cevri ateşle yanan aşğın gönlü taprak haline gelmiştir. Toprağın mütevazilik özelliği burada da karşımıza çıkmaktadır.

Ateş-i cevrine devrin n'ola sabr eyler isem
Yanub odlara turâb oldu gönül döne döne

31-a/969

C- ATEŞ

Umumi Olarak Ateş

Hamdi Divanı'nda ateş özellikle aşğın aşğın ahı, ciğeri , gönlü ile ilgili olarak münasebet halinde zikredilmektedir. Aşğın âh ateşi bütün alemi yakacak kadar şiddetli görülmektedir. Gönül, sevgiliden ayrı olduğu için "pür ateş" dir. Sevgilinin aşk ateşiyle aşğın gönlü yanmakta ve kebab haline gelmektedir.

Gönül sensiz müşevveşdir yanar bağı pûr âteşdir
Çü sabr olmaz sefer hoşdur gidelim bâri şehriden

28-a/873

Nâr-ı cışkınla kebâb oldu gönül döne döne
Çeşm-i mestinle harâb oldu gönül döne döne

30-b/967

Aşğın sözü de ateşli olarak tasavvur edilmektedir. Aşk sevgiliden ayrı olduğu için hasret ateşi ile giyinmiş olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla her yanı ateş olan aşık konuştuğunda sözleri aleme saçılan bir ateş haline dönüşür.

Hasret odına öyle göyündürdi beni kim
Odlar saçılır câleme Göynüklü sözümden

26-b/826

Ateşin birlikte zikredildiği unsurlardan biri de sevgilinin cevridir. sevgilinin cevri ateşi aşğa büyük derecede zulüm altına alır ve bu ateş aşıkda alışkanlık hali oluşturur.

Ateş-i cevrine devrin n'ola sabr eyler isem
Yanub odlara turâb oldu gönül döne döne

31-a/969

Ayrıca cehennem ile birlikte zikredilir. Aşık sevgilinin yüzünü görmeyince cehennem ateşine düşmek ister.

Düşeyin nâr-ı cehinem içeyin mâ-ı hamim
Niderem azb ü firâtı yüzini görmeyicek

22-b/106

D- HAVA

1. Rüzgar, (Yel, Bâd)

Hamdi Divanı'nda rüzgar için bâd-ı sabâ, nesîm-i subh, hevâ-yı sünbül, sebâ yeli, zülfî hevâsı, yel, bâd-ı hayret, nesim-i kûy, bâd-ı hevâ, nesim-i diyâr-ı yâr, bâd-ı hazan gibi ibâreler kullanılmaktadır.

Rüzgar sevgilinin saçları, kûy ile hemdem olup esmekte ve aşığa sevgiliden haber getirmektedir. Aşık rüzgar sayesinde sevgilinin kokusunu almaktadır. Kısaca rüzgar saç, koku, aşığın ahı münasebetleriyle ele alınır. Aşağıda geniş şekilde bu konular ele alınacaktır.

2. Bazı Rüzgar Çeşitleri

a) Saba (Bâd-ı Sabâ)

Sabâ, doğru veya kuzey-doğudan esen hafif rüzgardır. Hamdi Divanı'nda sabâ rüzgarı sevgiliden haber getiren, onun saçları arasında süzülen saçlarının kokusunu aşığa ileten bir haberci olarak ele alınıp işlenmiştir.

Saba rüzgarı sevgilinin saçları arasında süzüldüğü için "şâne (tarak)" olarak nitelendirilmektedir. Sevgilinin saçları "müşgin" olduğundan ona sürünen sabâ rüzgarı "gönül açan kokular" taşımaktadır.

Bûy-ı cân-perver gelür bâd-ı sabâdan her nefes
Kâkûl-i müşginine cânâ meğer kim şânedir

14-b/437

Sabah rüzgarı sevgilinin saçlarına dokunduğu için "hoş dem" olarak nitelendirilmektedir. "Hoş dem" olan sabâ rüzgarı demi (nefesi) ile "Mesih-i Meryem"e benzetilmektedir. Burada dem kelimesinin nefes anlamı karşımıza çıkmaktadır. Hz. İsa'nın ölümlere can vermesi gibi sabâ rüzgarı da çürümüş kemiklere can vermektedir.

Hevâ-yı sünbülün ile sebâ ki hoş demdir.
Deminde ʿazm-i remime Mesih-i Meryemdir
13-b/411

Sabâ rüzgarı sevgilinin saçlarına el uzattığı için durmadan esmektedir. Şair saba rüzgarının sürekli esmesini hüsni ta'lil yolu ile çok güzel bir şekilde anlatmıştır.

Zülf,i nigâra el uzadaldan sebâ yeli
ʿAlem içinde kalmadı bir turacak yeri
34-b/1083

b) Nesîm (Bâd-ı Nesim)

Hafif rüzgar olan nesim sevgilinin diyarından esmekte ve onun kokusunu taşımakta ve hasta canlara İsa gibi can vermektedir. Nesim rüzgarının bir semtten bir semte seyahat etmesinin sebebi Hz. İsa gibi, ölüleri zinde etmesidir.

Can hasta düşdi kanı nesîm-i diyâr-ı yâr
ʿİsi gibi nefes ura bî-mârım üstüne
29-b/930

Subhun nesîmi mürdeleri zinde itmeğe
ʿİsi gibi seyâhate başladı hey-be-hey
33-a/1037

Bülbül sevgilinin kûyından esen nesim rüzgarı ile coşmaktadır. Aşık, nesimin kir koklayışını gül bahçesinin tüm kokularına değişmemektedir.

Nesme-i kûyın ile cûşa gelür bülbül kim
Almazam şemmesine bûy-ı gülistânı ʿivaz
20-a/706

c) Hazan Rüzgarı (Bâd-ı Hazân)

Hazan rüzgarı, bir beyitte devran ile birlikte zirdelimiş ve devrânın benzetileni olmuştur. Sûratle dönen devrânı "bhad-ı hazan" a benzetmiş ve "bâd-ı hezân"ın güzellikleri soldurduğuna işaret edilmiştir .

°Aceb bâd-ı hazân mı ki bu devrân-ı seri°
Ki nice ser koparır çok gül-i handân aparır
15-b/478

IV- HAYVANLAR

A. KUŞLAR

1. Umumi Olarak Kuş (Murg, Tayr)

Hamdi Divanı'nda bülbül, andelib, tûti simurg, gurâba (karga), hûdhûd (ibibik), hamamâme (güvercin) hûma, bâz, tâvus gibi kuşların isimleri geçmektedir. Herhangi bir kuş cinsi ni belirtmeden ele alınan kuş unsuru genellikle aşığın gönlü ve canı için kullanılmaktadır. Aşığın gönlü için "gönül mürği" canı için "can mürği" ifadeleri geçmektedir. Sevgilinin saçları aşığın gönül kuşunu avlamak için kurulmuş tuzak, yüzdeki benler ise bu tuzağın içindeki daneler olarak tahayyül edilmektedir.

Sayd eylemege gönül murgin ol peri
Zülfini dâm ü benlerini dâne eyledi

37-a/1172

Aşığın can kuşu gayret, çaba ve yüksek irade bakımından hümâya benzetilmekte, can kuşunun sinek gibi dünya balına konmadığı belirtilmektedir.

Düşmedi meges gibi bu dünya °aseline
Ey Hamdi şu can murg kim himmetde hümâdır
15-b/467

2. Kuş Çeşitleri

a) Bülbül (Andalib)

Hamdi Divanı'nda en çok szü edilen kuş türü bülbüldür. Aşığı sembolize eden bülbül, hemen hemen her yerde sevgiliyi sembolize eden gül ile birlikte zikredilmektedir. Bazan bu iki unsur ile birlikte rakibin sembolü olan diken de söz konusu edilir. Bülbül ağlayan, inleyen, feryad eden, kanlı gözyaşı dökken aşıktır. Gül ise aşığın ağlamasına, feryad etmesine, kanlı gözyaşı dökmesine sebep olan vefâsız, cevri ü cefâ sahibi sevgildir. Diken de vefasızlığında sevgilinin

yanında yer alan, sevgili ile hem-sohbet olan rakibdir. Bu unsurlar tenâsüb halinde zikredilirler.

Sohbet-i gül kısmet-i hâr olalı
Nâle nasîb oldu hemân bülbüle

30-a/946

Bülbülün kafese kapatılmasının, hapsedilmesinin sebebi efgânıdır. bülbül, gül hasretiyle, onun açış anını görmek için feryâd ü figân eder. Bülbülün bu feryadları, içten geldiği için kulağa hoş gelir. İnsanlar kulağa hoş gelen bu sesi her zaan dinlemek için bülbüle gülbahçelerinden ayırıp kafese korlar. Böylece bülbül gülbahçesi ile firâk (ayrılığ)'a düşer. Aşık da sevgiliden ayrılır. Aşık, sevgiliden ayrı olmasının sebebini âhına bağlamaktadır. Bu münasebetle bülbülün efgânı ile aşığın âhı arasında bir benzerlik kurulmuş olur.

Ah elinden âhınının kim hasrete saldı beni
Bülbülü efgânıdır eden giriftâr-ı kafes

19-a/587

Bülbül gül mevsimimde öter. Aşık ise sevgilinin güzelliği karısında dile gelir. Bu haliyle aşık gül karşısında öten bülbüle teşbih edilmiş olur.

Devr-i hüsnünde okur Hamdi meyânın medhini
Bülbüle gül mevsiminde kâl ü kâl eksik değil

24-a/751

Hamdi Divanı'nda bülbülün ötüşü için elhân, nevâ, nhale, feryâd, figân, nâle, cûşa gelmek, kâl ü kâl gibi kelimeler kullanılmaktadır. Bülbülün ötüşü ağlamak şeklinde ifade edildiğinde gül güler. Bu gibi kullanımlarda gül kelimesinde cinas sanatı yapılır. Ayrıca gülmek ve ağlamak arasında da tezat vardır.

Hamdi figân eylese ol gül güler
Ağlasa bülbül yaraşır gül güle

30-a/945

Bülbülün gülistan içinde nevâsız olmayacağı gibi aşıklarda sevgilinin kûyı içinde nâlesiz olamazlar. Bu münasebetle zikredilen beyitte aşık bülbüle, sevgilinin kûyı gülistana teşbih edilmiştir.

°Uşşâkı kûyın içre men° itme nâlesinden
Çün gülsitân içinde bülbül nevâsız olmaz

19-a/579

b- Tûtî

Konuşması ve şeker yemesi münasebetiyle ele alınan tûtî Hamdi Divanı'nda tûtî konuşması ve şeker yemesi münasebetiyle zikredilmektedir. Konuşması bakımından aşğın sözü için şeker yemesi bakımından (renk itibariyle) sevglinin dudağı için benzetilen durumdadır.

Hamdi sen şeker leb ü gül-çehre vasfın söyle
Bülbül elhân öğrenir gülşende tûtî dil kapar

17-a/523

Şeker hikâyetini tûtî zevkden unıdır
Kaçan ki Hamdi lebinden haber rivâyet ider

14-b/435

Hamdiyi söyletmek istersen lebinden bûse vir
Çün kelâma gelmeğe tûtî şeker-hâlık gerek

22-b/692

c) Anka (Simurg), Hûdhûd (İbibik kuşu), Hamâme

Anka kuşu, Kaf dağında yaşayan efsânevi bir kuşdur. Elde edilemeyişi ve avlanamayışı inancı vardır. Bu özelliklerinden dolayı değer kazanmakta ve benzetilen olarak ele alınmaktadır. Bir beyitte "eger sûfi tac ve gerdanlıkla arif olursa hûdhûd (ibibik kuşu) ve hamâme (güvercin) âlemin simurgı (alemin anka kuşu) dur" denmekte ve simurg kuşunun kuşlar arasındaki değeri ve yeri belirtilmektedir.

Beyitte İbibik kuşunun kafasındaki şıkıntı taca, güvercinin boyunndaki renkli tüyler gerdanlığa benzetilmiştir.

Ger tavk ü efser ile °ârif olursa sûfi
Sîmurg-ı °âlem imiş her hûdhûdü û hamâme

30-b/965

d) Şahin (Baz)

Şahin yırtıcı bir kuş olup av avlamak için insanlartarafından evcilleştirilenleri vardır. İnsanlar ava giderken şahin kuşunu kolunda taşırlar. Hamdi Divanı'nda yırtıcılık yönüyle ele alınmıştır.

Hamdi canın nice bir murg-ı hevâî gibidir
Gâfil olma irişür bir gün ana pençe-i bâz

18-b/567

e) Tâvus

Tavus çeşitli renklerle donanmış bir kuş türüdür. Özellikle kuyruk kısmı açıldığında bir gülbahçesini andırmaktadır. Hamdi Divanı'nda renkliliği ve "hoş-cevlan (Güzel bir şekilde dolaşması, dolanması)" yönleriyle ele alınmaktadır. Tavus kuşunun kuyruğunu kapatması "gülbahçesinin gülünü gizlemesi" diye tasavvur edilmektedir.

Nice tâvus-ı hoş-cevlân olaydı bülbül-i elhân
Gülünü itmese pinhân eger gülzârı gülzârın

21-b/673

f) Karga (Gurâb)

Karga siyah renkli ve kötü sesli bir kuştur. Bu yönleri ile bülbüle tezat oluşturmaktadır. Bir beyitte belâsızın benzetileni durumunda ele alınmıştır. belâsızdan kasıt başında aşk belâsı olmayan kişidir.

Belâsız eser itmez figânı Hamdî'nin
Gurâba hoş mı gelür bülbülün ser-ağazı

34-a/1072

B) DÖRT AYAKLI HAYVANLAR

1. Arslan (Şir)

Vahşi bir hayvan olan arslan yırtıcı olup pençeleri ile ünlüdür. Hamdi Divanı'nda sevgilinin gözü için bezetilen olarak kullanılmaktadır. Sevgili âhû gözüyle arslan gibi haşmetli bir şekilde bakar.

Sayd itdi Hamdi gibi nice müstelâları
Ahû gözün ki hamle-i şîrâne eyledi

27-a/1178

Ne âhûdur gözün cânâ caceb kim
Şikâre hemle-i şîrâne kıldı

37-b/1182

2. İt (Köpek, kelb, seg)

Hamdi Divanı'nda adına sıkça rastladığımız hayvanlardan biri itdir. Sevgilinin kûyındaki itden bahsedildiğinde ite değer verilir. Bu değer rakibden daha üstün tutulması bakımındandır.

Her bakmışdır mahallin kelbine
Ol rakîbin kim katı hod-binmiş

19-b/598

Ayrıca it, rakibin benzetileni olarak zikredilmektedir. Rakib aşk meclisinde sevgilileri ürküten bir köpek olarak hayal edilmektedir. İt rakib aşığı sürekli rahatsız ettiğinden dolayı onu eşek yerine bağlamaktansa öldürmek daha uygun diye düşünülmektedir. Bazan rakib, sevilinin kûyındaki it ile birleşerek aşığın sevgiliye ulaşmasına engel olur. Böylece sevgilinin semtindeki it bir iken iki olmuş oluyor.

Nidem ki rakibin seg-i kûyınla birikdi
Vasluna nehile ola kim hâ'il iki oldu

36-a/1132

3) Eşek (hâr, himâr)

Bir beyitte "har-ı Mesih" ifadesi geçmektedir. İnanişâ göre Hz. İsa'nın annesi Meryem Hz. İsa'yı Rum hükümdarı Herot'un gazabından korumak için eşeğine binip bir gece Kudüs'e kaçmıştır. Hz. İsa'nın bir ün yine eşeğine binip Allah'ın dinini yayacağına inanılır. Hz. İsa göktedir. Kıyamet yaklaştığında yeryüzüne inip Allah'ın dinini yayacağı inancı vardır.

Dolayısıyla Hz. İsa'nın tekrar yeryüzüne inip, eşeğine binerek Allah'ın dinini yayması kıyamet alameti olarak düşünülür. Beyitte "har-ı Mesih" rakib için benzetilen durumundadır.

Görsem seg-i rakîbi firâkı düşer dile
Zira hâr-ı Mesih kıyâmet nişânesidir

16-a/483

Bununla birlikte bazı münasebetlerle har (eşek) kelimesini beyitlerde rastlamak mümkündür. Özellikle rakib sık sık eşeğe benzetilmekte ve "onu eşek yerine bağlamaktansa öldürmek gerekir" denmektedir.

İşkinin zevkimi çıkaramayan kişiler için de eşek benzetmesi yapılmaktadır. İçkiden sonra baş ağrısı olmayanlara "himar" sıfatı yakıştırılmaktadır.

Bu demde cârif olan mest-i câm olur Hamdi
Humârı olmayanın adını himâr idelim

25-a/787

4. Pars

Pars, sevgilinin gücü için benzetilen olarak kullanılmaktadır.

Gönüllü pars gibi haşm edici âb gözi
Za'if Hamdi gibi kem-şikâra nazlanır

12-b/373

c) SÜRÜNGENLER, BALIK ve BÖCEKLER

1. Pervane, Sinek (Meke), Sivrisinek (Peşşye), Arı

Pervâne hemen hemen her yerde şem (mum) ile birlikte zikredilmektedir. Sevgili muma benzetilerek aşık pervaneye teşbih edilir. Sevgilinin yanağı nûru, hüsnünün ziyası aşığın pervâne gibi ateşte yanmasına sebep olur.

Ey nûr-ı haddi zulmet zülfüyle setr iden
Pervâne-vâr cânım oda yandı kanı şemc

20-b/637

Zülfün hevâsı câklımı dîvâne eyledi
Hüsnün ziyâsı cânımı pervâne eyledi

37-a/1167

Sinek, renk ve şekil itibariyle sevgilinin beni için benzetilen durumundadır. Cisim olarak küçük olmasından dolayı mukayese unsuru olarak işlenir. Bala düşkünlüğü ile söz konusu olan sinek bu hali ile aşığın tezadı durumundadır.

Düşmedi meges gibi bu dünya caseline
Ey Hamdi şu can murgı kim himmetde hümâdır

15-b/467

Sivrisinek, değersiz ve küçük olması münasebetleri ile hüma için mukayese unsurudur:

Hiz. Hüseyin'in düşmanları için benzetilen durumunda zikredilmiştir.

Düşman nedir ki katline anun zafer bula
Peşşe nedir ki per açsı sayd-ı hüma için.

Arı, sevgilinin dudaklarının bala benzetildiği bir beyitte bal ile tenasüb halinde zikredilmektedir. Gamların benzetileni durumundadır. Sevgilinin bal dudağı aşığın düşmanların nasib olmuştur. Buna mukâbil aşığa ise gamlar arı gibi üşüşmektedir.

Leblerin balı cadûlar nûş iderken dostum
Ne belâdır kim bana gamlar ûşer arû gibi
34-a/1076

2. Karınca (Mûr, Mürçe), Örümcek (Cülâh), Balık (Mâhi, Semek), Yılan (Mâr):

Mûr (karınca), genellikle Hiz. Süleyman münasebetiyle zikredilir. Hiz. Süleymanın mührü üzerindeki yazılar ile karınca arasında münasebet kurulur. Sevgilinin yüzündeki hatlar için benzetilen olarak düşünülür.

Canberin hattı ki devr-i leb-i cânânda biter
Gûyiyâ murçe mühr-i Süleymân getürür
12-a/376

Beyitlerde karıncanın acizliği de söz konusu edilir. Karıncanın bî-çâreliği ile Hiz. Süleyman'ın kudreti arasındaki tezat beyitlerde kendini göstermektedir. Ayrıca acizliği bakımından aşığın gönlü için benzetilen olur.

Asitanında diler dil ki vatan tuta veli
Mûr-ı bî-çâre kaçan mülk-i Süleymân aparır
15-b/477

Örümcek bir beyitte "kıssa-i cülâh" şeklinde geçmektedir.

"Kıssa-i cülâh" ifadesi ile Hira dağında Peygamberimizi, mağarada kurduğu ağ sayesinde düşmanlarından koruyan örümcek hadisesi kasdedilmekte ve ümidinin gerçekleşmesinin bu olay gibi bir mucize olacağı düşüncesindedir.

Umar kısaçun dârına Hallâc ola Hamdi
Bahtı ona şâyed neteki kıssa-i culâh

31-b/992

Balık sürekli su ile birlikte ele alınıp işlenmektedir. Balığın sudan ayrı yaşayamayacağı gibi aşık da sevgilinin yanağından ayrı olduğunda hayatta kalamaz düşüncesi vardır.

°Aşkın tende hayatı ruh-ı yâr ile olur
Diri olmaz nitekim sudan ırağ olsa semek

22-b/1017

Yılan genellikle sevgilinin saçı için benzetilen olarak kullanılmaktadır. Sevgilinin örgülü saçları yılanı andırmaktadır "Yedi başlı mar" ifadesi ile saçların yedi örgülü olduğu anlatılmaya çalışılır.

Aceb ne sihr ü füsûn bilür ol perî-peyker
Ki zülfünün resenin yedi başlu mâr eyler

13-a/399

V. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLİK VE İLGİLİ UNSURLAR

A. BAĞ

Sevgilinin güzelliği, yüzü yanağı

Sevgilinin güzelliği, yüzü yanağı için bağ benetmesi kullanılır. Ayrıca aşğının sinesi yaralı vücûdı bir bağ andırmaktadır. Benzetmelerde renk, şekil ve desen önemli yer tutmaktadır.

Hamdi Divanı'nda bağ ile ilgili olarak bağ-ı hüsn, bağ-ı cennet, bağ-ı terâvet, bağ-ı irem gibi kavramlar geçmektedir. Gül, servi , lale, gonca, nergis ve bunlara bağlı olarak bülbül, tûti, güzellik, cemaî leb gibi kelimeler bağ ile tenüasüb halinde zikredilir.

İlkbahar mevsimi ile bağın şekli, şeması değişir. Orada içki meclisleri kurulur, eğlenceler düzenlenir, musîki dinlenir ve sohbet edilir.

Bağın içinde cinsi belirtilmeyen çeşit çeşit ağaçlar vardır. Adına sıkça rastlanan bir ağaç servidir ki sevgilinin boyu için benzetilen durumundadır.

Bağ-ı terâvet içre boyun serv-i tâzedir
Firdevs-i hüsn içinde lebün kevser-i latif

21-a/646

A. BOSTAN

Bostan yeşilliği yönüyle ele alınır. En meşhur çiçeği gül, kuşu bülbül ağacı ise servidir. Özellikle bu üç unsur bostanın ayrılmaz parçalarıdır. Hemen hemen biri olmazsa diğeri mutlaka bostanla birlikte tenasüb halinde zikredilir.

Bostan, aşığın sinesi ve gönlü için de benzetilen olarak kullanılmaktadır. İlbahar ayrılığı bostanı nasıl harab ediyor, tazelikten eser bırakmıyorsa dilber hasreti de aşığı harab ediyor ve onda neşe şevk heyecan bırakmıyor.

Hasret-i dilberle gönlüm o bostan gibidir
Kim tarâvet komadı anda bahar ayrılığı

37-b/1192

Sevgilinin boyu bostan içindeki serviye benzetilirken servi sevgilinin boyundan daha küçük gösterilir.

Bu gül gibi açılmadı gül-zâr arasında
Ol serv gibi bitmedi bostanlar içinde

29-b/920

C- ÇEMEN

Çemen de bostan gibi yeşilliği yönüyle ele alınmaktadır. Orada da bülbüller, güller serviler vardır. Çemen sefâ-efzâ (sefa arttıran), aşık ise bu çemende bülbül olarak düşünülmektedir.

Ol sefâ-efzâ çemende candalib ol Hamdi kim
Ruh-ı kerrûbî gül,i reyhânın hayrânıdır

13-a/391

Ç- SEBZE - ZAR

Sebze-zâr yeşil otlarla donanmış bir şekilde tasavvur edilir. Su ve yağmur sebze-zârdaki otların daha çabuk göğermesini sağlar. Sebze-zâr sevgilinin hattı için benzetilen olarak kullanılmaktadır. Su münasebetiyle "kevser leb"inden bahsedilir.

Seyr eylemeğe cennet,i kûyında çayş eden
Kevser lebin kenârın eder sebze-zâr hatt

20-a/621

Sebze-zârda hayatın tadı bir başka olur düşüncesi ile âşık ilkbaharda sevgili ile sebze-zâra gidip köhne şarab (eskimiş şarab) içmek ister.

Gel ey perî ki bu gün çazm-ı sebze-zâr idelim
Şarâb-ı köhne ile çayş-ı nev-bahâr idelim

25-a/783

D- GÜLISTAN, GÜLŞEM- GÜL-ZAR

Hamdi Divanı'nda gülbahçesi için gülistan, gülşen, gül-zâr ifâüdeleri kullanılır. Bu bahçelerde gül ile birlikte karanfil, lâle menekşe v.b. çiçekler vardır. Bülbül gülistânın ayrılmaz kuşudur.

Sevgilinin kûyı, semti için benzetilen olarak kullanılan gülistanı kossuyönüyle de zikredilir. Gülistanın kokusu sevgilinin mahallesinden esen rüzgarın kokusundan daha aşağı olarak kabul edilmektedir. Aşık sevgilinin kûyından esen rüzgarın bir koklayışını gülistanın kokusuna değişmemektedir.

Nesme-i kûyın ile cûşa gelür bülbül kim
Almazam şemmesine bûy-ı gülistânı çivaz

20-a/616

Gülistan sevgilinin kûyı olarak düşünüldüğünde aşıkda inlemesiyle bu gülistanda öten bülbüle benzetilir.

ÇUşşâkı kûyın icre menç itme nâlesinden
Çün gülistan içinde bülbül nevâsız olmaz

19-a/579

Gülşen de yeşilliği yönüyle ele alınır. Burada da goncalar güller, gibi çiçekler bülbül, tûti gibi kuşlar mevcuttur. Gülşen ile birlikte bülbül ve tûti tenasüb halinde zikredildiğinde sevgilinin dudakları ve gül yüzünden de bahsedilir. Aşağıda zikredeceğimiz beyitte şeker leb, gül-çehre kelimeleri ile bülbül, tûti kelimeleri arasında lef ü neşr vardır. Bunların yerleri değiştirildiğinden dolayı düzensiz lef ü neşr sanatı yapılmıştır.

Hamdi sen şeker leb ü gül-çehre vafın söyle

Bülbül elhan öğrenir gülşende tûti dil kapar

17-a/523

Gülzar da gülşen, gülistan gibi aynı münasebetlerle ele alınır ve sevgilinin yüzü gülzardaki güle benzetilir.

Bu gül gibi açılmadı gül-zâr arasında

Ol serv gibi bitmedi bostanlar içinde

29-b/920

VI- BİTKİLER

A- AĞAÇLAR

1. Umumi Olarak Ağaç (Eşcâr, Dıraht), Fidân (Nahl, Nihâl)

Hamdi Divanı'nda ağaç isimlerine bağ, bostan, çemen ile tenasüb halinde rastlanmaktadır. Ağaç genellikle sevgilinin boyu için benzetilen olarak ele alınmakta ve nazik semen, nârven, serv, sidre, tûbâ, nihâl, dirahht, gibi ağaç isimleri kullanılmaktadır.

Bu gül gibi açılmadı gül-zâr arasında

Ol serv gibi bitmedi bostanlar içinde

29-b/920

Görüldüğü gibi beyitte serv kelimesi sevgilinin boyu için benzetilen olarak ele alınmış ve bostan, kelimesiyle tenasüb halinde zikredilmiştir. bununla birlikte gül, gülzâr isimleri ve açmak, bitmek fiilleri de tenasüb halindedir.

Divanda Sevgilinin boyu ağaç vücudundaki güzellik unsurları da bu ağacın meyveleri olarak düşünülmektedir. "Üzümünü ye bağını sorma" atasözünün biraz değiştirilmiş haliyle zikredildiği beyitte boy ağaca, dudak yemişe teşbih edilmektedir.

Dîdim lebini sorarken kâmetin nedir
Didi ki ye yemişini sorma dırahtını

35-a/1097

2. Ağaç Çeşitleri

a) Servi

Divanda servi ağacı düzgünlüğü, uzunluğu, tazeliği, yönleriyle ele alınır. Serv-i sehi, serv-i tâze, serv-i çemen v.b. şeklinde zikredilen servi ağacı genellikle bağ, bostan ve çemende bulunmaktadır.

Sevgilinin boyu servi ile mukayese edildiğinde daima servi ağacı düşük gösterilmeye çalışılır. Sevgilinin Tubâ ağacına benzeyen boyunun gölgesi cihana düşdüğünde çimendeki serviyi gölge gibi ayağa düşürmektedir.

Tûbâ boyunun sâyesi düşdi cihâna
Serv-i çemeni sâye gibi pâya düşürdi

38-a/1207

O uzun bir ahmadır.

Kaddüne öygünür letâfetde
Serv-i miskin tavil ahmadır

15-b/473

Onun boyunun uzunluğu da ahmaklık nişânıdır

Serv öygünürse kaddüne Hamdi caceb degil
Bâlâ-yı kâmet ana hamâkat nişânıdır

16-a/485

Servi boyuna hata ile övünmüştür. Bu hatasından dolayı sevgili karşısında ayakta durup özür dilemektedir.

Boyuna sehv ile öygünmüş idi serv-i sehi
Ayağı üzer turub miskin içtizâr eyler

13-a/401

b) Sanavber

Sanavber, sevgilinin boyuna baş eğmeyen, "yaban eri" olarak nitelendirilmektedir. Sevgilinin servi gibi boyu karşısında sanavberin yüreği kiskacından dolayı pare pare olmaktadır. "Yüreği pare pare" diye

vasflandırılmasının sebebi reçine akması veya kozalaklarından dolaydır.

Kaddine serv gibi sanavber baş eğmedi

Bu ince şehir oğlanıdır ol yaban eri

34-b/1082

Ne serv olur sanemâ kametün ki reşkinden

Sanavberin yüreği pâre pâre olmuşdur

12-a/400

c) Nârven

Nârven sevgilinin boyu için benzetilen olarak kullanılmakta fakat sevgilinin boyu nârvenden daha üstün görülmektedir.

Kaddüne ne revâdır eger nârven disem

Gîsûna gey hata ola müşk-i haten disem

25-a/773

Haddün gibi çemende ne nâzik semen biter

Kaddün gibi çemende ne nâzı güzel nârven biter

14-b/441

d) Tûbâ, Sidre

Tubâ kökü yukarıda, daları aşağıda olan, Sidre'de bulunan ve bütün cenneti gölgelediğine inanılan ilahi bir ağaçtır. Sevgilinin güzelliğine barınak olarak cennet gösterilirken ve sidre boyuna Tûba ağacı saye (gölge) olarak düşünülürken bu inanca işaret edilir.

Hüsnün gülüne me'vâ ger cennet ola tahsin

Sidre boyuna Tûbâ ger sâye ola tûbâ

5-9/134

Beyitte "sâye ola" ifadesi tevriyeli olarak kullanılmaktadır. Gölge ayak altında olduğu için tûba ağacı sevgilinin boyundan daha düşük gösterilmiştir.

e) Ar^car

Sevgilinin boyu için benzetilen olan car^car fitneci olarak nitelendirilmektedir.

Macmûr edeli bağ-ı cemâli yed-i kudret
Bitürmedi kaddün gibi bir carcar-ı fitne

31-a/972

f) Abnûs

Abnûs sert ve siyah bir ağaç olup bir beyitte rengi itibariyle sevgilinin saçları için benzetilen olarak kullanılmıştır.

O hasta dil ki alır haddü hâli derd ile
Gerekki anun ola tâbûtı abnûs ile âc

8-b/246

B- ÇİÇEKLER

1- Çiçek

Hamdi Divanı'nda bağ, bostan, çemen, ağaç, fidan vb. unsurlar ilebirlikte gül, menekşe, sünbül, lâle, gonca, semen, nergis, sûsen, âle gibi çiçekler isimleri zikrerilmekte ve bunlar çeşitli benzetmelere konu olmaktadır. Çiçekler genellikle sevgilideki güzellik unsurları için benzetilen olarak işlenmektedir. Bu benzetmeler yapılırken renk, şekil ve koku gibi bazı özellikler gözönüne alınmaktadır.

2- Çiçek Çeşitleri

a. Gül ve Gül İle İlgili Benzetmeler

Gül, özellikle ya sevgilinin yerine veya sevgilinin yüzü için benzetilen olarak kullanılır. Gül kelimesi sevgili için kullanıldığında âşık bülbül, rakîb de diken olarak düşünülmektedir.

Sohbet-i gül kısmet-i hâr olalı
Nâle nasib oldu heman bülbüle

30-a/946

Bazı beyitlerde gülün sevgilinin sinesi için benzetilen olarak kullanıldığını görmekteyiz.

Ey nice yakalar yakar sîne ateşi
Bir dem açmazsa gül gibi dilber ber-i latif

21-a/645

Gül, rengi itibariyle de ele alınır. Sevgilinin yüzü gül-gün olarak düşünülmektedir. Aşık sevgilinin gül renkli yüzünü methetmek için renkli yapraklardan defterler yazmaktadır.

Gül-gün yüzün tarâvetini Hamdi medh ider
Rengîn varaklar üzre yazub defter-i latîf

21-a/648

b) Menekşe (Benefşe)

Menekşe rengi kokusu ve şekli itibariyle sevgilinin saçı için benzetilen olarak kullanılmakta ve müşgîn, nâfe, cânber gibi kelimelerle tenasüb halinde zikredilir. Sevgilinin "müşgîn saç"ı ile "nâfe-i çîn" mukayese edildiğinde saç benefşe (menekşe)'ye "nâfe-i Çîn" kuru deriye teşbih edilmektedir.

Müşgîn saçına nâfe-i Çîn kandan öygünür
Bu tâze ter benefşedir ol bir kuru deri

34-b/1084

Sevgilinin saçı menekşeye benzetildiğinde saçın menekşeden üstün tutulması da ihmal edilmemektedir.

Ne benefşe bulunur ol zülf-i cânber-bû gibi
Ne çemende serv olur ol kâmet-i dil-cû gibi

34-a/1073

c) Sünbül

Sünbül de sevgilinin saçları için benzetilen olarak kullanılmakta ve kokusu itibariyle müş, nâfe, cânber-bû gibi kelimelerle tenasüb halinde zikredilmektedir. Sünbül ile birlikte sahâ da sözkonusu edilmekte ve sevgilinin sünbül saçlarından süzülen sabâ yelinin çörümüş kemiğe (ölüye) İsa gibi can verdiği ifade edilmektedir.

Hevâ-yı sünbülün ile sabâ ki hoş demdir
Deminde cân-m-i remime Mesîh-i Meryemdir

13-b/411

d) Lâle

Lâle, ortasındaki siyahlıktan dolayı dağ (yara) ile birlikte zikredilmektedir. Bu münasebetle yüreği kana boyanmak, ciger üzre dağ komak gibi ifadelere yer verilir.

° Aceb mi dağ kosa lâleler ciger üzre
Felek bitürdigi çün hârı verd-i ter üzre
29-a/914

Gül gibi cihân güldi irüb devr-i bahâr
Benim yüreğim lâle gibi kana boyandı
38-b/1212

Lâle şekil itibariyle kadehe benzemekte ve bu yönüyle de beyitlerde zikredilmektedir.

Rind-i zemânenün meseli lâledür kim ol
Başın yile virince elinden komaz ayağı
20-b/642

e) Gonca

Gonca şekil itibariyle sevgilinin ağzına teşbih edilmekte ve sevgilinin ağzı ile tenasüb halinde zikredilmektedir. Goncanın açılması "yakasını çak etmek" "ağız açmak" gibi ifadelerle anlatılır.

Hamdiyâ gülşende medh itsün dehân-ı dilber
Ağız açub goncalar hayrân olur âvâzına
32-a/1012

Gonca şekil itibariyle aşığın cigerine de teşbîh edilmekte ve renginden dolayı kan ile tenâsüb halinde zikredilmektedir.

Hamdi gül yüzlülerin lebleri şevkinde müdâm
Ciğerin gonca gibi kana boyanmak nice bir
18-a/557

e) Semen

Semen rengi itibariyle sevgilinin yanağına teşbih edilmekte ve "nazik semen" diye ifade edilmektedir. Bâzân sevgilinin sinesi için de benzetilen olaün semenin kefen tasavvuruda ele alınmaktadır.

Haddin gibi çemende ne nâzik semen biter
Kaddün gibi ne nâzı güzel nâmsen biter

14-b/441

Her kim semeni sinene benzetmez olursa
Ana yaraşur tâze semenden kefen olsun

27-a/838

f) Nergis

Nergisin narkoz özelliği olduğu için bî-mâr, tabib gibi kelimeler ile birlikte zikredilir.

Niçün nergis gibi ey yâr olursun derd ile bî-mâr
Tabîb-i hâzık istersen yeter tımârı gülzârın

22-a/675

Göz ile tenasüb halinde zikredilen nergis rengi itibariyle "zerrin külâh" diye vasıflandırılır.

Gözlerin, cıyyârı kim bir âl ile bin dil kopar
Nergis öygünse ana zerrin külâhın yel kapar

17-a/519

METIN

DİVAN- I HAMDİ ÇELEBİ

1

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
1 Eğerçi bendeye vâcib durur senâ-yı Hüdâ 1 b
Senâ-yı zâtına lâ'ik Hüdâ kılur ammâ

Ne bile hazret-i lâhûti câkl-i nâsuti
Ne göre neyyir-i acla-yı dîde- i aema

Nedendir irmez ana câkl ü hissîn idrâki
Cemâl-ı nurına müsteğrik iken carz ü sema

Ne zahir ol ki anun perdesi kemâl- i zuhur
Ne bâtın ol ki anunla bulur zuhur eşya

5 Cemâlî nûrını kâşif yine celâli anun
Dem-i vüsûlına mûsıl tarik-i fakr ü fena

Ne fakr olur bu ki gayet ana gina oldı
Nice fena bu fena kim cezadır ana beka

Kanı gönül ki bile sırr-ı lâ-yı tevhidî
Vücûdî mahv eder ol iki başlu ejderhâ

Bu resm ü sûreti ifnâ iderdi bir demde
Meded yitürmese tiryâk-i mâcni-i illâ

Ahad ol kim sıfat-ı vahdet ana zâtidir
Ebed o kim ezelîdir ana na't-ı cizz ü ğinâ

10 Niteki fahridürür mümkünün nihayet-i fakr
Cenâb-ı vâcibe izzet kemâl-i istiğna

Deniyy zillate bâyük dünüvv hal-i cadem
Veliyy-i izzete lâyük culuvv isti'cnâ

Dila menâzil-i ʿirfân-ı hakka eyle sefer
Ki takye-gahın ola tâk-ı mülk-i lâ-yefnâ

Murad odur bu harâbı imharet etmekden
Ki anda irişe gencine-i Hüdâya gedâ

Celâlî burkaʿın âcub cemâl-i arz ideli
Cihanda olmadı kim ʿışk ü sureş ü gavğa

15 Emir-i ʿâlem olub hükm eder şu ʿaşık kim
Esir idub anı sultan-ı ʿışk urur tamga

Muhibbe ateş-i ʿışkîdur anun âb-ı hayat 2 a
Mürîde kıssa-i vaslı hikâyet-i ʿankâ

Vücûd-ı ırkını katʿ itmeyince egyârın
Olur mı vuslat-ı külli cenâbına kellâ asla

Ne denlü daʿva-yı ʿirfân kılursun ey sûfi
Yüzün karasıdır ancak başında bu sevdâ

Nedir şeriʿatı ânun şerîʿat-ı ʿulyâ
Nedir tarîkatı anun tarîkat-ı muslâ

20 Hakîkata nazar itsen anın hikayetidür
Kamu mezâhib içinde mesâil-i şettâ

Vücûd-ı vâcib anun feʿlem ennehü vâhid
Delîl isterisen festemi limâ yûhâ

Sıfât-ı kâmil anun cümle fiʿl anun fiʿli
Yarattı halk eder halkı târeten uhrâ

Kazâsına ne kadar mahlas isterse beşer
Hezâr aczile olur anun makamı rızâ

Înâyeti eşigin bâ sad nur-i gedâ Hamdi
Dilinde tir-i belâ ve başında tig-i kazâ

25 Kemâli cacz vü mecâli muhâl-tâkatı tâk
Ziyân-ı mâye olub hâli kâli yâ esefa

Fakir ü bende vü üftâde câciz ü câsi
Zelîl ü hâr ü hakîr esir-i bend-i belâ

Çün ihtitâma irer ic̣tisâm-ı hablu'l-lah
Olunca rişte-i ümmidi kesmezem kat'a

Der-Tevhid-i Bâri cAzze İsmihû

2

Mefc̣ülü / fâc̣ilâtü / mefâc̣ilü / fâc̣ilün
Subhâne hâlikün hâleke'l-erde ve's-sema
Sübhâne fâlikü falki'l-hebbi ve'n-nevâ

Sübhâne rabbi enzele nûren ve hucceten
Lütfen limen teheyyera fi zulmeti't-düca

30 Binâ-yı bî-tekâbül ü guyâ-yi bî hurûf
Dânâ-yi bi delâ'il ü sultân-i kibriyâ

Yâ men celâ celâlûke min setveti'l- fenâ
Yâ men bedâ cemâlûke fi cizzeti'l-bekâ

An bâtinî ki zâhir ezü bî sened-i zuhur
Ve An zahiri ki bâtın ezu bi sened hefâ

Der şiddetet misâl-i cihân beyt-i Cankebut
Der satvetet nazir-i hemme pâdişâh gedâ

An hâkimi ki hükm-i tu burhân-ı muhkemet
Ve an câlimi ki cilm-i turâ nist müntehâ

2 b

- 35 Pîş-i bihâr-ı cûdi tu çün katre-i muhit
Nisbet bekûh-i izz-i tu çün püte-i semâ

Ey câciz ez tasavvuri tu fehm-i mantıki
Bî şeklrâ beşekil kücâ yâ bed ihtida

Der der ki ders-i mes'ele-i lâ mekâniyet
Tıfl-i mekân şude heme pirân-ı ezkiyâ

Çün hesti tûrâ behakikat tu-yı delil
Ehl-i nazar nigh nekuned sivâ mâ-sivâ

Nisbet behesti tu vücûd-ı mükevvenât
Çün zerre-î cayan şude ez pertev-i zukâ

40 Der hidmet-i tu her ki kemer best ü rast şud
Makbul şud çü nâ-yı şeker der iştiâ

Cân ber kenâr-ı bâleş-i vuslat ne burde ser
Dil ber bisât-ı dâniş-i kunhed ne burde pâ

An kasidi ki maksad ü maksûd-ı hûd tuyi
An şâhidi ki cüstu neşud şâhidi tura

Maçşûk nist ğayr-i tu Mecnûn-ı cışkrâ
Ez hüsn-i rû-yı Leylâ tû yâr-ı hûd nümâ

Ez hüsn-i tu sabâhat rû-yı carûs-ı subh
Ve zi'l-lutf-i tu tarâvet her müşteri-likâ

45 Her hâkirâ ki perveriş ez lutf-i tu resed
An hâk pîş-i ehl-i nazar geşte tûtiyâ

Bugsel zi Hamdi kayd-ı hud ber âgeh
Dâred sû-yı icâbet-i tu rû-yı in duçâ

Mârâ mekun mukayyed kayd-ı ta^callukât
Yâ Rabbenâ bifadlike zidnâ tecerrudâ

Medhü'n-Nebiyyü Sallallâhü Aleyhi Veselle
3

Mef^cûlü /fâ^cilâtü /mefâ^cîlü /fâ^cilün
Yâ sâhibe'ş-şfâ^cet-i ve'l-havdi ve'l-livâ
Ente'l-lezî tele'le'u ke'l-bedri fi'd-dücâ

Yâ safvete'l-verâ bisıfâtin safiyyetin
Ente'l-lezi semâ biesâmihi ke's-semâ

50 Subhu'l-yakîni dâ'e bi envârin ve hüccetin
İz kad celâ cemâlûke min meşriki'l-hüdâ

Yâ Rabb ne resme medh idem anı ki fadlile
Mahmûd-ı enbiyâdır ü maksûd-ı evliyâ

Tûmâr-ı medh-i hâtem-i tayy itse tan mı ol 3 a
Ser-nâme-i mürüvvat ü ser defter-i sehâ

Cümle zer olsa çaynına almazdı kâ'inat
Sükker olursa çâleme kılmazdı iştiâ

Kurs-ı mehi felekde iki pâre eyleyen
Arpa küliçesin özüne eyledi gıda

55 Geh yeri kande ile nice yârı kandırur
Geh kahrı bendi ile kılur düşmene belâ

Lâli gehi fasih ider ol geh fasihi lâl
Dâyı gehi devâ ider ol geh devayı dâ

Görnekde tan mı ekâbır olursa piş ü pes
Çün oldu başdan ayağa câm-ı cihan-nümâ

Ey revnak-ı cemâl-ı mahâbîb-i zül'-celâl
Vey şu'le-i çerâğ-ı mahârib-i enbiyâ

Çün cevher-i latîfdurur cân gibi tenün
Turfa degül topuna eğer sâye olmaya

60 Hakken senün gibi dahi ferzâne gelmedi
Nat'-ı zemîni bast edeli kudret-i Hüdâ

Esrâr-ı üns Leyle-i isrâ senindürür
Bu sohbetin sefâsına irmedi esfiya

Tâc olsa tan mı ümmetüküm hayru ümmetin
Oldı çü milletüne kaba hil'at-i bekâ

Ermedi seyr-i sırrına azm-i ulu'l-azm
Olmadı müntehâ bu makâma ulun-nuha

Ey lev denevtü enmuleten lâhterektü dir
Ruh-ı mukaddes ânda ki cismüne oldı câ

65 Ey süllem-i cürûcına nüh-pâye nüh felek
Vey şem'î-kadr ki yedi seyyâre pür-ziyâ

Tâ kim teneffüs eyledi subh-ı risâletin
Gülzâr-ı câlem oldı bu bûyile hoş hevâ

Cûdın cenâbı cânibinin ecnebisidir
Kim sû-yı sümenâta tutar rû-yı iltica

Ebtâl eli yıkar salavât ü sevâmi'î
Hakk dîninün mesâcidine uralı binâ

İrerse âsmâne dahi düşmenin seri
Şak eyliye kamer gibi bir bermağın şehâ

70 Kesr oldu kasr-ı Kisrâ vü râm oldu Rûm ü Şâm
Yesribde tâ ki fethle nasb eyledin livâ

Hvâb-ı hevâda kaldı sana iftira eden 3 b
Hakkında Hakk anun dedi hâbe men iftera

Yandı hased adına vü bilmedi kadrini
Bu Cehlile hasûda olur bu Leheb sezâ

Mâyentekü kilididurur nutk-ı müdde'î
Mâ-yedde'î hilâfın illâ âni'l-hevâ

Sûsen gibi zebân-ı üvezden nur-ı ravzana
Nergis gibi meger gözüne irmedi ziyâ

75 Ey gerd-i râhı âb-ı ruh-ı ferş-i zi'l-beha
Vey hâk-i pâyı tâc-ı ser-i carş- zi'l- cûlâ

Sünbül saçınla lâle cüzârın yeminidir
Kur'an içinde âyet-i ve'l-Leyl ve'd-Duhâ

Gül lütfünü meğer yüzine nisbet eyledi
Kim yüzler anı dirhem idüb nesme-i sebâ

Yüz karası bilür sanemün zülf ü hâlini
Her kim saçın hevası ile oldu âşına

Bâzâr-ı kevne toldı me'ârif fevâkihi
Şer'in dırahtı bulalıdan neşule nemâ

80 Güher saçar kenâra icâbet denizleri
Çün bellerüni debreduben kılasın du'â

İrer nişânesine hevânıyle ok gibi
Yolunda her ki pâyı anun âhenin olâ

Arestedir hemîşe ni'âl-ı kemâl ile
Anlar ki oldu düldül kadrına çârpâ

Ne çâr-çâr 'unsurlı ser'in mizâcının
Nâ-çâr olur olara kılan çun ile çıra

Bunun birisi hazret-i Sıddıkdi kim ol
Su gibi oldu sıdkile pâk ü pür sefa

85 Bu yâr-ı gârinin kim erer medh-i gavrına
Sen akl-ı evvelin kim ider sânisin senâ

Biri Ömer'durur ki debûr-ı şecâ'ati
Müdbirlerin vücûdı tuzın eyledi hebâ

Oldur Ömer ki turra-i yele bir işâreti
Darbiyle etdi Kayseri kasrından işga

'Osman'durur biri ki felek ref'atıydı ol
Şemseyn-i ezhereynini yâr eyledin anâ

Hakk anlar idi kenduyi bu irtifâ'la
Ol menba'-ı tevâzu' ü ol ma'den-i haya

90 Haydar'durur biri ki 'aduvv leşkerinde ol
Bir âteş idi düşdi ney-istâna gûyiyâ

4 a

'Uzzaya tabi' olanın işi gar idi
'Azîm itse razmine heybetle kasd idüb gazâ

Anlar ki mâh ü mihr'di çarh-ı nübüvvete
Ayneyniken tapuna 'aceb çekdiler 'ana

Zehr ile virdi sıhhat-ı şîrîni çün Hasan
Aldı şehâdetiyle anun derdine şifâ

Sabr-ı dil-i Hüseyni görün Kerbelâda kim
Can virdi reşne-leb demedi bu Kerbelâ

95 Her dem sana vü âline ashâbına selâm
Ya habbeti'r-riyad vü ma habbeti's-sebâ

Ey halkla cazim olan ü zâtla kerîm
Sen şehden umarım ede meddâhına catâ

Bi-çâre müsrif ise nisab-ı şefâcate
Yok bu nasibe Hamdi gibi müflis ü gedâ

Ehl-i delâle emr olıcak imtiyâzla
Lutf ü şefâcatüne çü yok hadd ü intihâ

Sâhib-i Divan Hamdi

4

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
100 Nîst cüz derd-i tu der câlem mera
Leyseli'l-insâni illâ mâ sacâ

Sâkiyâ ez câme hesti dîh merâ
Gâbe rûhi zâbe cismi fi'l-hevâ

Her ki der câlem ne bined ğayr-i Hakk
Lâ yerâ fi'l-kavni şey'en bâtilâ

Mest-i câm-ı hestiyem piş ez elest
Mübtelâyem der belâyeş ez belâ

Hamdiyâ zîn dâniş ü bineş birev
Tâ tecelli bi kuned dildâr-ı mâ

105 Ger bekâ-yı sermedi h^vâyî turâ
Hesti-i hudrâ fenâ kün der fenâ

Ez direht-i ʕışk eğer h^vayı beri
Bî-nevâşev bî-nevâşev bî-nevâ

5

Mefâʕilün / feʕilâtün / mefâʕilün / feʕilün
Bidergehet ki burd în firâknâme-i mâ
Meger ki tâ'ir-i kutsi bûd hemmâme-i ma

4 b

Behâme âmed eger mâcerâ-i rûz-ı firâk
Nefir-i nâle her âred sarîr-i hâne-i mâm

Ezin cihet neşei sûfiyâ bize bemâ hem-ser
Ki taylesan-i riyâ-nist der ʕâmame-i mâ

110 Resid ber ser-i mâ tac-ı ma'rifet zân ru
Ki reft der girev câm-ı bâde-i câme-i mâ

Eğer melek bi nüvişed firâk-ı mâ Hamdi
Pest nâr-ı cehennem derûn-ı nâme-i mâ

6

Mefʕûlû / mefâʕilün / mefʕûlû / mefâʕilün
Bâdi ki vezed cânâ ez heyy-ı tu ehyâna
Ma kuşte şudim ez gam bi'n-nefheti ehyânâ

Ser reft ü nereft ez ser-i sevdâ-yı ser-i zülfet
Ked ehlekena hecrün ve'ş-şevkü kemâ kânâ

Müştâk-ı visâlet râ bâ cevır mer-bıhanid
Şayed ki hated ayed ez gerdi dileş cânâ

115 Ez hüsn-i ruh-ı Leylâ her kes ki haber-dâred
Daned ki nemi dâned ez derd-i tu her dâna

H^vahi ki kamer bâşı ez pertev-i şems elhakk
Ey Hamdi mücellâ şev hem-cün dîl-i mevlânâ

Fecîlâtün / fecîlâtün/ fecîlâtün / fecîlün
 Ah kim vardı ele girmedi bir yâr-ı vefâ
 Münhedim oldu bu devr içre meger dâr-ı vefâ

Toldı mûr-ı tama^c ile kamu ebnân-ı kerem
 Oldı pür mâr-ı cefâ havle-i gülzâr-ı vefâ

Ben vefâ ummadığım ehl-i keduretden o kim
 Pişe-i ehl-i sefâdır bilürüm kâr-ı vefâ

120 Râzıyım can ile ol münsifin insâfına kim
 İtmeye cevır ü cefâ kılmayacak bâr-ı vefâ

Kanı dilber ki baha cevherini arza kılub
 Müteri şevk ile germ ola bâzâr-ı vefâ

Mâr-i pîçîdedir ol zülf-i müca^{cc}ad ey dil
 Sen sanursun bu cefâ-pîşeyi tûmar-ı vefâ

Galiba kâlib-ı Hamid olah merkez-i rûh
 Gelmedi dâ'iresine dahi bir kâr-ı vefâ

Mef^cûlün / mefâ^cîlün / mef^cûlü / mefâ^cîlün
 Ey zülf-i kamer-pûşi ve'l-leyl-i izâ yegşâ
 Gün gibi tecelli kıl tâ geşye ola her eşya

125 Sözüñ bedeli ehlâ şekker ola mı her giz
 Yüzün gibi müstesnâ dilber ola mı hâşâ

Hüsnün gülüne me'vâ ger cennet ola tahsîn
 Sidre boyına Tûbâ ger sâye ola tûbâ

Zülfün gamını çeksün la^clünü seven câşık
 Sabr itdi duhânına her kim ki sever helvâ

Can virmişken Hamdî dildarı firâkında
Kesmedi temennâsın vaslından anun katcâ

9

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
Yarab görmem mi ol mehi kim mihr-bân ola
Râm ola ben garîbe vû ârâm-ı cân ola

- 130 Her dem saâdet atına ol bendedür süvâr
Kim pâdişâhı anunla hem-cinhan ola

Ey dost kahr-ı câşkınla bî-nişân olan
Lâ'ikdurur ki gamzen okına nişân ola

Cevr ü cefâ vü derdle oldu tenim nizâr
Kûyın itine hoşdur eğer üstühân olâ

Gûş eylesün lebin haberin Hamdî'den cayan
Her kim dilerse vâkıf-ı sırr-ı nihân ola

10

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Tâ ki virdim gönlümü cânân sana
Gitdi aklım kalmışam şeydâ sana

- 135 Bend-i zülfün görelî meyl eylemez
Gönlümün divânesi illâ sana

Derd-i dilber mübtelâlar hûnıdur
Pesdir ey sûfi gam-ı helvâ sana

Hem-ser oldın dil-rûbâlar zülfine
Eksik olmaz ey gönül gavga sana

Nakd-ı vaktî gözle Hamdî cârif ol
Assı kılmaz gussa-i ferdâ sana

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün

Ol demde kim muhabbete dîlber nidâ kıla

5 b

°Aşık gerek ki cân ü cihâmı fedâ kıla

140 °Aşkın marizinin o kişidir tabibi kim

Derdî ana devâ vü belâyı gıda kıla

Lutfiyle açsa gül gibi dîlber yakâsını

Pîrâhenini nice garîbin kaba kıla

Lutf eyle sâkî bâdeyi bizden ayırma kim

Bu kalb-i gür kedûreti şâyed sefâ kıla

El götürüb du°âsı budur hasta Hamdî'nin

Kim dîlberin cemâline karşı du°â kıla

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün

Kaçan ki şâhid-i evvel yüzünden açdı nikâb

Cihânı pertev hüsninden eyledi pür tâb

145 Zı meyve-i gam o iştihâ-yı hasta-dilân

Vemâ lehüm tarabun bin-nehili vel-e°nâb

Yüzünden aldı ziyâ dide-i ulu'l-ebsâr

Sözünde boldı sefâ sine-i ulu'l-elbâb

Muhibbî âyetî tûbâ lehum ve hüsne me'âb

°Adûsı gâyeti ked kezzebu fehekke °ikâb

Herebtu cenbek ya rabbi min hati'ati

Talebtu vecheke yâ men ileyhi küllü me'âb

Çıkub tarîka-i Hakka keşân keşan iledür

Ne kalbe kim ura dest-i °inâyetin kallâb

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
 150 Şeh-i cihândur o kim oldu sana ni'ime'l-cabd
 cîlimdür ana dü câlemde inhehû evvâb

Semâc-ı meclis-i cışkın ne zevk olur ey dost
 Ki kadd ü sine-i câşıkdur ana çeng ü rûbâb

Dil-i mutahhar-ı câşık ki bâğ-ı bezmündür
 Anı îmâret içün devr ider bu ne dolâb

Bitirdin eymen-i dilde draht-ı imânı
 Ki göre Musî-i cân cışk odından anda şihâb

Asâbe mu'etikin men cazze fi riyâsetihi
 Ve nâle cefveke men harre râki'ân vü enâb

155 Yu âb-ı tevbe ile Hamdî sihe-i mişkâtın
 Tolar züccâce ki envâr-ı hazret-i tevvâb

İçûb şarâb-ı hakiki mecâzı terk eyle
 Bilürsün olmadı kimse sır eyliye sır-âb

Fi Medhi'n-Nebiyi Sallahü Aleyhi ve Selleme 6a

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
 Yâ emlehe'l-beriyyeti ya efsehe'l-arab
 Entellezi tugarridu bi'l-cilmi ve'l-edeb

Zât-ı tü genc-i muğlak ü fettâhi vey Hûdâ
 Ruh-ı tü asl-i mutlak ü ervâh ezu sucâb

cAşıklara yüzün nazarı farz-ı ayndır
 Zâhidlere egerçi bu hâl oldu müstehab

160 cİşkın odına yansa caceb mi bilur seni
 Ol dem ki düşmenün ola hammâlete'l-hatab

Yâ ehsene's-şemâili bi'n-nûri ve'-ziyâ
Yâ seyyide'l-kebâ ili bi'l-asli ve'n-neseb

Çün Mustafa denildi lakab zât-ı pākına
Bildim ki cümle câleme gökten iner lakab

Tan mı disem vücudına fahr-i ta'ayyünat
Çün kim zuhûr-ı câleme zâtındurur sebep

Rahman çü hazretüne rahim ü raûfdur
Hoşdır denilse sana bu vasf ile lutf-ı Rab

165 Ger c'adl ü şer'cin olmasa dilber saçı gibi
Ser ta kadem tolardı cihân fitne vü şegab

Katr itmesen dilâ dela'ille şübhe c'ırkını
Bâzû-yı dîne gelmezdi kuvvet-i gazab

Ol nüshadır tapın ki risâlet cerîdesi
Anı beyân-ı hakkiçün olmuşdı müntehab

Zülf ü ruhun hayâli anun kim dilindedir
c'ıyd ü berât olursa tan mı ona rûz ü şeb

c'Işkın şarâbıyla beni mest eyledi
c'Unnâb leblerin yaradan Hâlıkül'-cinab

170 Ey her sehâbe-i tü sahâb-ı mükerrerremend
Mevhûb şud fezâ'il-i işân ne mükteseb

Feyyâz iken dü câleme cûdun bulutları
Hamdî'yem ummazam ki kalam teşne-i leb

15

Fe'cilâtün / mefâ'cilün / fe'cilün
Tâ ki ey dil hevâ-yı kenc-i harâb
Dürr-i derya-yı ma'rifet deryâb

Geç bu lezzât-ı ic̣tibâriden
Kimse olmaz serâbile sîrâb

İttebi usveten ilâ ümemin
Kîle tûbâ lehüm ü hüsn-i ma^câb

6 b

175 Zehr olur firkatiyle olsa zülâl
^cAzl olur vuslatıyla olsa ^cazâb

Hayme kırmışdı dilde leşker-i gam
Piş ezin resm-i şâh ü çetr ü tenâb

Nuş-ı câm-ı şarâb-ı gafletle
Ah kim geçdi nev-bahâr-ı şebâb

Hamdî depret ümid halkasını
Tâ olunca hitâb-ı men fi'l-bâb

16

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Ah kim vaslın nasib itmez habib
Gerçi direm gice gündüz yâ nasib

180 Derd-i dilberdir bizim dermânımız
Zahmet olur gelme lutf eyle tabib

Varmıdır bir dem ki dilden geçmeye
Hançer-i gamzın hayalî ey habib

Ben virüb varım alırdım cânını
Ger satılsa fi'l-mesel cân-ı rakîb

Hamdi hâmûş olma elhân vaktidir
Devr-i güldür cûşa gel ey ^candalib

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
 Hâtır-ı yâra tokınmış kakımış ol it rakîb
 Kakıyub tâş talsa kelb-i çakur olmaz çacib

- 185 Derd-mend-i derd-i yârem bana ol derman yeter
 Cân alıcı görünür gözüme cânâ her tabîb

Bülbülü gördüm katında sûsenin elhan ider
 Sanasın kim tîgini koltuğuna almış hatîb

Acır ise sûfi kendi tâlîcine acısun
 Kim ana helvâ bana dilber lebi oldu nasib

Hamdi miskin zülf-i yârı kendünün sanmış meger
 Dun garibindir dediklerin işitmiş ol garib

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
 Ey şehen-şâh serâ-perde-i esmâ vü sıfât
 Nazar-ı ehl-i nazar zât-ı tûra der heme zât

Zi-tu gerra heme kevn ü tu muarra azi mekân
 Betu pür nûr-ı cihât ve tû münezzeh zi cihât

- 190 Key resed in dil-i dermânde-be elvan-i senât 7 a
 Mânde der pâye-i ihsâ heme ehl-i derecât

Çâh-ı cehlin derekâtında sükûn eylediler
 Evc-i idrâkine ermege kılanlar harekât

Bi nişanist neşân-ı dil-i erbab-ı gamet
 Bi sitatist sıfâtı heme eshâb-ı sıfât

Yekdem vasl-ı tu bihtir ze çibâdât-ı sinin
 Yek nâzâr-ı hüsn-i turâ bîh zi ulûf-i hasenât

- 195 Hamdi tahsin o humaya ki varub saye salur
Ol makâma ki yakar ruh-ı kudüs anda kanât

Fi Medhin-nebiyy Sallallahü Aleyhi Vesellem

19

Mef^cülü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Sefa virür gönle medh-i ekmeli's-sâdât
Ale'l habîbi minallah-i efdali's-salavât

Hüdâ kelâmı ki ta'rif ider kemâlin anun
Ne resme medh idem anı bu hakkla heyhât

Şe^câ'irin nice şerh ide bir nice eş^câr
Menâkıbın nice vasf ide bir nice ebyât

Şirâcı olmasa şer^ci felâh-ı zevrakının
Kimesne bahr-i hatâdan bulımazdı necât

- 200 Götürdi çünkü nikâbını kâba kavseynin
Görüldi aynı-ı dünüvu ile sırr-i vahdet-i zat

Yüzünden olsa tecelli ^caceb mi ^cuşşâka
Çü kıldı zâtını Hakk pâk vechine mir'ât

Du^câsı def^c ide hayret belâ-yı tûfânın
O dem ki Nuha varub bulmaya necât ^cusât

Örine efser-i nâz giye libâs-ı niyaz
Şefâat isteye andan kamu huffat u ^curat

Bu kavli Hamdi mükerrer okı ki şekkerdir
Ale'l-habîb mine'l-lâhi efdelu's-selevât

20

- 205 Mefâcîlün / mefâcîlün / fa^cülün
Elâ yâ men yudirü's-safiyât
Efdi minha aleyne'l-bâkiyât

Sun ol sahbâyı kim nûş iden ânı
Unıdur bir kadehde şeş cihânı

Leked esmerat Leylâ ke'n-nehîli
Ve'îş^ü'l- Keysi min nebtî'l-felâti

7 b

Ne var aldinsa helvâyı lebinden
Unıtma cânın içün bu rifâtı

Tecella vechuke min külli şey'in
Feşâhed nâhu fi külli'z-zevâtı

210 Senün mihrünsüz ey mâhım bulunmaz
Ararsam zerre zerre kâc'inâtı

Nice âb-ı hayât olur lebin kim
Gören âşıkların gider hayâtı

Kara zülfün karar itmedi bir dem
Dirîğâ yoğmuş cömrin sebâtı

Kaşın mihrâbına karşı yakaram
Dil ü cândan düzüb iki berâtı

Lebin şevkinde hâlim yazmagıçün
Tolar kan ile bu çeşmüm devâtı

215 Irağ oldu tapundan Hamdi cânâ
Yakın oldu bu miskinın memâtı

21

Fe'cilâtün / fe'cilâtün / fe'cilâtün / fe'cilün
Dem-be-dem guy-ı begû mî kederet cânık-ı post
Her zaman rû-yı beru mî nigerat tâlib-i dost

cAşık-ı post hemi gıryed ez ağyâr-ı nigâr
Tâlib-i dost ezân handed ü kûbed heme ost

Derdmendân dü gurûhend yekî bahr-i misâl
Be sebâtest ü diğêr bâd sıfat der ten ü post

Cihet-i rûy-ı kafa kible-i mehcûbânest
Piş eshâb-ı sefanist kafâ bel heme rûst

220 Heme gîti behired münkesim-i nîk ü bed est
Ger bibîni behakikat heme zerrât nikust

Mübtelâ-yı beved dil-i Hamdi be bâlâ-yı kesi
Taht-ı sultan-ı cemâleş ne be bâlâ ne furûst

22

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Hezhar mülket-i dünyî eger beved derdest
Becârifân-ı hakikât heme gam ü derd est

cinân ângah ze-dost calâke şud âzâd
Bınıh ruhed ber- kâbeş ki der cihan mir dest

Medeh dilet be acuz- i cizâr pûşîde
Merev be sohbet-i keremeş ki ru-yı o serd est

8 a

225 Mekun be surhi-i ru lâf-ı c ışk u sevdâra
Nişân-ı derd-i derûni ki çehre-i zerd est

Zebân buride meşev Hamdi der senâ-yı habîb
Ki verd,i bûlbül-i gûyâ hikâyet,i verd est

23

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
An ki o gum neşud ender reh-i tu gümrâh est
Ze tu âgâh neşud her ki zehud âgâh est

Be serri gûy-i tu bâser neresed ehl-i tarîk
Her ki der râh-i ta'alluk kedered bîrâ hest

Der günâhem çü nigâhem sû-yı encum başed
Şevk-i men er çı beved dilber-i men çün mâhest

- 230 Mekan ibâ ze setâ-yı ruh-ı zîbâ sâfî pı
Pis-i ehl-i nazar an âyine-i Allah est

Dem-i Hamdi ebedî şud çü dem-i deyndemegi
Her ki cûyende-i dergah-i tu şud âgâhest

24

Fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilün
Çekdi cân kasdına hançer kâkül-i müşgin-i dost
Kıldı dil mülkin musahhar kâkül-i müşgin-i dost

Yüz çevermezdi cemâl-ı mushafından dilberin
Ger dökülmüşseydi kâfir kâkül-i maşgini dost

Gamzesi efsûn-ı te'sîr itmek içün câleme
Ateş üzre saçdı anber kâkül-i müşgin-i dost

- 235 Nesme-i bâd-ı sabâ esdikce andan tokunub
Kaddünün üstine titrer kâkül-i müşgin-i dost

Hamdi miskini ferâgrat mülkine sultân iken
Eyledi zulmiyle çâker kâkül-i müşgin-i dost

25

Mefcûlü / fâcilâtü / mefâcîlü / fâcilün
Keşf ide mi cemâlini yârin kitâb-ı bahs
Defc ide bu şubheyi ki o lebdîr nikâb-ı bahs

Didârını sefâ ile 'ârif bilür heman
Çâhil çeker bilem deyü anı 'azâb-ı bahs

Ol kim gözün açub göre nur cemâlini
Bir zerredir katında hezâr-ı af-tâb-ı bahs

240 Esrâr-ı ehl-i sadra dahi vâkîf olmadı
Akl-ı beşer ki mevkufıdır bâb bâb-ı bahs

8 b

Sir-âb olursa Hamdî şarâb-ı yakınle
Tahkike ire kılmaya meyl-i serâb-ı bahs

26

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Bu hasta câna lebün sabrîla buyurdu cîlâc
°Aceb ol acıya katlana mı za°if-i mizâc

Semîm-i sünbülüne kanda öygünür nâfe
Benefş-i terkîbi olmaya müşg-i huşk-mizâc

Bana piyâle sun ey sâkî yâre °azm iderem
Kitâb-ı hayr ki yazsun mülk-i şîkâiye hâc

245 °Aceb ne kâfiledür kâr-bân-ı kûy-ı nigâr
Ki cân virir bular ol yılda °ışk emirine bâc

O hasta dil ki alur hadd ü hâli derd ile
Gerek ki anun ola tâbûti âbnus ile âc

Gönül vücûdnı bâzâr-ı °ışka arz eyler
Kişi ki müflis ola gözlemek kesâd ü revac

Eger zekât-ı vefâya fakîr isterisen
Cihanda Hamdiden özge bulunmaya muhtâc

27

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Gün yüzün devrinde âh itmek eger olmasa suç
Berk-i âhımdan tolardı kubbe-i zâtî'l-buruc

250 Yıkmağ olurdu felek burcunu tog-ı câh ile
İllâ sine hânesi duymaz eger kim olsa tûr

Çıkdı hattın leblerin devrinde kâfirlik ider
°Adet oldır şîre vaktında ider kâfir hurûc

°İrmezsin sûfi uçmağ ile kûy-ı dilbere
Tâcatinden şüphe idünüb gerekse bin yıl uc

Dil-rubâlar zülfiyle devr elinden âh kim
Ne ânun cevrine hadd var ne bunun kahrına uc

Kadd ile korkutmak ister Hamdiyi ebleh rakîb
Bilmez ol gâfil nicedir kıssa-i Mûsâ vü °Uc

28

255 Mef°ûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Kut oldu pend ü vâcizle fırsat-ı sebûh
Nâsih sözünü dinlemiyem tevbe-i nesûh

Reyhânlar içre sâkî-i ruhânî şevkine
Reyhânı bâde âl ele kim râhât ola ruh

9 a

°İsî gibi mücerred ol ey dil ki bulasın
Bir sâcâtin ferâğının niçe °ömr-i Nûh

Yârın kitâb-ı hüsnünü fehm idemez °akul
Gerçi ki yazdılar ana erbâb-ı dil şurûh

Hamdî'ye karşı zülfi nikâbını feth ider
Şehden °aceb mi bendesine ol kadar fütûh

29

260 Mef°ûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Nâziklik ile la°b idüb ol yâr-ı lâle-ruh
Şeh-mât itdi °aklını kıldı havâle ruh

Teşbih iderdi kâmet-i bâlâyı dilbere
Ger bâğ-bânı gülden ideydi nihâle ruh

Bend itdi bende kıldı kara zülfine beni
Aliyle ʿarz idüb yine ol gözi âle ruh

Hüsnine bende ola mâh-ı çâr-deh temâm
ʿArz eyler ise ol sanem-i heft-sâle ruh

Aldıysa Hamdi'nin n'ola ʿaklın şarâb-ı cışk
Çün ana nakl-ı bûseyi virdi nevâle ruh

30

265 Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Senâ-yı sîne-i mâ şucle-i senâ-yı ahad
Ziyâ-yı dîde-i mâ pertev-i likâ-yı ahad

Şular ki külzüm-i vahdetde oldılar fâni
Olara câm-ı sekâ hem sunar bekâ-yı ahad

Sadâ-yı naʿra ile tâk-ı ʿarşa lerze salar
Anı ki cûşa getürdi mey-i sefâ-yı ahad

Gulâmem ana ki dergâhına gulâm oldı
Fedâyem ana ki cânın kılur fedâ-yı ahad

Cihân içinde o cândır şeh-i serîr-i sefâ
Geçüb ʿatâ-yı ahaddan ola gedâ-yı ahad

270 Çemende bülbül-i miskin ki âh ü nâle kılur
Şemîm-i gülde bulubdur meğer hevâ-yı ahad

Mecâzî anlasa Hamdi ʿaceb mi sözlerini
Anun ki hâli değil nefy-i mâsivâ-yı ahad

31

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlâtün
Eğer nevha talebi ey dil ez nevâl-i Muhammed
Kul es-selâm ʿale'l-Mustafâ vü âli Muhammed

9 b

Sehâ'if-i dil ü cân ez kemâl-i o şude harfi
Cihân dâ'ire-i nokta ez cemâl-ı Muhammed

Yeridir olsa eğer pâye carşa fark-ı melâ'ik
Ki bunca rıfat ile oldu pây-mâl-ı Muhammed

275 Günahkâra mümidd-i evvel olur kıyâmet olıncak
Bu hâle dâldır harf-ı mîm ü dâl-ı Muhammed

Hayât çeşmesidir illâ nûr içinde revândır
Ki Hızr zinde kılur şârıbın zülâl-ı Muhammed

Düşirdi şâhları filden ruh üzre 'Acem'de
'Arab'da 'arbedede na'râ-i cemâl-ı Muhammed

Hümâ-yı devlet o dil mürğidir ki kıldı cihanda
Şikâr-dâne vü dâm ânı zülf ü hâl-ı Muhammed

Dilerse Hamdi eğer lezzet-i visâl-ı Muhammed
Gerek tarîki ola sünnet ü hisâl-ı Muhammed

Fi Medhi'n-Nebiyy Sallallâhü Aleyhi Vesellem

32

Mef'ûlü / fâcîlâtün / mef'ûlü / fâcîlatün
280 Dil derdine devâdır hakkâ du'â-yı Ahmed
Cân bezmine senâdır medh ü senâ-yı Ahmed

Geçdi iki cihânı üns oldu âşiyânı
Ol 'âşıkın ki cânı oldu fedâ-yı Ahmed

Kesr oldu hacletiyile a'clâmı her emirin
Nesb oldu nasretiyle çün kim livâ-yı Ahmed

Mi'râc-ı enbiyâdır bir pâye-i 'izzetinden
Ser-tâc-ı evliyâdır na'leyn-i pây-ı Ahmed

Ednâ habâbe iken deryâ-yı hikmet oldu
Ol cârîfin ki gönli toldı hevâ-yı Ahmed

285 Yâ zümretü'l-cusâti hayyü ala's-salâti
Sallü ile'l-memâti hayyü ala'n-necâti

Ay ile gün felekde aks-ı rikâb-ı Ahmed
Bunca şeref-i mülkde ihsân-ı bâb-ı Ahmed

Kâliyle cümle kalbi pâk itdi kâli anun
Feth itdi bâb-ı fazlı fasl-ı hitâb-ı Ahmed

Nûr-ı hidâyetiyle câlem münevver oldu
Ferriyle tâli^c oldu çün âf-tâb-ı Ahmed

Bir pertevinden hüsnî kevineyi nûr iderdi
Ger olmasa arada hâil-i nikâb-ı Ahmed

10a

290 Çün menbâ^c-ı şükrdür anun mübârek ağzı
Ashâba şerbet olsa tan mı lü^câb-ı Ahmed

Yâ zümretü'l - casâti hayyü ala's-salâti
Sallü ile'l-memâti hayyü ale'n-necâti

Cüyende-i delîle besdir sirâc-ı Ahmed
Şâfi yeter câlîle hakka cîlâc-ı Ahmed

Hikmet budur ki taht-ı carşa şâh-en şah iken
Fakr ü canâ cabâ vü terk oldu tâc-ı Ahmed

İns ü ferîşte ânun kadrine nice irsün
Ünsiyledir sirişte çünkim mizâc-ı Ahmed

295 Yandı hasret odına pervâne gibi düşmen
Gün gibi rû-şen oldu tâ kim sirâc-ı Ahmed

Kan olsun içerse Câm-ı Cemin şarâbın
Ol câna kim olubdur mest-i zücâc- Ahmed

Yâ zümretü'l - Casâti hayyü ala's-salâti
Sallü ile'l-memâti hayyü ale'n-necâti

Ayine-i Hüdâdır vech-i melîh-i Ahmed
Nakl-ı mey sefâdır nakl-ı sahîh-i Ahmed

Cümle fasîhe virdi bir noktası fasîhat
Pür nüktedir hakîkat kavî-i fasîh-i Ahmed

300 Sultân-ı tâc-ı devlet hâkân-ı baht-ı Cizzet
Tâbân-ı subh-ı rahmet vech-i sabîh-i Ahmed

Yâ Ra'ib ne resme sığsun bî kaç buhûr nazma
Deryâ-yı kerândır çünkim medîh-i Ahmed

Yâ zümretü'l - Casâti hayyü ala's-salâti
Sallü ile'l-memâti hayyü ale'n-necâti

Hırz-ı emân enâma Cizcân-ı Ahmed
Ümîd-i hâs ü câme incâm-ı câm-ı Ahmed

Ehl-i risâlet içre çün bunda müstafîdir
Mahmûd olursa tan mı anda makâm-ı Ahmed

305 Efrâsiyab demidür kemter gulâmı anun 10b
Cân mülketinde cemdîr ser-mest-i câm-ı Ahmed

Sîmurğ-ı devlet eyler âlemde himmetiyle
Ol cân kuşun ki nâ-geh sayd itdi dâm-ı Ahmed

Akıldır ol kişi kim derd idinür derdden
Dârü's-selâma iletir çünkim selâm-ı Ahmed

Yâ zümretü'l - ʿasâti hayyü ala's-salâti
Sallü ile'l-memâti hayyü ale'n-necâti

Kevn ü mekâna sığmaz çün tahtegâh-ı Ahmed
Nice beyâna sığsun evsâf-ı câh-ı Ahmed

310 Ruh dönderüb cedelden mât olsa nice şehirler
Çün süre devlet atın hayl ü sipâh-ı Ahmed

Daʿvâ deminde bedri şakk ittiği budur kim
Kadr-i tamâma ire tâ kim güvâh-ı Ahmed

Şerʿi tarîkatında sâbit kadem ol ey dil
Bezm-i necâta iletür çün ʿazm-i râh-ı Ahmed

Rûz-ı cezâda Hamdi ümmîdimiz budur kim
Mahv ide bin günâhı bir dem nigâh-ı Ahmed

Yâ zümretü'l - ʿasâti hayyü ala's-salâti
Sallü ile'l-memâti hayyü ale'n-necâti

315 Anân ki ez ʿalâ'iki câlem mücerredend
Ez câm-ı sâfi-i ezeli mest ü bî-hûdend

Der mekteb-i muʿallim-i taʿlim-i ʿışk-ı tu
Pîrân-ı maʿrifet heme etfâl-ı ebcedend

Der râh-ı tu kesi ki kadem ber yeki nihâd
Urâ çığem zı dest-i rakîben eğer sadend

Ey dil be hile tekye mekun pîş-i zülf-i yâr
Murğân-ı zîreğân be-du pâşân mukayyedend

Çün muyha-yı zülf-i dirâz-ı tu ey sanem
Şebhâ-yı tâlc-i siyeh-i Hamdi bî-hedend

Fe^cilâtün / mefâ^cilün / fe^cilün

320 Dâdem in tevberâ be-bâde be bâd
Sâki mıdih ki her çı bâd-a-bâd

Bâ heme sa^cy ez leb-i şîrin
Hûn-i dîl şud nevâle-i Ferhâd

11a

Bende-i himmet-i dil-i ânem
Kûz-ı kayd-i ^calâke şud âzâd

Nâme-i şevk-i men ciger sûzed
Şud ze dûdem vara meger ki midâd

Sehm-i Hamdi ze kismet-i ezeli
Tîr-i müjgân-ı çeşm-i yâr üftâd

Fâ^cilâtün / fâ^cilâtün / fâ^cilün

325 Ah ki câm-ı musaffâ mî keşed
Hâtireş sûy-ı temâşâ mî keşed

An drehti ki nedâred meyve'i
Çün sanavber ser be bâlâ mî keşed

Der tarîki Ka'be dil-i sâlîkeş
Sad belâyî hâr ü hâra mî keşed

Sohbet-i gül kismet-i hârest lîk
Bûlbûl-i şurîde ğevġâ mî kesed

Hamdi dur ez dost key hâhed şuden
Çün dil-i Vâmîk be ^cAzrâ mî kesed

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün

- 330 Meh turâ der da'vî-yi hûbî mücâdil key şeved
Bende-i mukbîl be mevlâyeş mukâbil key şeved

‘Akıbet men heste dil geştem katıl-i in heves
Tâ merâ an hançer-i zülf-i tu kâtil key şeved

‘İşk-i in divâne râ ca‘li meyndâr ey fülân
Mebni’i aslest o ma‘mûl ‘âmil key şeved

Dilber-i mâ ger neyâyed taraf-i mâra ture nist
Pâdişeh râ hâne-i dervîş menzil key şeved

Hamdiyâ der bend-i zincir-i müdâvâ-yı tabîb
Ez sered sevdâ-yı ân müşğîn selâsil key şeved

Fe‘cîlâtün / mefâ‘cîlün / fe‘cîlün

- 335 Ney gibi sensiz eylerim feryâd
Bir nefes niçün itmezdin beni yâd

Sîm-i hâlisden eyliyen tenüni
Ah kim itdi gönlini pulâd

Ölü dirgürmede lebin ‘îsî
Diri öldürmede gözün cellâd

11b

Gönlüm ‘aklımı ey perî-peyker
Sensiz olursa olmasun âbâd

Yazmağ içün vidâd-nâmesini
Dûd-ı âhından itdi Hamdi midâd

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
 340 Yokdur dehânı gibi nigârın şekker lezîz
 Kanda olur lebi gibi helvâ-yı ter leziz

Nâz ü cîtâb ü cevrlle hoşdur tarîk-i cîşk
 Esbâb ü niçmetiyle olur çün sefer lezîz

Hoş gelse tan mı fitne vü âşub gamzene
 Gammâza ey perî çün olur şûr ü şer leziz

Can meyvesine lezzeti şevk-i ruhun virür
 Hurşîd pertevinden olur çün semer leziz

Devr-i ruhunda bulmadım incü halâvetün
 Gerçi kim olur âdeme h'vab-ı seher leziz

345 Tâb-ı teb-ifirâkın ile öyle hasteyem
 Ki zehr gıbiacı gelür bana her leziz

Lac'lün sefası Hamdi'ye bir câm içirdi kim
 Cennet şarâbı ola meğher kim ol kadar leziz

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
 Anun ki şükri gönül tûtîsine şekkerdir
 Senâsı şükr ana kim dilde uş mükerrerdir

Meşâm-ı câna irüşür korusu cud gibi
 Hevâsı âteşine her gönül ki mecmurdir

Ne şehdir ol ki degilken cabîdine muhtâc
 Hemîşe hûn sahâsıyla bende-perverdir

350 Şu cân kim oldu anun cîşk-dârına mensûr
 Vücûd leşkerinün kahrına muzafferdir

Yürürse matiyye-i nefsim yolında sürçe düşe
Ererse menzile tan mı tapın çü rehberdir

Aceb mi cazb olursa cazâb-ı nâr-ı belâ
Ana kim ışkın odında dili semenderdir

Sefâ-yı kalble şâd eyle Hamdi bendeni kim
Kedûret-i ğamla hâlî ki mukadderdir

39

Mefâcilün / fecilâtün / mefâcilün / fecilün
Güneş yüzün göricek şerm idüm sehâba girür
Ne vasfa sığdı cemâlin hod kitâba girür

12-a

355 Tolar hevânla sinem gönülde cûş olice
Feme.vuc eylese deryâ hevâ hebâba girür

Cinâna carz ider ol bî- vefâ güneş yüzini
Belâlü câşika karşı niçün hicâba girür

Didim hicâb ile cevr it didi bizim ilde
Ne nâza defter olur ne cefâ hicâba girür

Çıkarma yüz suyu ile hevâ odın elden
Sana kalan odur ey Hamdi ten tûrâba girür

40

Mefâcilün / fecilâtün / mefâcilün / fecilün
Yine gönülde heves bir nigâra olmuşdur
Ki hüsnü nakşı henüz âşkâra olmuşdur.

360 Ne serv olur sanemâ kâmetün ki reşkinden
Sanevberin yüreği pâre pâre olmuşdur

Ne tarafa tanıtmış sîne-ı rakîbin kim
Hased odına yanub seng-i hârâ olmuşdur

Ne la^cbetüyle kılur raksı çarh-ı gerdün kim
Gönül elinde anun çâr-pâre olmuştur

Cihânda Hamdi kamu fakrı fakra tebdil et
Bu demde gerçi taleb iftihâra olmuştur

41

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Kahramâni bakışın kasd-ı dil ü cân eyler
Ah kim hûni gözün lahzada bin kan eyler

365 Ka^cbe yüzünde halîlim hacc,ü'l-esved ki
Gözün önünde ölür kendüyi kurbân eyler

Ya^cni ol hâl-i siyeh-dâne ki şehdâne-i müşk
Ana hindûsı olub kendüye sultân eyler

Ağzına bakmağa kumaz beni târiyle iter
Bir gün ol hûni gözün yok yere kan eyler

Hamdi meydân-ı ğama başını top itmişti
Şimdi top kaddini devran eli çevgân eyler

42

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Niyâz eylediğimce nigâra nâzlanır
Bilür yaraşır o serv ü çenâra nâzlanır

12b

370 Cihânda bir yalınız serv ü nâz-perverdir
Baş eğmeyüp feleğe rûzgâra nâzlanır

Belâlı bülbülün ol ğonca bir ağız sormaz
Alub kenârına hârı hezâra nâzlanır

Rakîbe eyledi meyli kaçır gözümden o serv
Yabana sâye salur çeşme-sâra nazlanır

Gönüllü pârs gibi haşm edici âle gözi
Za'cif Hamdi gibi kem-şikâra nazlanır

43

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Cûş-ı sînem gözüme eşk-i ferâvân getürür
Nuh-tennûrı gibi câleme tûfan getürür

375 Şemc bir yalın ışıktır ana pervâneleri
Kim çerâğın uyarur kimisi kurbân getürür

cAnberin hattı ki devr-i leb-i cânânda biter
Gûyiyâ mürce mühr-i Süleymân getürür

Ateşi millet olan görse yüzün müşafını
Şemc gibi götürüb barmağın imân getürür

Hamdi-i miskin kapuna geldi yüzün alub ele
N'ola Göynüklü kulu şâhına za'ferân getürür

44

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
cAfet-i firkat bu yıl halka belâ-yı câmdır
Yanmazam andan iliyle kara gün bayrâmdır

380 Dil ki dilberden dehânıyla meyân-ı zevkin umar
Ummasun ol kim bu hiç olmayacak ibrâmdır

Firkat-i zülfün gönül yana hayali geldi çün
Ol kara gün kıssasın uzatma kim âhşâmdır

Sünbül-i ter-i zülfine öyle benzedirler canberi
Aldanur bu puhteye miskin ne katı hâmdır

Alkış itme Hamdiye firkatde tûl cömrine
cAşıkâ yârinden ayru bu duca vü şenâmdır

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
 Ol kalender meşrebe âzâdelik erzanîdir
 Kim cihânın tac ü tahtı terkinin virânıdır

- 385 Kevser-i rûhânlardan lezzet alan âdemi 13-a
 Çeşme-i hayvânı nitsün çeşme-i hayvânîdür

Ey neçe bin kan eder cellâdı çarhın her gece
 Her seher ki al eden damanın anun kanıdur

Kâr-gâh-ı Hazret-i Aclâya kim baka gönül
 Kim hakikat maʿrifet bâzârı şehristânıdır

Aç gözün terk it ʿamâyı dide-i Yaʿkub-vâr
 Her ne görsen ey ʿaziz ol Yûsuf-ı Kenʿani'dir

Aferin ol âftâbın hüsnüne kim zerresi
 Dilber-i Çin ü Hita vü mahbûb-ı Türkistânıdır.

- 390 Ehl-i maʿni olmayub ʿâlemde sûret-binin
 Niçe Mûsâ sandığın Firʿavni vü Hâmânıdır

Ol sefâ-efzâ çemende ʿandalib ol Hamdi kim
 Rûh-ı kerrubi gül-i reyhanının hayranıdır

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
 Bu ʿışk meşrebi Ya-Rabb ne turfa meşrebdir
 Ki hûn-ı dide-i ʿuşşâk ile leb-a-lebdir

Cihanı yakdı cefa ile tıfl iken dilber
 Muʿallim ana meger nâz ü şive mektebdir.

Yazarsam eşkimle sûz-nâk olur nâme
 Meger ki dûdıyle âhımın mürekkebdir

395 Sözünden ayru bana talh olur şirin
Yüzünden ayru şeha rûzı cömrinin şebdir

İlac itmege sûfî riya marazlarına
Eger devâ sorarisen kadeh mücerrebdir

cAceb mi Hamdi kılursa yezîdi nefsi zebûn
Ta^callukât cihandan o kim museyyebdir

47

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlû
Gönül ki bir sanemi kendüye nigar eyler
Anun belâlarını cândan ihtiyâr eyler

Aceb ne sihri ü füsûn bilir ol peri-peyker
Ki zülfünün resenin yedi başlu mâr eyler

400 Gülün yeri diken olur çemende reşkinden
Kaçan ki ârızını dilber âşikâr eyler

Boyuna sehv ile öygünmüş idi serv-i sehi
Ayağı üzre turub miskin içtizar eyler

Nigâr zülfi gibi Hamdi bî-karâr oldu
Sebeb bu kim heves-i bûse-i ruh-ı yâr eyler

13b

Gamıyla kaddüni ham kılmayan gumser gibi
Meyânın ol sanemin sanma kim kenâr eyler

48

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Her ehl-i dil ki bana o candan haber virir
Her bir haberde can alur andan haber virir

405 Kanı bir ehl-i dil ki cinân zevkin eyliye
Nevrûz vakti irdi cinândan haber virir

Sâki gam-ı cihânı dilersin ki süresin
Meclis içinde kavme cihândan haber virir

Cânumdan öpivirdi lebün sorıcak seni
Sed aferin o câna ki cândan haber virir

Her kim sanevberî boyuna nisbet eyleye
Koma katında anı yebandan haber virür

Hûn-ı cigerde cân virenin sorma halini
°Ark oldu kan denizine kandan haber virir

410 Gül gibi medh-i hüsnüni Hamdi varak varak
Sûsen gibi hezar zebândan haber virir

49

Mefâcilün / fecilâtün / mefâcilün / fecilü
Hevâ-yı sünbülün ile saba ki hoş demdir
Deminde °azm-i remime Mesih-i Meryemdir

Saçındurur dil-i biçâreye hemişe makâm
Garibe şehir-i mûla'im sevâd-ı a°zhamdır

Gözüm ki la°lün için katre katre kan ağlar
Hücûm-ı derd-i derûni meger ki dem demdir

Berât-ı hüsnüni takrîr edeli kîlk-i ezel
Şehâ bu mülk-i melâhat sana müsellemdir

415 Selâmet istersen °ışkla melâmet ol
Cihanda Hamdi muhabbet tarîk-i eslemdir

50

Fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilün
Zülfî ol reyhâne benzer sahn-ı bağı yasanur
Hali ol pervânedir düşmüş çerağı yasanur

Yasdanur zülfi cizârın irmek için zülfüne
Hasret-i engur ile divâr-ı bağı yasdanur

Hak-i mihnet bûlbûl-i miskine olmuştur bisat 14a
Sanma anı rahatıyla gül budağı yasdanur

Şöyle mâ'ildir gözün serhoşı her dem câma kim
Gûşede ser-mest olub düşmüş kabağı yasdanur

420 Derd-i ser anlar cihânın baliş-i zerrîni
Her kim ol Hamdi gibi seng-i ferâğı yasdanur

51

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Ney ki meclisde nevâsî âhîma âhenk olur
Ey nice cûşşâk kaddi bu nevâdan ceng olur

cîşk Mısırında Züleyhâ'ya odur hem-derd olan
Yûsufî dinara daim çehresi hem-reng olur

Ağladığınca şehâ sa'c oldu kûyın yolları
Ab-ı eşkim benzer ol yollarda sengîn seng olur

Toldı fitne âlemin halün perîşan olalı
Dâne-i fülful saçılsa câdet oldur ceng olur

425 Ta dil-i Hamdi'dedir mim-i dehânın ey sanem
Deng ü hayran kaldı gam elinde dâ'im teng olur.

52

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Cihanda her ki gam-ı cîşkla melametdir
Selam ana ki kamû gussadan selâmetdir

Ne bile gussa-i Mecnûnı vasf-ı Leylîden
Anun ki hissesi bu kıssadan hikayetdir

Bilür kırâ'at iden mushaf-ı cemâlini kim
Sıfat-ı kâmetinün sûre-i kıyametdir

Ne yirde bir kadd-i bâlâsı müntehâ görsem
Belâsı câşık-ı miskine bî-nihâyetdir

430 Gazel sıra olur ey Hamdi sana hemser olan
Bu sırrı-ı cîşkin ezelden işi sirâyetdir

53

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Figân-ı nâyı işit eden şikâyet ider
Fîrâk-ı gussaların meğr hikâyet ider

Hezar fitne ile dîde-i Moğal-çînün
Diyâr-ı Çin ü Hitâyı dilerse garet ider

Ziyade gün yüzünü aya itmezem teşbih
Ki şuclesini kamer andan isti'âret ider

Bu hasta cana ne hacet ki zahm-ı tiğ urasın
Muradın ölmekise bir nazar kıyâfet ider

14b

Şeker hikâyetini tûtî zevkden unıdır
Kaçan ki Hamdi lebinden haber rivayet ider

54

435 Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Şevk ile her kim cemâlin şemcine pervânedir
Yeri nûr olsun anun kim anladı pervânedir

Bûy-ı cân-perver gelür bâd-ı sabâdan her nefes
Kâkül-i müşkînine cânâ meğr kim şânedir

Döğmegile sînemi kûyuna karşı delmişem
Revzenin firdevse açdım gerçi kim virânedir

Muhtesib meyhâneye mühr urdı ammâ bilmedi
Alemin her gûşesi câriflere meyhânedir

440 Zâhid-i hoş-yâr olan bu Hamdi-i şûrîdeyi
Nice mey-hâr anlamasun kim sözi mestânedir

55

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Haddin gibi çemende ne nâzik semen biter
Kaddün gibi ne nâzı güzel nârven biter

Bostan-ı mısri hüsnüne kim nisbet eyleye
Anda şeker bu ravzada şekker-şiken biter

Gözün yaşı ne hızr kerâmetdirür aceb
Kim sebz olur yürüdüğü yirde çemen biter

Ey rüzgâr içinde vefâ hasılın uman
Bir dâne tuhmu kalmadı hâsıl neden biter

445 Hamdi zemâneden nice ağlamasun bu dem
Bir tâze gül giderse yerine diken biter

56

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Ciğerde dâğım için şefkatiyle tağ ağlar
Yürekde sözüm için rahm idüb چراغ ağlar

Ne meclis içre ki bağrım kebâb-ı yâd olına
Açar şerâbı yanar şemci ki bâğ ağlar

Belâlu bûlbûlünüm hasretinde ey gül-i ter
Şu resme şerh iderim derdini ki bâğ ağlar

Egerçi def-i melâl itmek isteriz mey ile
Veli bu derdün elinden müdâm ayağ ağlar

450 Ne resme şâd ola ehl-i ta'alluk ey Hamdi
Cihanda gussa ile merdüm-i ferağ ağlar

15a

57

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
cAş-ı cihan ki fasl-I bahar ile hoşcadur
Fasl-ı bahar vasl-ı nigâr ile hoşcadır

Ey dil figân ü nâleyi terk itme bir nefes
cAşık hemişe girye vü zâr ile hoşcadır

Dilberden ayru câşıkâ lâyıık değil hayât
Sıhhat cihanda sohbet-i yâr ile hoşcadır

Sordum şarab laclini bir carife dedi
Devr-i piyâle bûs u kenâr ile hoşcadır

455 Çeşmünde Hamdi hoş yaraşur naks-ı hatt-ı yâr
Her kanda sebze olsa pınarıyla hoşcadur

58

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Her kim yanınca bir sanem-i mehlîkâsı var
Her yirde cayı u cîşret iderse revâsı var

Dildâr-ı derd-mend ne hâcet değil tabib
Ölmekden özge ol marazın ne devâsı var

Nazikliğiyle bûse alur leb-be-leb olub
Câm-ı meyın güzellerle hoş sefâsı var

Niçün kesildi bu zer-i zülfün dedim dedi
Din ehlinin diyâr-ı Frengi gazası var

460 Hıfz itmek için ol sanemin hüsn-i gencini
Sağında vü solında iki ejderhası var

Bir pâdişah bulıman anun gibi ben garîb
Anun kapuda bencileyin bin gedâsı var

Sevdikce Hamdi gönlünü şirin lebi alır
Şirinlig ne türfa mücerreb duâsı var

59

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fâcîlün
Dilber yolının kafilesi bî ser ü pâdır
Ol kâfilenin râhilesi derd ü belâdır

Mey-gür gibi hassasiyetini dilbere sordum
Bu şâfi cevabı dedi kim derde şifâdır

465 Meyl itdi gönül muzdarib iken ruh-ı yâre
Bildim ki dil-i ehl-i belâ kible- nümâdır

Ol sûfiyi kim cışk odı hâk eylememişdir
Ahınaz nazar eylemezem bâd-ı hevâdır

Düşmedi meger gibi bu dünya caseline
Ey Hamdi şu cân murgı kim himmetde hûmâdır

60

Feçilâtün / mefâcîlün / feçilün
Yer gibi her gönül ki topraktır
Yüce hâsıl bütürür alçaktır

Zevk-i mısrrinin öz begi ol kim
Ahın cışkı önünde çakmakdır

470 Lenger ü vazcı neylesün ol kim
Bahr-ı cışka vücûdı zevrakdır

Eşigünden şehâ yaşım mençî
Şatt-ı Bağdad önünden ırmaktır

Büy-ı zülfün olalı bad-ı seba
Sünbül üzre nisarı toprakdır

Kaddüne öygünür letâfetde
Serv-i miskin tavil ahmakdır

Kalca-i hüsnüne zenahdânın
Gülistan arasında hendekdir

475 Hamdi cânân tecellisin bir dem
Bin cihâna alursan aylakdır

61

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Rûz-ı vaslında şehâ gamzelerin cân agarır
Mevsim-i ciyd olıcak her kişi kurban agarır

Asitânında diler dil ki vatan tuta veli
Mûr-ı bî-çâre kaçan lük-i Süleyman aparır

Türk ü Tâtâr mıdur çeşm,i mugelçinün kim
Garet-i cân ü dil eyler ser ü sâ mân aparır

Acaba bâd-ı hazan mı ki bu devrân-ı seri
Ki nice ser kuparır çok gül-i handân aparır

480 Gurre olma felegün Hamdi ziyafatına kim
Gadr ile her gice bin bin ser-i mihân agarır

62

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Ol bir hümâ ki sâyesi devlet nişânıdır
Serv-i revânı bağ-ı melâhat nişânıdır

Vaslını umarım ruhu devride ağlasam
Bârân-ı nev-bahâr ola rahmet nişânıdır

16a

Görsem şey-i rakibi firakı düşer dile
Zira har-ı Mesih kıyâmet nişânıdır

Dinmezse kânı gamzesi maktûlinin tan
Kafir elinde öldi şehâdet nişânıdır

485 Serv öygünürse kaddüne Hamdi aceb degil
Bâlâ-yı kâmet ana hamâkat nişânıdır

63

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Mecnun odur ki gussa-i Leylâda şâd olur
Tahsin ana ki vahşi iken hoş-nihâd olur

Şevkim beyânına elüme çün kalem alam (âlem)
Dil rikkatiyle kağıd ü eşkim midâd olur

Sırrıyla seng urar idim seg-i rakibe lîk
Korkum bu taş taşa tokunur çok fesâd olur

Sed aferin o pir-i harâbât-ı cışka kim
Her kim mürid olursa ana bî-murâd olur

490 Şâd oldu cahd-ı bûs-ı dehâniyle Hamdi lîk
Bî-çâre bilmez anı ki yok yere şâd olur

64

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Dâd ümîdine o kim sen şeh,i bî-dâda gider
Ferh ü şâdı umub nâle vü feryâda gider

Karşular gamze-i hun-rîzini cân ile gönül
Gelse saydın eceli cânib-i sayyâda gider

Zülfünün turrelerin bâd-ı saba depredecek
Berg-i cömri nice sevdâ-zedenin bâda gider

Dest-res ol sanemâ rahm idüb ol sâ'ile kim
Gözümün yaşı gibi kûyına üftâda gider

- 495 Hamdi ol mürde gülâmem ki murşdı yolına
Varlığı kaydını terk eyleyüb âzâde gider

65

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
Her mübtelâ ki derdine cışkı devâ bilür
Tıbb-ı tabîbi derd-i seranlar hatâ bilür

Gönlüm cîmâret eylese tan mı hayâl-ı dost
Genc ü hazîne kıymetini pâdişah bilür

İksir-i hâk-i pây ile yüzüm zer eydemi
Kimdir cihanda bencileyin kimyâ bilür

16 b

Şîrin lebi sefâsını cân kevser anladı
Sidre beyi sıfatını dil müntehâ bilür

- 500 cUşşâkı Hamdi öge nigârî nevâ ile
Zîba terennüm etmeğe nâzik edâ bilür

66

Feçilâtün / mefâcîlün / feçilün
Her ki ol sâlik-i tarîkatdır
Menzil-i evvel ana cîbretidir

Şevk-i câşık ziyâ-yı devlet-i dost
Zevk-i sûfi sefâ-yı cennetdir

Nev-bahâr irdi köhne nûş için
Kâim ol kim dem-i kıyâmetdir

Münkîr-i rûz-ı haşr ü neşr üzre
Kâmetün bir kıyâmet ayetidir

505 Ger bu kâmet gibi kıyâmet ol
Bize mahşer makam-ı cennetdir

Def-i şerri rakîbe kasd itdim
Himmet eylen ki hayr-ı niyyetdir

Hâtır-ı câm olalı bize sefâ
Sine-i sûfi pür kedûretdir

Hûlalardan vefâ umar Hamdî
Çün ki sûret-i delil-i sîretidir

67

Fe^cilâtün / mefâ^cilün / fe^cilün
İşkdan ehl-i ʿar âridir
İşkî sanman ki ihtiyâridir

510 İhtiyâriyle ʿârî terk eyler
Derdi ânun ki ʿışk kârıdır

Beni hayran ü mest eden sanemâ
nergis-i mestinin humârıdır

Gönlümün ravzasını tâze kılan
Firkatinde gözüm pınarıdır

Derdile Hamdi dil-figâr oldu
Her dem efkârı ʿışk karıdır

68

Mefâ^cilün / mefâ^cilün / mefâ^cilün / mefâ^cilün
Yüzün medhinde bu gönlüm yazub divan-ı defter 17a
Gülün evrâkını kıldı cihân içinde ebter ter

515 Gönül derdin diyârına düşübdür hayli müddetdir
Nola bir dem sorarsan bu garîbi ey simetger ger

Saçun cıayyârunun devrinde baş kaldırdı her fitne
İnen yüz virme ey dilber ana kim haddün aşar şar

Yalında harc-ı sim itmek delâlet kılmaz ihlâsa
Bu yolda hâlis oldur kim anun yüzine benzer zer

Yakâsın çâk ider Hamdi şafak gibi bu şevkile
Ki yüzine anun bir dem aç a gün gibi dilber ber

69

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Gözlerin cıayyarı kim bir cal ile bin dil kapar
Nergis öygünse ana zerrin külâhın yel kapar

520 Kâr-ı bârın kapdı zülfün kûyına cıazm idenin
Hac yolında sanasın düzd-i cıArab mahlenil kapar

Sen lebün depretmek ile cân feda eyler gönül
Cünbüş-ı şehden maradı bende-i mukbil kapar

Gözlerim şûrîde kapdı meyânın nakşını
Merdüm-i hayrân olanın iştiyhâsı kıl kapar

Hamdi sen şekker leb ü gül-çehre vasfın sayle
Bülbül elhan öğrenir gülşende tûtî dil kapar

70

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Derdâ bu derde itmedi her-giz devâ sefer
Gerçi denildi cıâşıkâ yâ sabr ü yâ sefer

525 Berg ü karâr ü sabrı virib bâd-ı hayrete
Kıldım belâ diyârına ben bî-nevâ sefer

Tân mı sefer dedikleri hhar-ı cıahîmse
Cennet yüzünden itdi beni çün cüdâ sefer

Bende karâr kılamdı sen gideli şehâ
Bende ne sabr ede edecek padişâh sefer

Atdı hevâyâ derd eli Hamdiyi ok gibi
İtdi firâk-ı yâr ile kaddini yâ sefer

71

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Zülfün ol zünnardır kim nur-ı îmân, andadır
Ruhların ol nârdır kim âb-ı hayvân andadır

530 Damenine vaslının irişmek olurdu velî 17 b
Hecl elinden âh kim dâ'im girîbân andadır

Çışka inkâr eyledi zâhid anun iccazırla
Mushafını hüsnünün carz ide ki bürhan andadır

Nola keşf itsen dehânın hokkasın rahım eyleyüb
Kim niçe Hamdi gibi bî-mâre dermân andadır

72

Feçîlâtün / mefâçîlün / feçîlün
Her kim ol bâde-i helâl ister
Eser-i çışk-i lâ-yezâl ister

Gönlügünle ile rakib gâfil iken
Dil lebün zevkine mecâl ister

535 İki tâş arasında laçlün umar
Gör ki bu teşne-leb zülâl ister

Fitne zülfün elinden efgân kim
Çalemi cümle pâ-y-mâl ister

Hamdi doymaz cefâyâ laçlün umar
Sabr idemez belâyâ bâl ister

Fâcîlâtün / fâcîlâtün /fâcîlâtün / fâcîlün
 Müjde ey dil kim haber-i bâd-ı sabâdan bû gelür
 Mesken-i miskinine ol gözleri âhû gelür

Gûşe-i mescide zâhid bârid iken bu caceb
 Külbe-i meyhanelerden naçra-i yâ-hû gelür

540 Perdeyi her kim hevâ-yı yâr ile çâk eyleye
 Gül gibi andan dirağ-ı câleme hoş-bû gelür

Öyle korkutmuşdurur Hamdi'yi yârin hasreti
 Kim visâlinde dahî kalbine ol korhu gelür

Yâd idicek laclini tolar yüreği kan ile
 Anıcak dendanını gözlarına lû lû gelür

Mefcûlü/ mefâcîlû / fâcîlün
 Sordum lebinî dedi cândır
 Ol kim sözi rahat revândır

Dedim benim olsa tiğ-i gamzen
 Lutf ile didi ki der-meryândır

545 Kân itdi gözümü lâ'l-i nâbe
 Yâkut lebi ki küt-ı candır

Çeşmüme yüzi ziyâ vireliden
 Sırr-ı dü cihânî ana cıyandır

18 a

Bu Hamdi zülâl-ı vasl için
 Hecrinde yanar niçe zemândır

Müftecîlün / mefâcîlün / müftecîlün /mefâcîlün
 Meylini nâza kılma bana gam-ı felek yeter

Zahmımı tâze kılmağa gamdan iren nemek yeter

İrmedi merd-i müdde ehl-i belâ gibi sana
Ehl-i yakîne ey sanem sanma ki ehl-i çek yeter

550 Şükr-i tacâmı vacizâ sûf-i lût-baza, öğ
Bana bu pendî itme kim câşîka gam yemek yeter

Mürşid-i râh-ı Haksın benden irâdet isteme
Çünkü rızası dilberin ehl-i dile dilek yeter

Hamdi kemâl-ı sermedi hâlet-i cışk ise eger
Cışk ile her gazal çün sana gazel demek yeter

76

Fecilâtün / fecilâtün / fecilâtün / fecilün
Ey gönül her sanemün cışkına yanmak nice bir
Çeşm-i hûn-rizleri kânıma kanmak niçe bir

Dilberin zülfi hevâsında ruhı şevki ile
Dem-be-dem yele uyula suya tayanmak niçe bir

555 Dil-beri eyle hevâdisden ola yâr-ı kadim
Her gözün sevdiğin ol dilberi sanmak nice bir

Her gece hasta gönül eski belâ ile yatub
Her seher bir yeni derd ile uyanmak nice bir

Hamdi gül yüzlülein lebleri şevkinde müdâm
Ciğerin gonca gibi kana boyanmak niçe bir

77

Fecilâtün / fecilâtün / fecilâtün / fecilün
Pertevinden yüzüne kimse nigâh eyleyemez
Nazara ol eseri mihr ile mâh eyleyemez

Eyle dembeste kılur câşıkı dilber gamı kim
Bin yıl odlara yanub bir nefes âh eyleyemez

560 Rûz-ı da'vâda niçe câşık-ı ser-bâz geçen
Vakt-ı ma'ânâ olıcak terk-i külâh eyleyemez

Râz-ı cışkı dem-i neyden nice fehm itsun o kim
Çeng-veş kaddini dediyle, dü tâ eyleyemez

Sac̣y idüb Hamdi diler kim sana kul ola veli
Kişi cehd ile özün câleme şâh eyleyemez

78

Fecilâtün / fecilâtün / fecilâtün / fecilün
Ser-i kûyın sanemâ ka'be-i cuşşâka Hicâz
Kible-i hâcet edinmişdir anı ehl-i niyâz

Zülfün ile lebin öldürdi beni turfe budur
Birisi âb-ı hayat ü birisi cömr-i dıraz

565 Eser itmeğe tarab mutribe göz yaşı gerek
Bir kuru zemzemedir olmayacak söz ile sâz

Ol sanem geldi geçer secde gerek kâmetine
Vâcizâ vaczı dırâz itme geçer vakt-ı namaz

Hamdi canın niçe bir mürğ-i hevâyî gibidir
Gâfil olma irişür bir gün ana pençe-i pâz

79

Mefâcilün / fecilâtün / mefâcilün / fecilün
Niteki sidre boyun gibi serv nâz edemez
Kimesne bencileyin karşuna niyâz edemez

Sözün melâhati şurîde eyler işideni
O sihri kim dehenin itdi hokkabâz

570 Hadeng-i gamzelerin üzre dil-i can oynar
Bu la'bi hançer-i tîz üzre cânbâz edemez

Sefâ ile ser-i kûyında cânşıkın sa'yın
Safa vü Mervedeki Hâcî-i Hicâz edemez

Bahâr mevsimidir Hamdi tövbe vakti değil
Bu demde cânşıkı olan meydan ihtiraz edemez

80

Mef'ûlû / fâ'cilâtü / mefâ'cîlû / fâ'cilün
Ta kim harim-i meclis-i cânşâka mahremiz
Derdiyle yâr cânı vü âhıyla hem-demiz

Toldı eğerçi kanla dil goncası veli
Şevk-i leb ü dehân-ı nigâr ile hürremiz

575 Teslim-i cân eyliyeli zülfi bendine
Divâneler gürûhı içinde müsellemez

Yolında düşüb ağlardım dedi gözlerim
Bir iki berge sâki-i râh-ı mu'azzemiz

Kûyında kasd-ı can idecek Hamdi dedi kim
Katl eyleme bizi kerem id sayd-i mûkerremiz

81

Mef'ûlû / fâ'cilâtün / mef'ûlû / fâ'cilâtün
Her kim cihan içinde bir dil-rübâsız olmaz
Alem anundurur kim her dem safâsız olmaz

19 a

Cânşâkı kûyın içre men' itme nâlesinden
Çün gülistan içinde bülbül nevâsız olmaz

580 Gözümde nakşı kaddün olalı yâş dükenmez
Her kanda fitne olsa ol mâcerâsız olmaz

Ol cân ki la'îlün umar zülfünde sâkin olsun
Çün kim sevâd-ı a'zâm dârü's-şifâsız olmaz

Mümkin değılki Hamdi kaddünsüz ola bir dem
Toğrusu hoş demişler câşık belâsız olmaz

82

Fâcîlâtün / fâcîlâtün /fâcîlâtün / fâcîlün
Hatm olub cömrüm eger kalmaya bende bir nefes
Sanma kat' idem hevâ-yı vasl-ı zülfünden heves

Gözlerin olub haramî başladı bağlar keser
Mısr-ı hüsnüne olalı ki keç-hindu c'ases

585 Hem-demim hecrinde her gice nesim,i subhu
Bu gice bilmem niçün olmaz benimle hem-nefes

c'İşkın ile gönlümün hâlin sorarsan dostum
Nicedir işde bilürsün cem' ola nâz ile has

Ah elinden âhımın kim hasrete saldı beni
Bülbülü efganîdur eden giriftâr-ı kafes

Şehrden gittigimi yâr ile fâs itdün hele
Boğazından asılup dilün tutulsun ey hares dilsiz

Cahil-i nâ-cinse ey Hamdi sözün carz eyleme
Zage hoşdur sed-hezârın nağmesinden bir meges

83

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü /fecûlün
590 Mühr urdı lebün ağzıma kim eyliye hâmûş
Ey meh nideyin mührü açar mührün idüb cûş

Valısn günü bildirdi bana kadrin o dem kim
Hecrün gicesi kıldı beni vâle vü med-hûş

Zülfinin arasında görüp yüzünü sandım
Bir sim büte secde kılur iki siyeh pûş

Baht-ı siyehim hâlini yârin kulağına
°Arz eyliyemez kimse meger hâl-i bünâ gûş

Bu Hamd-i âvâreyi âzâde yürürken
Zülfünü esir eyledi bir serv-i kabâ-pûş

84

595 Fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilün
Gözlerin °aşıklara pür kim imiş 19-t
Zülfünün küfri belâ-yı dimiş

Virmemiş bu °âlem telvine dil
Ol kişi kim merdum-ı temkin imiş

Hüsnün âyin °âşika °arz itmedün
Dilbere cevri eylemek âyin imiş

Hor bakmışdır mahallin kelbine
Ol rakîbin kim katı hod-binmiş

Hamdi gibi dilberin zülfi hamı
Fırsat el virse °aceb miskinmiş

85

600 Mefâ°îlün / mefâ°îlün / mefâ°îlün / mefâ°îlün
Gözüm sayyâdı kuşından iki müşgîn kemânasmış
Şikâr ehline °âdetdir ki yüzde bir nişan asmış

Hisâr-ı hüsnünün cana gözün dizdharı olaldan
Yasağıçün dü canibde dü hindü pâsbân asmış

Meger şirin dehanından şeker lezzet uğurladı
Dükân önünde anuñün anı ehl-i dükân asmış

Cemâlin câmi^cin ma^cmûr eden tezyinçün anı
Ser-i zincir-i zülfünde nice kandil cân asmış

Sakın bağlama ey Hamdi gönül dünya acûzına
Ki kolun boynına anun nice pîr ü civân asmış

86

605 Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Ol kamer kim gün gibi şekl,i müdevver bağlamış
Lâle gibi ruhlarında la^cl-i ahmer bağlamış

Leblerinden lezzet alursa caceb mi sa^cyile
Ney-şeker gibi o kim belin mükerrer bağlamış

Mısr-ı hüsnün korkarım ahır harâb ola diyü
Hatt-ı dilber kim hadd üzre saff-ı leşker bağlamış

Ey niçe başlar keser zulmüyle devr-i bi-emân
Sûsen anunçün beline tig ü hançer bağlamış

Hamdi medh itmege gül yüzlü güzeller hüsnünü
Rengin evrak üzre yine tâze defter bağlamış

87

610 Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Bu dem ki pîr-i muğandan irişdi bâde-i hâs
Nihan içen anı rindâne gamdan oldu halâs

Lebine diş bilerem zahm uralı cânıma yâr
Buyurdi hakkımı çün hükmül-cürüh-i kısâs

20-a

Ey zülf-i yâr beni penbe gibi dökse gamun
Koman men ol gamı Hallaç gibi dârına âs

Muhît-i cıışka talub durr-i ma^crifetmi bulur
Çıkarmayınca vücûdı libâsını gavvhas

Gönül kitâbına Hamdî nazar kılub gördüm
Ki cıışka hâtime imiş nihâyet-i ihlâ

88

615 Fe^cilâtün / fe^cilâtün / fe^cilâtün / fe^cilün
Dehenin bûsesine alursın cânı cıvaz
Şübhe yok cânı olanlar viriser ânı cıvaz

Nesme-i kûyın ile cûşa gelür bülbül kim
Almazam şemmesine bûy-ı gülistânı cıvaz

Dilu Halilî elem-i derdün içün cân virdi
Bir ciger-gûşe içün eyledi kurbânı cıvaz

Virmezem sünbülünü nâfe-i Tâtâtara bedel
Almazam leblerine la^cl-i Bedehşânı cıvaz

Dil-i Hamdî mey-i sevdan ile ser-mest olalı
Virdi bir hayrete yüzbin ser-ü sâ mânı

89

620 Mef^cûlü / fâ^cilâtü / mefâ^cilü / fâ^cilün
Yazdı kitâb-ı hüsnüne hatt-ı gûbâr hatt
Kıldı gül üzre rize-i müşgi nisâr hatt

Seyr eylemeğe cennet,i kûyında cıyş eden
Kevser lebin kenârın eder sebze-zâr hatta

Toprak başına hatt gibi ol ehl-i hâmenin
Hattuna benzedem diyü yazdı gubâr hatt

Mûsa kerâmetin yed-i beyzâda carza kıl
Fir^cavn kavmi gibi ola târ-ü-mâr hatt

Gülşen Letâfeti nitekim sebze iledür
Hamdi cemâl-ı revnekadır âşikâr hatt

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
 625 Her kanda zebânım ki ola ismini lâfız
 Bin dil bulunur anda ki cümle ânı hâfız

Fıkr itse nihayet bulmaz hüsnüne câkıl
 Zikr eylese gâyet bulmaz vâfına lâfız

İşk olmasa âdemde hemân mürde gibidir
 Var kendü ölün ağla beni ağalama vâciz

20-b

Çün penbe-i gaflet gire cânın kulağından
 Gûş eylesin cümle mevâzi^cde mevâciz

Kapından ırağ itdi felek Hamdiyi amma
 Yok lahza ki olmaya cemalüni mülâhiz

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
 630 Gözlerim toymadı eyler ruh-ı cânâna tama^c
 Sim karşusuna lâzım gelür ihsâna tama^c

Diş bilir dirler işitdim leb-i dildâra takîb
 Deyü dürr kılrsa n'ola mühr-i Süleyman'a tama^c

Hamdiyi câh-ı firâka düşürür hırs-ı visâl
 Ey neçe cânı esir eyledi zindâna tama^c

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
 Pervâne gibi kanda olur hem-zebân-ı şem^c
 Şevk ile cânın eylemeyen der-miyân-ı şem^c

635 Pinhân olursa n'ola saçun ey çerağ-ı dil
 Gözden hemişe çünki nihândır duhân-ı sem

Dil uzadır kişevk-i ruhından haber vire
Her meclis içre tan mı kesilse zebân-ı şemc

Ey nûr-ı haddî zulmet zülfiyle setr iden
Pervâne-vâr cânım oda yandı kanı semc

Ağlama Hamdi derdle kim âşkâr olur
Ağladığınca rîş-i dil ü sûz-ı cân-ı şemc

93

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Dil kim fûrûğ-ı cışkıla gamdan bulur ferağ
Bir hücredir ki rûşen ider şu'le-i çerâğ

640 Sâfi belâ-yı câşıkâ inkâr ider beli
Ahvâl-i hastayına bilür her kim ola sağ

Zülf-i katında da'vi-i hoş-bûyı eyledik
Ey nâfe kandan oldu sana bu kadar dimağ

Rind-i zemânenün meseli lâledür kim ol
Bâşın yile virince elinden komaz ayag

Çağında bir siper göricek Hamdi cân virir
Pir oldu gerçi gitdi civanı vü geçdi çâğ

21 - a

94

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Olmaz perîde sencileyin peyker-i latif
Şekl-i melek misin caceb ey manzar-ı latif

645 Ey nice yakalar yakar sine âteşi
Bir dem açmazsa gül gibi dilber ber-i latif

Bâğ-ı tarâvet içre boyun serv-i tâzedir
Firdevs-i hüsn içinde lebün kevser-i latif

Ey dil gözümde kaküli caksın teferruc et
Deryâda görmek istersen cânber-i latif

Gül-gün yüzün tarâvetini Hamdi medh ider
Rengün varaklar üzre yazub defter-i latif

Dürr-i sühan bahâsını ehl-i hüner bilür
Her bed-güher ne bile nedir cevher-i latif

95

650 Fâcîlâtün / fâcîlâtün /fâcîlâtün / fâcîlün
Görmedim dîdâr-ı yâri kûyın eylerken tavaf
Oldı sacıym nûr görmez hacılar gibi güzâf

Dal-i kaddüm niçe eylesün tahammül firkate
Kim götürse ol yükün bir tâyını lâm ola kâf

Bir letâfet virdi Hakk sidre boyuna eyle kim
Serv gibi nice azâdı kul eyler bi-hilâf

Sabit idi safha-i dilde elif kaddün hemân
Yazmadan levh-i vücûda kâ'inâtı nun-ü kâf

Tiğ-i gamzen tizdir ol resme kim bir lahzada
Hasta diller sînesinden pâreler bin bin gilâf

655 Bir mihekkdir âsitânın sengi kim câşıkların
Ruhları dinârın anda fark iderler kalb sâf

Ol kalandar meşrebe erzânidir âzâdelik
Oldı ol Hamdi ta'alluklar belâsından mucâf

96

Fâcîlâtün / fâcîlâtün /fâcîlâtün / fâcîlün
Cân mı var kim gamzen okından cigerde tîrî yok
Tâş ola oldil kim andan sinede te'siri yok

Zülf ü ruhsârın hevâsından dem urmasun o kim
Ah-ı subh efrûziyle nâle-i şeb-giri yok

Hatt-ı yâkûtı muhakkak hatt-i lâclün nesh ider 21b
Sen sanem misli neteki mâninün tasviri yok

660 Tağlar deldi figânım kalbine kâr eylemez
Taşlara kar eyledi ahım ana te'siri yok

Hamdi taktide siper olmaz çü tedbir-i hûlem
Ehl-i tedbir oldurur câlemde kim tedbiri yok

97

Fâcîlâtün / fâcîlâtün /fâcîlâtün / fâcîlün
Ey peri şânındurur diller perîşân eylemek
cAdetidür gamzenün bir demde bin kân eylemek

Gurre olma hüsne kim bu rûzgarın kârıdır
Yûsuf-ı Mısırî esir-i câh-ı zindân eylemek

Kanlu yaş ile gerek şemden kerü rüsvâ olam
Niçe bir gamzen okın sinemde pinhân eylemek

665 Gelme zahmet olmasun ben haste üzre ey tabib
Derd-vâr iken gerekmez bana derman eylemek

Cân idinüb Hamdi cânânı kılurdu terk-i cân
Elde olaydı kişi kendüsine cân eylemek

98

Fâcîlâtün / fâcîlâtün /fâcîlâtün / fâcîlün
Bir içim sudur meger ey gamze peykanun senin
Teşne diller yalmanur gördükce yalmânun senin

Ademi zinde kılur dirler hayatın çeşmesi
Öldürür ben teşne cânı âb-ı hayvânın senin

Bu zenahdan içre kim düşmüşdür ol hâl-i garib
Nice miskinler düşüre çâh-ı mihmânın senin

670 Devr-i hüsnünde lebün lezzet virür câşıklara
Mısrî şekerler bitürse n'ola dükkânın senin

Nice ağ ola yüzün bu cışk içinde Hamdi kim
Ah dūdına buharidir gribânın senin

99

Mefâcîlün / mefâcîlün / mefâcîlün / mefâcîlün
Cihâna bâde-i cışk sunub hammârî gül-zârın
Aceb mest oldu bülbüller olub meyhârı gül-zârın

Nice tâvus-ı hoş-cevlân olaydı bülbül-i elhân
Gülünü itmese pinhân eger gülzârı gülzârın

Macârif bosıtânında olur her gonca bî-perde
Açıla gül gibi çün kim kamu esrârı gülzârın

675 Niçün nergis ey yâr olursun derd ile bî-mâr 22a
Tabîb-i hâzık istersin yeter timârı gülzârın

Taşub cışk ile cummân ol gönül mülkine sultân ol
İre cânın kulağına dürr-i şehvâr-ı gülzârın

Gülâb-ı macrifet bhuyı tolub bâzâr-ı cuşşâka
Kaçan kim cışk dükkânın açâ cattârı gülzârın

Niçe divâne bülbüller düşüb hayran ü mest olmuş
Tolu sunmuşdur anlara meğer humnârı gülzârın

Açıla dîde-i acmâ basır ola kamu eşyâ
Salarsa câleme pertev eger envârı gülzârın

680 Gönül sengini ey Hamdi külüng,i cışk ile hâk ide
Ki bite anda görine gül âsârı gülzârın

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
 Gamzen okına cân ü cigerden siper gerek
 cUşşhâka cışk mecrekesinde ciger gerek

Çevgân-ı zülf-i dilbere top olmağ isteyen
 Meydân-ı derd ü gussada bî pâ vü ser gerek

Yarin cemâlî nûrî degil dûr-ı dideden
 Ammâ teferruc itmeğe sâhib-i nazar gerek

eşkiyle rû-yı zerd gerek yâre varmağa
 Dîdâr-ı ka'be haccına sim ile zer gerek

685 Yüzün lebin gamı giderir zevk-i câlemi
 Ol derd-i ser ilâcına bu gül-şeker gerek

Zâhid ki murg-ı cânına dâm itdi uçmağa
 Düşmeyüb andan uçmağa ki bâl ü per gerek

Hamdi dehân-ı yâr gibi şâ'irin sözi
 İçi vü tâşı pür-güher ü muhtasar gerek

Fâcîlâtün / fâcîlâtün /fâcîlâtün / fâcîlün
 Zülfüne dil bağlayan cUşşâka şeydâlık gerek
 Derdin ile ağlayan gözlere deryâlık gerek

Ay yüzün aydıncığıdır şehr-i Belkıs-i Cemâl
 Eksîği budur heman anda temâşâlık gerek

690 Sûfi cennet salıgın sorar komış dilber yolın
 Neylesün kara başına anun ol sâlik gerek

Can virüb sana gönül derd aldı ben dellâliyem
 Leblerinden ey sanem dellâle helvâlık gerek

Hamdiyi söyletmek istersen lebinden bûse vir
Çün kelâma gelmege tütü şeker-hâlık gerek

22b

102

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Dâ'irenden beni dûr eyledi devvâr-ı felek
Ademilik kılasın vaktidir ey reşk-i melek

°Aşıkın tende hayâtı rûh-ı yâr ile olur
Diri olmaz nitekim sudan ırağ olsa şemek

695 Ey bana vuslat-ı dildârı taleb eyle diyen
Giç bu şevdâdan bulunmaz dil-i °aşıkda dilek

Yüreğim pâreleyüb turdı hadengün yerine
°Aşka kâtı demürden gerek ey dost yürek

Gamını Hamdi çeker laclünü gayriler emer
Hoş didiler bunu kîm kime yemek kime emek

103

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Ey gamın ârâamıdır °aşıkların
Lacî-i nabin câmıdır °aşıkların

Kacbe-i hüsnün safâsı sacıyine
Terk,i cân ihrâmıdır °aşıkların

700 Bî-nişân olmak onların şânıdır
Bî-nevâlık nâmıdır °aşıkların

Terk-i ârâm eylemek zülfün gibi
Gönlünün ârârmıdır °aşıkların

Sözlerin derd arturur Hamdi senin
Çün kamû ilhâmıdır °aşıkların

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
 Cânımın gitdi hayâtı yüzini görmeyicek
 Kılmadı tende sebâtı yüzini görmeyicek

Ko beni gark olayın göz yaşı deryâlarına
 Niderem fûlk-i necâtı yüzini görmeyicek

705 Kerem id câleme rahm ile sefer eyleme kim
 Yakarım cümle cihât yüzini görmeyicek

Düşeyin nâr-ı cehime içeyin mâ-ı hamîm
 Niderem azb ü firâtı yüzini görmeyicek

Hamdi'nin kopdı kıyâmet başına hasret ile
 Gördi rûz-ı carasâtı yüzini görmeyicek

Fecûlün / fecûlün / fecûlün / fecûl
 Tecevvuc turâ ney tecerrud tasil
 Nidâ-yı hakk,ı şud bi eshâb-ı dil

23a

Makâm-ı cubûdiyyet ez der-i keheş
 Mahalleste anrâ ki şud mudmahil

710 Habîbin meyânın bulursun gönül
 O dem kim ara yide sığmaya kul

Göründün şehâ bir cemâl ile kim
 Gül-i bağ-ı hüsn oldu andan hacel

Vücûdum neyledin hevân odına
 Beni senden ayırmadı âb ü gil

Dü câlem zerûged münevver beved
 Nebâşed zı mâyet eğer medd-ı zil

Topunuz ki mülk-i müseccel bulam
Kara yazu olur bana ol sicil

715 Dilersin ki katr-ı tarîk idesin
Gel ey Hamdi senden sen evvel gusil

Turâb ger çarh-ı gerdûn mehli dehed
Zı dested câm-ı cân-fezâ mehil

106

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
Ey şemc cemc-i zühre-i cuşşâk zi'l-celâl
Pervâne-i sucâl tûyî şicâ kemâl

Her câkıl oldu fikr-i kemâlinde bî hired
Her nâfık oldu zikr-i cemâlinde güng ü lâl

Gerdûn-ı caceb çe cürm kuned piş-i izzeted
Hançer keşid bi sine-i o cürm-i in hilâl

720 Her dil zücâcesine ki nûrından irişe
Mişkât sinesinde komaz zülmet-i delâl

Fakr-i Muhammedi ki müyesser şevd turâ
Mal ü menâlet er nebud Hamdiye menâl

107

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Nigâr şevkine bil bağladı meğer kindîl
Ki yanar odlara her gice tâ seher kindîl

cAceb ne câmi-c-i zibâdır ey mülk-i hüsnün
Ki âf-tâb ana misbâh olur kamer kindîl

Yüzünü medh idicek şevkden dil tolaşur
Ne denlü çerb zebân ise ey pûser kindîl

7252 cAceb ne silsileden dem urur ki sūfi-var
Sefâ-yı bâtınla boldı nûr ü fer kindîl

23b

Yeri havâ yüreği âb ü sînesi âteş
Zebân-ı hâl ile Hamdiyi vasfeder kindîl

108

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Öykünmez beylige dikkatde kıl
Cânı yokdur kim katında kıla kıl

Koma varmağa rakîbi kûyına
Kul sâdıkdır bilürsün el behil

Cân sebil etsün şarâb laclüne
Her kim isterse sebîl sel-sebîl

730 Bulmadım gâyet saçın sevdâsına
Ben ki yıldım bu hevâda niçe yıl

Çekmedün yârin dil-i sakînini miskinini
Gerçi Hamdi eyledin çerr-i sekil

109

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Mûnisim kabrimde mihrin olası ba^cde'l-ecel
Hoş meseldir kim denür el-kabrü sanduku'l-amel

Göz göre öykünmez idi çeşm-i yâre fi'l-mesel
Çeşm-i nergisde eğer olmasa fi'l-cümle havl

Zülfî ucun lacl-i yâre indigin görüb didin
Hoş dimişler hiçe irer câkîbet tûlu'l-emel

735 Dilberün vakt ü dağında dilim tutıldı âh
Dil tutulmak müşkil imiş hastaya irse ecel

Bahtım uyansa rakîb ölse anun helvâsına
°Alem içinde bulunmaz Hamdi miskinden mehal

110

Mef°ûlû / mefâ°ilû / mefâ°ilû / fe°ûlûn
Ol şeh ki kılur vakt-i terehhümde teğâfûl
Ben bendede kalmadı cefâsına tahammûl

Sevdâ-zede °âşıkları öldürmeğe ey dost
Zülfün gibi ilâme iken dest-i tetâvûl

Sinemde cefâ hârî ile şerheler itdin
Ey gül ne ziyân itdi sana sohbet-i bülbûl

740 Em kılmazsın la°lûnle derd-i °alile
Îlâme helâk eylemeğe bâri ta°allûl

Gencine için çekme heves rencini Hamdi
Oldinsa eger mu'tekif-i künc-i tevekkûl

111

Fe°ilâtûn / mefâ°ilûn / fe°ilûn
Çünkü dâmân-i yâr elimde değil
Gitdi sabr ü karâr elimde değil

Ahın odını sakla didi didim
Ah kim ihtiyâr elimde değil

Ayağa saldı gam beni tâ kim
Bâde-i gam-güsâr elimde değil

745 Vuslata tâlib olalı bildim
Devlet-i pâ-y-dâr elimde değil

N'ola Hamdi yakamı çâk itsem
Çünkü dâmân-i yâr elimde değil

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
 Asitânında şehâ her dem zelîl eksik değil
 Nitekim dârü's-şifâda bir câlîl eksik değil

Kalmışam kûyında chana güft ü gûyun zevkine
 Menzili firdevs olana selsebil eksik değil

Hasretün bî-mârına hiffet müyesser olmadı
 Çünkü vaslın meclisinde bir sakîl eksik değil

750 Can alub baş kesmegi kesmedi gamzen hançeri
 Kanda âşub olsa nad abir katîl eksik değil

Devr-i hüsnünde okur Hamdi meyânın medhini
 Bülbüle gül mevsiminde kâl ü kîl eksik değil

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
 Müdâm sun bize ey sâkî şarâb-ı kadîm
 İçelim ânı câlâ ragmi enfi külli cazim

Bize ol sâki gerek kim şarâbı bâkîdir
 Bizim ol bezme sefâmız ki dâim anda

Cehim vuslat-ı yâr ile bağ-ı cennetdir
 Behişt fûrkat ile câşîka cazâb-ı elim

755 Celâl ü cîzzetine irmed ikamü hâkim
 Kemâl-ı hikmetini anlamadı cümle hek-im

Çekerdî çâk idüb lenterânî perdesini
 Eger kilim-i vücûdı oda yakaydı Kelim

Erirdi levh kelâmından olmasa mahfûz 24-b
 Kalem zebânı anun lezzetinden oldu dü-nîm

Diyâr-ı hasret anun kim dâr oldu
Makâm-ı rıfat anun kim kapunda oldu mukîm

Dil-i hakiki olkim müstevâ-yı rahmandır
Yarasa Hamdi o kalbe denilse carş-ı âzîm

114

760 Sanadır senâ-yı imami'l-enâm
cAleyhi's-salât caleyhi's-selâm

Bede bil-hûda fi zemânid-delâl
Ke bedrin bede fi leyâlî'z-zülâm

Mu'azzam bizât ü müeyyed bî dîn
Mukerrem bî vasf ü Muhammed binâm

Lebinün sefâ-dârı ke's-i rahîk
Saçının hevâ-dârı müskî hitam

Yüzün sürdüğü çuh ayağına carş
Ana fark-ı kerrübî oldu makâm

765 Şehenşâh-ı câlem ol âdem durur
Ki oldu kapusunda anun gülham

Umar curcasından bu Hamdi tûrâb
Kaçan suna Ahmed ehibbâya cân

115

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Cemâli muhafını açdı çûn nigâr-ı kadîm
Yazıldı safha-i Levh-i vücûda nakş-ı kadîm

Ne turfadır ki bu nakşın sahinken aslı
Kimisi kaldı sahîh ü kimisi oldu sakîm

Gel ey gönül ki bu nakş-ı muzahrafa kılma
Sakîmi terk ider ol kîm nazar da oldu selîm

770 Sıfât-ı resmini koyan bilür ki zât nedir
Hudûs-ı nakşını yuyan bulur nigâr-ı kadîm

Diyâr-ı hasret anun kim tapına dûr oldu
Makâm-ı rifcat anun kim kapunda oldu mukîm

Diledi Hamdi yaza vasf-ı hûn rahmetini
Zebân-ı hâme anun lezzetinden oldu du-nim

116

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
Kaddüne ne revâdır eğer nârven disem
Gîsûna gey hata ola müşk-i haten disem

25-a

Âlem tapuma gonca dehen dirse nesne yok
Haşm itdigin nedir sanema ânı ben disem

775 Deryâ dibinde her sedefin gûşı çınlaya
Dendân-ı âbdârına dürr-i Âden disem

Dûr eyledin her sedefin gûşı çınlaya
Lâ'ik değilmi sana rakib-i ehremen disem

Firdevs içindeolmasa Hamdi visâl-i yâr
Kavl-i hasen ola ana doğru hazen disem

117

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Bir melek talcata dün gice hem-agûş oldum
Gökte isterken ânı yirde caceb tûş oldum

Bir kadeh sundı bana la'li revân nûş idem
Kendümi bolımazam öyleki bî-hoş oldum

780 Lutf idüb nâz ü cîtab ne hitâb eyliyecek
Sözün işitmeğe başdan ayağa gûş oldum

Menzil-i gâh-ı cihân zerrece gelmez gözüme
Gerçi kim bende-i gîsû-yı bünagûş oldum

Dilde ey Hamdi melâl olsa olur dilde kelâl
Dâr-ı hüzn anlıyalı câlemi hâmûş oldum

118

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Gel ey perî ki bu gün câzm-ı sebze-zâr idelim
Şarâb-ı köhne ile câyş-i nev-bahâr idelim

Binâ-yı cömri harâb itmeden hücûm-ı ecel
Esâs-ı sohbet-i nevrûzı üstüvâr idelim

785 İçüb çemende lebün gibi bâde-i gülgûn
Bu caklı fikri saçun gibi târ ü mâr idelim

Çü pîr-i meykede kıldı salâ-yı meyhâne
Ayağına varalım varlığı nisâr idelim

Bu demde cârif olan mest-i câm olur Hamdi
Humârı olmıyanın adını humâr idelim

119

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Rüsûm-ı saltanata yine ibtidâ iderim
Mahallin içre şehâ kendümi gedâ iderim

Kedûret ehli olan sofî rağmına sâki
Meyl ile hâtırını sâğarın safâ iderim

790 Nigâr meclisidir sûzış ile sâz gibi
Nevâ idüb niçe cûşşâkı bî-nevâ iderim

bu bezm içinde gönül çâr pâre olmazsa
Ben anun ismini hayvân-ı çâr-pâ iderim

Dedikce Hamdi lebün va^cdesi haberlerini
Îlâhi ağzına varsun diyü du^câ iderim

120

Fe^cilâtün / mefâ^cilün / fe^cilün
Gamını câne muğtenim bilürem
Sensiz olan neşâtı gam bilürem

Her ne dem kim dem ağlamaya gözüm
Ol demi ben dem-i nedem bilürem

795 Sebeb-i derdinim deme bana kim
Derdin em cevri ni kerem bilürem

Harem-i kûyına harîm olanı
^cAlem içinde muhterem bilürem

Kendüyi her kim ol tamâm anlar
Hamdi kemlerden anı kem bilürem

121

Mef^cülü / fâ^cilâtü / mefâ^cilü / fâ^cilün
Kan ağlasun şafak haber-i Kerbelâ için
Mâtem libâsı giydi gice ol gazâ için

Merdüm odur ki oldu siyeh-pûş göz gibi
Nûr u sürûr-ı çeşm ü dil-i Mustafa için

800 Gül-i tâc-dâr devr-i bahâr olsa tan mı kim
Yırtar kabâyı mâtem-i âl-i ^cabâ için

Ey dide göz yaşıyla suvar Kerbelâyı kim
Çekdi belâ Hüseyin dili anda mâ için

Ebr irmedi o cânibe çün bi-mecâl idi
Ağlamağ ile anda olan mâcerâ için

Haşm itse ra^cd çalsa ^caceb mi bulutları
Şemşir-i berk-i hatıfla ol hata için

Ol dem bulutlar itmedi sîr-âb teşneyi
Cem^c olsalar ne fâ'ide şimdi bûkâ için

805 Düşmen nedir ki katline anun zafer bula
Peşşe nedir ki per aç a sayd-ı hümâ için

Bu menzil-i fenâda veli ol kadar belâ
Ednâ bahâne oldu safâ-yı bekâ için

Al-i Resûle Hamdi ihanet edenleri
Recm eyle senin la^cnetin ile Hüdâ için

122

Mefâ^cilün / fecilâtün / mefâ^cilün / fecilün
Ger şemme ile tecelli kılub nikâbından
Beni yakarsın oda gâh geh ^cikâbından

Lebün şarabın umar teşne dil ne bilsün kim
Alursa ağzına tamzur mayasın abından

810 Hadeng-i gamzelerin nîşi bana nûş oldu
Zülâl-ı ^cazb içerim vâdi-i ^cazâbından

Hemişe dâne-i gendüm yerine ^cömr öğidir
Figan ü nâleler ey çarh-ı âsiyâbından

Gurûr câm seni öyle kıldı mest ü harâb
Şarabı fark idemezsin gönül şarâbından

Yüzün sürerse rikâbına eymen olma felek
Seni yüzün düşürür vakt olur rikâbından

Nigâr zülfi hevâsında can vir ey Hamdi
Cihân meşâmmı mu'attar ola turâbından

123

815 Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
Mâbeynimizde tâ ki görindi firâk ü beyn
Kan ağlamak bu gözlerime oldu farz-ı cayn

Alem elem olur bana caynam sen olmasan
Sensiz olursa bana ne varlık gerek ne cayn

Merd öldürür ki oynadı tecrîd nerdini
Elden salub dü câlemi mânend-i Kaçbeteyn

Mihrâb-ı ebruvânını carz eyle ey sanem
Makbûl secde itmek için ehl-i kıbleteyn

Kem curca ile Hamdi'ye bir keyt virdi cışk
Kim ân ü eyn görünmez ana keyfe keyf ü eyn

124

820 Feçîlâtün / mefâcîlün / feçîlün
Şehr-i şehr,i melahat olmuşsun
Mihr-i subh-ı sabâhat olmuşsun

Çeşm ü ebrûda cayn-ı âfetdün
Kâmet ile kıyâmet olmuşsun

Zülf ile hâl ü kadd ile ebrû
Nakş ile câne sûret olmuşsun

26-b

Ey vücûdını mahu eden câşık
Yâr ile vey ne halvet olmuşsun

cAşk ile ger melâmet oldinsa
Hamdi gamdan selâmet olmuşsun

825 Mef^cûlû / mefâ^cîlû / mefâ^cîlû /fe^cûlûn
 Ol gözleri uğrına uğurlandı gözümden
 Ol benden ayak çekdi ben el çekdim özümden

Hasret odına öyle göyündürdi beni kim
 Odlar saçılır câleme Göynüklü sözümden

Başımda karâr eyliyeli zülfi hevâsı
 Gayret suyu kalmadı revân oldu yüzümden

Avâre iken zülfi hevâsında ölürsem
 Müşgîn ola her yel ki güzer kıla tozumdan

Ol hatt ile ruhsâra ırâğ olalı Hamdi
 Seyr-i çemen ü âb-ı revân çıkdı gözümden

830 Fâcilâtûn / fâcilâtûn /fâcilâtûn / fâcilûn
 Devr-i zülfünde harâb oldu gönül bî-dâddan
 Dâd elinden kim beni yâd eylemezsin dâddan

Sîm-i hâlisden yarâdan kalıbuni ey sanem
 Kalbini ya-Rab nedendir eylemiş bûlâddan

Nakş-ı Şirini giderdi seng-i hârâdan felek
 Mümkün olmadı gidermek hâtır-ı Ferhâddan

Ah kim ânım harâb itdi vücûdım mülkini
 Ey niçe macmûrlar virân ola ol bâddan

Dilberün çün vaslına irmek müyesser olmadı
 Hamdi miskîne ne hâsıl nâle vü feryaddan

835 Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
 Çöz sünbülünü Rûm diyârı Hutun olsun
 Gül incü dişün şevkına âlem cAden olsun

Ol yel ki eser lutf ile kûyın tarafından
 Can virdi nice mürdeye sâğ ü esen olsun

Cân virür asılmağa gönül miskîn önünde
 Dök boynına zülfün gibi miskin resen olsun

Her kim semeni sînene benzetmez olursa
 Ana yaraşur tâze semenden kefen olsun

27 - a

Mîm,i dehen-i yâr olalı dil-i Hamdi
 Yağ oldu yitüb yoğa bulunmak neden olsun

840 Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
 Hoş-bûy gelür hâlini ansan suhanından
 Ey dil koma bu habbe-i miski deheninden

Ey sûret-i yâr ağlayacak çıkma gözünden
 Su çıktı diyü kaçma önünde vatanından

Alemde günü derd ile ây-vây ile geçsün
 Can meyvesi yedir diye her kim zekanından

Son-ı perde-i cândan görünür nûr-ı ilâhi
 Nazik bedenün kim görünür pîreheninden

Yok cân ü gönül bende sana virmeğe la ik
 Yok yire heman bûse umarım deheninden

845 Hamdi lebi şevkinden ölürsen o perinin
 Can bûyın ala cümle melekler kefeninden

Mefâcîlün / mefâcîlün / mefâcîlün / mefâcîlün
 Sun ey sâki mey-i bâki yine câm-ı tecellüden
 Anun bir curcası yekdir bana bin zühd ü takvadan

Ben ol zerk ehline câkim ki zühdün carz idüb halka
 Keser yenni vü kesmez elini hubb-ı dünyâdan

zehi lutf ehli dilber kim bu virân gönlüne her dem
 Teselliler cayân eyler temâşâ-yı tecelliden

Şehâ cışkın koyub nefsi hevâsın isteyen senden
 Niyâzında piyâz ister usanub menn-i selvâden

- 850 Belâ-yı cışk ile ol kim cukûbetler geçürmüşdür
 Ne korhu ana ey Hamdi cikâb-ı dâr-ı cukbâdan

Mefâcîlün / mefâcîlün / mefâcîlün
 O kim nûş itdi cışkın şerbetinden
 Yuva kıldı vücûdın hayretinden

Yüzi ağ olsun anun kim berîdir
 Kara gönüllü sofi sohbetinden

Ne var da'va-yı gıybet kılsa sofi
 Bilürüz hâlin anun gıybetinden

Cihânın pâdişâhı ol kişidir
 Ki fâriğ oldu mâl ü mülkinden

- 855 Felek Hamdiye bir şerbet içürdi
 Ki bî-zâr oldu cümle lezzetinden

Mef^cûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
 Öper güzeller ağzın ider mi bahânesin
 Hoş devr ile geçürdi piyâle zemânesin

Nakş-ı zemâne bağlasa zühre terânesin
 Pur sûz iderdi sâz ile tâziyenesin

Meyl ide nevcivândır ok ata diyü gönül
 Nakş itdi hûn-ı surh ile taclima-hânesin

Öyle harîsdir işküne bu dîde kim
 Bir çâre bulsa yire düşürmezdi bir dânesin

860 Göricek itün izini vây kim sevindi dil
 Müflîs beş akçe buldı bir arada sanasın

Hamdiye dost kapusu cân ekme ey gönül
 Sende götürme ortaya bu oda yanasın

Mef^cûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fe^cûlün
 Hürrem o gönül kimg ece câlem hevesinden
 Hoş-dem sürer ol tûti ki uçdı kafesinden

Bî-gâne birincin yeme kim renc ü belâdır
 Can kuvvetidir ayrılma Halil'in cadesinden

cAkılür menziline rûh-ie süvârin
 Anı bilür âhir düşürdür feresinden

865 Dildâra kaçan ire kaçan cevri ü cefâdan
 Nûra ire mi inmeyen eymen kabesinden

Bâlına tama^c barmağını banmadı dehrün
 Ey Hamdi o kim kaçdı belâ-yı mekesinden

Mefâcîlün / mefâcîlün / mefâcîlün
 Nasîbi olmayan şevk-i ezelden
 Kaçan hazz eyleye şi'r ü gazelden

Nigâristan-ı Çînî batıl oldu
 Nigârin Hakk yüzi nakşın yazaldan

Güzelden ol kadar gördüm cefayı
 Ki çıkdı ağlamağ ile göz elden

870 Meşâm-ı âlemi kıldı mu^cattar
 Seher yeli saçun ^cakdan çözülden

28 a

Dirigâ lâ-yezâlî mihnet imiş
 Sana ey Hamdi kısmet lem-yezelden

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
 Gitdi nigâr-ü kaldı bana yâdgâr hüzn
 tutdı karâr ü itdi beni bî karâr hüzn

Zülfî ruhından ayrılak gam-güsârımın
 oldu havâle cânâ leyl ü nehâr hüzn

Cân mülkini harâba virirse ^caceb midir
 Dil şehrine çün oldu bugün şehriyâr hüzn

875 Hecrinde sanma rahat olub bir nefes gülem
 Ansız cihanda eylemişem ihtiyâr hüzn

Dîvâne olma şi'rini divân ü defter it
 Ey Hamdi gerçi kıldı seni târ-mâr hüzn

Mefâcîlû / mefâcîlû / mefâcîlû /feâcîlûn
 Sensiz nicedür tende bu cân bilürsün
 Ten nice kalur gitse revân işte bilürsün

Uşşaka iken cevır ü cefâ eyleme ey dost
 Kalmaz kişiye devr ü zemân işte bilürsün

Ben teşneye zulm eylesün la'üne hey di
 Anunla nedir câhd-i nihân işte bilürsün

880 İnletme beni rahm idüben hâlîme ey dost
 Ahımla yanar cümle cihan işte bilürsün

Aldanma iken camr-i bahârına iyi Hamdi
 Bir gün irüşür bâd-ı Hazân işte bilürsün

Mefâcîlûn / mefâcîlûn / mefâcîlûn / mefâcîlûn
 Çün olmaz vaslına çâre gidelim bâri şehrinden
 Kapunda olduğ âvâre gidelim bâri şehrinden

Gönül sensiz müşevveşdir yanar bağı pûr âteşdir
 Çü sabr olmaz sefer hoşdur gidelim bâri şehrinden

Saçun bâd ile yâr oldu anun çün târ-mâr oldu
 Dil andan bî-karâr oldu gidelim bâri şehrinden

885 İçüb kanumızı kandun bizi yüz döndüre sadum
 Çün âhir bizden usandın gidelim bâri şehrinden

Düşürdün bizi bir bende ki düşmenler kılur hande 28b
 Terehhüm yeğimiş sende gidelim bâri şehrinden

Yazarken hüsnüni hoşter kılurken medhin idefter
 Bizi redd itdün ey dilber gidelim bâri şehrinden

Göreliden sen semensâyı bu Hamdî oldı rüsvâyı
Çekince bunca gavayı gidelim bâri şehrinden

137

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Ben garîbî n'ola ey dost eğer yâd edesin
Bend-i gamdan bu esir olmuşî âzâd idesin

890 Hüsünü gurre olub câşıkâ cevır itme iken
Bir gon ola ki benim bu sözümü yâd idesin

Leb-i şîrinini bu lütf ile c'arz c'ylersin
Ey niçe câşık-ı bî-çâreyi Ferhâd idesin

Yâr-ı gül-çehre ile c'ayş-ı bahâr eyle gönül
Nice bir derd ile bülbül gibi feryad idesin

Pir-zâde sana ol dem denilür Hamdî
Ki bu âzâdeliği Hakk yolına zâd idesin

138

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Hırs-ı vuslat düşürür firkate c'uşşâkı kamu
Hoş demişler ki tama^c olmasa olmazdı tamu

895 Zülfün öldürdi beni la^clini nûş eyler iken
Gerçi dirlerdi yılan sokmaz içerken kişi su

Dost dîdârını cân gözü ile görelî dil
Bî-karâr oldı akar su gibi suy-ı sebû

Çin-i gîsû-yı nigârın seferinden gelecek
Şemm-i bûy o mûy idi sebâsından omû

Sofiye Hamdî yazşurdu siyeh pûş olmak
Kahr ile mefsin dinseydi gulâm-ı Hindû

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
 Görmek için gün yüzünü rû-be-rû
 Geşt ider etrâfı gezer gû-be-gû

900 Kılca meyânından eser bulmazam
 Ararsam vârı yoğı mû-be-mû

Görmedi serv ol kadd-i dil-cû gibi
 Su gibi bu gönlüm akub su-be-su

°Aleme bahş itdi sabâ bûyını
 Virdi yile bilmedi bu bûyı bû

29 a

Def gibi ey Hamdi tehi dil olan
 Hem-dem olur yâr ile hem rû-be-rû

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
 Dilâ eger thalebî pûr şuden zı nur-ı ilâh
 Beyâ-ı meş°ale-i lâ ilâhe illallâh

905 Sefâyı âyine-i kalb-i ehl-i dil bahşed
 Cilâ-yı maskale-i lâ ilâhe illallah

Kased ze ka°r-i hadîd-i fenabe ev-i bekâ
 Rahl-i merhale-i lâ ilâhe illallah

Şeh-i serîr-i sefâ pâdişah-ı kevneynist
 Esîr-i silsile-i lâ ilahe illallah

Bigîr dâmen-i an keski mürşid-i hâdist
 Be rah-ı kâfile-i lâ ilâhe illallah

Ze şevk-i cân şude pervâne rûh-ı Kerrûbî
 Be nûr-ı meş°ale-i lâ ilâhe illallah

910 Vücûd-ı mülk-i dû alem dü nokta şud mevhum
Ze bâb-ı mes'ele-i lâ ilâhe illallah

Safa vü nûr-i şifâ mi resed be çeşm-i calil
Le kühl-i mekhale-i lâ ilâhe illallah

Vücûd-ı nef ü dil ü caki ü cân-ı cuşşâkest
Gidâ-yı havsale-i lâ ilâhe illallah

Yebâb şud der ü divâr-ı hest-i Hamdi
Be nûr-i zelzele-i lâ ilâhe illallah

141

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Aceb mi dağ kosa lâleler ciger üzre
Felek bitürdigi çün hârı verd-i ter üzre

915 Sefâ-yı handesine bakma şem'in ey cakil
Gel ağladığını gör od yakılsa ser üzre

Belâ nişânesi câşık yüzünde hoş yaraşur
Netik sikke-i şâhî yazılsa zer üzre

Aceb mi pîreheni çâk olsa ol sanemün
Ki döğmesini anun döğme bir kamer üzre

Hayât-ı fanîde rahat gözetme ey Hamdi
Kişi ne denlü huzur eyliye sefer üzre

142

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
Bitmez lebi yâkûti gibi kânlar içinde
Yokdur şeker ağzı gibi dükkanlar içnide

29b

920 Bu gül gibi açılmadı gül-zâr arasında
Ol serv gibi bitmedi bostânlar içinde

Gözüm yaşı ile cigerim kanı uyişdı
Vardı yolına düşdi yatur kanlar içinde

Yusûf gibi kim çâh-ı belâ kahrı çekerse
Tartulsa n'ola la'î ile mizânlar içinde

Çışkın odı gökden inicek yakmağa ey dost
Hamdiyi kabul eyledi kurbanlar içinde

143

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
İt rakîbi niçe bir bağhyasın har yerine
Öldür ey gazi demidir anı kâfir yerine

925 Her gönül tâ iri kim cışk hevâsında uçar
N'ola ger ferr-i se'adet bitüre ger yerine

Bûse-cerr eyliyecek suhte-dil dilberder
Didi lâ-yensuru kalk koma beni cerr yerine

Çün zer ü sim ile biter didiler cümle murâd
Varayın yhare yüzüm alub ele zer yerine

Bir cemâl ile görindi bana ol dilber kim
Dahi şevkinden oturmaz bu dil ü ber yerine

144

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Ta'cn itme sofi bana gam-ı yharım üstüne
Sevdâ-yı câşkım ko beni kârım üstüne

930 Cân heste düşdi kâni nesîm-i diyâr-ı yâr
Çîsi gibi nefes ura bî-mârım üstüne

Gördi yüz urdum ağlayu divârına didi
Zer yaraşur ki zâr ola divharım üstüne

Ahdım budur ki gamzesi üstünde cân virem
Ahdım simazam ölürem ikrârım üstüne

Hear gice cân,ı sipendin eşîğinde yakarım
Yavuz göz irmesün diyü dildârım üstüne

Hamdi mu^câmelem olıcak yâr ile nihan
Cânımda istemen gele bâzârım üstüne

145

935 Mef^cûlû / mefâ^cîlû / mefâ^cîlû /fe^cûlûn
Hüsni'n beni gark eyliyeli nûr ü ziyâya
Kalmadı tâ kim şâm ü seher mihr ile âya

Sünbül saçuuna nisbet ider bûyını cânber
Kanı kurıdı müşk-i Hitânın bu hatâya

Gamzen bana kasd itse rakib araya düşer
Kan ola gibi girdi o şeytân şuyı araya

Tâlicli gönüldür irişen zülfüne yârin
Zîr murg-ı sacâdet ki kona burc-ı humâya

Toğruldu ruh-ı yâre gönül muhtaribiken
Benzetsem anı rastı ola kible nümâya

940 Didârına hâ'il olamaz zülfi hicâbı
Gün gündür eğer girse dahi kara cabâyâ

Hamdiye sögüp gayra nevazişler eder dost
Zî ni^cmet anın kim irişe hâs-ı du^câyâ

146

Müfte^cilün / müfte^cilün / fâ^cilün
Gül haberi geldi meger bülbüle
Toldı cihân velvele-i gulgule

Gûş idemi bûlbûli nûş itmeyen
Dilber-i gül-çehre ile bûlbûle

Hâline öydüngügi çün dilberin
Ger dökülürse yeridir fûlfûle

945 Hamdi figân eylese ol gül-güler
Ağlasa bûlbûl yaraşır gül güle

Sohbet-i gül kısmet-i hâr olalı
Nâle nasib oldu hemân bûlbûle

147

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Kim Züleyhâ gibi ışk ile kıyar mha melekeh
Mâlik olsa nola Yûsuf gibi zîba mülke

O perhi lutf-ü bahada o kadar buldı rüsûh
Olmadı o melike dahi o denlü mülke

Sensin nûr ki mehtâb-ı cemâlin ıaksi
Güneş oldu düşüb âyine-i cirm-i feleke

950 Kir götürdi yüzine öygüneli alnına ây
Bî edeb olanın olsa n'ola alnımda leke

Ağzıma gelmedi cân pîş-i keşikdir dimege
Dil kaçan lâ'ik ola Hamdi o şâha mülke

148

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Gönlümi aldı lebün kasd eyledi cân üstüne
Vey ne hûnidir ki kân itmek diler kân üstüne

Hükm-i cân ister isen benden ey şâh-ı cemâl
Yolına bir cân nedir bin cân virem cân üstüne

Sineme geldikçe gamzen tîr-i cânâ korkaram
Münkesir olâ irüb peykânı peykân üstüne

- 955 Cism-i mercân cân bulub yâkut ola kût-ı revân
Düşse caksı laclînün yakut ü mercân üstüne

Çeşm ile Hamdinin bâşı hoş olmazdı meger
Sûret-i dilber yazılmasa bu giryhan üstüne

149

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
Bir gazel nazm eyledim mâh-ı nigârın üstüne
Görse zührebalar anun nakş-ı rengin üstüne

Didi ol cışkım hevâsını didim bâş; üzre hoş
Did yaz nakşım didim çeşm,i cihân-bîn üstüne

Kâfir olduğına ol bî dâd zülfi dilberün
Daldır bakım komuşdur pâyını dîn üstüne

- 960 Öygünemez fark-ı yâr üstünde müşgîn perçeme
Çıksa eyvân-ı Habeş eyvân-ı simin üstüne

Dilberün zülfi perişân hâli üzre gûyiâ
Hâ-ı hayretdür ki düşmüş Hamdi miskin üstüne

150

Mefcûlû / fâcîlâtün / mefcûlû / fâcîlâtün
Bu kadd ü kâmet ile gelse tapın kıyâma
Her kim görürse ider kad kâmetül-kıyame

Kevser lebün sıfatı lezzetde ol kadardır
Kim ney-şeker olubdur yazarken ânı hâme

Bezmünde mest olanlar çâk itdi câmesini
Cânâ meger cemâlin caksin düşerdi câma

965 Ger tavk u efser ile cârîf olursa sofî
Simürg-ı câlem imiş her hüdhüd ü hamâme

Vuslat kapısı fethin Hamdi tapından umar
Devlet hemişe şâhım beğden olur gulâme

151

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Nârı cışkınıla kebâb oldu gönül döne döne
Çeşm-i mestinle harâb oldu gönül döne döne

Beni korkutma cefâ bahrini cûşâ getürüb
Ki bu deryhada hebâb oldu gönül döne döne 31a

Ateş,i cevrine devrin n'ola sabır eyler isem
Yanub odlara tûrâb oldu gönül döne döne

970 Seni yakmak dileyüb yaptı rakîbin evini
Felegin işi harâb oldu gönül döne döne

Hamdi ol gonca lebün âb-ı hayâtın içeli
Hızr-veş şeyh ü şebâb oldu gönül döne döne

152

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
Kaddün câlemi göstereli peyker-i fitne
Cân kişverini garet ider leşker-i fitne

Macmûr ideli bağ-ı cemâli yed,i kudret
Bitürmedi kaddün gibi bir carcar-ı fitne

cArz id yüzini suhf-ı cemâli okusunlar
Çöz zülfünü kim şerh olına defter-i fitne

975 Der halka-i zülfünde ruhun görse müneccim
Bu devr içinde görünür ahter-i fitne

Ham kılmışdı kaddümi çenber gibi zülfün
Olmamışdı çarha dahi çenber,i fitne

Çün fitne imiş câleme güftâr-ı muhabbet
Açma dehenin Hamdi yapılsun der-i fitne

153

Mefcûlü / fâcilâtü / mefâcîlü / fâcilün
Vardı elim irişmedi ol ser ü kâmete
Eyvah nidem ki kaldı bu hasret kıyâmete

İtsün katil gamzesine nâz-ı bî-hesâb
Zîrâ hesâb yokdurur ehl-i şehâdete

980 Sa'cy ile vasl-ı yâre kimesne irişmedi
Tâlic gerek ki tâlib ola ire devlete

Bir kılı mâni kırka yarub kılsa kıl kalem
Yazmaz meyânı nakşını tahsin bu dikkate

Geçdi nigâr ü Hamdi izine yüzün sürer
cÖmrü geçe irişmege bu denlü devlete

154

Fâcilâtün /fâcilâtün / fâcilün
Ey gönül cân vir yine cânânuna
Derde düş kim iresin dermânun

Didim ey dilber lebüne teşneyim
Didi miskin susadın mı kânuna

31b

985 cÖmrümün tomârını dördüm şehâ
Yazılınca defter-i divânına

Kâmeti çevgan olur câşıkların
Top olunca başları meydânına

Vaktidir Hamdi yakâsın çâk ide
Çünkü irişmez eli dâmânuna

155

Mefcûlû / mefâcîlû / mefâcîlû / fe^cûlûn
Hecründe beni öyle hazîn eyledi ey şâh
Hâlümü görüb kûyın iti didi ki veh-vah

Pûr havf ü hatırdır didiler cışk yolını
cAzm eyledim ol yola tevekkeltü c^cale'l-lâh

990 Gerçi ki rakib âhıma nâzır degil ammâ
Tîr olur anun canına âhir elif-i âh

Başım ele alub didim ey dilber-i hûn-rîz
El-cabdü ve ma fî yedin kânelimevlâh

Umar ki saçun dârına Hallâc ola Hamdi
Bahtı ona şâyed neteki kıssa-i cufâh

156

Mefcûlû / mefâcîlû / mefâcîlû / fe^cûlûn
Öldüm de dirse bakma rakîbin figânına
Kelb ölüsüdür değemz ölüsü şivânına

Peykânların ey gamze okı sıhhat-ı abdır
Sun ol sudan bu hastaların girme kânına

995 Yâri yanına câşık olan kanda irişür
Kurbân ide özün meğer anun kemânına

Fâni metâcâ virme gönül nakdini
Bazâr olur ki ıssısı değmez ziyânına

Ger mülki olsa cân ü gönül Hamdi miskin
Vakf eyleridi anları yâr asitânına

Fe^cilâtün / mefâ^cilün / fe^cilün

Virelim zühdi bâde ^bâde ile

İçelim bir ^cizârı shade ile

Ey perî ruhlarındaki hâlün

Şehleri mât ider piyâde ile

1000 Rûşen eyler cihânı mâh-ı münir

Mihr-i hüsnünden istifâde ile

Zülf-i dilber fütâde oldığı çün

Başı hoşdır dil-i fütâde ile

Hamdi kanın helâl sandı rakîb

Ben nidem ol hamâm-zâde ile

Mef^cülü / fâ^cilâtü / mefâ^cilü / fâ^cilün

Ol gün ki nâzın eyleme dilber hesâb ile

Rûz-ı hesâb olur bana ol gün ^cazâb ile

Yüzine karşı gün nice da^cvâ-yı hüsn ider

Zerre kaçan mukâbil ola âf-tâb ile

1005 Dilber kenâra gelse karâr eylemez gider

Eyvah nidem ki gitdi ^cömrüm şitâb ile

Ahım işitse muztarib olur kaçır rakib

Recm eylerim meğır o recimi şihâb ile

Hamdi cihânda kalbini ol dil-rübâya vir

Kim hüsnî zâ'il olmaz anun inkılâb ile

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
 Gönlümü bend itdi uydu gamze-i gammâzuna
 Hey di hey zulm itmesün zülf-i kemend-endâzuna

Dilberâ ol serv-i kâmetün ki erbâb-ı nazar
 Meyve-i râhat okurlar şive ile nâzuna

1010 Ah sînemden cizârün âsmânîler düzüb
 Yakdı mahı mihr ile tahsin ol âteş -bâzına

Sinem sâzın teşebbüh eylemiş mutrib senün
 Gûşmâl itmek anun çün lâ'ik oldu sâzuna

Hamdiyâ gülşende medh itsün dehân-ı dilber
 Ağız açub goncalar hayrân olur âvâzuna

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
 Zülfün ki âf-tâba hicâb itdi ebr ile
 Gam zulmetinde cânâ câzâb itdi cebr ile

cÜnnâb-ı leblerün var iken ey tabîb-i cân
 İtme cîlâc hastalara acı sabr ile

1015 Hem sohbet oldu yine rakib ile ol sanem
 İmânı olsa hem-nefes olmazdı kibr ile

Hamdi cihanda ehl-i basiret olanlara
 Sâhib-i sarây bir görünür ehl-i kabir ile

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
 Hassiyyet-i cışkî bilemez kimse kemal-hi
 Mahiyyet-i mayı bilemez niteki mahi

Fettâh-ı ezel ʿışk-ı ebeddir kim ezelde
Harc itdi açub ʿâleme gencine-i şâhı

ʿİşk oldu sebep mazhar-ı eşyâya zuhur
ʿİşk ile bulur her ki bulur zât-ı ilâhı

1020 Keşşâf ile keşf olmadı esrâr-ı muhabbet
Tevzîh ile izâh idemez kimse bu râhı

Ya Rabb ne ʿaceb perdedir nağmesi ʿışkın
Kim şevik anun raksa koyar mihr ile mâhı

Hüsniyle budur güller açan sahn-i çemende
Lutfiyle budur tâze kılan cümle giyâhı

Dâğ-ı cigerüm lâle gibi zâhir olubdur
ʿİşkile yele vireli tâcı vü külâhı

ʿAşık ki anun dilberi ʿışk-ı ebedîdir
Şevkına zevâl irmez vü zevkine temâhı

1025 Çün ʿışkı bilen ʿâşıkı maʿşûk okumuşdur
Bu Hamdiye gayretdir ide gayra nigâhı

162

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Şu can ki gûşına girmez uluların nefesi
O ʿâsifin yiridir mihnet ü belâ kafesi

Şu kim kulağına asmadı pend gevherini
Asılsa boynına anun yaraşa her çeresi

Har-ı melâmete binse ʿaceb midir olsa kim
Yere uydurur anı saʿâdetün haresi

Zemân kulzummun turfadır temevvüci kim
Güherleri yere urub getürdi har u hassı

- 1030 Bu hâle vakıf olan bu zamanda ey Hamdi
Kodı hüner sözünü belki çıkmaz oldu seri

163

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Tecilli itmese dilber cemâli ki gâhi
Yakardı câlemi odlara câşıkın âhı

Cihânı bahr-I tecelli muhitidir cümle
Gören Veli bilemez mâyı nitekim mâhî

33a

Su gibi yüz sürücü bî-karar olan câşık
Ki katresini muhit idüb ola agâhı

O can kim oldu bilâ seyli yolına hâşâşk
Muhite irse caceb mi vücûdunun gahi

- 1035 Zer it nühâsını iksir-i cışk ile Hamdi
Ki lâ'ik ola ana vazc-ı sikke-i şâhı

164

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Ta der keçid sahn-ı zemin-i erbecin deyy
Peydâ şud in murakk-ı alude-reng vey

Subhun nesîmi mürdeleri zinde itmege
cîsî gibi seyâhate başladı hey-be-hey

Hûn-ı belâ-yı dîde-i cuşşâk tâ beçesend
Dağ-ı cefâ sine-i müstâk tâ be key

Bak kuyd-ı hûd kesi neresed su-yı câşıkı
Çün şart-ı câşıkist şudan lâ be şert-i şey

- 1040 Çevgân-ı zülf-i dost çünân bûrd kûy-ı ser
Hamdi beşer nemâned ezu resm,i pay ü pay

Fe^cilâtün / mefâ^cilün / fe^cilün
 Ze ruhet zindegan-i herşey
 Ve mine'l-mâ'i külle şeyin hay

Zü füsûn-ı çeşm-i câdû bütâ
 Fada ʿaynü'l-belâ'i minke iley

Anın inkâr-ı ehl-i nâle kuned
 Rastira meğer nedide ze ney

ʿAkıbet can bürd re men dağet
 Gufte end âhirü'd-devâ'i e'l-key

- 1045 Hamdi çün şive-i ʿacem be nümûd
 Rûm-ı mâ pür şud ez me^cârif-i vey

Mef^cülü / fâ^cilâtü / mefâ^cilü / fâ^cilün
 ʿAlem içinde olmasa ölmün elemli
 Sürmek olurdu zevk ü sefâ ile demli

Mâr-ı cefâsı mûr gibi çok zemhanenün
 Anka gibi bulunmaz egerçi keremli

Sâdis-i bî-kar[®]ar ise dehrün kayırma kim
 Sâbit değıldürür ferahı gibi gamları

Aldanma ʿizzetine cihânın ki ʿâkıbet
 Hor u hakir itdi nice muhteremli

- 1050 Her câna kim sefâ ile şerbet suna felek
 Ahir ana çanak çanak içirdi zümmleri

Devrân elimden ah ü figân eylemek durur
 Şâm ü seherde bûlbûl-i şeydha nağemli

Devr-i baharın ağıladığıdır fettan için
Her gice gül yüzine düşen jale nemleri

Mağrur olma saltanât-ı bî-sebâta kim
Hâk oldu câm eylediler niçe cemleri

Seng eyledi zemâne niçe Hüsrevin tenin
La'î oldu mihnet ile olan bağı demzeri

1055 Gûşında la'î olduğu Hüsrevlerin budur
Yâd ideler o demleri olsa sitemleri

Kılma nazar terâvet-i dünyâya Hamdi kim
Virdi felek yele nice bâğ-ı iremleri

167

Mefâcilün / fecilâtün / mefâcilün / fecilün
Görürse Ka'be yüzün çâk ide câmesini
Figân nâle ile ürküde hamâmesini

Cemâli vazcını bulmaz o mihr-i zer-pûşun
Düzüb bozarsa ne denlü kamer caamâmesini

Halil ire dimesem dildeki sihirlerden
Yüreğe sokmak olurdu âhu-yı müşk

1060 Nesîm yolına kurban olurdu âhu-yı müşk
İletse ceyte nigârın şemîm-i şâmesini

Nizâm-ı nazmını ey Hamdi kâtibi görse
Düşürse mest olub câmı gib hâmesini

168

Fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilün
Sidre kaddi üzre yârin müntehâdır perçemi
Guyiya genç üzre yatur ejdehâdır perçemi

Hâli gibi nîçe miskin sâyesinde hoş gice
Ferr-i câşık arturur perr-i hümdır perçemi

Hüsn Bağdâdında yâr oldu halife bî hılaf
Bu calâmetdür ki Abbâsi livâdır perçemi

1065 .Uzadır ta'na zebhanın sidrenin tâvûsına
Nârven tûtisi denmek ne revâdır perçemi

İstivânın hattı Ka'be üzredir dimiş hakim
Restidir yâr üzre hatt-ı islivâdır perçemi

Hamdi Mûsâ'nın yed-i Beyzâsıdır hüsn-i yhar
Andaki ejder görünür ki cassâdır perçemi

169

Mefâcilün / fecilâtün / mefâcilün / fecilün
Kemân-ı şiveden andıkca nâvek-i nâzi
Nişâne sinemi kıl canun için ey gâzi

Gönül kebûteri ahım hevâsı ile uçar
Aceb mi evc-i felekden geçerse pervâzi

1070 Düşürmeyince terâzû-yı caklı oynatmaz
Ne turfadır resen-i zülf-i dost-cânbâzi

Kemâl-ı cışk ile bakmasa dide-i mahmud
Teferruc idemez idi cemâl-ı ayâzi

Belâsız eser itmez figânı Hamdinin
Gurâba hoş mı gelür bûlbûlün ser-ağâzi

170

Fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilün
Ne benefşe bulunur ol zülf-i cânber-bû gibi
Ne çemende serv olur kamet-i dil-cû gibi

Hoş yaraşmışdır ol âk yüz üzre bu zülf-i siyâh
San serir-i aç üstünde şeh-i Hindû gibi

1075 Leblerin balı cîadûlar nûş iderken, dostum
Ne belâdır kim bana gamlar ûşer arû gibi

Sürinür mahbûb-ı zülfüne güzâr itse sabâ
Hublar görse sürünmek ana eski hû gibi

Her ki yapılmak dilerse işigine dilberin
Bir ayağ üstüne tursun hıdmete kapû gibi

Her kime kim hem-dem oldıysa hevâ-yı zülf-i dost
Kaldı bir kuru deride nâfe-i âhû gibi

Hamdi cismin hâk idince gerdiş-i âteş-mizâc
Yüzün üstüne hevâ yolında sürin sû gibi

171

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
1080 Reng-i gam cihândan eğer bulursa dil beri
Levh-i vücûda yazar idi nakş-ı dilberi

Her câşıkın ki vücûdı kurbân-ı cışk ola 34b
Ana hilâl-ı cîyd olur yâri hançeri

Kaddine serv gibi sanevber baş eğmedi
Bu ince şehîr oğlanıdır ol yaban eri

Zülf-i nigâra el uzadaldan sebâ yeli
cAlem içinde kalmadı bir turacak yeri

Müşgin saçına nâfe-i çin kandan öykünür
Bu tâze-ter benefşedir ol bir kuru deri

1085 Pend itme vaciz od ile Göynüklü Hamdiye
Korkutma hevl-i ateşle bu semenderi

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
 Her dil ki sevdi sen sanemisîm sâcidi
 Yâri saâdet oldu vü devlet musâcidi

Da'vâsının subûtına hâcet degil şühud
 Ol câşıkın ki sencileyin ola şâhidi

Eyvah nidem ki nâme-i şevkim haberleri
 Kasd eyledi ki oda yaka cümle k^sıdı

Laclün şarâbı şevkine sed âferin kim ol
 Mestâne na'ra eyledi evrâd-ı zânidi

1090 Ey Hamdi çün salâh degil mûcib-i felâh
 Câm-ı mey al elüne ko bu fikr-i fâsidi

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
 Her ki toldurdu mey-i cışk ile dil şîşesini
 Mest olub viridi yele câlemin endîşesini

Cûy-ı cışk ile figân idici dolab eyler
 Ol dirakte ki ura dost gamı tîşesini

Sofi sen serve sücûd itmese tanmı sanemâ
 Büt idibdür özine zerk ü riyâ pîşesini

Her ki âlemde anun san'atı dilber gamıdır
 Unudur cümle murâdı yanılur pîşesini

1095 Nâm ü nâmusı belâ bildi çü Hamdi özine
 Seng cışkıyla sırda gayretinin gîşesini

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
 Zülfün hevâsı degredeli bâd-ı sahtını
 Yillere viridi niçelerün tâc ü tahtını

Didim lebini sorarken kâmetin nedir
Didi ki ye yemişini sorma dirahtını

35 a

Çışkı tarîki tâcirinin ısısı budur
Çeşm-i harâmisine vire gönlü rahtını

Kerem olub âh-ı serv ile nerm-i dil geçer
Gör zerk ü hile sofi seng rûy sahtını

- 1100 Hamdi anun ki genc-i huzur oldu meskeni
Nider zemâne şehlerinin genc ü bahtını

175

Mefâcîlün / mefâcîlün / mefâcîlün / mefâcîlün
O kim Yûsufî gibi çekdi belâ-yı çah-ı Ken'ânı
Yeridir ger ola Mısırın 'azîzi belki sultanı

Zehi câşık ki macşûkı yolına mûr olam diyü
Hevâ yiline virmişdir nice taht-I Süleymânı

Nigâra tâze la'îlünü Hûda lutfiyle ter tutsun
Revân oldukca câlemde şehid,i gamzenün kânı

'Aceb zülfün çeligâsı ne sûretten görünür kim
Perîşân itdi sevdâsı huzûr-ı pîr-i San'ânı

- 1105 Düşürmüşdür zenahdâne gönül siyâhını çeşmün
Garibin gözi bağludur ne bilsün çâh-ı mihmânı

Üşenmez tîğ-i gamzenden gönül ağzuna cânım der
Gör ol miskini havf itmez meger kim yokdurur cânı

Hemişe nakşını mîmin gönülde hıfz ider Hamdi
Meger benzetdi bu bî-dil dehân-ı dilbere ânı

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlûn
 Sûfi caceb mi bilmesey sayfın safâsını
 Sâfi mey ile pâk idemez sîne pâsını

Arif gerek eser kıla âsâr-ı nev-bahâr
 Aşık gerek ki anlıya bûlbûl nidâsını

- 1110 Bâd-ı saba meger haber-i dilguşâ virür
 Kim gonca çâk ider ferahından yakasını

Deryâ dilin bilen göricek yaş mı bîlür
 Sahrâ-ı gamda gözlerimin mâcerasını

Berk-i ümidi Hamdi yele virmezem ki dost
 Bir dem ola ki yâd ide ben bî nevâsını

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlûn
 Gözlerün kana şitâb itdiği yâ Rabb neyki (niyekî)
 Öldürüb câna cîtâb itdiği yâ Rabb neyki (niyekî)

Rûz-ı vasla iricek câşık-ı bî-çâre nesîm
 Güneşey ebri hicâb itdiği yâ Rabb ney ki

- 1115 Pay-ı lutfula gelüb gönlümü maemur kılan
 Dest-i cevri ile harâb itdiği yâ Rabb neyki

Bûlbûli gülşen-i kûyında mukim eylesesin
 Menzilin cay-ı grâb itdiği yâ Rabb

Bî-hisâb eyler iken lütfını ağyâra habîb
 Bana cevriñi hisâb itdiği yâ Rabb ney ki

Yâr nûş eylesey ağyâr ile ey Hamdi şarâb
 Dil-i cuşşâkı kebâb itdiği yâ Rabb ney ki

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
 Câm-ı vahdet cür'asından her ki huşyâr olmadı
 Fariğ oldu kayd-ı kesretten giriftâr giriftâr olmadı

- 1120 Tâc ü devlet hil'at-ı cîzzet o tecrîd ehline
 Kim dilinde rağbet-i dîba vü destâr olmadı

cîlm-i resmi şübhesinden ma'rifet bulmaz kişi
 Merd-i tahkîk oldurur kim ehl-i pindâr olmadı

Secde-i sehv ile geçdi ol kişinin cömr-i kim
 Tâk-ı mihrâbı anun ebrû-yı dildâr olmadı

Şehr içinde hoşdurur derd ile ger bed-nâm olam
 Var mı bir câşık ki ol rüsvâ-yı bâzar olmadı

Kûyına câzm idenin sensin murâdı ey sanem
 Hacc-ı dîdâr idenin maksûdı divâr olmadı

- 1125 Hamdiye ta'cn itme ey zâhid hevâ-yı cîşk ile
 Kim anun yâri riyâ bâbında zünnâr olmadı

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
 Tâvus-ı bağ-ı kudsimiç âdem dedikleri
 Dâm-ı belâ imiş ana câlem dedikleri

Seyr eylesem cihânı ser-a-ser bulunmıya
 Ahımdan özge munis ü hem-dem dedikleri

Dilber cemâli şevkiyle cân virenlere
 Cennet olursa tan mı cehennem dedikleri

Bu çeşm ü kadd-i zülf ü dehân ile ey sanem
 Sensin meger ki var ise câlem dedikleri

Bu çeşm ü kadd-i zülf ü dehân ile ey sanem
Sensin meger ki var ise âlem dedikleri

- 1130 Hamdi cihanda gussa-i yâr ile şâd olur 36a
Kût-ı revândır ehle dile gam didikleri

180

Mefcûlû / mefâcîlû / mefâcîlû / fecûlün
Bir demde gamından gönül vâsıl iki oldu
Bir sâcatına cömrümüzün hâsıl iki oldu

Nidem ki rakîbin seg-i kûy-ıla birikdi
Vaslîma ne hile ola kim hâ'il iki oldu

cAlem dil ü cân gibi sana bende-i hâlis
Sanma sanemâ ki tapuna mukbil iki oldu

Bu gözlerimin yaşını görüb güler ol yâr
Bir la'li iki itdi meger sâ'il iki oldu

- 1135 Sünbülleri eşkâlini cân u hall idemezken
Dil goncası fikrine düşüb müşkil iki oldu

Kûyında gözi sihrini Hamdi görüb ider
Dünyâda meğer memleket-i Bâbil iki oldu

181

Mefâcîlün / fecilâtün / mefâcîlün / fecilün
Diyâr-ı goncadan itdi meger sebâ güzeri
Ki virdi yine yakası açılmadık haberi

Nişâne virdi nigârın dehânı râzını dil
Didi bu sırrı bilür her ki hûn ola cigeri

Safâ tarikâtının tıflı olmıyan sûfi
Çeker mi cû-yı lebi hasretinde derd-i seri

- 1140 Zehi meges ki anun himmeti budur kim ere
O menzile ki yanar rûh-ı Kudsün anda biri

Giceleri diri tutar bu Hamdi derdin ile
Ya öldür anı yahud bu belâdan eyle beri

182

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
Her kanda ki hatt-ı taraf-ı laclin anıldı
Yâkut isede hattın ögen yazdı yanıldı

Her sağar-ı zerrin ki bu dem laclünü gördi
Kalıcı çanağı gibi ana ağzı anıldı

Ahiydi benim hem-nefesim olda tutıldı
Çengâlolub âh meğer bağırma itildi

- 1145 Her kim kaşı mihrâbında secde kıla yârin
Men kec dimen ol secdeye kim kibleye kıldı

Uşşâkını koyun gibi ol gamze-i kassâb
Kırdı o kadar kim bıçağı Hamdi'de sildi

183

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
İklim-i cışkın ol kişi kim ola sâhibi
Sultân-ı câlem oldı nider cah ü mansıbı

Câna yüzüne her ki özün nisbet eyleye
Baş üzre tutar ehl-i nazar anı gül gibi

Gün irse hâk-i pâyna andan kılur
Bu kimyâyı bilemez imiş değme mağribi

- 1150 Bâd ile hem-dem olsa perişân olur saçun
Her câyin nice olısar pes müsâbi

Yâr ile mâcerâlarını Hamdi söylese
Ebter olurdu Vâmık ü cAzra menâkıbı

184

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
Bağrına basdı gönül tîrini cânânı gibi
Sakinur cânı içinde elif-i cânı gibi

Görürüm dün gice düşümde olur diyü kayıb
Vâkıca olmadı bu vâkıca şeytani gibi

Yıl olub yeller iken gönlümü sayd itdi lebün
Yellere hâkim olan mühr-i Süleymâni gibi

1155 Nagihân sevdi gönül bir sanem-i sîm-teni
Ağzı altuna değer ol but-ı Ken'ânî gibi

Göz terâzüsine urur gördiği her sîm-teni
Dide-i Hamdi hüsün cevheri mîzânî gibi

185

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
Gonca dehen-i dilbere öygindi güzâfı
Çok söylemesün ağzı bu gir yok yere lafı

Gül reng görünür gözüme tıgı o nigârın
cAşık cigerinden umman gibi destinde gilâfı

cAks-i leb-i dilber görünür kanlı gözümde
Şeffaf züccac içre nitekim ney-i sâfı

1160 Hâzik o tabib ola ki serbet sorana ol
Dîldar lebi gibi cevâbı ola sâfı

Derd altına düşdi gine Hamdi boyı dâl
cAşkına nişân kâmeti lâm olduğu kâfı

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
 Ah kim ol bi vefâ dilberini yâd eyledi
 Ben garibi ağladub düşmenleri şâd eyledi

37a

Hey ne zâlimdir ki virân itmek için gönlümü
 Yine yüz dürlü cefâ resmine bünyâd eyledi

Tavrını ıbilmekde cışkın dil henüz şâkirde iken
 Cevrini çekmekde dilber bizi üstâd eyledi

1165 Çeng-veş ile büküldi kâmetüm derd ile kim
 Halimi gören kişi ney gibi feryâd eyledi

Yine derd ile diyârından sefer kılmağ için
 Hamdi miskine belâdan ol perî zâd eyledi

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
 Zülfün hevâsı caklımı dîvâne eyledi
 Hüsnün ziyâsı cânımı pervâne eyledi

Hûni gözün nidem ki cefâ leşkerin çeküb
 Cân kişverini zulm ile virâne eyledi

Her kim sefâsın anladı laclün şarâbının
 Evrâd-ı subhı naçra-i mestâne eyledi

1170 Kılmadı devr-i çarh-ı sitemkâr kimesneye
 Ol cevri kim cânıma cânâne eyledi

Her kim belâ-yı yâr ile olmuşdur âşinâ
 cAys-i cihânı kendüye bî-gâne eyledi

Sayd eylemeğe gönül mürgin ol peri
 Zülfünü dâm ü benlerini dâne eyledi

Top itdi Hamdi başını çevgân-ı zülfüne
Meydân anun ki cünbüşüni merdâne eyledi

188

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
Sevdâ-yı sünbülün beni divâne eyledi
Macmûr iken bu caklımı virâne eyledi

1175 Ol dem ki düşdi câleme şevk cemâlinün
Kimini şemc ü kimini pervâne eyledi

Cânâ şarâb-ı cışkını nûş itmek isteyen
Bağrın kebâb ü çeşmini bir peymâne eyledi

Ol cân kuşına denile himmet hümâsı kim
Zülfünü aşiyân benini dâne eyledi

Seyd itdi Hamdi gibi nice mübtelâları
Ah-ı gözün ki hamle-i şîrâne eyledi

189

Mefâcîlün / mefâcîlün / fecûlün
Kara zülfün beni divâne kıldı
Karârım mülkini vîrâne kıldı

37b

1180 Seni şemc eyleyen bezm-i ezelde
Beni şevkun ile pervâne kıldı

Şarâb-ı cışkına sed âferin kim
Nice mescidleri meyhâne kıldı

Ne âhûdur gözün cânâ caceb kim
Şikâr hamle-i şîrâne kıldı

İrişüb yine vaslın niçmetine
Bu Hamdi cânını şükrâne kıldı

Mefcûlû / fâcîlâtü / mefâcîlû / fâcîlün
 Efsâne oldu câleme çün hüsnî âyeti
 Efsûn okıdı dillere zülfî hikâyeti

- 1185 Cân vire idi hasta gönül bin belâ ile
 La'li tabibi kılmasa lutf ü himâyeti

Zülf-i siyâhı ağına halin ben eyleyüb
 Sayyâd çeşmî sayd ider ehl-i melâmeti

İrse sabâ taaccub idüb bâş salar çınar
 Benzer ki ana medh ider ol serv kâmeti

Nâ-dan ü dün olan kişi anlamasun diyü
 Virdi kitâb-ı hüsnüne câyn-ı sakâmeti

Bir âhım ile saldı beni dost firkate
 Hoş (di)diler ki bâd koparır kıyâmeti

- 1190 Öldürdüğince gamzesi Hamdi bulur hayât
 cîşk ehline pes ola bu resme kerâmeti

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
 Ah kim yakdı beni rû-yı nigâr ayrılığı
 Ne caceb müşkil imiş câşıkâ yâr ayrılığı

Hasret-i dilberle gönlüm o bostân gibidir
 Kim tarâvet komadı anda bahâr ayrılığı

Ayrılık mihneti sabr ile gide dirdim
 Gönlüme gelmez imiş sabr ü karâr ayrılığı

Ne belâ oldu bana hasret-i balâ-yı habib
 Ne garib itdi beni kûy-ı nigâr ayrılığı

- 1195 Hamdinin gonca gibi kan ile toldı cigeri
Hasret-i serv ü kadd ü lâle ʿizâr ayrılığı

192

Mefʿûlü / mefâʿilü / mefâʿilü /feʿûlün
Devrân beni çün sohbet-i cânândan ayırdı
Ol mür deye döndüm ki âlüm cânndan ayırdı

Firkatde tenim derd ile ol mûya dönübdür
Kim şâne anı zülf-i perişândan ayırdı

Ol yaprağa döndürdi beni hasretin ey dost
Kim bâd-ı hazân anı gülstândan ayırdı

Derd ile nice inlemesün hasta gönül kim
Devrân anı laʿlün gibi dermhandan ayırdı

- 1200 Hamdi yeridir günde eğer bin kez ölürse
Cânın sakınub kendüyi cânândan ayırdı

193

Feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilâtün / feʿilün
Cû-yı eşkim cûşa gelse tan mı deryâlar gibi
Ser-keş oldu dilberim çün serv-i balâlar gibi

Hey ne fettândır saçı ʿayyar-ı kim yüz âl ile
Gösterir şeydâlara kendüyi şeydâlar gibi

Ah elinden seg rakîbin kim gelüb her meclise
Dil-rubâlar ürküdür ahû-yı sahrâlar gibi

Gün yüzünden hüsnini gördi meger kim ʿandelib
Serve çıkub çağırır merd-i temennâlar gibi

- 1205 Kaddüni bâr-ı taʿalluk kılmasun Hamdi dü tâ
Gözlerin tâ yeg göre kevneyni yektâlar gibi

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü /fecûlün
 Tâ caksini laclün mey-i hamrâya düşürdi
 cUşşâkı kamû câm-ı musaffâya düşürdi

Tûbâ boyunın sâyesi çün düşdi cihâna
 Serv-i cimri sâye gibi pâya düşürdi

Cânâ bilür zehr,i gamın zevkini sûfi
 Çün gönlini ol lezzet-i helvâya düşürdi

Her kim ki cihân halkını hem-sohbet idindi
 Eyvâh ana kim kendüyi gavgâya düşürdi

- 1210 Ey Hamdi karar ide mi dil zevraki hergiz
 Çün lenger-i tedbîrini deryâyâ düşürdi

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü /fecûlün
 cİşk odı ile tâ ki gönül şemci uyandı
 Pervâne gibi cân ü ciger odlara yandı

Gül gibi cihân güldi irüb devr-i bahâr
 Benim yüreğim lâle gibi kana boyandı

Avâre iken gönlümi sayyâd-ı muhabbet
 Sayd eyleyüben boynına hoş tokdı kemendi

Vâciz bize vacz itme ki divâneleriz biz
 Bend ehline ger câkıl isen eyleme pendî

- 1215 Her şâm ü seher Hamdi nice anlamasun kim
 Rahat uyıdı derd ü gam mihnet uyandı

Mefcûlü / fâcilâtün / mefcûlü / fâcilâtün
 Gerçi cihân saçundan dâm-ı belâyâ düşdi
 Kimseye düşmez ol kim ben mübtelâyâ düşdi

°Alemdede tan mı şevkim gün gibi rûşen olsa
 Mihr ile çünki gönlüm sen mehlîkâyâ düşdü

Gamzen ciger delerken girdi rakib araya
 Yandım ki kân olısâr şeytân araya düşdi

Ger dest-gir olursa cüşşâka tan mı zülfün
 Miskinlik ile çün kim baş eğdi pâye düşdi

- 1220 Hamdi cefâyı hoş gör çün kısmet-i ezelde
 °Aşıkların nasîbi cevri ü cefâyâ düşdi

Fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilâtün / fâcilün
 Talcatün şevki anun kim çeşmine nûr olmadı
 Bir nazardır kim nazar ehline menzûr olmadı

Ben nice pinhan idem sînemde hüsnün şevkını
 Çün kil ile gün yüzü câlemde mestûr olmadı

°Aşık oldur kim anun cışkına yoktur intihâ
 °Arif oldur kim anun cîrfânı mahsûr olmadı

Ol kim engürün şarâbın nûş idüb ser-mest olur
 Derd-i derun nûş idenler gibi mahmûr olmadı

- 1225 Bu nigâristana Hamdi ol ki bakmaz nakş için
 Matlab-ı aelâsı anun cennet ü hûr olmadı

Fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlâtün / fâcîlün
 Her ciger-kûşe firâkı yürece döğün kodı
 Öyle yanar her döğini sanasın bu gün kodı

Her biri kasr-ı cinâna rihlet etdie şâd-mân
 Mihnet ü gussa diyârında bizi mahzun kodı

Her birin sağdı oğul balı gibi aldı ecel
 Ah dūdından yirinde bir kara tütün kodı

39 a

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
 Kim ola câşık-ı miskine şefkât eylemeye
 Figân ü nâlesini göre rikkat eylemiye

1230 Cihânda âdem olan görse cışk hastesini
 cîlâcın itmez ise bâri zahmet eylemiye

O kim rakîb olub ehl-i cışka zahmet ider
 cAceb degül ki Hûda ana rahmet eylemiye

Fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
 Şehr-i Göynük egerçi pûr sengest
 Ravza-i mivehâ-yı hoş reng est

Seng râ ez nazar meyandâz zer
 Câ-yı lâcl-i giranbaha seng est

Fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlâtün / fecîlün
 Her ki merfûc refecnâ leke zikrek neşevet
 Ey birâder ze heme medh ü senâ sûdeş nist

1235 Himmet an ki be ikbâl kabûl-i elzedest
 Nazar-ı ehl-ı caded matlab ü maksudeş nist

202

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Garaz ze devr ki pûr cevır ü mihnet ü marazest
Vüsûl-ı yâr ü husûl-ı vefâ-yı bî garazest

Eger ki yâr-ı vefâya bî hemçünin hoş dâr
Ki ust cevher-i in hâne gayr-i o arazest

203

Fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Muhtasırdır sözüm egerçi veli
Pür şekerdir dehân-ı yâr gibi

Hamdi medh itme sözlerini sakın
Sen de ehl-i iftihâr gibi

204

1240 Fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Şu^carâ-yı zemânenin vârı
Birbirinden uğurlar eş^cârı

°Ayıbdır bu didim birine didi
Zi hüner cerr iderse cerrârı

39b

205

Mef^cûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
°Adet budur ki her gazelin penc beyt olur
Cehd id ki Hamdi her birisi penc genc ola

206

Mef^cûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Ger mâ figân ber ârim sırr-i mâ besir neyâyed
Yâ Rabb berâyı keremâ mara ekrim befermâ

207

Fâcîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Varlığı anun ki vârı terk itdi
Dost gönlüm gönülde berk itdi

208

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
1245 Leked cacihtü fucâden yesurru fi'd-dünya
Ve kuddirü rahetini mislü kuddire rahetün

209

Mefâcîlün / mefâcîlün / fecûlün
Bu câlemdede kimesne gamsız olamaz
Eger olsa beni âdem degildir

210

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Ol Hamdîyem ki zerre-i şems-i vilâyetem
Enfâsım ile âtiredir nefis-i tayyibe

211

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Te'sir ideli cevherine kimyâ-yı cışk
Simâsı Hamdinin zere benzer bi caynihi

Kıt'a-i Tarih-i cûlus-ı Sultan Bayezıd Han

212

Çün şâh-ı c'adlî ber tahta benuşest
Fe'l cevrü yebkî ve'l-adlü yedhâk

1250 Der h'vast yârî târiheş ez men
Guftem ki şâhi bâdeş mübârek

Der Taleb-i Yasağ-Kerden-i Hamr ez Sultan Bayezid
Han Bin Sultan Mehemmed Han

213

Mefcûlü / fâcîlâtü / mefâcîlü / fâcîlün
Şâha zi cayn-ı cadi tû mâra bıdih zülâl
Tahhir bikâce hükmike min tineti'l-hibâl

Pur şud zı sîti cadi-i şumâ kuş-ı her diyâr
Ez her taraf berâmed ezân rû-yı carz-ı hâl

İnsâf ü cadi ü mürüvvet ki mürde end
Ked heyte min kerâmetiküm hazihi'l-hisal

İn cays-ı bî-bekâ ki hemin yek-fesâne est
Ferhunde an kes ki neşud kusa eş vebâl

1255 Badâ kemâl-i cemâl-i tû müstedâm
Mâdâmete'l-esir-i meca'l-bedri ke'l-hilâl

214

Feçilâtün / mefâcîlün / feçilün
Nebt-i kürem ümm-i her hebâ'is şud
Zâde-i ust sad hezâr âfât

Hvâhem ez vey rehâ küned mârâ
Devr-i Sultân-ı mâ ebu'l-hayr-i mast

215

Mefâcîlün / mefâcîlün / feçülün
Şu dilber kim anın adı seferdir
Seferden katca-i tâb-ı şererdir

40a

Anı sevmek belâ-yı derd-i serdir
Sefer zirâ ki pür havf ü haterdir

216

Mefâcîlün / mefâcîlün / fecûlün

- 1260 Sefer gâyet belâdır serd olıcak
Seferden merd usanmaz derd olıcak

Sefer hoşdur misâfir merd olıcak
Sefer görmüş belâ perverd olıcak

217

Mefâcîlün / mefâcîlün / fecûlün

Ne hoşdur nev-bahâr olmak seferde
Naza-gâh lîlezâr olmak seferde

Bile derd ehli yâr olmak seferde
Safâlar bî şümâr olmak seferde

218

Mefâcîlün / mefâcîlün / fecûlün

Çekersin şiddet ey hâcî seferden
Ne lezzet bulunur acı seferden

- 1265 Eger Türk olmasa bâcî seferden
Usandırmazdı hüccâcî seferden

219

Mefâcîlün / mefâcîlün / fecûlün

Mübârekdir sefer terk etme anı
Mukîme eksik olmaz armağanı

40b

Kılır hem puhte hâm olsa ervânı
Civâna öğredür sûd ü ziyânı

220

Mefâcîlün / mefâcîlün / fecûlün

Belâ-yı firkate mâye seferdir
Belâ olan ser ü pâye seferdir

Viren eksükligi aye seferdir
Düşüren halkı gavgaya seferdir

221

Mefâcîlün / mefâcîlün / fecûlün
1270 Sefer olsa yaraşı niçmet ile
Sefer âteşdir olsa mihnet ile

Sefer cânlezzetidür rahat ile
Bir iki ehl-i dil hem sohbet ile

222

Mefâcîlün / fecîlâtün / mefâcîlün / fecîlün
Re'eytû câriyeten ked cerâ kecâriyetin
Aleyh-i câriyetün vechûha kecâriyetin

223

Mefcûlü / mefâcîlü / mefâcîlü / fecûlün
Hammâmına bârid der idim Göynükün amma
Hammamcı seni gördüm ü hammâma ısındım

224

1274 Cihân bir bağıdır âdem yemişi
Sen ol yemişler içinde eriksin

Nakaltu haza'd-divâne can nushatin küntü nakaltûha can
hatti'l-müellifi'n-nazım Şeyh Muhammed Hamdi İbni's-Şeyh Kutbi'l-
Arifin Ak Şemseddin keddesa'l-lahü sirrehüma. Ve ema abdûn Zaifün
min telâmizi's-Şeyh Zeyni'd-din Muhammed İbni's-Şeyh Muhammed
Hamdi el mûma ileyhi ve herretuha fi şehri şac'bâne'l-mübareki min
seneti tisçin ve tisçine ve tisçimietin. Ve zâlike'l-cabul hakir Hüseyin
bin Seyyid Muhammed el-Hüseyini e'l-vaciz bicâmiçi Akşemseddin.

(TERCEMESİ: Bu divanı müellif ve nazır, ariflerin kutbu Şeyh
Akşemsedin'in oğlu Şeyh Muhammed Hamdi (Allah onların sırlarını
takdik etsin)in hattından nakletmiş olduğum nüshadan naklettim. Ben

zikredilen Şeyh Muhammed Hamdi'nin oğlu şeyh Zeyneddin Muhammed'in talebelerinden zaif bir kulum. Ve onu 999 senesi mübarek şaban ayında yazdım. Bu hakir kul, Akşemseddin Cami'inde vaiz Seyyid Muhammed el- Hüseyini'nin oğlu Hüseyin'dir.)

HAMDULLAH HAMDİ DİVANI'NIN SİSTEMATİK İNDEKSİ (*)
BİRİNCİ BÖLÜM
CEMİYET

I.ŞAHISLAR

A. PEYGAMBERLER

1. Ulu'l- cAzm: 3a/64

2. Hz. Muhammed:

a. Ahmet: 9b/280, 9b/281, 9b/282, 9b/283, 9b/284, 9b/286,
9b/287, 9b/288, 9a/289, 9a/290, 9a/292, 9a/293, 9a/294,
9a/295, 9a/29a, 9a/298, 9a/299, 9a/300, 9a/301, 9a/303,
9a/304, 10b/305, 10b/306, 10b/307, 10b/309, 10b/310,
10b/311, 10b/312, 10b/313

b. Muhammed: 9b/272, 9b/273, 9b/274, 9b/275, 9b/276.,
9b/278, 9b/279

3. Hz. Adem: 25a/776

4. Hz. Yacûb: 13a/388

5. Hz. Yusuf: 13a/388, 14a/422, 21b/663, 29b/922, 30a/947,
35a/1101

6. Hz. Süleyman: 12a/376, 15b/477, 20b/631, 35a/1102, 36b/1154

7. Hz. İsa:

a. cİsi: 9a/257, 11b/337, 29b/930, 33a/1037,

b. Mesih: 13b/411, 16a/483

8. Hz. Musa: 8b/254, 13a/390, 20a/623, 24a/756, 34a/1067

9. Hz. Nuh: 7a/202, 9a/257, 12b/374

10. Hızır: 31a/971,

B. AL-İ RESUL: 26a/807

1.Hz. Hasan: 4a/101

2. Hüseyin: 4a/102, 25b/801

C. HULEFA-İ RAŞİDİN

1. Hz. Ebu Bekir

a. Sıddık: 3b/84

2. Hz. Ömer: 3b/86, 3b/87,

* Bu sistematik indeksde gösterilen unsurlar alfabetik olarak değil kitabın planına paralel olarak tertib edilmiştir. Rakamlardan ilki Varak numarasını, ikincisi Beyit numarasını göstermektedir. Varak numaraları ve beyit numaraları incelememizdeki metin kısmına aittir.

3. Hz. Osman: 3b/88
4. Hz. Ali
a. Haydar: 4a/90

D. TARİHİ VE EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

1. Efresiyab: 10b/301
2. cUc: 8b/254.
3. Fir'āvun: 13a/390, 20b/623
4. Hamân: 13a/390
5. Hallac: 20a/612, 31b/992

E. MASAL KAHRAMANLARI VE ONLARLA İLGİLİ UNSURLAR

1. Yusuf, Züleyha: 14a/422, 30a/47
2. Leyla, Mecnûn: 7b/207, 14a/428, 16a/486
3. Şeyh-i San'ân: 35a/1104
4. Vâmık, Azra: 11a/329, 36b/1151
5. Ferhad, Şirin: 11a/321, 26b/832, 28b/891

II. KAVİMLER

- Hindû: 19a/584, 34a/1074,
Habeş: 30b/960,
Türk: 15b/478,
Tatar: 15b/478, 20a/618
Moğol-çin: 15b/478, 14a/432

III. ÜLKELER VE ŞEHİRLER

- Çin: 13a/389, 27b/868, 34b/1084
Hıta: 30a/936, 26b/835
Türkistan: 13a/889
Rum: 3a/71, 26b/835,
Şam: 3a/71
Mısır: 14a/422, 35a/1101
Ken'ân: 35a/1101, 36b/1155
Medine (Yesrib): 3a/71
Safâ, Merve: 18b/571
Hicaz: 18b/563
Kerbela: 25b/798, 25b/801,

Bağdat: 33b/1064, 15b/471

Aden: 25a/775, 26b/835

Bedehşan: 20a/618

Babil: 36a/1136

Şehri Belkıs: 22a/689,

Habeş: 30b/960

IV. NEHİRLER

Şatt-ı Bağdad: 15b/471

V. İÇTİMAİ HAYAT

1. Padişah ve Çevresi

Padişah: 16a/491, 17a/527, 22a/676, 30b/953, 31a/972, 36b/1147,
37a/1168

2. Savaş: 19b/607, 31a/972, 37a/1168.

3. Av: 19b/600, 37a/1178, 37a/1172, 37b/1186. 37b/1213,
37b/1182

4. Bezm (Meclis): 24a/753, 25b/790, 25b/791, 30b/964,

5. Musiki

a. Aletler

Çeng: 5b/151, 37a/1157

Rubab: 5b/151

Saz: 32a/1011

Ney: 37a/1165

Keman: 34a/1068

b. Makamlar

Uşşak, Nigari, Neva: 16b/500

6. Süslenme:

a. Kıymetli Madenler ve Taşlar

Altın (Zer): 29b/927, 33a/1035, 33b/927, 36b/1149

Gümüş (Sim): 20b/630, 11a/336, 26b/831, 29b/927

Çelik (Pulâd): 26b/831, 11a/336

Lacl: 29b/922, 30b/955, 20a/618, 17b/545,

b. Güzel Kokular

Nafe: 34b/1084, 8b/251, 20b/641

Anber: 30a/936

Müşk: 30a/936, 34a/1078, 20b/641

7.Sofra ve Yiyecekler

Menn-i Selvâ: 27a/849

Bal: 34a/1075,

Helva: 6b/187

Üzüm: 38b/1224, 5b/145

Hurma: 5b/145

8. Mimâri:

Ev (Dâr): 25a/777

Kale, Hisar: 15b/474, 19b/601

Mescid:37b/1181

Meyhane:37b/1181

Kuyu (Çâh): 35a/1101

9. Tebabet:19a/581, 21b/665, 22a/675, 24a/747, 32a/1014,
36b/1160, 37b/1185

10. Alış-Veriş:21b/670, 22a/672, 22a/691, 31b/996

11. Yazı İle İlgili Hususlar: 21b/659

Kalem: 24b/772, 24b/757, 30b/963

Mürekkeb:11b/339, 13a/394, 16a/487

Kağıt: 16b/479,

Nâme: 11b/339, 13a/394

12.Sihir, Efsun:13a/399, 18b/569, 36a/1136, 37b/1184

13.Oyunlar

Gûy u Çevgân:12a/368, 22a/682, 31b/986, 37a/1173

Satranç: 9a/260, 31b/999

Tavla (Nerd):26a/817

14.Bazı Tipler ve Meslek Erbâbı

Sâki:5b/142, 24a/752, 24a/753, 27a/846

Mutrîb: 32a/1012

Sûfi:25b/789, 27a/852, 29b/929, 30b/965, 35a/1108, 36a/1139,
38a/1208

Vâiz: 38b/1214

Arif: 25a/787, 35a/1109, 38b/1223

Mest: 25a/787, 30b/964

Sakîl: 24a/749

Pîr-i Meykede: 25a/786

Cellâd: 11b/337

Dalgıç (Ġavvâs) :20a/613

İKİNCİ BÖLÜM İNSAN

I. GÜZELLİK

Hüsn: 9a/263, 14b/442, 15a/460, 17b/531, 19a/584, 19b/597, 19b/607, 19b/609, 20a/620, 20a/626, 21a/646, 21b/663, 21b/670, 22b/699, 23a/711, 23a/723, 30a/935, 32a/1000, 32a/1004, 32a/1007, 33b/1064, 34a/1067, 37a/1167, 38b/1222

Cemâl: 19b/603, 29b/928, 30a/949, 30b/953, 30b/964, 31a/973, 31a/974, 32a/1031, 35b/1128, 37a/1175

Güzellik İle İlgili Benzetmeler

Güneş, Ay, Mum, Nûr, Ziyâ: 30a/949, 30a/935, 32a/1000, 32a/1004, 37a/1167, 38b/1222

Bostan, Ravza, Bağ, Gül: 14b/442, 23a/711, 31a/973

Şehir, Ülke, Mısır, Câmî: 19b/603, 19b/607, 26a/820, 23a/723

Bağdad, Ka'be: 22b/699, 33b/1064

Suhf, Mushaf, Kitab: 17b/531, 20a/620, 31a/974

Hazîne: 15a/460

Yed-i Beyzâ: 34a/1067

Cennet: 21a/646

II. SEVGİLİ: 9a/260, 15b/481, 16a/494, 16a/497, 16a/491, 16b/511, 17a/527, 17b/538, 18b/563, 18b/566, 19a/578, 5a/137, 20a/617, 21b/662, 21b/666, 22a/684, 22b/693, 23a/711, 25a/783, 26a/820, 30a/945, 30a/948, 30b/953, 30b/957, 30b/964, 31a/983, 31b/984, 31b/988, 31b/991, 31b/999, 32a/1007, 32a/1015, 34b/1093, 35b/1117, 35b/1129, 36b/1155, 37a/1177, 37b/1180

Sevgili İle İlgili Benzetmeler

Gül, Verd-i Ter: 16a/491, 29a/914, 26a/820, 30a/945, 30b/453, 30a/946

Alem: 35b/1129

Hicaz, Ka'be, Kible: 18b/563, 18b/566, 22a/684

Müma: 15b/481, 37a/1177

Peri: 21b/662

Put, Sim-Ten: 34b/1093, 36b/1155

Ay: 5a/129,

Şem'e: 37b/1180

Ahû:17b/538

III. SEVGİLİDE GÜZELLİK UNSURLARI

A. SAÇ (Zülûf, Gîsû): 5a/124, 8a/234, 8a/235, 8a/236, 19a/592, 21a/658, 25a/785, 26b/827, 26b/830, 30a/938, 32a/1001, 37a/1172, 25a/781, 14b/437, 19a/583, 25a/773, 8a/232, 19b/601, 8b/243, 30b/960, 37b/1179, 9a/262, 7b/212, 30a/940, 34a/1074, 30b/961, 13b/411, 37a/1174, 13b/412, 32a/1013, 17a/516, 17b/536, 31a/974, 17a/520, 8a/233, 19b/595, 28a/873, 20b/632, 20b/637, 23b/734, 18b/564, 30b/959, 32a/1008, 35a/1104, 17a/529, 4b/122, 28b/895, 15a/460, 33b/1062, 13a/399, 31a/975, 19b/599, 19b/603, 22a/682, 31a/976, 31b/992, 20a/612, 38b/1216, 37b/1186, 18b/575, 5a/135, 20b/641, 26b/835, 15b/472, 21a/646, 26b/828, 26a/814, 34a/1078, 20a/618, 34a/1073, 34b/1084, 30a/936, 34b/1083, 16a/493, 34b/1096, 19a/594, 37a/1167, 28a/884,

Saç İle İlgili Benzetmeler

Misk, Nâfe, Anber: 20a/618, 21a/646, 26a/814, 26b/828, 30a/936, 34a/1078, 34b/1084,

Bend, Ag, Dâm (Tuzak), Dâr, Çenber, Çevgan,

Zencir, Halka: 5a/135, 18b/575, 20a/612, 31a/976, 31b/992, 37a/1172, 38b/1216, 22a/382, 19b/603, 31a/975,

Yılan, Zünnâr, Çelipa (Haç, Put), Kemend-endâz, Dâl: 4b/122, 13a/3099, 15a/460, 17a/529, 28b/895, 30b/959, 32a/1008, 33b/1062, 35a/1104

Ömr-i dîrâz, Tûl-ı emel: 18b/564, 23b/734

Karanlık, Gece: 20b/632, 20b/637, 28a/873

Küfür, Kâfir: 8a/233, 19b/595

Düzd-i Arab: 17a/520

Fitne: 17a/516, 7b/536, 31a/974

Ebr (Bulut): 32a/1013

B. KAŞ: 7b/213, 19b/600, 26b/818, 31b/995, 35b/1122, 36a/1145

Kaş İle İlgili Benzetmeler

Mihrab: 26a/818, 35b/1122, 36a/1145

Keman: 31b/995

C. GÖZ: 9a/262, 11b/337, 12a/367, 17b/538, 17a/519, 18a/553, 19a/584, 19b/595, 19b/601, 30b/967, 37a/1168, 37a/1178

Göz İle İlgili Benzetmeler

Hûni, Hûn-rîz: 12a/367, 18a/553, 37a/1168

Ahu, Arslan (Hamle-i Şirane), Mest (Sarhoş): 30b/967,
37a/1178

Cellâd, Harâmi: 11b/337, 19a/584

Kale Muhafızı: 19b/601

- Ç. GAMZE:** 6b/181, 8a/234, 11b/342, 15b/476, 16a/492, 18b/570,
21a/654, 21a/657, 21b/662, 21b/667, 22a/681, 24a/750,
26a/810, 219b/932, 30b/954, 31a/979, 31b/994,
32a/1008, 35a/1103, 38b/1218

Gamze İle İlgili Benzetmeler

Kılıç, Ok: 6b/181, 24a/750, 31b/994

Gammaz: 11b/342,

- D. KİRPİK:** 12a/367, 21a/657, 22b/696, 36b/1152, 36b/1168,

- E. YÜZ VE YANAK:** 5b/146, 11b/343, 12a/354, 12a/356, 12a/365,
13a/400, 14a/428, 14a/432, 14a/433, 14b/441, 15b/474,
17a/517, 17a/523, 17a/526, 17a/529, 18a/546, 18a/557,
18a/558, 19a/592, 19b/605, 19b/607, 19b/609, 20b/630,
20b/637, 21a/644, 21a/648, 21a/650, 21a/658, 22a/689,
22b/694, 25a/778, 26b/829, 27a/841, 27b/868, 28a/873,
28b/892, 28b/899, 29b/920, 30a/939, 30a/940, 30a/943,
31a/974, 31a/975, 31a/976, 31b/999, 32a/1004, 32a/1013,
33b/1057, 34a/1066, 34a/1074, 37b/1191, 38a/1204

Yüz ve Yanak İle İlgili Benzetmeler

Güneş, Ay: 11b/343, 12a/354, 14a/433, 22a/689, 28b/899,
30a/940, 32a/1004

Nur, Ziyâ: 5b/146, 18a/546, 20b/637,

Gül: 19b/609, 28b/892, 29b/920

Sim: 19a/592, 20b/630

Semen, Lâle: 14b/441, 19b/605,

Nigâristan: 27b/868,

Nar: 17a/529

Kâbe: 30a/939, 33b/1057

Su: 22b/694,

Cennet: 17a/526

F. BEN (Hâl)

Ben İle İlgili Benzetmeler

Dâne: 37a/1172, 37b/1186

Misk: 27a/840,

Piyâde: 31b/999

G. HATT: 8b/251, 19b/607, 20a/620, 20a/621, 20a/622, 20a/ 623,
20a/624, 21b/659, 26b/829,

Hatt İle İlgili Benzetmeler

Çimenlik, Sebzezâr:20a/621, 26b/829

Saff-ı Leşker: 19b/607

Hatt-ı Yakûti, Hatt-ı gubâr: 20a/622, 21b/659,

H. AĞIZ: 11b/340, 17b/532, 18b/574, 20a/615, 27a/839, 29b/919,
32a/1012, 35a/1107, 36a/1139

Ağız İle İlgili Benzetmeler

Şeker: 11b/340, 29b/919

Mim: 27a/839, 35a/1107

Hokka: 17b/532

I. ÇENE

Çene İle İlgili Benzetmeler

Çâh-ı Mihman: 21b/669, 35a/1105

Hendek: 15b/474

İ. DUDAK: 7b/208, 7b/211, 8b/242, 11b/337, 11b/340, 11b/346,
14b/435, 15a/462, 16b/499, 17a/521, 17a/523, 18b/557,
18b/564, 18b/574, 19a/590, 19b/605, 19b/606, 20a/611,
20a/618, 20a/621, 20b/631, 20b/632, 21a/646, 21b/670,
22b/692, 22b/697, 22b/699, 25a/779, 25a/785, 27a/845,
28b/891, 28b/895, 29b/919, 29b/922, 30b/952, 30b/955,
30b/963, 31a/971, 31b/984, 32a/1014, 35a/1097,
35a/1103, 36b/1154, 36b/1159, 36b/1160, 37a/1169,
37b/1185

Dudak İle İlgili Benzetmeler

Kevser, Cennet Şarabı: 11b/346, 16b/499, 20a/621, 21a/646

Ab-ı Hayat, Çeşme-i Hayvan: 7b/211, 18b/564, 20b/632,

İsa, Darüş-şifa, Tabib, İlaç, Şerbet: 11b/337, 19a/581,
32b/1012, 36b/1160, 37b/1185

- Mey-i Saf, Bâde-i Gülşen, İçki, Şarab:** 25a/785, 36b/1159, 37a/1169
- Şeker, Helva:** 11b/340, 14b/435, 22b/692
- Yemiş:** 35a/1097
- Mühür:** 20b/631, 36b/1154
- La'î-i Bedehşân:** 20a/618
- K. BOY:** 5a/126, 9a/261, 12a/360, 14a/428, 14a/429, 14b/441, 15b/473, 16a/485, 16b/504, 16b/505, 18b/566, 18b/568, 21a/646, 21a/652, 21a/653, 25a/673, 28b/901, 29b/920, 30b/962, 31a/972, 31a/973, 31a/978, 33a/1062, 34b/1082, 35a/1097, 38a/1207,
- Boy İle İlgili Benzetmeler**
- Serv:** 12a/360, 15b/473, 28b/901
- Elif:** 21a/653
- Tubâ, Sidre:** 5a/126, 21a/652, 38a/1207
- Kıyâmet:** 14a/428, 30b/962,
- Arçar:** 31a/973
- L. DİŞ:** 25b/775, 26b/835,
- M. SİNE:**
- Sine İle İlgili Benzetmeler**
- Semen:** 27a/838,
- Gül:** 21a/645
- N. BEL:** 23a/710, 28b/900
- O. CİSİM, TEN, BEDEN:** 11a/336, 26b/831, 36b/1156
- Ö. BAŞ:** 31a/978
- IV. SEVGİLİ İLE İLGİLİ DİĞER UNSURLAR**
- A. BUSE:** 15a/454, 20a/615, 22b/692
- B. SÖZ:** 5b/146, 15a/453, 18b/569
- C. KUY-I YAR:** 8b/252, 18b/563, 18b/571, 19a/579, 20a/621, 21a/650, 24a/648, 25b/796, 26b/836, 27b/860, , 29b/930, 31b/988, 35b/1124.
- Kûy-ı Yâr İle İlgili Benzetmeler**
- Gülistân:** 19a/579,
- Hicaz, Mekke, Kabe:** 18b/563, 18b/571, 21a/650
- Cennet:** 20a/621
- D.EŞİK:** 15b/471, 15b/477, 21a/655, 24a/747, 29b/933, 31b/997, 34a/1077.

Eşik İle İlgili Benzetmeler

Darü's-şifa: 24a/747

Mihenk Taşı: 21a/655

E. SEVGİLİNİN AYAĞI TOPRAĞI: 16b/ 498,

F. NAZ: 11b/341, 12b/369, 12b/370, 12b/372

G. BAKIŞ: 12a/364, 14b/434

H. DAMAN-I YAR: 24a/742, 24a/746,

V. SEVEN (AŞIK)

A. AŞIK: 5b/139, 15a/452, 18a/559, 19a/579, 19b/603, 21a/654, 22b/698, 22b/699, 22b/700, 22b/701, 22b/702, 31b/995, 32b/1024, 35a/1109, 35a/1123, 36b/1147

B. GÖNÜL: 5b/152, 12a/362, 15a/465, 15b/468, 16a/487, 16a/ 492, 16b/513, 17a/514, 17a/521, 17b/542, 18a/556, 18b/574, 20a/614, 20b/639, 21a/647, 21a/653, 21a/657, 21b/662, 21b/667, 22a/691, 22b/695, 22b/696, 26b/830, 26b/837, 28a/883, 28b/892, 28b/901, 29b/928, 30a/939, 30b/952, 30b/967, 31a/968, 31a/969, 31a/970, 31a/971, 31a/983, 32a/1001, 32a/1008, 35a/1106, 37b/1192, 38b/1212

Gönül İle İlgili Benzetmeler

Kebâb, Harâb, Hasta: 18a/556, 26b/830, 30b/967, 31a/970

Yaralı, Müşevveş, Pûr-ateş, Bî-çâre, Teşne: 16b/513, 21b/667, 28a/883, 32a/1001,

Gonca, Lâle, Bostan: 18b/574, 37b/1192, 38b/1212,

Su, Hebâb: 28b/901, 31a/968

Sayd: 16a/492

Kitap, Sahife, Kâğıt: 16a/487, 20a/614, 21a/653

Toprak (Türâb), Demir: 22b/696, 31a/969,

Pusula (Kible-nümâ): 15a/465, 30a/939

Murg (Kuş): 37a/1172

VI. AŞIK'A AİT VÜCUT AKSAMI VE İLGİLİ UNSURLAR

A. VÜCUT: 15b/470, 19b/599, 19b/606, 34b/1081

B. CAN: 11b/343, 18b/567, 18b/575, 20a/615, 20a/617, 20b/634, 20b/637, 21a/657, 21b/666, 22a/681, 22b/703, 28a/674, 29b/933, 30b/953, 31a/972, 31a/983, 37a/1167, 38a/1197

Can İle İlgili Benzetmeler

Pervâne, Murg, Hüma: 15b/467, 18b/567, 20b/367,

Ölü: 20a/615

Kışver, Mülk: 31a/972,

- C. YÜZ, YANAK: 16b/498, 21a/655, 21b/671, 22a/684, 29b/927.
29b/931, 39b/1248

Yüz İle İlgili Benzetmeler

Zer (Altın): 16b/498, 22a/684

- D. GÖZ: 7b/214, 13a/392, 13b/413, 17b/545, 18a/546, 22a/688.
25b/801, 26a/815, 36b/1156, 36b/1159

Göz İle İlgili Benzetmeler

Mizân: 36b/1156

Divit: 7b/214

Cam, Şişe: 36b/1159

- E. GÖZYAŞI: 13a/394, 14a/423, 14b/443, 15a/455, 15b/471, 16a/482.
16a/486, 16b/512, 22b/704, 25b/801, 26a/815, 27a/841,
29b/922, 34b/1092, 35a/1111, 36a/1134, 38a/1201

Gözyaşı İle İlgili Benzetmeler

Deryâ, Irmak, Pınar: 15a/455, 15b/471, 22b/704,

Hızır Suyu, Yağmur: 14b/443, 16a/482,

Mürekkep: 13a/394

- F. BOY: 5b/151, 14a/421, 18a/561, 21a/651, 31b/986, 36b/1161,
37a/1165, 38a/1205

Boy İle İlgili Benzetmeler:

Çeng, Çevgân, Dâl, Lâm: 5b/151, 21a/651, 31b/1006, 36b/1161

- G. SİNE: 12b/374, 14b/438, 21a/645, 21a/657, 21a/654, 23b/739.
29b/928, 30b/954, 32a/1010, 32a/1011, 34a/1068

Sine İle İlgili Benzetmeler

Nişân: 30b/954

Saz: 32a/1011

- H. CİĞER: 14b/438, 18a/557, 21a/657, 22a/681, 29a/914, 32b/1023,
37b/1195

VII. MADDİ VE MANEVİ HALLER

- A. AH, FERYAD, FİGAN, NALE: 14 a /421, 16a/491, 18a/559,
19a/587, 21a/658, 21b/660, 21b/671, 26b/833, 26b/834,

28a/880, 30a/945, 31b/990, 32a/1006, 32b/1031,
37b/1189,

Ah, Feryad, Figan, Nale ile İlgili Benzetmeler:

Ateş Duman: 21b/671, 32b/1034,

Ok: 31b/990,

Şimşek: 8b/249

Yıldız: 32a/1006

Top: 8b/250

Rüzgâr: 26b/833, 37b/1189

- B. GAM, GUSSA, DERT, BELA, ELEM:** 6b/176, 6b/180, 6b/185,
16a/486, 16b/513, 18a/556, 18a/548, 18a/550, 18a/559,
19b/610, 20a/612, 20a/617, 20b/639, 21b/665, 22a/682,
22b/697, 24a/744, 25b/793, 28b/892, 29b/929, 31a/993,
32a/1013, 34a/1075, 35a/1111, 36a/1130, 38a/1208,
36b/1161, 37a/1165, 39b/1246

Gam, Gussa, Dert, Bela ile İlgili Benzetmeler

Asker, Ganimet: 6b/176, 25b/793,

Arı: 34a/1075

Hayat Gıdası: 36a/1130

Derman: 6b/180, 6b/185, 21b/665, 25b/795

- C. CEVR, CEFA:** 5a/132, 5b/140, 11b/341, 13a/393, 31a/969,
12a/357, 19b/596, 23b/737, 23b/739, 25b/795, 31a/968,
37a/1170, 38b/1220

Cevr ve Cefa ile İlgili Benzetmeler

Deniz: 31a/968

Diken: 23b/739

Ateş: 31a/969

- D. AYRILIK :** 11b/345, 12b/379, 18a/547, 19a/585, 19a/591,
28b/894, 31b/988, 37b/1191, 37b/1192

Ayrılık ile İlgili Benzetmeler

Bâd-ı Hazan: 38a/1198

Tarak: 38a/1197

Cehennem: 28b/894

- E. KAN:** 18a/553, 18a/557, 18b/574, 21b/662, 25b/794, 235b/798,
30b/952, 31b/984, 35a/1103

F. AŞK: 5b/140, 15b/466, 15b/470, 16b/509, 16b/513, 20a/614, 20b/637, 20b/639, 21b/672, 22a/676, 26b/824, 30b/967, 31b/989, 32b/1017, 34b/1091, 36b/1147, 38a/1211

Aşk İle İlgili Benzetmeler

Deniz, Umman: 15b/470

Şarab: 34b/1091

Ateş: 30b/967

VIII. RAKİB: 6b/182, 6b/184, 16a/483, 19b/598, 20b/631, 25a/776, 29b/924, 31a/970, 31b/990, 31b/993, 32a/1002, 32a/10015, 36a/1132, 38a/1203, 38b/1218

Rakib İle İlgili Benzetmeler

İt, Eşek, Katır: 29b/924, 31b/993, 36a/1132, 38a/1203

Şeytan: 25a/775, 32a/1006

Haram-zâde, Hod-bin, Kibr: 19b/598, 32a/1002, 32a/1015,

I. KOZMİK ALEM

A. GÖKYÜZÜ: 3a/65, 3a/66, 3a/70, 8b/249, 8b/250, 11b/343, 18a/558, 19a/590, 19b/605, 22b/693, 30a/949, 30a/927, 30a/941, 30a/935, 30a/950, 30b/957, 31a/970, 32a/1000, 32a/1004, 32a/1006, 32b/1021, 33b/1058, 34a/1069

Gökyüzü İle İlgili Benzetmeler

Kubbe, Burc: 8b/249, 8b/250

Cirm: 30a/949

Devvar: 22b/693

B. YILDIZLAR: 31a/975

C. SEYYARELER

Zühal: 30b/957

Güneş: 11b/343, 18a/558, 19a/590, 30a/935, 30a/945, 30a/949, 32a/1000, 32a/1010, 32a/1004, 33b/1050, 33b/1058.

Ay: 3a/70, 19b/597, 32a/1010, 32b/1021, 30a/935, 30a/950.

II. ZAMAN VE ZAMANLA İLGİLİ KAVRAMLAR

A. ZAMAN: 6b/183, 14b/444, 15a/451, 15b/476, 16a/482, 18a/556, 18b/572, 19a/591, 24a/751, 25a/783, 25b/798, 28a/853, 29a/902, 29b/933, 30a/935, 35a/1108,

B. YIL: 18a/559

C. MEVSİMLER: 15a/451, 15b/476, 16a/482, 18b/572, 25a/783, 35a/1108

D. GÜN: 28a/873

E. GÜN İLE İLGİLİ BENZETMELER

Sabah: 18a/556, 25b/798

F. AKŞAM, GECE: 19a/591, 25b/798, 30a/935

III. DÖRT UNSUR: 12a/350, 13b/411, 14b/437, 15b/466, 15b/479,
17a/525, 17a/526, 17b/538, 18a/559, 18b/564, 19a/585,
20a/616, 20b/642, 21b/667, 21b/668, 22b/706, 23a/712,
23b/720, 24a/743, 215b/801, 26b/826, 26b/828, 26b/833,
26b/836, 26b/883, 28a/884, 29a/902, 29b/930, 30b/967,
31a/969, 31a/971, 31b/994, 31b/998, 32b/1031, 33a/1037,
34a/1079, 34b/1083, 34b/1096, 35a/1010, 36a/1137

A. SU: 18b/564, 20a/613, 21b/667, 31b/994, 32a/971

B. TOPRAK: 16b/498, 31a/969

C. ATEŞ: 22b/706, 26b/826, 28a/883, 30b/967, 31a/969.

D. HAVA: 13b/411, 14b/437, 15b/479, 20a/616, 29b/930, 33a/1037,
34b/083

IV. HAYVANLAR: 12a/376, 12b/373, 13/399, 14b/435, 15a/463,
15b/467, 16a/483, 18b/567, 17a/523, 19a/579, 19a/587,
20a/616, 21b/674, 21b/673, 22b/692, 22b/694, 24a/751,
25a/787, 25b/791, 25b/805, 28b/892, 29b/924, 30a/942,
30a/945, 30a/946, 30b/965, 31b/992, 31b/993, 34a/1072,
32b/1017, 34a/1075, 35a/1102

A. KUŞLAR: 14b/435, 15b/467, 17a/523, 18b/567, 19a/579, 19a/587,
21b/673, 22b/692, 30a/945, 30a/946, 34a/1072, 37a/1172

B. DÖRT AYAKLI HAYVANLAR

Arslan: 37a/1178, 37b/1182

İt: 19b/598, 36a/1132

Eşek: 16a/483, 25a/787

Pars: 12b/373

C.SÜRÜNGENLER, BALIK VE BÖCEKLER: 12a/376, 13a/399, 15b/478,
15b/468, 20b/638, 22b/694, 31b/992, 32b/1017, 34a/1075,
37a/1167

V. BAĞ, ÇEMEN, ÇİÇEKLİK VE İLGİLİ UNSURLAR: 13a/391,
17a/523, 19a/579, 20a/616, 20a/621, 20a/624, 21a/646,

23a/711, 24a/754, 25a/783, 29b/920, 32a/1012, 33b/1056.
34a/1073, 37b/1192

A. BAĞ: 21a/646, 23a/711, 24a/754, 33b/1056

B. BOSTAN: 37b/1192, 29b/920

C. ÇEMEN: 13a/391

Ç. SEBZE-ZAR: 20a/621, 25a/783

D. GÜLİSTAN, GÜLŞEN, GÜL-ZAR: 17a/523, 19a/579, 20a/706.
29b/920

BİBLİYOGRAFYA

- Aşık Çelebi, *Meşâ'irü's-Şucâra*, (Haz: G. M. Meredith Owens, London 1971.
- BANARLI, Nihad Sami; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.1, İstanbul 1987.
- Beyani, *Tezkire-i Şucârâ*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, No: 1280.
- GİBB, J.W.; *A History of Ottoman Poetry*, Vol. II., London 1902.
- GÜLER, Zülfü; *Leyla ve Mecnun*, Elazığ 1982. (F.Ü. Basılmamış Doktora Tezi).
- İstanbul Kütüphaneleri, *Türkçe Hamseler Kataloğu*, İstanbul 1961.
- İstanbul Kütüphaneleri, *Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu*, İstanbul 1947.
- Kafzâde Faizi; *Zubdetü'l-Eşcâr*, Millet Kütüphanesi (Ali Emiri Ef. No: 1287), İstanbul 1325.
- Kastamonulu Latifi; *Tezkire-i Latifi*, Dersaadet: Kütüphane-i İkdâm, 1314.
- KÖPRÜLÜ, M.Fuad; "Muhammed Hamdi" Madd. *İslam Ansiklopedisi*. C.5/1, İstanbul 1964.
- Mehmet Tahir (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, Cilt II, İst. 1333.
- ONUR, M. Naci; *Yusuf ü Züleyha*, Ankara 1991.
- Riyazi Mehmed Efendi, *Riyazü's-Şucâra*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, No: 1346
- Sehi, *Tezkire-i Sehi*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1320.
- SÜREYYA, Mehmet, *Sicil-i Osmani*, C.11, İstanbul 1308.
- Şemseddin Sami; *Kamusu'l-Alâm*, İstanbul 1308.